

avgust 7/4 1914

J. K. ...
Naklada 1000

VEDA

**DVOMESEČNIK
ZA ZNANOST IN
KULTURO**

USTANOVILI:

IVAN PRIJATELJ BOGUMIL VOŠNJAK ALBERT KRAMER

UREJAJO:

IVAN PRIJATELJ

(slovstvo, jezikoslovje, umetnost, kulturna zgodovina)

BOGUMIL VOŠNJAK

(pravna in državna znanost, politika)

KAREL OZVALD

(filozofija, psihologija, pedagogika)

BORIS ZARNIK

(prirodoslovje)

VLADIMIR KNAFLIČ

(osrednje uredništvo,
politična ekonomija)

Leto IV. št. 1—2. || Lastnina založbe „Vede“. || Gorica, dne 1. aprila 1914.

Vsebina 1. in 2. številke:

I. Členki in razprave.

1. VLADIMIR KNAFLIČ:	Naš nacionalizem	Str.	1
2. BOGUMIL VOŠNJAK:	Študije k problemu jugoslovanske narodne misli. (Srbi in Hrvati)	"	5
3. F. K. GERIČ:	Jednotni jugoslovanski črkopis	"	34
4. KAREL OZVALD:	Socialni položaj starišev pa otrokova inteligentnost	"	38
5. ALBIN OGRIS:	Jules de Gaultier, francoski Nietzsche in filozof bovarizma	"	43
6. F. V.:	Slovensko srednje šolstvo	"	54
7. EMIL BREZIGAR:	Razvoj konjunktura in depresije v Avstriji 1896—1911 (Dalje prih.)	"	69
8. MIRKO M. KOSIČ:	Sociologija narodnosti i nacije	"	86

II. Gradivo.

9. F. X. ZIMMERMANN:	Nova pisma Matije Zhopa (Dalje prih.)	"	97
10. DRAGOTIN LONČAR:	Iz literarne zapuščine dr. Janka Sernca (Dalje prih.)	"	118

III. Pregledi in referati.

Slovstvo, jezikoslovje, umetnost, kulturna zgodovina. Arne Novák: Češka literatura v novem stoletju (Konec prih.) Zober: Iz našega slovstva po novem letu 1914. Milan Šević: Imbro Ignatijević Tkalac. Saša Santel: O muziki barv. (Konec prih.) Fran Kos: Ruski profesor Baudouin de Courtenay in Slovenci. Ivan Kostić: Ob 70 letnici patra Škrabca. Biologija. Boris Zarnik: Iz novejšje biološke literature. Filozofija, psihologija, pedagogika. Karel Ozvald: V spomin Antona Aškercu. Proti cilju. Jodl †. J. G. Fichte. Milan Šević, srbski pedagog. P. Flere: William James. Psychologie u. Erziehung. Pravo. Fran Goršič: Pravica ubogih in vzajemnost z Ogrsko-Hrvatsko. Politična ekonomija. Albin Ogris: Iz novejšje ekonomske literature. Q: Posestniki obdelane zemlje v Srbiji. V. K.: Hrvatski kompas. Politika. Q: Nemški imperializem. Publicistika. V. K.: Odmevi. Errata.

 Prihodnji broj izide 15. maja 1914.

Glej 3. stran!

„Veda“ stopa v IV. letnik. Tri leta so kratka doba, ipak ni ostala „Veda“ brez vpliva na sodobno mišljenje Slovencev. Danes je najrazširjenejša slovenska revija, okrog nje se zbira stalen krog sodelavcev in bralcev. Od različnih strani se že tudi oglašajo nasprotniki, katere ima poleg prijateljev vsaka dobra reč. To nas seveda nikakor ne plaši, nasprotno, vzpodbuja nas k nadaljnjemu delu za razvoj slovenskega znanstvenega slovstva in splošne slovenske kulture, napredka v mišljenju. I v bodoče se hočemo truditi, da bomo zbirali krog sebe najboljše, — v vsakem oziru.

Uredniški krog sam ne zmore vsega. Vabimo vse slovenske kulturne delavce na sodelovanje, dobrodošli so nam pa seveda tudi bratje po krvi, jeziku, interesu in duhu, Srbohrvati, s katerimi tvorimo Slovenci veliki narod Jugoslovanov.

Hočemo se pečati vedno intenzivneje z vsemi problemi, ki prihajajo za nas najbolj v upoštevanje. Omenjamo samo, da treba v jugoslovanskem vprašanju poleg diskusije i praktičnega izvrševanja, nadalje da treba posvečati mnogo pažnje prirodoslovnim vedam, biologiji, zdravstvu, socialni in higieni rase; politični ekonomiji, teoretski kakor specialnim vprašanjem državnega in narodnega gospodarstva, finančne in trgovske politike, socialne politike, zakonodaje in statistike; sociologiji in socialnemu vprašanju; enako pa tudi literarni in umetniški kritiki, referatom, esejem in glosam, bibliografiji, nadalje vprašanjem filozofije, psihologije, pedagogike, zgodovine, politike, narodopisja, diskusiji, ne le v aktualnih vprašanjih, marveč zlasti tudi terminološki, (— v tem oziru doslej ni bilo javne tribune —) ter beležkam iz bližnjih in daljnih revij.

Poizkušamo širiti svoj delokrog vedno dalje, po vsebini in po razširjenju. Pridobili smo za novi letnik tudi dokaj novih sodelavcev, ki so nam sodelovanje obljubili. Vendar pa moramo na tem mestu z obžalovanjem konstatirati, da so sodobni slovenski pisci malodane vseh vrst zelo neproduktivni, in uredništvo mora često izvrševati nehvaležno nalogo, vzgajati si stalne in točne sodelavce. Upamo, da se to izboljša že v bodočem letniku, in da se bo izboljševalo vedno bolj — z rastočim številom delavnih „kulturnih delavcev“ slovenskih. —

Dasi se je krog naših odjemalcev (naročnikov in bralcev) v teh treh letih zelo, da, nepričakovano razširil, to za velikopotezno delo ne zadostuje. Želimo razširiti svojo revijo tudi po obsegu, toda dokler se število naročnikov ne podvoji in dokler se ne bodo naročniki točneje držali svojih obveznosti, to ni mogoče. Zato apeliramo danes na slovensko razumništvo, ki se svoje kulturne naloge še vedno ne zaveda, da pristopi krogu naročnikov in da širi edino slovensko revijo za znanost in kulturo, s katero lahko stopimo pred svet, ne le jugoslovanski, marveč evropski. Največje pa bo naše zadoščenje, če postane „Veda“, za čemur stremi in bo vedno stremela: Revija slovenske kulture in eden njenih najvažnejših činiteljev.

V Gorici, v novembru 1913.

„Veda“ izhaja šestkrat letno, obsega najmanj 36 pol, stane na leto 8 K, za dijake 5 K, posamezni zvezki 1 K 70 vin. Člani „Socialne Matice“ imajo od leta 1913. naprej 20% popust pri naročnini.

Naroča se pri upravništvu v Gorici, Gosposka ulica 7.

VLADIMIR KNAFLIČ:

Naš nacionalizem.

Gorica, novo leto 1914.

»Iz sociologije imam za dokazano«... itd. Toda kaj je v sociologiji d o k a z a n o? Nil novi in orbe: Kakor se sedaj prepiramo, je li Srbohrvatstvo klin v staro Slovenstvo in so li Bolgari isto, kar smo Slovenci, samo pomešani z zavojevalnim tatarskim rodом, tako so se nekoč prepirali, češ, »Arijci so le iznajdba sobe, ne pa prnarod,« pa zopet, da zadostujejo skupni znaki Indoevropcev od Atlanskega oceana do Indije za dokaz njihove dejanske krvne sorodnosti... V manjšem se ponavlja isto: So-li Srbohrvati Slovencem in Bolgarom krvno sorodni, ali ne? Pravijo da, pravijo, da ne. Laiki smo pa konfuzni.

Nočem reči, da je razpravljanje o tem vprašanju brez pomena; bistveno ni. Če hoče kedo kaj dokazovati, naj to stori znanstveno; v prvi vrsti zgodovinar in jezikoslovec, v manjši meri etnograf in antropolog. Sociologija nima v tem pogledu kaj povedati. Sociologija je veda o družabnih zakonih, toda ktereколи metode se poslužuje, ne more sociologija reševati vprašanj, ki so vprašanja preteklosti in spadajo v take stroke, na katerih sociologija temelji, ki pa niso izkratka sociologija. Vsako trditev o sivi preteklosti, ki pričinja s frazo »Iz sociologije imam za dokazano,« je odklanjati. Vprašanje n. pr. o sorodnosti jugoslovanskih plemen se da do neke meje dokazati le z zgodovino, jezikoslovjem itd., nikdar pa iz sociologije, — če se ne pojmuje pod tem nazivom vseh in vsake znanosti, torej tudi zgodovine.

Sociologija in njene sestrске vede, ekonomija, politika, psihologija itd. pa imajo govoriti drugje. Pri praktičnem človeku sodobnosti gre manj za vprašanje, je li smo si krvno sorodni ali ne. Za razumevanje sodobnosti nam skriti vzroki niso v s e l e j neobhodno potrebni: Kar nam leži jasno pred očmi, nam zadostuj za življenje.

Z metodami historične, jezikoslovne, etnografske in antropološke znanosti smo se spravili nad vprašanje krvne vezi jugoslovanskih plemen, na vprašanje svoje rase. Res je to eno naših najvažnejših človeških vprašanj. Kako pa, da se še ni nikdo vprašal po krvni sorodnosti vseh Slovanov? Zato ne, ker je najvažnejši dokaz rase njena z a v e s t, daimon, ki daje rasi človeka, pa tudi živali njeno obeležje v znakih, ki označajo posameznika za člana neke prirodne skupine, navezanega nanjo s svojo krvjo, bodi si z vso, ali vsaj z nekoliko kapljami. Zgodovina, antropologija, jezikoslovje itd. nas morejo dovesti do pretiranih sklepov, bodisi preoptimističnih ali pa prepesimističnih; marsikdo dokazuje »znanstveno« in usum delphini. Vsekakor pa se znanstvene »resnice« izpreminjajo, najeksaktnější izsledki dobivajo sčasoma nove, nepričakovane aspekte, — i v znanosti velja *závra žať*, morda najbolj v znanosti o človeškem pokolenju.

Nas Jugoslovane veže v prvi vrsti zavest rase. To je dejstvo, ki ima globok pomen za naše politično in kulturno udejstvovanje. Naj se dokaže v teku diskusije s pomočjo znanja, znanosti, da smo čista, ali da smo mešana rasa, je že danes gotovo: Da smo ena rasa, — tudi Angleži so mešana rasa, in srečno mešana! — in da smo kot taka neenotna celota, naseljeni na kompaktnem ozemlju, nositelj svoje posebne naloge. Imenujmo jo kakorkoli, politično ali kulturno, narodno ali ilirsko, makar mesijansko, naloga je vedno enaka in nujna.

— Smo Slovenci narod? Po tolikih letih narodnega dela, po tolikih konstatacijah, da še vedno nimamo jasnega narodnega programa, je dobro, če si stavimo to vprašanje, zlasti še, ko postaja to vprašanje takorekoč *cardo* »ilirskega« vprašanja. Vprašajmo n. pr. hrvatskega Ilirca: So Hrvati narod? Gotovo! Kako da ne? Čudil se bo vprašanju. Naša kraljevina in zgodovina, pravo, univerza, kultura, brate, kako da nismo narod? — Smo Slovenci narod? Brez kraljevine in skoraj »brez zgodovine,« brez prava in univerze, s samo svojo samoniklo kulturo: Smo narod. S ponosom na svoje samoniklo delo si lahko to zatrdimo, svoje narodnosti, obeležja ali značaja naroda se zavedamo, ker smo si ustvarili solidno zgradbo narodne kulture. In vendar nismo narod, — političen narod. Nation, nacija. Tudi Hrvati vključ v kralju in ustavi niso polna nacija, komaj da so to dosegli sedaj Srbi in Bolgari, pa i ti ne do viška razvoja. Narod v pomenu nacije je več nego narod v kulturnem pomenu; po

čustvu in zavesti, po smerjenju vsega kulturnega in političnega razvoja narodovega, v neko načrtano smer, k nekemu občutenemu smotru se kulturni narod pretvarja, raste v političnega. **Problem malega naroda je: Postati nacija.** To je prirodna samohrana. Če živi mal narod kakor Robinson na otoku, je nacija, pa tega ne potrebuje; mi ne živimo na otoku, marveč sredi pljuska drugih ras, ki nam groze s smrtjo. Tudi brez take grožnje! To treba poudariti za vse one, ki mislijo, da je še le balkanska vojna zanesla oni »novi ilirizem«. Zakaj se tako branim proti nazivu »novega ilirizma«? Ker je novi ilirizem obnova starega, Vraza. Nam pa ne gre za tako obnovo »ilirstva«, da bi »več ove godine« počeli pisati hrvatski, niti, da se s pomočjo »bratov« ohranimo pred Germani in dr. Tudi brez take grožnje imamo kot skupina svoje smotre, izboljšati sebi v prilog svoje razmerje k sosedom: Neodvisnost je prvi korak — k nadvladi. Še le splošna neodvisnost bo dala enakost, — če je ta sploh prirodno možna, o čemur mnogi dvomijo.

Oni pokret, ki stremi za pretvorjenjem naroda v nacio, imenujemo nacionalizem. Ni pa treba, da je ta nacionalizem naperjen proti času primerni reformi danih ali zgodovinsko utrjenih političnih individualitet. Pri narodih, ki so že nacije, izpremeni nacionalizem svojo vsebino, svojo psihologijo ali filozofijo, svoj *raison d'être*. Naš nacionalizem hoče kulturni narod izpremeniti v političnega, v nacio: Nismo »Novo-Ilirci«, marveč nacionalisti.

Je li to potrebno? Brez debate: Je. Je li možno: Brez debate: Je. Oba odgovora sta nujna posledica dosedanjega našega razvoja: Kulturni narod se razvije v nacio, ali pa propade. — *tertium non datur*.

Smer tega razvoja nam je dana po prirodnem načelu ekonomičnosti energij, po sociološkem načelu skupinskega interesa, po psihološko-intuitivni zavesti rase in po političnem smotru svojega nacionalizma: Ljudska samouprava. Našemu nacionalizmu je ime: Jugoslovanstvo. Njegova metoda: Edinstvo.

Nastalo je vprašanje: Kam z dosedanjim pojmovanjem »slovenskega naroda«? Kam s slovensko narodno kulturo v »novoilirstvu«? Nastala je formulacija: Tu Prešeren, tu Vraz.

Formulacija je zgrešena. Prešeren je heroj slovenske narodne kulture, Vraz pa niti iz daleka ni glasnik jugoslovanskega nacionalizma. Zato tudi zametavanje Vrazovega ilirizma ni

nobeno dejanje proti n a c i j i, pa je dejanje z a k u l t u r o n a r o d a. Če se zbira mladina »na polju raziskavanja slovenske prošlosti, iskat sledove slovenskega duha, like slovenskega naroda, ideje, ki naj bodo svetinja za bodočnost«, je to dejanje, ki je v enaki meri narodno in kulturno, kakor je v prid našemu nacionalizmu. Pri nas je treba, da se »zbere mlada historična šola, ki bi poglobila našo javnost s tem, da revidira naše dosedanje delo, ker se pri nas danes pozablja, kar je bilo včeraj, včasih celo, da je sploh kedaj kaj bilo. Nepoznanje narodne preteklosti prinaša kolebanje bodočnosti, in kar je najhuje, pljuvanje v lastno skledo«. S historičnim delom pa še ni dovršena niti polovica poti. Resno historično delo navaja Slovenca nujno v Jugoslovanstvo. Ne v tako, ki nas požre, marveč v veliko Jugoslovanstvo, ki je ena nacija, temelječa na enotnem tipu kulture, vstvarjene v svobodni tekmi treh ali štirih narodov. Ta velika nacija je oni »narod, koji nastaje«.

Kaj bodi Prešeren Jugoslovanstvu? Prešeren in od njega započeta smer si mora pridobiti v jugoslovanskem tipu kulture tako mesto, da ne bo možno govoriti o Jugoslovanstvu brez nas. Mlado generacijo čaka pač ogromen kos dela, da pribori naši, slovenski, od Prešerna započeti narodni kulturi primerno mesto. Če bo to delo izvršila, bo pač mesto naše kulture častno in vplivno. Toda izvršila ga bo v prid Slovenstva le, če je bo vršila v svesti si s m e r i, ki nas ne vodi v samotno Slovenstvo, niti v splošno humanitarno in sosedno-bratsko vzajemnost, marveč v nacionalno edinstvo.

Če pa že hočete obdržati per nefas nerodnih klevetnikov razširjeni naziv »Novo-Illirstva«, in ga rabiti za stremljenje k zbližanju jugoslovanskih knjižnih jezikov, treba programatično pripomniti, da je tako »Novo-Illirstvo« možno le v enem samem in brezdvomnem smislu, v onem, ki je bil že tolikokrat prav lepo formuliran in ki ga je n. pr. formuliral stari Levstik v lepi primeri o dveh rekah, ki sta izšli iz ene, ki se približujeta in ki se kedaj zopet združita. Le tako je možno to »Novoillirstvo«, in potem nam to pomeni delo za kulturno edinstvo, za oblikovanje onega kulturnega lika, čegar nastajanje bo izraz in sredstvo nastajajočega nacionalnega edinstva.

Pričetkom četrtega letnika »Vede« konstatiram, da je znanstveno šolan in delavni mož pri nas nekaj, pa zlasti slednjih še

mного premalo. Vkljub pomanjkanju znanstvenih monografij in pisateljev, ki jih naj napišejo, ne prenehamo vabiti mlade generacije, da, tem nujnejše jej kličemo: Sodeluj! Znanost pa, ta sveta vodnica, nas vodi i v zgodovino, i v bodočnost in nam pripravlja drugo mlado generacijo, zmožno DEJANJA.

BOGUMIL VOŠNJAK:

Študije k problemu jugoslovanske narodne misli.

Hrvati in Srbi.

Resnico govori Murko, ako pravi: »Razmerje med Hrvati in Srbi je eden najzanimivejših jezikovnih, narodopisnih in političnih problemov.«*) Vsa težavnost proučevanja naroda s socialnega stališča očituje se nam prav očitno, ako skušamo opredeliti razmerje med Hrvati in Srbi. Vprašamo se, kaj jih loči, rasa, jezik, preteklost, sedanjost, vera, kultura? In ko stojimo nasproti temu zamotanemu vprašanju, lotevajo se nas dvomi, ali je mogoče sploh v tem oziru dognati kaj trdnega, veljavnega.

Ako je treba pri kaki stvari segati v preteklost, prav do vrela zgodovinskih dogodkov, je treba to storiti v hrvatsko-srbskem sporu. Pa pričujoča razprava ne bodi posvečena zgodovinskemu proučevanju, ampak omenjena vprašanja hočemo razmotrivati s stališča hrvatske publicistike. V publicistiko in dnevno časopisje prihajajo one fraze, krilatice, ki jih je več literarni kovač skoval v kratko rečenico. Ob času, ko je sedaj nastopajoča generacija prišla na vseučilišče, so bile med akademično mladino že jako razširjene politične krilatice: Hrvata nema, ali pa Srba nema. Prvo je trdil Srb, drugo pa Hrvat. Vsaka taka krilatica, ki je danes že silno zgubila prejšnje sugestivne moči, ima svojo zanimivo genezo. Ravno radi tega moramo poseči daleč v preteklost, v ono dobo, ko so Hrvati in Srbi z orožjem v roki prišli v svojo današnjo južno domovino.

Politične razprave, ki so ustvarile geslo: Srba nema, so polne zgodovinskega, filološkega in drugega gradiva. Kvaternik, Starčević, Deželić in drugi Hrvati skušajo s pomočjo vseh mo-

*) Murko: Kroaten u. Serben. Oesterreichische Rundschau, Bd. IX. 4.

gočih podatkov dokazati, da ni srbskega naroda. Ta politična, na pol znanstvena, precej diletantska literatura se ne zadovoljuje s trditvami, ampak svoje trditve skuša dokazati, dasi mnogokrat ti dokazi niso prepričevalni. Ker se hočemo kasneje baviti s hrvatsko publicistiko, ki je posvečena temu vprašanju, je važno, da odkrijemo jedro zadeve, okoli katere se suče spor.

Ako smo iskreni, je treba priznati, da so že zdavnej izgubile svoj čar trditve, da ni jedinstva Hrvatov in Srbov, ampak da sta to dva naroda vsak s svojo usodo in svojo bodočnostjo. Da je moglo to vprašanje imeti tak silen odmev v politiki zadnjega četrtsotletja preteklega veka, pač kaže, kako nepraktična in ne-realna je bila tedanja hrvatska javnost.

Odkod so prišli Hrvati in Srbi v davni davnini? Kje je bila njih pradomovina? Ali so si osvojili novo južno zemljo Hrvati prej ko Srbi? Kaki so bili zgodovinski in obče socialni razlogi, da so prišla ta severna slovanska plemena na jug? Ali so prišli Hrvati in Srbi kot dva ločena naroda na jug? Ako bi naj bili odgovori na ta vprašanja točni in nesporni, bi morali biti zgodovinski viri zanesljivi. Bizantinci se pečajo z zgodovino prihoda Hrvatov in Srbov. Bizantinski vladar, Konstantin Škrlatorodni, je bil, ki nam je dal važne podatke o naseljevanju Hrvatov in Srbov na jugu. Ta Škrlatorodni, ki ga pravaški publicisti z devotno ponižnostjo imenujejo »okrunjenega pisca«, ima v precejšnji meri na svoji vesti marsikatero zmešnjavo. Kronani ljudje so navadno slabi pisatelji in še slabši znanstveniki, ni čudno, ako to pravilo velja tudi za bizantinskega cesarskega zgodovinarja. O Škrlatorodnemu polaga Starčević »prostodušniku« sledeče besede v dialogu: »Bi-li Šlavstvu ili ka Hrvatstvu«*) v usta: »On je to napisao, da se Bog smiluje, ovu s kolca onu s konopca, jednu s berda, drugu iz doline. On je to napisao tako, da mu bajke protoslovja, anakronizme, i druge ludorie, ni najblažia kritika nemože podneti.« To je gotovo karakteristika o cesarju-zgodovinarju, kakoršna nikakor ni posebno laskava. Pa s »prostodušnikom« Starčevićevega dialoga soglašajo sodobni zgodovinarji, ki vsi odrekajo Škrlatorodnemu zgodovinsko verodostojnost.

Plemena Hrvatov in Srbov so živela pred odhodom na jug v sedmem stoletju na današnjem poljskem in maloruskem ozem-

*) Djela II. str. 28. 1894.

lju. Menda ni bilo samio vabilo cesarja Bizanta, Heraklija, ki je zvabilo ta plemena na jug. Bili so sredi močnega valovja splošnega preseljevanja rodov, ki so silili na zapad in jug. Tendenciozni pravaški pisatelji hočejo stvar tako prikazati, da so Hrvati povsem ločeni od Srbov prišli iz Bele ali Velike Hrvatske na jug. Še le ko so Hrvati sijajno premagali Avare in si ustvarili svojo državo, izmislili so si njih najbližji sosedje, Srbi, da bi doli na jugu bilo bolje živeti. Tako konstruirajo pravaši zgodovino. Srbi so prišli za Hrvati.

Konstantin Škrlatorodni trdi, da so na poziv cesarja Heraklija prišli Hrvati na jug v današnjo Dalmacijo. Pet bratov je prišlo, Klukas, Lobel, Kosenjec, Muhlo in Hrvat in dve sestri Tuga in Buga, vsak izmed njih s svojim rodom. Hrvatski rod je premagal sorodne rodove in temu vladajočemu rodu se je posrečilo nadvladati Avare. Po teh zmagah nad Avari so ti rodovi zasedli Dalmacijo. Pravaš Kvaternik daje tej činjenici takoj tendenciozno lice, ker pravi: Prvi biše Hrvati, koji su oružjem u ruci osnovali na poluotoku balkanskom zmožnu i veliku državu slovensku.*) Hrvati so torej osnovali prvo državo na slovenskem jugu, in iz tega sledi po Kvaterniku brezdvomni primat Hrvatov nad vsemi Jugoslovani. In Kvaternik se vpraša: »Koji se od tih dvajuh narodah, Hrvatah i Srbah, prvi odvažio uputiti se na jug, da tudier na neprijateljem čovječanstva zametne životnu borbu, da spasi hristijanstvo? Koji je kojemu bio provodić ili putokaz; riečju: koji je u VII. vieku zametnuo, postavio bistvo svoje na igru, istočno pitanje?«**) Bizantinski cesarski diletant pa pravi o dohodu Hrvatov in Srbov: »Atque hi ipsi Chrovati ad Romanorum imperatorem confugerunt, antequam Serbi confugissent ad eundem imperatorem Heraclium.« (De adm. imperii, c. 31, p. 97 apud Stritter). Te nedolžne besede zadostujejo Kvaterniku in on zaključuje, da so Hrvati, prej prišedši na jug in premagavši Avare, rešili Bizant pred poginom. Ta zgodovinski čin daje Hrvatom pravo, da oni rešijo iztočno vprašanje. Po balkanski vojni čitamo ta slavospev na hrvatstvo, ki je bojda edino poklicano rešiti iztočno vprašanje s čuvstvom, da je pač zgodovinska usoda odredila povsem drugače. Ako bi Kvaternik, ta veliki domorodec-fantast z veliko ljubeznijo do svoje domovine v duši, ki je padel kot puntar s

*) Kvaternik: Istočno pitanje i Hrvati 1868. str. 57.

**) Kvaternik l. c. str. 61.

kroglo v srcu, danes vstal iz groba, čudil bi se pač nad čudnimi potni zgodovinskega promisla. Zasramovanim in zasmehovanim Srbom je bilo usojeno rešiti balkansko vprašanje.

Pa Kvaternikova izvajanja, polna navodnega šovinizma, so tako zanimiva, da ne kaže temu predmetu dati takoj slovo. To so velike besede, z romantičnim poletom in vzhičenjem izustene: »Ali ne samo pobjedismo mi Hrvati prvi, na sjeveru i na jugu, medju svimi narodi Europe Obra; ne samo mi prvi utemeljismo dvie hrvatske države na jugo - istoku Europe, vezom krvi i priateljstva vezane tja u ono barbarsko dobo čovječanstva; ne samo izključivim smo povodom, što se je susjedni nam i na sieveru Srb, za nami proukao, te i on si državica na jugu stvorio, ojačio tako slovenski živalj spram byzantinskoga; no i to istina, da oni roman pišu, koji tvrde, da je Srbaljin ma i jednu samu strieljiću proti Obru izpustio za novu svoju pristojbinu.«^{*)} Hrvati so Kvaterniku junaki, Srbi pa bojazljivci in brez poguma. Hrvati se niso zadovoljili po Škrlatorodnemu samo z Dalmacijo, ampak zasedli tudi Ilirik in Panonijo. Srbi pa niso imeli, kakor misli Kvaternik, odvažnosti, da bi se borili proti staronaseljencem, ampak oni »poenitentia ducti« moljakaju nove zemlje, i budu jim dane »quonde desertae essent.«^{**)}

Že v imenih samih je izražena vsa velika razlika med blagorodnimi Hrvati in zaničevanimi Srbi. Hrvati so po mnenju Konstantina Škrlatorodnega ljudstvo, ki poseduje mnogo zemlje, saj to znači beseda Hrvat v slovenskem jeziku. Pri Srbih je pa no-men omen, Srbi so robovi, servi.

Srbi po Kvaternikovem mnenju niso državotvorni. Naj Kvaternik sam govori, »da Srbi, sa takovimi svojimi, prvih pet vekovah narodnjega svoga života na jugu, povjestnimi temelji, nemogu spram izkazanih i jasnije još izkazati se imajućih temeljih hrvatskoga narodnjega života, niti za sve buduće vee-kove ikakovu povjestnu prednost ili práva ili iz rieševanja istočnoga pitanja na naš užtrb stavljati, jer bi takovo stanje, kad bi što je nemoguće i bilo izvedivo, tako bilo nenaravno, dotle dok naš narod bivstvuje: da bi se nanj mogla prelagoditi ona hrvatska narodna poslovice: Silna li stanja s leskova brvanja!«^{***)} Hrvatski narod je izvoljeni narod, samo on ima zgo-

*) Kvaternik l. c. str. 63.

**) Kvaternik l. c. str. 67.

***) Kvaternik l. c. str. 69 i. t. d.

dovinske in moralne sile, da bi rešil iztočno vprašanje. Kako državo naj snuje narod, ki je pricapljal za Hrvati na jug? Prvenstvo imajo Hrvati. Oni so osnovali pred Srbi državo. Samo Hrvati so državotvoren element po Kvaternikovih mislih. Krepko državo snovati so Srbi nesposobni. To dokazuje Dušanovo carstvo. Dušan je gradil tako zgradbo, je pa ni dogradil, in potem je prišlo stoletno srbsko robstvo. Ne Srbi, ampak Hrvati so oni izvoljeni narod, ki je poln državotvornih sil. To so pravaške sanjarije.

Kvaternik kaže v svojih političnih spisih, kakor vsi pravaši, svoje simpatije nasproti Bolgarom. Hrvati in Bolgari naj vladajo Balkan. Hrvatstvo mora iskati zavezništvo, ker ga pri Srbih ne sme najti, ga mora iskati pri Bolgarih.

Samo taka rešitev vztočnega vprašanja je dopustna, ki odgovarja hrvatskemu stališču. Reminiscence na dobo, o kateri poroča Škrlatorodni, so pač izvajanja Kvaternikova, v katerih hrvatski revolucionar izraža svojo misel o primatu Hrvatov glede rešitve vztočnega vprašanja: »Imade-li tko práva iztisnuti nas Hrvate iz borišta istočnoga pitanja na našem jugo-istoku Europe u XX.tom vieku; nas, koji već prvi pojavu na tom borištu u obće učinio je još i mogućim istočno to pitanje, obzirom na sve faktore, koji i danas unj uplivaju.*) Taka je torej ozka zveza med zgodovinsko teorijo o snovanju hrvatske države in med bodočimi aspiracijami Hrvatov na prvenstvo med Balkanci.

Poleg Kvaternika je G. Stj. Deželić, ki se na povsem podoben način ukvarja s problemom kakor prvi. Pa Deželić piše svojo razpravo: »Hrvatska narodnost iliti duša hrvatskoga naroda« več ko deset let kasneje. Umljivo je, da se Deželić že strogo drži pravaških dogem. Kvaternik še živi v dobi, ko je hrvatska parlamentarna borba velikih državnopravnih saborov šestdesetih let neznansko visoko dvignila splošno duševno in politično-moralno razpoloženje Hrvatov. Pri Deželiću se pa že opaža, da je državnopravna politika že v svojem upadku, ni več Kvaternikovega patosa, njegovega prepričanja, da hrvatska stvar zmaguje, da je Hrvatstvu usojen primat na slovanskem jugu. Pa Deželić je še bolj razdražljiv nasproti Srbom, polemika ni več akademična, kakor pri Kvaterniku nego zdi se, da so tu realni interesi in realne politične borbe, naperjene proti jedinstvu. Deželić je že mnogo bolj žolčljiv nasproti Srbom, mnogo

*) Kvaternik I. c. 149.

strastnejši nego Kvaternik. Starčevićeva šola ima že svoje učence.

»Ta dakle recimo šaka Srbalja (a inače polovica naroda) potuca se kroz njekoč obarske krajeve. Veliki narod toga ne može a nebi toga ni putujući ti Srbi činili, da tim krajem niso već tada bili gospodari Hrvati, slovjensko i susjedno pleme od sjevera; putujući medju srodnim si narodom hrvatskim proimenise Srbi čustva svoja budi nagovoreni da ostanu na jugu, budi da su sami zaželjeli ostati u susjedstvu sjeverne svoje braće, s kojom su se na tom svojem putu поближе upoznali; dokaz je tomu i nov savski Belgrad, što su ga podigli Hrvati poput onoga, uz more.«^{*)} Tako si torej predstavlja Deželić prihod Srbov. Ta »Leseprobe« nam zadostuje, saj nam ona priča, s kako lahkim srcem okraši hrvatski avtor poročilo Porfirogenete.

Deželić zbira slaba mnjenja o srbskem narodu. Najraznoličnejši avtorji mu morajo priskočiti na pomoč, da dokaže inferiornost Srbov. Citira Tyrinsa, ki je pisal dva veka kasneje od Škrlatorodnega: Nalazi se u starih predajah, da cieli taj (srbski) puk potekao iz deportiranih i odsudjenih u progonstvo, daji su u onih stranah osudjeni bili na siečenje mramora te izkopanje ruda, pa je odtuda dobio i ime roba. Jest pako puk taj neotesan bez stega stanujući po gorah i šumah, koji ne pozna poljodjelstva (knj. 20. 4.)^{**)}

Taka karakteristika je bila po volji pravašem, ki se niso mogli dovolj zaničljivo izražati o narodnem značaju Srbov. Srbstvo pomenja politično dekadenco, nevernost, robstvo.

Z orožjem v roki so prišli hrabri Hrvati kot osvojevalci na jug, Srbi so pa moledovali okoli bizantskih velikašev, da bi dobili kaj zemlje. In pravaš Deželić vzklika: »Kolika opet tu razlika izmedju Srba i Hrvata na njihovu dolasku na jug! Kako je dičan u svakom pogledu bio početak hrvatskoga naroda ovdje, a kakav je kukavan evo početak Srba!«^{***)} Hrvati so Srbom kazali pot na jug, njih državno življenje je bilo mnogo razvitejše nego srbsko, da, Srbi so bili v vsem odvisni od Hrvatov. Hrvati so Srbom v vsem prednačili, brez Hrvatov ni srbske svobode, Hrvati so rojeni vladarji, pravi »Herrenvolk«, Srbi so pa rojeni robovi. To je pravaška državna filozofija.

*) Deželić: Hrvatska narodnost 1879. str. 261.

**) l. c. str. 264.

***) Deželić, l. c. str. 270.

Umevno je, da je tako in podobno tolmačenje Porfirogenetovega poročila zbudila odpor med hrvatskimi znanstveniki. Vstal je Rački in razkrinkal historično nezanesljivost bizantinskega cesarja. Rački je nastopil s strogo znanstveno analizo proti bajkam Porfirogeneta in ugotovil predvsem, da Hrvati niso sami prišli iz svoje severne stare domovine na jug, ampak v družbi drugih slovanskih plemen, torej tudi Srbov. Zgodovinska slava in gloriola, s katero so pravaši hoteli obdati Hrvate, ki naj bodo vladajoči narod nad robovi, je morala izginiti pred strogo znanstveno kritiko. Ne sama so prišla hrvatska plemena na jug, ampak skupno s Srbi. Državnim teorijam Kvaternika in Deželića so razrušeni temelji. Deželićeva polemika z Račkim v »Hrvatski narodnosti« (str. 60. itd.) je jako blede in brez argumentov. Vsa zgovornost in retorični slog se namah umakne precejšnji redkobesednosti.

Razmotrivali smo doslej, kako se zrcali preseljevanje hrvatskih in srbskih plemen na jug v novejši strankarski hrvatski publicistiki. Pri istem vprašanju se je pa oglasil k besedi Ludovik Gumpłowicz v brošuri, nazvani: »Die politische Geschichte der Serben und Kroaten«. Ta originalni duh se bliža problemu na mnogo bolj samostojen in svojeobrazen način, ko Kvaternik ali Deželić. Gumpłowicz se ne namerava prepirati, kdo je prej prišel na Adrijo, Hrvati ali Srbi. Skrbi ga mnogo bolj resno vprašanje. Zdi se mu neverjetno, da so se preseljevala cela plemena. Herakliji ni klical na pomoč hrvatskih plemen, temveč potreboval je samo odločne vojščake. To so bili osvojevalci, gospodarji, ki so si podvrgli v Dalmaciji, Ilirji in Panoniji domače slovansko prebivalstvo. Zgodovinarji hočejo dokazati iz rodoljubnega solzarstva, da je država sestavljena iz ednotnega naroda, nepoznanega vladarjev in ovladanih. To je po Gumpłowiczu patriotična laž. Razna plemena tvorijo narod, maloštevilni vladujoči vladajo nad množicami druge pasme.

Gumpłowicz si tolmači, da je del bojevitiga plemstva Bele Hrvatske iskal novo deželo, kjer bi mogel ugodno živeti, ker doma ni bilo več dovolj zemlje. Ker imenuje splitski arhidiakon Tomo Hrvate mnogokrat »Hrvate ali Gote«, sklepa poljski državoslovec, da so bili oni vladarji in gospodarji, ki so prišli s severa in Bele Hrvatske, gotskega rodu. Goti bi naj bili po njegovem mnenju oni Hrvati in Srbi, ki so si podvrgli slovanski jug. Gumpłowicz se pri tem sklicuje na činjenico, da se je država vzročnih

Gotov raztezala tja do gornje Visle. Zdi se, da je ta gotska hipoteza nekoliko smela.

Treba je poudarjati, da je mogoče Gumplowiczovo hipotezo prav lahko v sklad spraviti z dejanskimi razmerami. Brezdvomno, da ni šel ves rod na pot na jug, ampak samo najsmelejši, najpodjetnejši, elita roda se je osokolila in šla iskat novo boljo zemljo. Ti slovanski rodovi, ki so šli na jug, so gotovo pustili pod Karpati lepo število svojih rojakov.

Ako bi bili osvojevalci, ki jih zgodovinarji imenujejo Hrvate in Srbe, zares gotskega rodu, zakaj jim ni ostalo ohranjeno gotsko ime, zakaj so se morali prekrstiti v Hrvate in Srbe?

Gumplowiczova osvojevalna teorija je takorekoč zasnovana na enakovrednosti in enakopravnosti Hrvatov in Srbov. Tudi »Srbi so bili taki »gospodarji«, ki so vladali srbsko pleme, ki jim je postalo pretesno v domovini. Četa srbskih plemičev je odjahala na jug in si osvojila del Balkana. To je aristokratska teorija, ki jo razvija naš avtor. Gumplowicz nas hoče prepričati v strogo aristokratski razredni sestavi Hrvatov in Srbov. V Hrvatski in Srbiji se nahaja plemstvo in plemiško veleposestvo, ki je tako organizirano, kakor povsodi tam, kjer je vojaško pleme tujo deželo zavzelo in v njej zavladalo. Ta aristokratski značaj hrvatskega in srbskega ustrojstva v srednjem veku bi bilo treba še podkrepiti z dokazi.

Zanimivo je, da si Gumplowicz predstavlja hrvatske in srbske dežele še pred dohodom Hrvatov in Srbov obljudene od Slovanov. Jezikoslovci so namreč konstatirali še pred vseljevanjem Hrvatov in Srbov jasne sledove slovanskega jezika in prebivalstva. Kopitar in Miklošić sta bila mnenja, da so Hrvati in Srbi razbili ednostnost stare jugoslovanske rase, dočim je Gumplowicz mnenja, da prehodi in sorodnost jugoslovanskih narečij dokazuje »dass sie ein Hineingeschneitsein von Kroatischem und Serbischem im 7. Jahrhundert entschieden widerlegen.«

Razpravljali smo doslej o hrvatskih publicistih, ki niso naklonjeni Srbom. Hrvatstvo je superiorno, srbstvo je manj vredno, tako se glasi geslo pravašev. Pa oče pravaštva je mnogo bolj radikalen, neizprosen, strasten. Dr. Ante Starčević ustvarja svojo posebno teorijo rase. Srbov sploh ni; vsi Jugoslovani so Hrvati.

Ante Starčevića razprava, ki prihaja tu v poštev, se zove: »Ime Serb« in je bila napisana v Zagrebu na Jurjevo l. 1868. Narodni formalizem, ki je doslej živel v obliki državnopravnih

form, se tu kaže v polni luči. Starčeviću je motto izrek Platona: »Znati imena, nije mala stvar«. Pa v uvodu opozarja »štivca«: »Ovdje se neopisuje narod, ni čin, ni dogodjaj, nego se pretresiva samo ime, koje padalo na koga mu drago.« To je sicer lojalna izjava, pa Starčević se tega ni držal, ampak dvomljivi rezultati tendencioznega znanstva so morali služiti kot orožje v politični borbi »steklišev« proti Slavosrbom.

Kdo je servus? Zopet citat, in sicer iz Augustinove Božje države XIX. 5. Tudi Starčeviću so servi: »oni, koje po bojnu pravu mogahu dobitnici smaknuti, prideržani na životu, postajahu sužnji.« Ončudovanja vredna je Starčevićeva načitanost, kar se tiče klasikov. Klasične citate in sicer vseh možnih avtorjev stresa kakor iz rokava. Starčević pravi: »A na temelju starinopisja, koja je razlika medju zarobom i medju »Serbom ili Sorabom«, medju ovimi imeni, pod kojim kao istovetnimi Serbi drugda dolaze?*) Humanistični klasicizem na vseh koncih in krajih.

Starčević prepušča drugim presojanje, ali je beseda Serb istovetna z latinskim servus. Ker je pa tudi filolog, kakor vsa starejša generacija, skuša po svoje tolmačiti ime Srb. Pa to njegovo razlaganje je naravnost psihopatično.

»Koliko bi ludoria bila, kad bi koj Nemac išao dokazivati, da njegov narod nebiaše, da nije nem, tolika bi ludoria bila i onda, kada bi tko htev dokazivati, da Serbi nebiahu ili da nisu serbivi.«**) Starčević natančno razlaga, seve po klasičnih grških virih študiral je menda v to svrhu grško in latinsko medicinsko književnost — kaka bolezen je »serb«. »Odprie serb biaše večja nepravilnost nego-li guba, a zna se koliko su starinski narodi od gube terpili. »Serba bijaše mnogo verstah, pa se hvato ne samo čeljadi nego i blaga. Serbiva ili gubava ovca danas je samo reč, nu Virgilij gorko plače, što mu: »merzki serb ovce napastuje.«

Srbi so torej Starčeviću pravi izvržek človeštva. Njih ime že kaže, da so gubasti, ušljivci. Hrvati so po Starčeviću »das Herrenvolk«, Srbi pa robi. tlačani, katerih telesa so polna golazni.

Utegnilo bi se vprašati, kaj hočemo s temi abstruznostmi. To je fanatizem jednostranskega človeka.

*) Ime Srb. Djela II. 55.

**) I. c. str. 68.

Starčevića pa ne smemo umevati s takega ozkoprsnega stališča. Starčević pomenja Jugoslovanom mnogo več, nego se navadno domneva. Tudi on je eden izmed pionirjev jugoslovanskega edinstva, seve po svoje. Jugoslovani so mu jednota. Ker je zaljubljen v to jednoto mu je zoprno srbijanstvo, ki bi utegnilo razbiti to skupnost.

Da dokaže Starčević svojo tezo, mora zopet Konstantin Porfirogeneta priskočiti na pomoč. Starčević piše: »Konstantin VII. piše, da Šimun kralj Bulgarah, ne samo zarobi sve Serbe, nego da ih on sve, osim njih nekoliko koji utekoše u Hervatsku, odvuče u Bulgariu u sužanjstvo tako, da Serbia ostade pusta.« »Nu sav narod odvuči u sužanjstvo, tu strahotu, što mi znamo, doživiše samo Židovi od Asiracah i eto Serbi od Bulgarah.«

Kdo so bili torej Srbi? Sedaj nastopa Starčević mnogo desetletij pred Woltmannom in Chamberlainom kot proučevalec rase, kot teoretik pasme. Srbi, to so prav posebna pasmina, ki nima nič opraviti z Jugoslovani, to je s Hrvati, katerim prišteva Starčević naravno tudi Slovence. To je bila »šaka pravih bizantinskih sužanjah«^{*)} Ta suženjska pasmina se je kasneje razplojila. Pa Srbi niso bili kakor Hrvati »narod u državnu razumku« nego od VII. kerstianskega veka počev »oni« biahu one narodnosti, koje biaeše narod po kojemu su se skitali, dakle narodnosti gerčke, skipetarske, rumunjske, bulgarske, hervatske.«

Sploh si predstavlja Starčević Srbe kot nekake Semite, ki jih je zgodovinska usoda razpršila po svetu. Nikjer nimajo domovine, povsodi so osovraženi in zaničevani, paraziti so na telesu narodov, otrov, ki zdravim narodom kvari kri in življenje.

Starčevićeva filozofija je torej: Ta srbska suženjska pasma, ki je bila od nekdaj silno maloštevilna — »Heraklievi Serbi nisu se ni na tisuće glavah brojili: oni nisu mogli napučiti ni selo jedno, a kamo-li, da su napučili one zemlje koje im je Heraklij na drugu prošnju odelio — je Hrvatom, to je pravim Jugoslovanom povsem tuja. Srbska pasmina je razkrojena po slovanskem jugu, to ni morebiti prebivalstvo zavzemajoče izvestno ozemlje, ampak to so posamezni »srbivi«, ki hočejo razkol med jednotno maso hrvatskega, pravzaprav jugoslovanskega naroda.

Ti »srbivi« so bizantinci. Sužnji so z iztoka, pokvarjeni robovi dekadentnega, propadajočega Bizanta. Srbi so Starčeviću

^{*)} I. c. str. 81.

simbol gnilega Bizanta, kojega grehi, zločini, brezmejne slasti, krvoločnost, depravirane strasti ne poznajo mej. Pa Srbi so še hajši ko Bizantinci, saj so njih sluge in robovi.

Starčevićeva strastna filipika ne velja pa samo Srbom, ne samo Bizantu, ampak grštvu in grški kulturi sploh. Prvo poglavje »Pasmine Slavoserbske po Hrvatskoj« nam priča o izredni humanistični naobrazbi Starčevića. Glavna misel tega poglavja je pa srd proti vsemu kar je grško. Prisega bjaše Gerku šala, i što je uvek radio, to je za nauk i upisao: »treba varati detce igračkami, neprijatelje prisegami.« V temnih barvah prikazuje Starčević klasično grško družbo, njeno propalost in nemoralo. In glavni namen tega poglavja je na vsaki način, da kaže na grštvo, ki je strašilen zgled. Na tem grštvu pa sloni iztočna kultura, srbstvo, saj je Carigrad grški Rim. —

Ni francoska revolucija tisti dogodek, ki pušča globoke sledove v hrvatski narodni duši. Neposredni vpliv revolucije na hrvatstvo ni posebno velik. V državnem življenju so leta revolucije Hrvatom skoraj pogubna. Njih državna individualnost silno trpi vsled tega, ker se je predrugáčilo l. 1790. državnopravno razmerje med Ogrsko in Hrvatsko, poslednji v kvar. Revolucija ni poklicala hrvatskega nacionalizma v življenje, ampak ona leta so bila naravnost opasna hrvatstvu.

V valovanje pride hrvatsko narodno čuvstvo v dneh romantike. Pariška julijska revolucija je oni zgodovinski čin, ki je mejnik dveh dob. Ta dogodek in pa romantika sta odločilna za nacionalistični pokret. Izven vsakega dvoma je, da je v tridesetih letih poraza ono, kar bi imenovali sodobni narod, sodobni nacionalizem. Hrvatski nacionalizem je v veliki meri posledica madžarskega nacionalističnega šovinizma.

Dve leti pa po julijski revoluciji se pojavljata dve knjižici, v katerih je razložen program novega nacionalizma, ki pravzaprav ni hrvatski, ampak ilirski nacionalizem. Derkos je izdal l. 1832. v latinskem jeziku *Genius patriae*, velikodušni Drašković pa isto leto svojo *Dissertatio*.

Ob začetku ilirizma smo. Novi vidiki se kažejo Jugoslovanom. Porajajoči se nacionalizem se ne ograňuje samo na književnost, ampak posega tudi v javno življenje. Na Markovem trgu se preliwa kri, v saboru so burne razprave.

Derkos in Drašković pa pišeta uverturo k vsemu temu. Prvi se bavi z narodnim vprašanjem, Drašković je pa, v svoji poslanici požunskim poslancem, »poklisarom zakonskim y buduchjem Zakonotvorzem Kraljevinah nasih« v prvi vrsti politik. Derkosova drobna knjižica je v vsakem oziru silno poučna, posebno pa radi tega, ker se ona naravnost bavi z osnovnimi pojmi. Pa Derkosev vroči patriotizem izbija iz vsake stranice. Tudi Drašković je mož toplega srca in iskrenega čuvstva, manj je teoretik ko Derkos, kavalerijski častnik je in čini so mu važnejši od besed.

Naslov sam Derkoseve knjižice je že zanimiv. V njem je izražena glavna misel in zadača spisa, ki se zove: *Genius patriae super dormientibus suis filiis seu folium patrioticum pro incolis regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, in excitandum, excolendum linguae patriae studium*. Iz spanja hoče Derkos buditi svoje speče rojake in jih klicati k delu za narod. Domači jezik je treba negovati in gojiti. V hladnem trdem latinskem jeziku razglša Derkos ljubezen do narodovega jezika, vroči nacionalizem iskreno narodno čutečega moža.

Derkos je začetkom svojega spisa nekak narodnosten teoretik. Hrvatski rodoljub se punta proti kosmopolitizmu francoske revolucije in njenem glasniku Rousseauu, ki je rekel: »Besedi domovina in domorodec je treba iztrebiti iz sodobnih jezikov.« In Derkos se vpraša, kaj je domovina, kaj je domorodje?

Značilno za Derkosa je, da skuša dati domovini točen pojen. Domovina, imenujemo jo kratkomało narod — ima razna značenja. Drugi je pomen besede domovina v običajnem zmislu besede, drugi v zmislu prirodnega prava, drugi v onem pozitivnega prava. Derkos pa hoče umevati sensu genealogico, torej v zmislu krvne skupine.

Umevno je, da je Derkos pristaš prirodnega prava in veruje v to, da se politična domovina ustvari na osnovi pogodbe, ki jo sklenejo občani.

Ustavni zakoni, pozitivno zakonodajstvo je pa, ki napravi iz prirodnopravne družbe državo pozitivnega prava.

Važno je, kako smatra Derkos narod sensu genealogico. Skoraj, da ima pred očmi narod brez države, narod kot skupino ljudi istega roda. »Hoc sensu dico Polonum meum patriotam.«

Derkos je čutil, da se poslužuje novega pojma, kajti pravi: »Vem, da pojem domovine v tem zmislu bode imel mnogo

nasprotnikov.« Države se bodo vsekakor upirale, da bi se upeljala taka domovinska ljubezen, ki sega preko državnih mej.

Iz sna hoče Derkos buditi svoje vrstnike in jim kliče: »*Expurgiscere ergo Patria, non dormi amplius somnum illum immatutum, qui tibi ex omnibus Europae oris cruentas infert cicatrices, adhuc magis cruentas autem tibi ipsi nepotes tui ferient.*« Tudi Srbi se že budijo in Hrvatom kliče v spomin besede Obradovića v pesni, ki je bila natisnjena v Benetkah l. 1804:

Vostani Serbio!
Davno si zaspala,
U mraku lexala,
Sada se probudi,
I Serblje vzbudi.

Že nastaja med domorodci čuvstvo narodne solidarnosti, kajti »*iam fraternus ergo et mysticis aliquis nos tenet vinctus amor qui singulorum in singulo pandit corda.*« Ta bratska in mistična ljubezen je novo narodno čuvstvo, ono spaja prej odtujena srca s krepkim obročem.

Derkos umeva domovino, narod skoraj v sodobnem pomenu perzonalnega in ne teritorialnega načela. Pa vendar priznava, da so Hrvati quasi una civitas pro se. Te državne skupnosti pa ni s Koroško in Štajersko.

Treba je gojiti narodni jezik, to je Derkosev evangelij.

Povdarjali smo že, da je Draškovićeve disertacija predvsem politične vsebine, pa vendar je spis izredno važen, ker ne razlikuje Srbov od Hrvatov. Spisu je podana »*Tabella Dokasajucha Broi Bogostvuje y Jezik Illyrie velike.*« Drašković razlikuje med narodom, ki govori ilirski dialekt in onim, ki govori pomešani (kajkavski, slovenski), narodom, ki je katoliške in onemu, ki je pravoslavne vere. Vsi so pa Ilirci. 2.230.000 govori po Draškoviću ilirsko, kajkovski pa 1.216.000. Vseh Ilircev je pa 3.446.000. To je Draškovićeve statistika iz l. 1832. Tu je še izražena ilirska narodna jednota.

Drašković, eden prvih Ilircev, pa ne misli samo na jezikovno združitev, ampak tudi na politično. Želi, da bi božja milost prepojila ono deželo, »*koi se sada imenom Illyrie ozivlja,*« torej slovenske dežele« Hrvatski. To je Draškovićeve trializem.

Visoki so bili smotri ilirizma. Ali smemo trditi, da je ilirstvo zgrešilo svoj smoter? Jasno je, da ni vsega doseglo, po čemur je koprnelo. Pa vendar je bilo veliko delo, ki ga je ono izvršilo.

Ilirstvo je nacionaliziralo hrvatsko državo in ustvarilo hrvatsko družbo. Ni bilo sicer sposobno, manjkale so mu sile, da bi se bilo izvedlo popolno jedinstvo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Nacionalistični pomen ilirskega gibanja je tako velik, da skoraj pozabljam, da glavna svrha ni bila dosežena. Ilirstvo, ki je bilo v nekem protislovju k hrvatstvu, je temu samemu silno koristilo.

S političnimi borbami burnega l. 1848. se konča ilirska doba, skoraj bi rekli z Vrazovo smrtjo v zagrebškem gornjem gradu. Lepi san je bil pretrgan. Nastopila je kruta realnost, svinčena teža absolutizma je zadušila ilirske ideale.

Srbstvo in hrvatstvo dviga po l. 1848. glavo. Doslej je ilirski plašč pokrival obe individualnosti, ki jima je bilo usojeno, da se razvijata. Zopet je prišlo do veljave ime Hrvat in ime Srb.

Nastala je diferenciacija, ki bi starim Ilirom gotovo ne bila všeč. Štokavščina je zmagala še pred tem dogodkom med Hrvati, kajkavski Ilirci, kakor Gaj in Vraz, so se z veliko muko učili pisati štokavsko. Hrvatski jezik se je izpopolnjeval na osnovi narodnega narečja. Srbi so pa v onem času še bili preveč pod uplivom cerkve in so uporabljali jezik, poln arhaističnih besed, ki so spominjale na ruščino in staroslovenščino. Prišel je med Srbe reformator, ki mu je pripisati, da je nastalo razdobje v zgodovini razmerja Hrvatov in Srbov. Ta mož je bil Vuk Karadžić.

Razpoloženje vodilnih mož l. 1848. je pa odločno jugoslovansko in separatisti tega leta nimajo besede. Razmerje med Hrvati in Srbi najbolje karakterizirata dve činjenici. Ban Jelačić je rekel l. 1848. srbskemu patriarhu »Mi smo jedan narod, ostavimo Srbije i Hrvate.« Složen bodi narod »med Varnom, Skadrom i Bělakom.«¹⁾ Hrvatski sabor l. 1848. izjavlja nadvojvodi Ivanu: »jer mi s njima (Srbima) činimo jedan isti narod, pa se ne ćemo nikakom silom svijeta dati od njih odijeliti.«²⁾

*) Citiral Lorković v svoji izvrstni monografiji o Račkem v »Narodna misao«. 1897. st. 130.

**) Predno je pa nastal usodepolni razdor med Hrvatstvom in Srbstvom je l. 1848. izraz »jugoslovanski« „Jugoslovan“, jugoslovanski narod“ izredno razširjen. Ilirstvo se je l. 1848. že prelevirilo v Jugoslovanstvo. 1. januarja 1849. je začela izhajati v Zagrebu Demetrova »Südslawische Zeitung«. V oni prvi številki se imenujejo Jugoslovani narod, čigar predboritelji so Hrvati in Srbi. Ta časnik ima pa tudi svoj jugoslovanski politični program: »indem die Südslaven in dem Staatsorganismus (Österreich) in staatliche Verbindungen mit jenen Elementen treten werden, von denen sie sich bisher streng zu sondern bemühten«.

Prvi strel je prišel s srbske strani. Vuk Karadžić je izdal l. 1849. na Dunaju »Kovčezik«. V njem je objavljena razprava »Srbi svi i svuda«. Napisan je pa bil ta usodepolni članek že 1836. l. torej v dobi, ko je bilo ilirstvo uprav na svojem vrhuncu. V tem članku izjavlja Vuk, da živijo Srbi »od Trsta do Bojane«. Vera ne more in ne sme ločiti Srbov, tudi katoličani so Srbi, ravno tako kakor so katoliški in kalvinski Madjari. Narodno ime je samo edno srbsko, kdor tega imena ne prizna, sploh nima narodnega imena. Vuk izraža svoje mnenje, da so se Hrvati in Srbi priselili v svojo sedanjo domovino kot jedinstven narod z dvema različnima imenoma.

Vuk smatra vse štokavce za Srbe. Kaj je pa s Kajkavci v Hrvatski? Kajkavci v zagrebški, varaždinski in križevački županiji so mu pravzaprav Slovenci. Vsi ostali izven kajkavcev so pa Srbi in pa govorijo srbsko, srbsko je njih narodno ime.

Vukov članek je izzval burjo nevolje. Leta 1863. je bilo že prekasno komentirati ta usodepolni spis. Omenjenega leta torej je Vuk priobčil v 71. št. »Pozora« članek z naslovom: »Očitovanje«, v katerem skuša ublažiti vtisk, ki ga je napravila razprava »Srbi svi i svuda«. »Ove su riječi nadpis nad člankom, i ja sam htio njima kazati, da će u onome članku biti govor o Srbima svima makar gdje stanovali, kao što bi se od prilike njemački kazalo: »Von den Serben überhaupt« jer ja sam kazao, da su Srbi samo oni, koji govore srpskijem jezikom brez razlike vjerzakona i mjesta stanovanja, a za Čakavce i Kekavce nijesam kazao da su Srbi.«

V brošurah one dobe se tudi pojavlja jugoslovansko ime. L. 1849. je izšla »Osnova za utemeljenje narodne vojske u trojednoj kraljevini Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj«. Ta vojaški spis je povsem spisan v jugoslovanskem zmislu. Hrvatska mora imeti svojo narodno armado in to radi višje politike »jugoslavjansko-austrijske«. Prirodni historički i društveni položaj jugoslavjanskoga naroda na jugu Europe opredjeljuje njemu veliku budućnost, koja je sa budućnostjo austrijskog carstva najuže skopčana, jer slobodno jugoslavjanstvo je najmoćnije sredstvo Austrie.....

V tej brošuri je ugotovljena uloga ki jo ima Jugoslovanstvo igrati. Jugoslovanstvo naj razvija evropsko slobodo in civilizacijo v iztočnem in slovanskem duhu. Historična naloga jugoslovanskega naroda je, da reši iztočno vprašanje. Kvaternik in drugovi pripisujejo nekaj let kasneje to nalogo Hrvatom, l. 1849. se pa še vedno govori o jugoslovanskem narodu. Jugoslovanskega naroda ni treba več stvoriti, gotov je. Ne iztočno vprašanje ima poklicati v življenje jugoslovanski narod, ampak v rokah tega naroda je rešitev iztočnega vprašanja.

Na vsak način i Vuk ni dosleden. V svojem članku je govoril o Srbih, ki stanujejo od »Trsta do Bojane«. Preumetno bi bilo videti v Vukovih besedah izraženo načelo perzonalne in ne teritorialne avtonomije. Vsi Srbi, kjerkoli bivajo, v Trstu, Gorici, Ljubljani tvorijo srbski avtonomni narod. Tako komplicirano na noben način Vuk ni mislil, saj je bil skoz in skoz primitiven človek. Ne smemo pozabljati, da smatra v onem članku Vuk Hrvate in Srbe za jednoto. Kot eden narod so se doselili v sedanjo domovino. Pa kaj so Čakavci in Kajkavci? Ali so to Slovenci? In kako razmerje je med temi Slovenci in Srbi? Vsa ta vprašanja ostajajo odprta. Pa vkljubo vsemu temu moremo iz Vukovih besed sklepati, da je smatral Jugoslovane za jednoto in dal tej jednoti srbsko ime.

Boj proti Vukovem srbstvu je bil neizogiben. Prvi bojevnik za čisto hrvatstvo je bil Ante Starčević. Stopil je na plan l. 1852. 189. št. »Narodnih novin« t. l. prinaša velevažen Starčevićev članek. Zgodilo se je to v odsotnosti Gaja in takorekoč za Gajevim hrbtom. Starčević pravi: »Hèrvati imaju državu uređjenu, imaju svoje župane, koje su i Magjari od njih uzeli, imaju vojsku na kopnu i moru, imaju tergovce, rečju Hervati su narod u deržavi, a kod Serbah o tome ni glasa, ni traga, samo je kad čuti ime županija, koje su od Hervatah primili i poglavare s posne zameršenim zlamenovanjem.« Starčević vsekakor pojmuje tu narod bolj v političnem, nego strogo etnografičnem in kulturnem pomenu. Zdi se skoraj, da je ta njegova predočba naroda nekak tertium med narodom in državo.

Starčević zanika, da je srbski jezik in njegovi »Hèrvati« pišejo samo hrvatsko. »I zbilja, koji li je taj jezik srbski?« Jezik se zove po narodu, in ne po zemljepisu. »Stoga kao što neznamo n. p. za narod sardinski, mletački, dalmatinski, bohemski, galički, slavonski, hercegovački itd., isto tako neznamo ni za jezike, koji bi od ovih pukovah imena nosili.« Argumentacija je nekoliko nejasna. Starčeviću torej ni politična jednota narod, država ne more dati svojega imena jeziku. Zakaj torej ni srbskega jezika? Srbska državna tvorba ne more dati svojega imena jeziku in narodu. Starčević se vpraša: »Kako stoje takozvani Srbi? Gospodo to je jedini puk, koi nezna ni sam samcat, kako mu je ime.«

Ti napadi so Gaja silno ozlovoljili in v št. 253. »Narodnih novin« piše: »Kao sto ja, tako i veća čast rodoljubivih Hèrvatah, koji bratju Sèrblje i Sèrbstvo kao najglavnii temelj jugosloven-

ske, ili kako ju mi polag stare dogodivštine nazovasmo ilirske narodnosti smatraju.« Srbi so torej temelj ilirski narodnosti. Gaj je torej v najostrejšem nasprotnu k Ante Starčeviću. To je bilo povsem umljivo pri možu, ki je bil eden izmed očetov ilirizma.

V pritajenem, duševnem ozračju absolutizma se nadaljuje borba med jugoslovanstvom in hrvatstvom Ante Starčevića. Šulek posega v debato z razpravo, ki je izmed vseh publikacij onih dni, ki se pečajo s tem vprašanjem, gotovo najzrelejša, najzmernejša in najpopolnejša. »Srbi i Hrvati« tako se zove razprava, ki je izšla v »Nevenu« l. 1856.

Hrvati in Srbi so Šuleku jeden narod »jednoga roda i košena«. Iste so krvi, iste rase in jezika. Kar se tiče krvnega sorodstva, so Srbi radi tega bolj črne polti, ker so v večji meri ko Hrvati pomešani z Bolgari, Grki in Arbanasi.

Šulek konstatira, da so se vsi poskusi izjalovili dati Hrvatom in Srbom skupno ime. Ime ilirsko, slovensko ali slovjensko, jugoslovansko ni se moglo ukoreniniti. Naj ostanejo Hrvati Hrvati in Srbi Srbi. Dasi imajo dve imeni, vendar jih smatramo za eden narod. Izrazi kakor Dalmatinci, Slovenci, Dubrovčani, to so politična, in ne narodna imena. Jedinu pravo narodno ime je Hrvati ali Srbi. Umevno je, da se menjava področje tega ali onega imena. Šulek konstatira, da so se Črnogorci prej imenovali sami Hrvate, »dok nije pokojni vladika ime srbsko kod njih razprostranio«.

Prav značilno je, kar pravi Šulek glede taktičnega nastopa, da se ohrani prepotrebna sloga med Jugoslovani. Treba se je držati prislovice: »Prepriatelj, neprijatelj.« Uvideva pa Šulek važno dejstvo: »A u sadašnje doba svestranog udruževanja (associatie) treba južnim Slavenom za njihov duševni razvitak više nego ikad sloge, ako neće da se budući razciepkani, razplinu u moru velikih narodah Evrope.« Zdi se, da že čuti Šulek ono aglomeracijo intelektualnih in materialnih sil, ki se je izraževala uprav v onih letih snovanja velikih narodnih držav. Odkar je konec vzelo načelo malih držav in necentraliziranih narodov, se je moralo uvaževati tudi pri Jugoslovanih, kako najti pot ven iz malodržanja in poprišč malih kultur.

Zopet stojimo pred mejnikom. Vladar je vrnil Hrvatom njih starodavno ustavo. Sodobna hrvatska zgodovina ne pozna imenitnejšega razdobja, nego je ono sabora l. 1861. Zdi se kakor da si z mogočno eruptivno silo skuša hrvatstvo graditi svoj prenovljeni

državni dom. Hrvatske narodne energije so se očitovale na ob-
čudovanja vreden način.

Saborski zapisniki slavnega sabora l. 1861. nam pričajo o politični izobrazbi, o izredni bistroumnosti, zgovornosti in duhovitosti tedanjega narodnega zastopstva. Cela vrsta sijajnih parlamentarcev se na mah pojavlja med hrvatskim narodom. Bistri pravniki, možje s širokim obzorjem, z nenavadno politično, državno-pravno, zgodovinsko izobrazbo nastopajo v saboru. Govori so mnogokrat učene razprave, vsa tisočletna preteklost Hrvatske se razgrinja pred našimi očmi. Težko nam postaja pri srcu, ako primerjamo ta sijajni zbor, ki ga je volilo jako ogra-
ničeno število volilcev, z notranjo puhlostjo, neznanjem in ne-
izobrazbo mnogih ljudskih zastopstev, izvoljenih na podlagi občne in jednake volilne pravice ali kakega privilegiranega volilnega reda. Kako duševno bogatstvo med onimi skromnimi hrvatskimi pravniki in posestniki šestdesetih let, koliko rutine pa grobega neznanja med današnjimi parlamentarci velikih parlamentov. To je očitna dekadenca.

Zavest, da stoji Hrvatska pred velikimi ustavnimi izpre-
membami, je dvignila splošno razpoloženje med hrvatskim na-
rodom. Nada, da se hrvatsko ustavno življenje in hrvatska dr-
žava povsem prenovi, je mogočno uplivala na Hrvate. Pa zabe-
ležiti moramo, da nobena hrvatska doba ni bila tako jugoslo-
vanska, kakor ravno oni čas, ko je hrvatski nacionalizem in hr-
vatska državnost bila mnogo silnejša nego kedaj prej ali kasneje.

Hrvatsko kulturno življenje je pod jakim dojmom nenavadne individualnosti biskupa Štrosmajera. Štrosmajer je Jugoslovian, njegovi široki naravi je zoprni vsak separatizem, vsak kampa-
nilizem.

Saborski spisi, zbirka vseh dokumentov, ki se nanašajo na
saborske posle, so v mnogem oziru poučni. V uradnih doku-
mentih se l. 1861. pojavlja mnogokrat jugoslovansko ime. Članek
XLVIII. saborskih zaključkov se glasi: »O ustanovitvi pravilnih za
jugoslavjansku Akademiju znanosti i umjetnosti.« To jugoslo-
vanstvo Akademije je sad Štrosmajerjeve iniciative. § 3. pravi:
»Svrha jugoslavjanske akademije je njega i podpora znanosti i
umjetnostih na slavjanskome jugu medj Hrvatima, Srbima, Slovencima i
Bugarama u narodnom duhu i zajedničkoj prosvjeti.« Štrosmajerjev
jugoslovanski narod obsega torej Hrvate, Srbe, Slovence in Bol-
gare. Da je Štrosmajer pritegnil tudi Bolgare je umljivo, kajti

Bolgari tedaj še niso imeli svoje države in ni bilo predvideti, da se bodo tako silno diferencirali od Srbov.

Saborski članek LVIII. govori o narodnem jeziku. Č. 1. Jezik jugoslavenski trojedne kraljevine izjavlja se ovim za sva-koliki obseg trojedne kraljevine za jedino i izključivo službeni jezik u svih strukah javnoga života.« Jugoslovanski jezik je torej narodni jezik Hrvatske.

Sabor trojedine kraljevine sprejema »zavod kazališta jugo-slavenskoga« pod svojo zaščito. (LXXVII.)

Tudi najvišji šoli hrvatski je dal sabor v članku LXXXIV. ime jugoslovansko. Dotični članek se glasi: »O osnovanju sve-učilišta jugoslavjanskoga u Zagrebu.« Na drugem izpitu pravo-slavne fakultete se izprašuje »pravo jugoslavjanstva u savezu sa poviesti zemaljah jugoslavenskih.«

Na gimnazijah in realkah je učni jezik »izključivo jugo-slavenski jezik trojedne kraljevine.«

Naravno je, da se naziv jugoslovanski najde tudi v člankih politične vsebine kakor v članku LXXXVIII., v katerein sabor zahteva, da se vzame varaždinskemu županu grofu Ivanu Er-dődyu in požeškemu grofu Juliju Jankoviću čast velikih županov, ker so ti očitali svojim nasprotnikom v saboru, da so njih jugo-slovanske težnje protizakonite.

Ta pojav jugoslovanstva ni nič slučajnega, nego to je izraz smotrenega pokreta, na čigar čelu stoji poleg Štrosmajerja Rački. Rački skuša uveljavljati svojo narodno teorijo v javnem živ-ljenju. Prvi predsednik jugoslovanske akademije se je temeljiteje ko kak drugi Jugoslovan bavil z vprašanjem jugoslovanskega edinstva in razmerja med Hrvati in Srbi. Račkega smemo imeno-vati ednega izmed najumnejših jugoslovanskih političnih te-oretikov.

Rački razumeva narod ne v materialno-političnem zmislu, ampak predvsem u duhovnem, intelektualnem, strogo kulturnem pomenu besede. Narodnost mu je izraz humanitarnih teženj. Vsi narodi naj bodo humanitarni, da se dosežejo veliki ljudski ideali. »Zato mu humanita s jedne strane znači savez svih naroda u prosvjetnom radu, a s druge strane etičko i intelektualno usavr-šivanje pojedinca u smislu etičkoga ideala, koji je postavilo kršćanstvo,« tako karakterizira Račkega Lorković v svoji iz-vrstni študiji. *)

*) Lorković: »Rački v „Narodna misao“ 1897. str. 145.

Rački nam daja svoj pojem naroda: »Skup ljudi jednoga jezika, jednih običaja, jednoga životnoga oblika, postaje narodom u pravom značenju rieči, kada doraste do svijesti svojega duhovnoga jedinstva, kada se osjeća jednim.« V teh besedah je prav ostro iztaknjen pravi smisel nacije. Povsem pravilno je, da se ne smatra za narod plemo v svojih primitivnih začetkih, tudi, ako je osnovalo svojo državo. Narod niso bili Hrvati in Srbi, ko so prišli v davnini na jug, niso bili Slovenci, ko so se naselili na svojem današnjem ozemlju.

Skupna kri in skupni jezik sta dva važna znaka naroda, nadalje je pa treba še one duhovne jednote, ki jo ustvarja kulturno življenje. Kulturna nacija je še le popoln socialen pojav. Taka nacija pa more še le nastati, ako se je tvoril krog ljudi, ki se zaveda svojih pravic in dolžnosti, in ki čuti one vezi kulturne skupnosti. Nacija v našem pomenu besede je šele ustvarjena, ako ta krog ljudi, ki nosijo v svoji notranjščini kulturo in čustveno pripadnost k naciji, ni samo ednega sloja, ampak vseh razredov. Nova živa narodna ideja, polna bodočnosti more sicer tleti samo v srcih malega števila ljudi duševne elite, ki združuje v sebi tajno koprnenje in hotenje mas. V takih slučajih je nacija pravzaprav že gotova, treba samo zunanjega dogodka, ki odkrije, da je ono, kar je prevevalo doslej samo nekoliko posameznikov, že zdavnej bilo latentno v masah.

Ideja skupne narodne prosvete vseh Jugoslovancev, ideja iste kulture, istega centraliziranega znanstva, to je glavna misel vodilja Račkega. Bolj ko vsak drugi je Rački prepričan, da je politično delo ničevno, ako ni prosveta širila med masami spoznanje in potrebo intenzivne narodne zavesti. Jugoslovanski problem je v Račkem predvsem problem skupne kulture. Brez kulturnega jedinstva Jugoslovancev ni ekzistence, ni razvoja: »Duševno to jedinstvo Hrvata, i Srba, a i drugih južnih Slovjena, ako je moguće, jest »kategoričan imperativ« za njihov obstanak kao národne i prosvjetne osebine, navlastito pogledom na velike prosviećene narode, koji ih okružuju.« Realni izraz tega »kategoričnega imperativa« pa bodi Jugoslovanska akademija. Hrvati in Srbi so Račkemu jedro južnega Slovanstva in oni imajo biti središče jugoslovanskega prosvetnega dela. Rački je odločen pristaš narodnega jedinstva. Rasa je ista, jezik Hrvatov in Srbov je isti. Razklala je enotni narod cerkev in kultura, ki je bila v prvorstni študiji.*)

B. Vošnjak: Študije k problemu jugoslovanske narodne misli.

Usoda Hrvatov in Srbov, naravnost prokletstvo njih geografskega položaja je bilo, da živijo uprav na meji dveh svetov, dveh cerkev, dveh kultur in civilizacij, dveh svetovnih principov, na granici zapada in iztoka, Bizanta in Rima. Ta ogromni vpliv dveh kultur, ki so stale povsem pod cerkvenim vplivom, je ustvaril dualizem hrvatsko-srbski.

Račkega umna in praktična sentenca je, da mora Jugoslovanstvo, da mora narod sam »izgladiti ostrine našega dualističnega razvoja.« To je jedro jugoslovanskega programa.

Ta dualistični razvoj bi mogel povsem razbiti narodno ednoto hrvatsko-srbsko, ako ne bi bila neka historična sila primaknila Srbstvo bližje Hrvatstvu. Turška velesila je učinila, da Jugoslovani niso razpadli v dva naroda. Ta zunanja sila je paralelizirala centrifugalne težnje. Čim bolj je pritiskala Turška, tem bližje je moral primakniti Srb Hrvatu.

Račkega stališče nasproti hrvatsko-srbskemu sporu je povsem točno. To je spor »bjesnogrudih zanešenjaka i plemenskih kratkovidaca.«

Konflikt med Račkim in Starčevićem je neizogiben. Rački je katoliški duhovnik in poln ljubezni do svojih pravoslavni bratov. Odločen pristaš Jugoslovanstva in njegovega jedinstva je. Hrvatska kultura mu je srbska kultura in obratno. Temperamentni srd in grobi žolč Starčevića se ne ujema s harmoničnim značajem Račkega.

Račkega hrvatska politika je jugoslovanska. Hrvatska država in njeni interesi se ne kosajo z onimi drugih jugoslovanskih držav. Težišče vztočnega vprašanja morajo biti balkanske države. Osvobojenje Balkana mu je velik patriotski san, podoben onemu Machiavellija, Srbija in Črnagora imati vstopiti v društvo oružja i u medjusobni obraniteljni i napadateljni savez« da se oslobodijo balkanski Jugoslovani.

Ideali Starčevića so povsem drugi. Ni načelni protivnik jedinstva, pa to je hrvatsko, ne jugoslovansko jedinstvo. Naravno, da takega jedinstva s hegemonijo hrvatstva ni mogoče več ustvariti, posebno po nagodbi. Starčević je poln sovraštva in nepopisnega srda napram »srbski pasmini«. Ne vidi, da si ta »pasmina« ustvarja svoje državno življenje, ob času, ko je razvoj hrvatskega državnega življenja silno oviran. Na slovanskem jugu je samo hrvatski jezik, hrvatski narod, hrvatska kultura, hrvatska država in

hrvatski Bog. Vse, kar je srbsko, za Starčevića sploh ni. Njegove oči fanatika viđijo samo Hrvatsvo, nikar pa Srbstva.

Čudna je tudi Starčevićeva zunanja politika. Navdušen prijatelj Turkov in Turčije je. »Smatramo dakle ove narode (Balkana) proste od ruskoga podticanja, od turskoga gospodstva, same o sebi, pa gledajmo gotov pakao na zemlju.«^{*)} Balkanski Jugoslovani niso sposobni uživati svojo svobodo. Turčin naj jim gospodari. To je Starčevićeva jugoslovanska politika.

Hrvatski sabor goji bratska čuvstva nasproti Srbom. Tople besede, s katerimi zahtevajo poslanci, da je treba bratskega razmerja med Hrvati in Srbi, dokazujejo na vsak način ono neobično stopnjo politične zrelosti, pojavljajoče se v saboru l. 1861. Zmerno brez vsega naglašanja ekskluzivnega hrvatstva se razmotriva o odnošaju med Hrvati in Srbi, rodoljubno čustvo brez vsake plemenske strasti daja tem razpravam silno simpatično ozadje.

Zunanji razlog, da se je začel sabor l. 1861., baviti s srbskim vprašanjem, je bil govor Kukuljevićev dne 29. aprila 1861., v katerem je rekel, da je prebivalstvo vojne Krajine hrvatsko. Nato je srbski patriarh Josip Rajačić vposlal saboru posebno spomenico glede srbskega vprašanja.

Patriarh Rajačić trdi v tej spominici^{**)} da so si Srbi in Hrvati najbližji bratje, ali vsak narod ima svoje posebno ime. Srbi imajo svojo, Hrvati svojo posebno zgodovino; srbski graničarji imajo svoj, zagorci pa tudi svoj jezik. Srbi imajo vztočno, Hrvati zapadno cerkev. Radi tega Hrvati in Srbi niso eden in isti narod. Srbi nočejo opustiti svoje ime za ljubav ilirstvu, jugoslovanstvu ali hrvatstvu. Srbski narod, ki živi v krajini in hrvatski narod se že radi tega razlikujeta, ker se drug drugega imenuje z različnimi imeni. Srbi imenujejo Hrvate Kranjce, Hrvati pa zovejo Srbe Vlahe. To so patriarhovi argumenti, ki jih je seve lahko ovreči.

Kukuljević se je brž opravičil, češ, da v krajini živi »naš« narod. V granici živi »naš« narod, tako se imenujejo Hrvati in Srbi Krajine. »Kad sam ja izraz ovaj upotriebio, da u granici živi narod naš, mislim, da nisam pogriješio niti proti historiji, niti etnografiji, niti jezikoslovju, niti proti dogmi i koje vjere, nego prosto sam sliedio izraz, kojeg upotrebuje naš narod, budi srbski, budi hrvatski, od St. Andrije i od Pešte do Crnogore i Carigrada.«

^{*)} Djela III. str. 114.

^{**)} Dnevnik sabora god. 1861. 1862. str. 161—163.

Značilno za sabor l. 1861. je bilo na vsak način, da se je lotil takih temeljnih vprašanj, da bi se moglo ugovarjati, da imajo stvar rešiti znanstveniki znanstveno in ne parlamentarci. Predlog je bil prepuščen saborskemu odboru za Jugoslovansko akademijo.

Odbor za Jugoslovansko akademijo je razpravljal o tem predmetu in v seji dne 17. junija 1861. je poročal Živković o odbovskem sklepu. Ta sklep pa nikakor ni prinesel posebne jasnosti v zadevo. Živković pravi: »...i mi smo se sporazumjeli, da imade u trojednoj kraljevini naroda srbskog.«*) Svoje poročilo zaključuje: »da Srbi i Hrvati kao najbliža i jednorodna braća jedan drugoga ime i pleme kao narodnje svetinje ljubi i počituje i kao dosad, tako i unapredak u bratskoj slogi ostanu.«

V adresni debati dne 29. januarja 1866. je Subotić predlagal, da se neko mesto v adresi predrugači in sicer mesto izraza »našega naroda«, naj pride izraz »hrvatsko-srbskega« naroda.***) Vsled tega se je razvila debata o srbstvu in hrvatstvu. Pravzaprav je bil predlog brezpredmeten, saj je državno ljudstvo v političnem pomenu besede hrvatsko, ne srbsko in tudi ne hrvatsko-srbsko.

V saboru so se čula razna mnenja o razmerju med Hrvati in Srbi. Jakić pravi: »Ako je obojice naš jezik jeden; kao što jest; ako nam je narodnost jedna te ista, kao što jest; što hoće (braća Srbije) onda još više, da jim se dade?« Vranyczany proklamira, da »hrvatski i srbski narod jedan te isti, samo što su dva plemena i dva imena.«

Mrazović je z ostrimi besedami in ironijo ožigosal, da bi se geografsko ime uvedlo v politično adresu. Imenuje ime srbsko »plemenski naziv ednega in istega naroda.« Treba je priznati, da so Srbi v tej debati mnogo rezerviranejši. Nikolajević pravi, da so Hrvati in Srbi sicer po jeziku jeden narod, nikakor pa ne po imenu. Polit naglašja, da narodnost ni jezik, da je jezik samo substrat narodnosti. Hrvatstvo in Srbstvo še ni izednačeno. Da postane jednoten narod, je treba jednotne zgodovine, posebnega načina vzgojevanja, političnega prava. Polit umeva narod torej še bolj v državno-političnem smislu.

Dragoilo Kušlan se postavlja na stališče reciprocitete hrvatskega in srbskega imena. »Ja sudim, da ljepšega znaka sloge i

*) Dnevnik sabora. 1861. 1862. str. 170.

**) Dnevnik sabora 1865/7. 1867. str. 163. i. t. d.

ljubavi netreba medju dva plemena, nego kada se ovako izmjenjuje jedno ime za drugo, i da se upravo time na najsajjniji način konstatuje istovietnost jednoga i istoga naroda i jezika.« Večina je odklonila kak nov izraz v adresi, dasi so se predlagali: hrvatsko-srbski, ime hrvatsko i srbsko, hrvatsko-srbsko-slavinsko, naše zemlje. Ostalo je pri »redakciji«, ki jo je sprejel adresni odbor v svojo osnovo. —

Nagodba je sklenjena. Svežost, ki je doslej odlikovala hrvatsko javno in intelektualno življenje, toplo jugoslovansko čuvstvovanje se je skoro umaknilo težkim borbam za hrvatsko ustavnost.

Značilno je, da piše Starčević svoje najbolj žolčljive spise proti Srbom ob času, ko je zmagal hrvatski unionizem na celi črti. »Ime Srb« je bilo zapisano na Jurjevo 1868., istega leta »Stranke u Hervatskoj«, eden najstrupenejših spisov pa »Pasma Slavo-serbska po Hervatskoj« l. 1873. Starčević skuša rallyirati opozicionalne elemente in jih okrepiti na ta način, da ustvari čisti hrvatski nacionalizem brez vseh primesi. V srbstvu in jugoslovanski vzajemnosti vidi ovire, ki onemogočajo, da bi sovražniku stopila nasproti jedna v vsakem oziru ozko spojena narodna sila. V hrvatstvu vidi ono narodno energijo, ki naj ustvari hrvatsko politično neodvisnost. To je separatizem, ki je utemeljen v načelu: Manj nas je, pa vsi smo zanesljivi. Slavosrbi imajo preširok kulturen in naroden program, z njim le ubijajo samonikle zdrave sile hrvatstva. Zmagovati nasproti tujim življenjem more samo ekstremno hrvatska stranka, stranka, ki je skozi in skozi hrvatska.

Ves jugoslovanski polet Račkega in Štrosmajera najde v Starčeviću svojega strastnega, neusmiljenega, brutalnega nasprotnika, ki ne pozna pardona. Kake tople, iz srca izvirajoče besede je imel Rački za jugoslovansko edinstvo, kako iskreno preudarja politično bodočnost Balkana. Vse to izziva pri Starčeviću rezek, ciničen smeh. Neobuzdan politični temperament je Starčević, s svojim ognjem v duši pravi simbol političnega žara, ki živi v Jugoslovanstvu.

»Nevidite li, da Slavjani, da Magjarolci, po uredjenoj osnovi rade o propasti Hervatah? Nevidite li, da sami Hervatski narod radja i svojom kervju uzdržava svoje izdajice? Nevidite li, da nas hervatski Nehervati cepaju nemilie i na tanje, nego li su to učinili svi izvanjski nepriatelji Hervatske, sva stoleća, sve ne-

sreće koje smo do danas preživeli? Nevidite li, da je ova kerštena živina starinska žica use proklete pasmine, koja je od nekada omrazila narod i ime hrvatsko, kad svih naževal i narodah napredka i slobode.«*)

Starčeviću je zoprno govoričenje o slogi in jugoslovanstvu. Pa vendar ne more prekrivati nekega notranjega nagona, ki mu vleva misliti na jugoslovansko edinstvo, ki ga imenuje kratko malo hrvatsko. »Dokazaste kako valja, da celo pučanstvo medju Macedonijom i Nemačkom, medju Dunajem i adriatičkim morem, ima samo jednu narodnost, samo jednu domovinu, samo jedan život, život hrvatski.«**) Veliki Samohrvat je pravzaprav najčistejši Jugoslovan. V precejšnji meri je njegova borba za Hrvatsstvo borba za hrvatsko ime. Starčevićev srd proti Srbom je nekaj nenormalnega, izraz nekega psihopatičnega duševnega stanja. Treba je iztrebiti ono pasmino, to je takorekoč fiksna ideja njegova.

Tako ravnanje odbija Srbe. Doba sedemdesetih in osemdesetih let je brezdvomno jedna najžalostnejših, kar se tiče razmerja med Hrvati in Srbi. Genialnemu starcu je mogoče še oprostiti njegove grobosti, ako ne bi bile naperjene proti istokrvnim bratom. Ko so se pa lotevali protisrbske propagande *minores gentium* — zastrupljala je ta borba neizmerno odnošaje med Hrvati in Srbi.

V Dalmaciji je borba med hrvatstvom in srbstvom začela primeroma šele kasneje. Tudi ni bila v Dalmaciji ta borba nikdar tako žestoka. Posebno v Dubrovniku so bili spomini na staro klasično slovinstvo še jako silni. Dalmatinec Pavlinović se izraža v svojem Razgovoru (Zadar 1876) — razgovarjajo se pred kavarno starega Tomasa v Trstu gospod Vlaho Petar, gospodin Stevo in kapetan Risto o slovanstvu, jugoslovanstvu in srbohrvatstvu — tako-le: »Hrvati i Serbi, dā, jesu narod, što no se kaže, jedan te isti po krvi i po jeziku, ali nisu jedan po životu duševnome; nisu jedan povjestnicom i težnjom; nisu jedan narodno-državnim pravom: u jednu rieč, Hrvati i Serbi nimadu jedne iste narodne sviesti in jedne težnje.« Poučno je pa, da Dalmatinec nikakor ne sprejema ekstremnega stališča zagrebških »steklišev«.

*) Djela III. 1894. Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu? str. 41.

**) l. c. str. 42.

Tudi Ivo Prodan zavzema v svoji brošuri *La zecchia rapita* ili obračun izmedju Srba i Hrvata (Zadar 1889) desti mirno in spravljivo stališče. »Ako dakle Srbi i Hrvati njesu jedan narod, nije ni more slano.« (št. 15) Prodan misli, da je ime Srb in Hrvat strogo državnega značaja, ni pravo narodno ime. Sklepati je, da misli pri tem na ime kulturne nacije, na slovinsko ime, ki bi bilo edino pravilno.

Misel srbo-hrvatskega edinstva si je polagoma krčila pot kljub »steklištvu« Starčevićancev in kljub neugodnemu hrvatskemu političnemu položaju, ker je sistem Srbe mnogokrat izrabljajal in na ta način kompromitiral srbstvo. Najznačilnejši predstavniki generacije, ki jo danes smemo imenovati staro, smatrajo Hrvate in Srbe za eden narod. Treba je samo imenovati imena kakor Potočnjak, Mazzura, Derenčin, Smičiklas, Barčič. Mladina se je mogla torej sklicevati na avtoriteto starih, ko je začela strmoglaviti malike samohrvatstva in samosrbstva.

Mladinski pokret se je začel sredi devetdesetih let. Na čelu sta bila Ivan Lorković in Svetozar Pribičević. Srbi in Hrvati so eden narod z dvema imenoma, to je bil bojni klic mladih.

Mladi so izdali l. 1897. Narodnu misao, kjer je Banjanin priobčil studijo o Djuru Daničiču, Lorković pa svojo obširno monografijo o Račkem. Prihodnje leto je pa izšla Noyo doba, list sjeдинjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine. V tem časopisju so hrvatski, srbski in slovenski članki. Urednik je Iljadica-Girbešić, slovenski sotrudniki pa Dermota, Sotlan, Benković.

Srbska in hrvatska omladina stopa skoraj na politično polje. Nastaja hrvatsko-srbska koalicija, ki ji je temelj narodno edinstvo, kakoršno je izraženo v programu Hrvatske pučke napredne stranke od 3. in 4. junija 1906.

Prenovljena ideja edinstva je morala vplivati tudi na naslednike nekdanjih steklišev, stranko prava. Posebno ono krilo pravašev, katerih vodstvo je v rokah Mile Starčevića, se je vedno bolj približevalo misli narodnega edinstva Hrvatov in Srbov. Znamenito je, da je Hrvatska, od l. 1913. naprej glasilo »čistih«, ki nočejo priznati politike Mile Starčevića in bi morali zavzemati napram Srbom vsled svojih tradicij intrasižentno stališče, dne 25. junija 1913. pisala tako-le: »Koalicija pustila je u sviet krilaticu, a recimo iskreno i nama simpatičnu rieč, da su Srbi i Hrvati jedan narod. Jest mi ćemo priznati, da su Srbi i Hrvati jedan narod. Ali od te etnografske jedinstvenosti, do kul-

ture i političke još je, po našem mnenju, vrlo dalek put.« Vsaj to je že precej dragoceno priznanje, da so Hrvati in Srbi jednega plemena, jedne rase. To se prav malo ujema z razori Starčevića o tem predmetu. Izraz narod je povsem kriv, saj etnografskega naroda ni. V tej zvezi bi se moralo govoriti o plemenu, o pasmi, kakor se glasi blagodoneča Starčevićeva beseda.

Čisti pravaši trdijo torej, da Hrvati in Srbi niso narod v političnem in kulturnem pomenu besede. Jasno je, da Hrvati in Srbi v političnem oziru ne morejo biti eden narod, saj so vsi prebivalci Dalmacije, Hrvatske in Slavonije Hrvati v političnem pomenu besede. Druga je pa stvar glede kulturnega naroda.

Naravnost groteskno je trditi, da skupina ljudi, ki ima isti književni jezik, ima iste stoletne literarne tradicije, ne bi bila enoten narod.

Samoumevno je, da je moral tisti narod, ki je na meji med dvema svetoma, zapadom in iztokom, ostati žrtva te univerzalne zgodovinske borbe. Nemško cesarstvo in grški imperializem, Rim in pravoslavje so bile tiste sile, ki so razklale jednoto Hrvatov in Srbov. Razbitost od nekdanje jednote skupine je samo posledica politične in verske borbe zapada z iztokom.

Oni, ki propovedujejo, da je nasprotje kulturnega ambientsa hrvatskega in srbskega nepremostljivo, pozabljajo povsem, da so se družabne razmere tekom vekov povsem izpremenile. Razlika med zapadom in iztokom postaja vedno manjša. Kapitalizem in industrija izjednačuje taka nasprotstva. Čim prej se bodo Srbi oslobodili svoje primitivne patriarhalnosti, tembolj bo ginevala razlika. Posebno mladi narodi se silno hitro otresejo kulturnega jarma, ki jim ga nalaga preteklost, s katero niso zvezani z neposrednimi živimi tradicijami.

Edina socialna institucija, ki bi zamogla preprečiti razvoj v smislu asimilacije zapada, je cerkev. Cerkev je pa na Balkanu dekla države, nima svoje neodvisnosti in njen kulturni vpliv ne prihaja toliko v poštev.

Gotovo, da so se ohranili iz preteklosti krepki ostanki bizantinskega kulturnega ambientsa, pa ti niso tako silni, da bi preprečili hrvatsko-srbsko jednoto. Niti jedna velika zapadnoevropska kultura ni brez podobnih notranjih konfliktov. Sever in jug zastopata v mnogih narodih dvojne različnih kulturnih stremeljenj, ki se skoraj izključujeta.

Pa kljub temu je narod enoten. Ravno tako je s Srbi in Hrvati, ki sicer predstavljajo dva različna kulturna tipa, ki se pa medsebojno moreta izpopolnjevati, ustvarjajoča elemente nove samosvoje kulture. Asimilacija obeh prosvetnih struj je bila že v preteklosti velika. Tako pravi Rački: »Ovomu posredovanju naći će bistro oko dosta jasnih tragova u ostancih sredovječne prosvjete hrvatskoga i srbskega naroda.«*)

Znano je, da slovenski klerikalizem sicer priznava narodno jednoto Hrvatov in Slovencev, z vso energijo pa izključuje Srbe iz te narodne ednote. Na vprašanje po razlogih te ekskluzivnosti čujemo, da je vera in kultura ustvarila neprestopne meje. Brez verske ednote ni narodne ednote, to je njih dogma. Ne pomislijo pa, da s takim načelom silno oškodujejo Hrvate. Kaj je z Mohamedanci v Bosni? Ako bi katoliško načelo obveljalo, je Bosna izgubljena za Hrvate.

Ni dvoma, da versko načelo neznansko komplicira jugoslovanske razmere. Samo ona jugoslovanska politika more biti uspešna, ki je skrajno strpljiva nasproti vsem konfesijam, ki sploh verskega vprašanja ne postavlja pred ali ob narodno vprašanje.

Verski boji so že zadali Jugoslovanom strašne rane. Zrno velike resnice je v besedah Gumpłowicza, polnih tragike za naš rod: »Dva interesa vladujočih se borita drug proti drugemu, dve cerkvi skušata te interese vladujočih izkoriščati sebi v prid! Ljudstva si pa naj trgajo meso s telesa, naj se kri preliva v potokih, — kaj je na tem?!**)

Po čemu se razlikujejo Hrvati in Srbi? Ali po rasi, jeziku, veri in kulturi?

Veda o rasah je še precej v povojih in vsaka prenagljena sodba bi mogla biti v škodo. Pa tudi, ako bi konstatirali, da rasa ni jednota, na vsak način je ta plemenska mešanost lastna Hrvatom in Srbom sploh, in ne samo tem ali onim. Znano je, da niti Angleži, niti Francozi niso jednotnega plemena, pa kljub temu so narod. Pa gotovo je, da so Srbi mnogo bolj ko Hrvati pomešani z Grki, Rumuni in Albanci.

Kdor bi skušal meriti lobanje pri Hrvatih in Srbih, bi imel jako nevhvaležen posel. Murko pripoveduje o nekem jezikoslovcu, ki je rekel, da je to ravno tako, kakor da bi se merilo lobanje liberalcev in klerikalcev pri Nemcih.***)

*) Narodna misao, 1907, str. 175.

**) Gumpłowicz: Die politische Geschichte der Serben und Kroaten

**) Österreichische Rundschau IX. st. 4.

Kako je z jezikom? Ali so narečja što, ča in kaj odločilna za pripadnost k Hrvatom ali Srbom? Najodličnejši jezikoslovci so mnenja, da se ne sme smatrati, kakor je napravil Vuk Karadžić, štokavce za Srbe. Razlika dialektov ne sme in ne more biti razlika med hrvatskim in srbskim narodom. Neoporečno je, da je težko najti v kaki jezikovni skupini tako malo razlik kakor med Hrvati in Srbi. Jezikovna zaključenost je eden najsilnejših znakov edinstva.

Ako preiskujemo socialne razmere Hrvatov in Srbov, moramo priti do zaključkov, — kakor smo že rekli — da vlada pri teh in onih ista socialna struktura. Ista gospodarska stopnja, isti socialni ambient je edna najsilnejših združujočih točk. Na ta način se ustvarja ona izednačenost, ki je prvi predpogoj bodočega popolnega združenja.

Eden izmed etičnih činiteljev, ki so se s posebno silo udeleževali v preteklosti, je vera. Rim in pravoslavlje, to so bila ona činitelja, ki sta najbolj razdvojila Hrvate in Srbe. Ali more razlika vere sploh razbiti narodovo jednoto? Ali niso Kalvinci najboljši Madžari, kdo naj očita južnim katoliškim Nemcem, da niso dobri Nemci? Dokaz nekega primitivnega stanja je, ako se zamenja konfesijo z narodnostjo. Najbolje to dokazujejo razmere v Levanti. Tudi v Bosni pri Mohamedancih je verska zajednica obenem tudi narodna. Pa tudi tam se vidi, kako izgublja to naziranje vedno bolj tal izpod seboj. Nacionalizacija mohamedanskih Bošnjakov je danes že gotova stvar.

Pa ako bi smatrali vero za razlikujoči činitelj med Hrvati in Srbi, kaj je pa napraviti z bosanskimi muhamedanci, ali so to Hrvati ali Srbi? Vidimo torej do kakih nesprejemljivih zaključkov pridemo, ako sprejmemo dogmo o verskem nacionalizmu.

Ne samo mohamedanski Bošnjaki, ampak tudi katoliški Srbi v Dubrovniku in južni Ogrski nam pričajo, da vera ni kriterij razlike med Hrvati in Srbi. Kje je pa iskati rešitev vprašanja?

Treba jo je iskati v dualizmu hrvatskega in srbskega državnega življenja. Hrvatska in srbska država, hrvatski in srbski historicizem sta razklala in razbila nekdanjo ednoto. Hrvat in Srb, to nista narodni, ampak državni politični imeni. Pravo starodavno narodno ime je slovinsko ime.

Da se narod zamenja z državo, državno ime z narodnim, to je glavno prokletstvo Jugoslovanov. Ako se daja narodu politične in državne funkcije, postaja problem namah nerešljiv. Ako

pa ločimo narod od države, je posledica tega čina, da je narodno edinstva jednega naroda dveh inen izven vsakega dvoma. Državni tradicionalizem in historicizem je vsekal Jugoslovanom najhujših ran. Ako posmatramo posledice te zgodovinske tragike, prepričamo se, kako važno je, da se ne zamenjava narod z državo. Prvi predpogoj obstanka in razvoja Jugoslovanov je pač, da se ne dajo zavajati od krivih prerokov, ki jim nudijo kamen konfesionalnosti mesto kruha zdravega nacionalizma. Misel voditelja v tem oziru so pač besede katoliškega duhovnika Račkega o ostrinah dualističnega razvoja, ki jih je treba izglediti. Nagon samohrane velevala, da Jugoslovani ne postanejo žrtva konfesionalnosti. Dolga stoletja jih je oviral konflikt dveh svetov. Naj sedanjost izgleda to, kar je preteklost zagrešila v neizmerno škodo Jugoslovanov.

F. K. GERIČ:

Jednotni jugoslovanski črkopis.

Jugoslovani so razcepljeni na štiri narode in sicer na bolgarski, hrvatski, slovenski in srbski, in vsak teh narodov ima kofiktor toliko svojo posebno zgodovino in svojo posebno kulturo, katera je med drugim zastopana tudi po posebni literaturi s svojim posebnim literarnim jezikom. Vsi štiri jugoslovanski književni jeziki, bolgarski, hrvatski, slovenski in srbski, se razlikujejo med seboj več ali manj ne le gramatično in leksikalno, ampak tudi po alfabetu in po ortografiji. Vsi ti razločki se morejo izravnati le po gotovem načrtu stopnjema in polagoma, da končno vznikne jednoten jugoslovanski literarni jezik.

Med jugoslovanskimi narodi so si Hrvatje in Srbi najbližji in se morejo spojiti popolnoma brez velikih težav in žrtev v jednoten narod, ne da bi kaj utrpela plemenska individualnost vsakerega naroda. Književna jezika hrvatski in srbski sta v bistvu jeden jezik z dvema imenom in z dvema črkopisoma: Hrvati pišejo z latinico, Srbi pa s cirilico. Ako se proglasita azbuka in abeceda za jednakovredni in jednakopravni ter začnejo Hrvati rabiti cirilico poleg latinice, Srbi pa latinico poleg cirilice, potem šele faktično vznikne jeden srbsko-hrvatski književni jezik in s tem obenem srbskohrvatski narod.

Raba azbuke in abecede pri Hrvatih kakor pri Srbih bi imela za nujno posledico izravnavo cirilskega in latinskega črkosleda,

t. j. načina, po katerem črke v alfabetu druga za drugo sledijo. Cirilica se razlikuje od latinice ne le po črkah kot takih, ampak tudi po črkosledu, kar dela velike preglavice zlasti pri delih, katerih snov je urejena po črkosledu. Ker je cirilica v rabi le pri Bolgarih, Rusih in Srbih, latinica pa v celem ostalem civiliziranem svetu, je takorekoč izključeno, da bi cirilska azbuka nekoč izpodrinila latinsko abecedo. Zato je v korist cirilice, ako si hoče svoje pozicije ohraniti in mogoče pridobiti še novih, da sprejme že z ozirom na mednarodne kulturne in zlasti znanstvene odnošaje latinski črkosled, s čemur se tudi latinici znatno približa.

Slovenci bi se skušali srbskohrvatskemu narodu približati s tem, da bi začeli rabiti cirilico z latinskim črkosledom poleg latinice. Tudi Bolgari bi izprevideli, da je v njihovo korist, če uvedejo latinico ter v cirilico latinski črkosled.

Četudi bi bile v rabi pri vseh Jugoslovanih kakor cirilica tako latinica, vendar bi ne bili črkopisi jednaki. Med bolgarsko in srbsko azbuko so ravno tako razločki kakor med hrvatsko in slovensko abecedo. Da se vse te črkopisne razlike odstranijo, je potreben jednoten kakor cirilski tako latinski črkopis, kateri mora imeti vse za jugoslovanske jezike potrebne lastnosti. Črkopis se mora ozirati na jezikovno minuloost in sedanost ter se mora iz njega zrealiti jezikovna zgodovina, kar je videti iz romanskih, germanskih ter iz nekaterih slovanskih alfabetov, da ne govorimo o črkopisih starih kulturnih narodov. Samo ob sebi je umevno, da je črkopis v ozki zvezi s pravopisom, in si brez dobrega črkopisa ne morem misliti dobrega pravopisa. Sedanji jugoslovanski črkopisi so se ustalili v novejši dobi, se ozirajo v večji meri na fonetično nego na etimološko plat jezika ter ne zadostujejo vsem zahtevam jugoslovanskih jezikov. Latinica je premalo izpopolnjena in prikrojena za slovanske jezike, cirilica pa je prepomanjkljiva nasplošno.

Razni alfabeti in različne ortografije ovirajo zbliževanje jugoslovanskih književnih jezikov, in zato bi bilo umestno, da se uvedeta v jugoslovansko pismenost jednoten alfabet in jednotna ortografija, katera bi se morala naslanjati na rusko azbuko in na ruski pravopis iz tega vzroka, ker je ruščina najbolj razširjeni slovanski jezik, od katerega bi se ostali slovanski jeziki ne smeli oddaljevati po umetno vstvarjenih razlikah.

Jednotna jugoslovanska abeceda bi imela sledeče črke in sicer cirilske ter latinske, katere bi se morale po svoji vrednosti vzajemno kriti:

A a = А а, B b = Б б, C c = Ц ц, Č č = Ч ч, D d = Д д, E e = Е е, Ě ě = Ъ ъ, F f = Ф ф, G g = Г г, H h = Х х, J j = И и, I i = І і, Y y = Ы ы, Ь ь = Ь ь, j j = Ї ї, Я я = Я я, Ю ю = Ю ю, K k = К к, L l = Л л, M m = М м, N n = Н н, O o = О о, P p = П п, R r = Р р, S s = С с, Š š = Ш ш, Šč šč = Шш, T t = Т т, U u = У у, V v = В в, Z z = З з, Ž ž = Ж ж.

V jednotnem črkopisu bi se latinica morala nekoliko prilagoditi cirilici in se tudi iz njee izpopolniti. Latinska črka, velika in mala, vsaka brez točke J j bi odgovarjala cirilski И и, s točko J j pa Ї ї. V starejšem češkem pravopisu je imel J j vrednost dolgega i. Latinski j se je ravno tako kakor cirilski grafično sinatral za dvojni i. V celem bi se latinica s cirilskimi črkami и, я in ю izpopolnila, kar bi bilo boljše nego ustvarjati nove črke.

Jednotni črkopis bi imel dvoji e in dvoji i radi tega, ker narava jugoslovanskih jezikov nujno zahteva, da se v pravopisu razločuje navadni ali mehki e od visokega č ter tenki ali mehki (i) od debelega ali trdega y. V slovanščini bi imel navaden ali mehki e na začetku besede in zloga vrednost je, v neslovanščini in v nekaterih slučajih v slovanščini pa vrednost trdega e. Visoki č ali jat bi imel na začetku besede in zloga vrednost je, v zlogu pa svojo vrednost z ozirom na razna jugoslovanska narečja. Tenki ali mehki i se znači z dvema črkama: j in i. J nima na začetku besede vrednosti ji, pač pa v besedi na začetku zloga. I se rabi pred samoglasniki, pred j, я in ю ter prejetira na začetku besed samoglasnike e, i in o; prva dva, e in i, le v tujih besedah. Debeli ali trdi y je glasnik med tenkim i in med u, vendar je bližji tenkemu i. Črko za ta glasnik jugoslovanskih alfabeti pogrešajo na škodo jasne ortografije. Ali ne čutimo pri izgovarjanju besed bil in byl razlike med tenkim i in debelim y? Jeri mehča predstoječe soglasnike, izvzemši slučaj, ko sledi soglasniku я ali ю.

Bolgarski alfabet bi se izpopolnil z črkami i in ъ, črke ъ, ж иж bi pa mogel pogrešati, ker bi se dale nadomestiti z črkami ъ, я in и. Črka ъ, katera sledi trdim soglasnikom na koncu besed, bi se mogla opustiti. Črka и bi imela v bolgarščini kakor doslej vrednost št.

Hrvatska abeceda bi dobila nove črke č, j, y, ђ, я, ю in šč, zgubila bi pa črki é in dj. Črka é bi se nadomestila z zloženimi črkami gt, ht, kt, in t, črka dj pa z zloženo črko đb. Vendar pa v vseh slučajih, v katerih ima v slovenščini črka č isto funkcijo kakor črka é v hrvaščini, bi mogla črka č nadomestiti črko é v hrvaščini, ne da bi hrvatski pravopis s tem utrpel kakšno večjo škodo. Zložena črka šč bi se rabila v teh slučajih, kjer more biti v slovenščini šč, vrednost pa bi imela v hrvaščini št.

Slovenska gajica bi bila razmnožena za črke č, j, y, ђ, я in ю.

Srbska azbuka bi narasla za črke ђ, і, ѣ, ѥ, ѧ, я, ю, ѱ. Odpadle bi črke ѧ, ѥ, ѧ, j, j, in ѧ. Kar se tiče rabe črk ѧ in ѧ velja za srbsčino isto kakor za hrvaščino. Črka ѧ bi se nadomestila z zloženima črkama ѧ in ѧ, črka j z zloženo črko ѧѧ, črka j bi nadomestila z črko ѧ črki ѧ in ѧ za z zloženima črkama ѧ in ѧ.

Hrvati in Srbi imajo fonetični, Bolgari in Slovenci pa več ali manj etimološki pravopis. Fonetična ortografija podaja kolikor toliko sodobno stanje jezika, dočim etimološka vsebuje historijo jezikovnega razvoja. Fonetični pravopis je nestalni, ker se more meriti z razvojem jezika, dočim je etimološki kolikor toliko stalni. Veliki narodi, Angleži, Francozi in Rusi, so konservativni v jezikovnih zadevah iz praktičnih nagibov, smatrajoč jezik za kulturno občilo, katero ima posredovati med drugim tudi med kulturno minulosťjo in sedanjostjo in vsled tega ne sme biti podvrženo hipnim zmenam jezikovne mode. Če bi ti narodi uvedli fonetični pravopis, bi s tem takorekoč pretrgali v svojo škodo vezi s svojo slavno literarno minulosťjo. Toda jugoslovanski narodi, hoteč biti napredni, so uvedli fonetične pravopise, s katerimi pa so uničili stik s svojo kulturno minulosťjo ter se s tem kulturno izolirali in med sabo v svojo veliko škodo drug drugemu kulturno odtujili. Ali se s staroslovenščino ne reprezentira bogata jugoslovanska kulturna preteklost?

Na podlagi jednotnega črkopisa bi se dale razlike med jugoslovanskimi jeziki s pomočjo po jednotnih pravilih urejenega etimološkega pravopisa nekoliko izravnati, s čimer bi si ti jeziki ne le med sabo znatno približali, ampak bi tudi našli v svojo veliko korist vezi s svojo skupno preteklostjo, kar bi bil jeden izmed predpogojev boljše in veselejše skupne kulturne bodočnosti jugoslovanstva.

KAREL OZVALD:

Socialni položaj starišev in otrokova inteligentnost.

Diferencialna psihologija, t. j. tista samostojna panoga psihologične vede, »ki nima za svoj predmet onih zakonitosti duševnega dogajanja, katere so pri vsakem človeku enake, ki se največ zanima ravno za različne oblike, v katerih lahko nastopajo duševne funkcije od posameznika do posameznika«, je v zadnjih letih pri vseh večjih narodih z lepim uspehom proučevala duševni pojav, ki mu pravimo inteligentnost ali razumnost. In v najnovejšem času so začeli z veliko vnemo izsledovati vprašanje inteligentnosti s posebnim ozirom na vzgojne probleme. Raziskovalcem je zlasti bilo do tega, najti zanesljiv način, kako bi se dala določiti količina in pa kakovost posameznikove inteligentnosti, osobito otrokove.

Malone vso ogromno literaturo o izsledovanju inteligentnosti, kar so je do l. 1912 ustvarili angleški, francoski, italijanski, nemški in drugi, posebno pa ruski proučevalci v enem izmed teh petih jezikov, podaje znani vratislavski psiholog W. Stern.¹

1. Kaj je bistvo inteligentnosti?

Trdne definicije pojma inteligentnost še nimamo. Toda uvaževati moramo, da je dobra definicija še le zrel sad na drevesu znanstvenega prizadevanja, ne pa že njegova korenina. V obliki jasne in neizpodbitne definicije odgovoriti na vprašanje, kaj je to in kaj ono, je izsledovalcu navadno še le takrat mogoče, ko je že vsestranski proučil svojstva danega predmeta. Vendar pa si moraš iz metodolosvnih razlogov, t. j. upoštevajoč ekonomijo mišljenja, že takoj izpočetka — četudi le s pomočjo bolj ali manj upravičenega domnevanja — zasnovati nekak miselni očrtek o

¹ Do l. 1911 v knjigi: W. Stern, *Die differentielle Psychologie in ihren methodischen Grundlagen*. Barth, Leipzig, 1911;

a za l. 1912 v spisu: *Die psychologischen Methoden der Intelligenzprüfung und deren Anwendung an Schulkindern*. Von W. Stern. Barth, Leipzig, 1912. — Citiram: „Methoden“!

Poleg tega pa še zlasti uvažuj knjigo: A. Binet, *Les idées modernes sur les enfants*. 1913.

jedru predmeta, ki bi ga rad spravil do tega, da ti odkrije tajne svojih zakonitosti.

Stern je inteligentnost takole provizorno definiral: inteligentnost je občna prilagodivost duha na nove naloge in pogoje življenja, to se pravi, inteligen ten je samo tisti človek, ki se mu duh pod najrazličnejšimi pogoji in na najrazličnejših popriščih zlahka prilagodi novim zahtevkom. S tem pa je tudi že rečeno, da je treba inteligentnost razločevati od duševnih pojavov, ki jim pravimo: spomin, talent, genialnost. Spomin se namreč ne obrača, kakor inteligentnost, do novih dožitkov, temveč podelava prejšnje; in francoski psiholog Binet je pač ob divni prožnosti svojega jezika povedal resnico, češ: »La mémoire est la grande simulatrice de l'intelligence.« Talent ne očituje znaka večje ali manjše vsestranosti, kar je značilno svojstvo inteligentnosti, marveč se omejuje na vsebino s tega ali onega poprišča; ta ali oni, pravimo, ima dar za matematiko, risanje, godbo... A glavni znak genialnosti je izvirnost in samoniklost, dočim duševna prilagodba zavisi od vnanjih momentov, kakor so n. pr. vsakovrstne »naloge« v življenju, posebe še v danem poklicu posameznika.²

Razumnost torej ni isto, kar ta ali oni duševni dar, to ali ono pridobljeno znanje, oziroma spretnost; in če ta ali oni učenec nima daru za en ali drugi učni predmet, radi tega še ni da bi moral biti neinteligenten. In redovi v izpričevalu so kolikor toliko slika tega, kar je učenec v danih okoliščinah znal in zmo gel v slovnici, zemljepisu, računstvu, šolski nalogi itd., ne pa tudi slika njegove »glave«, t. j. občne razumnosti in duševne zrelosti. Uvaževati marveč moramo, da je šolski uspeh produkt iz različnih faktorjev, kakor so: spomin, talent, pazljivost, volja, pridnost, zanimanje, vestnost... Zato pa za določitev inteligentnosti n. pr. pri vzprejemnem izpitu, v šoli, pri izbiranju poklica itd. ne zadostuje »izpraševanje« in »razredovanje«; učiteljeve opazbe bi morale tukaj izpopolnjevati na samosvoj način izvedeno psiholo gično proučevanje inteligentnosti.³

Da pa izsledovanje inteligentnosti res spada pred forum diferencialne — in ne »občne« — psihologije, to izpričuje tale ugotovljena zakonitost: »Čim bolj zapletena je ta ali ona duševna

² Gl. Stern, Methoden, str. 3—4.

³ Prim. Stern, Methoden, passim.

funkcija, čim težavnejše jo izvajaš in čim pozneje se razvije, tem večja je tudi nje premenljivost in tem bolj se po njej razlikujejo posamezniki pa skupine ljudi.⁴

2. Na kak način proučujejo inteligentnost? »Testi«.

Inteligentnost proučujoči psihologi in pedagogi so do sedaj skušali pred vsem ugotoviti normalno inteligentnost, ki odgovarja posameznim letom duševno poprečnega otroka, da bi se ob tako dobljenem merilu dala določiti »inteligentna starost« (= starost po duhu, franc.: niveau intellectuel, angl.: mental age) kateregasibodi posameznika. Kakor se je pokazalo, se namreč inteligentna starost ne krije vselej z njegovo pravo, t. j. časovno starostjo; ta otrok včasih izkazuje več, oni manj inteligentnosti, nego bi odgovarjalo njegovim »letom«.

Danes je že mogoče, s precejšnjo zanesljivostjo diagnosticirati količino in kakovost inteligentnosti posameznega otroka med 3.—13. letom. Za spoznavno sredstvo v teh stvareh — pravi se mu »t e s t«⁵ — pa se imamo zahvaliti bistroumju dveh francoskih izsledovalcev: psiholog A. B i n e t in zdravnik T. S i m o n sta l. 1908 objavila serije testov, t. j. po pet in pet tako prikrojenih nalog, oziroma vprašanj, da jih normalno razumen otrok ravno te in te starosti lahko reši. Tako se n. pr. serija normalnih testov za 3. leto glasi: 1. Pokaži svoja usta, oči, nos! — 2. Izgovori za menoj tale (š e s t zložni) stavek! — 3. Izgovori za menoj tile dve števili (med 1—9)! — 4. Kaj vse vidiš na sliki, ki ti jo tukaj kažem? — 5. Kako se pišeš (priimek!)? A za 8. leto: 1. Štej nazaj od 20 do 1! — 2. Primerjaj iz spomina ta in ta dva predmeta! — 3. Izgovori za menoj teh 5 števil! — 4. Imenuj štiri glavne barve! — 5. Kateri datum imamo danes?

B i n e t in S i m o n hočeta, da bi načela te metode ustrezala sledečim zahtevkom: »Za vsako starostno dobo otroka je treba najti vrsto testov, ki bi njih rešitev lahko veljala za normalno in značilno lastnost ravno te starosti; testi morajo biti relativno neodvisni od vnanjih in slučajnih pogojev, zlasti od šol-

⁴ S t e r n, Methoden, str. 39.

⁵ Ameriško - angl. beseda »test« pomeni: preizkušanje (Probe, Stichprobe). — Angleško besedo »test« sedaj večinoma rabijo v pomenu poizkus, ki ima s priprostimi sredstvi ugotoviti individualno psihično posebnost tega ali onega človeka, oziroma to ali ono njegovo psihično lastnost⁶. (Marbe, Grundzüge der forensischen Psychologie, 1913, str. 69).

skega znanja, da bi ugotovitev kar najvernejše izražala istinito razumnost otroka; naj bi se dali kar najbolj enakomerno rabiti pod najrazličnejšimi pogoji naroda, jezika, izobrazbe; imajo biti lahko izvedljivi, ne vezani na laboratorij in natančne aparate, ne smejo preizkuševanca predolgo zahtevati za se, ga motiti in utruditi, in ob enem morajo biti tako natančni, da bi bilo mogoče, med seboj prispodabljati in meriti izsledke raznih izsledovalcev; in slednjič bi se naj dala za vsakega preizkuševanca ob njih dobiti rezultanta, ki bi lahko veljala za mersko število njegove celotne inteligentnosti.«⁶

Lestvico testov (*échelle métrique de l'intelligence*, Teststadien), kakor sta jo očrtala Binet in Simon, so pozneje drugi izsledovalci bolj ali manj srečno izpopolnjevali, hoteč ustvariti mednarodno metodo za določevanje inteligentnosti, ki bi se ob njej dal s priprostimi sredstvi in hitro doseči cilj. Ali do danes še nimamo enotnega mednarodnega sestava testov, ki bi zlasti še omogočeval zanesljivo prispodabljanje izsledkov iz najrazličnejših krajev in razmer. In prav tako bo še le treba ugotoviti testov za »višje letnike«, t. j. takih, ki bi se z njimi dala določevati inteligentnost srednje- ali visokošolca in vobče odrastlega človeka.⁷ (A ker uspeh v tekmi življenja, t. j. v poklicu, znanstvu, umetnosti... zavisi pred vsem od tvorne inteligentnosti, torej od čisto drugačnega faktorja, nego pa napredek v šoli —, zato bi zanesljivi testi za določitev posameznikove inteligentnosti tukaj ob enem bili zanesljiv kažipot pri izbiri poklica).

Spričo teh dejstev smo pač še precej daleč do tistih časov, ko bi se naj uresničile besede, ki jih je ob prvih uspehih na tem poprišču poln optimizma vzkliknil angleški izsledovalec Spearman, češ: »Zdi se celo mogoče, videti dan, ko bo se leto za letom uradno določeval intelektualni kazalec vsakega otroka v naši državi.«

3. Socialna zavisnost otrokove inteligentnosti.

Ako je več vsaksebi raziskavajočih izsledovalcev ob isti metodi prišlo do istih rezultatov, je to znamenje, da je način njihovega izsledovanja bil pravi. In izsledovalci v Parizu, Moskvi, Peterburgu, Bruslju, Sheffieldu (Angl.), Vratislavi, New Jerseyu (Amer.), Rimu..., ki so s pomočjo Binet-Simonovih testov pro-

⁶ Stern, Methoden, str. 26.

⁷ Testi, ki sta jih izdelala Angleža Johnson in Gregg za osebe do 20 let, so še le prvi poizkusi v tem oziru.

učevali inteligentnost otrok, so ob suhih številkah ugotovili, da vseskozi odločuje socialni položaj, osobito premožnost oziroma uboštvo starišev, v koliko je njihov otrok normalno, podnormalno ali pa čreznormalno inteligen ten!

Evo nekaj takih izsledkov!⁸ Ako vzamemo za merilo inteligentnost delavskih otrok iz pariških predmestij, tedaj stoj e otroci najubožnejših delavcev iz moskovskih predmestij za celi dve leti za »Parižani«; otroci iz najboljših internatov peterburških dve leti nad Parižani, torej cela štiri leta nad otrokom moskovskega delavca; po priliki isto izpričujejo bruseljski otroci iz enega izmed najimenitnejših internatov; sheffieldski otroci iz ljudske šole nalikujejo pariškim, istotako ameriški (New Jersey) in italijanski z dežele; in rimski otroci iz boljših družin stoj e nad otrokom pariškega delavca.

Iz teh razmernih števil pač veje odurna zakonitost nasproti človeku demokratičnega naziranja. To je res po besedah, da kdor že ima, temu se bo še dodalo, da bo imel vsega v izobilju!

No, na srečo se najbrž tudi tukaj juha ne povžije tako vroča, kakor je bila skuhana. Izsledke, ki so jih dobili s pomočjo testov, bo treba prav umevati: otrok ubogih starišev ni že kar po rojstvu obsojen, ostati za vse življenje neumn ejši od svojih boljše situiranih vrstnikov. Vzlic krutim izsledkom, ki se neusmiljeno zrcalijo v suhih številkah, najbrž lahko tudi »ubogi« otrok doseže isto stopnjo inteligentnosti, kakor »bogati« mu tovariš, samo da se ta razvoj pri ubogem vrši počasneje, včas i občutno počasneje.⁹ V tej smeri še nimamo nič trdnih izsledkov.

Spričo gorenjega spoznatka se pač vsiljuje človeku vprašanje, kje je vir tega zla, da en neljub pojav (socialno stanje) rodi še drugega (počasnejši razvoj razumnosti). Meumann vprašuje: »Je li to posledica pomanjkljivega vzgojnega in higienskega ravnanja z otroki in pa njili nadzorstva, ali pa marveč tiči v tem biologično in psihologično nujen pojav, ki nastopa neodvisno od vseh vzgojnih vplivov ter ga je kratkoma lo treba vzeti za nižjo inteligentnost teh slojev?« In dalje: »Je li ubož-

⁸ Gl. Meumann, *Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen*. II. Band, 2. Aufl. Leipzig 1913. Str. 761—770.

⁹ Gl. Meumann, l. c., str. 766.

nejše ljudstvo zato ostalo ubožnejše, ker je poprek manj inteligentno, ali pa se le do z d e v a manj inteligentno, ker je ubožnejše ter se vsled tega manj skrbno vzgaja in nadzoruje?¹⁰

Kdo bi si upal danes odločno odgovoriti na ta socialna vprašanja prve vrste? Upajmo pa, da nam nadaljno eksaktno proučevanje inteligentnosti prav kmalu prinese tudi tukaj pravega odgovora in s tem navodil za pravo gojenje otrokove inteligentnosti!

ALBIN OGRIS:

Jules de Gaultier — francoski Nietzsche in filozof bovarizma.

Henri Bergson se sme šteti torej med nesmrtnike francoske Akademije. In kako tudi ne? Navdušenje in hvalospevi pariških dam, ki si sicer gotovo ne ukradejo svoj dragi čas za strokovno filozofijo, ki so pa tokrat pregnale s svojim preobilnim obiskovanjem Bergsonovih kolegijev dijakke iz predavalnih dvoran, so ublažili skalnotrdo konzervativnost akademikov. V Bergsonovem evangeliju je zgoščenega res precej bistva idejnih in socialnih teženj sodobnega dne, njegovi govori so kakor impresiونيčni stihi, ki zvene vabljivo in dekliskonežno, on zna, kakor priznava melanholična pesnica, ki podpisuje v Figaru svoje uvodnike z pseudonimom Gérard d'Houville, objasniti tako mojstrsko vsa neizrečna, trenutna čustva moderne žene, da ni veliko čudo, ako je govorilo pri poslednjih volitvah tudi čustvo svojo besedo.

V bližini, kjer plamti modno vzhichenje, se smejejo po navadi hladni ironiki, filozofski pagani. Čustvena logika jim ne imponira, ker so izčistili svoj svetovni nazor v cerebralnih zvitkih, v samozatajevanju in nesebičnosti in ker uživajo iskreno veselje, ko opazujejo konfuzni spektakel dnevno se menjajočih filozofskomodnih nasprotstev. Smejoči se Demokrit je nesmrten. V sodobni Franciji ga zastopa predrzni analizator sodobnih iluzij Jules de Gaultier. Imajo li Bergsonov intuitivizem dandanes na jeziku že vsi izobraženci in ga izrabljajo vsak po svoje, mora ostati Gaultierov artistski intelektualizem in nihilizem že po svojem bistvu lastnina of the happy few. So li moderni realistični filozofski sistemi

¹⁰ Meumann, l. c. str. 769.

obupajoči glasovi sodobnih mesijev in etičnih propovednikov namišljenih napredkov, vstvarja Gaultierov pansimbolizem v nezmotljivem dostojanstvu svoje ataraksije. Gaultierova filozofija ni nobena mišljenska akrobatika kakor tudi ne kakšno subtilno zmašilo sofističnih razločevanj. Ona uživa svetovno priznanje, ali popularna ni kakor Bergsonov nauk. Njena zunanost je prenihilistična, da bi si mogla pridobiti utilitarno srce današnjega človeka in zahteva vkljub svoji skromnosti toliko filozofske kulture in toliko intelektualne neustrašenosti, da na njeno popularizacijo ni pomisliti. V nefilozofični svet je prodrla doslej po enem svojim teoretičnih pojmov, po bovarizmu. Ta pojem uživa dandanes v estetično-kritičnem in filozofskem svetu občansko pravico in je zelo verjetno, da si to svoje mesto tudi stalno ohrani. Pojmu morda škoduje, da je zašel preveč v modo, t. j. da se o njem več govori kakor se ga razumeva. Vedno in vedno se pozablja, da je bovarizem le terminus technicus iz celotno zaokroženega filozofskega sistema, pojem, ki se sicer ponaša z neznanjsko bogato vsebino, ali ni popolnoma razumljiv brez razumevanja celotne Gaultierove misli.

Vodilno idejo Gaultierove filozofije smemo imenovati temeljno nasprotje med življenskim nagonom in nagonom spoznavanja, ki se borita v človeku za prvenstvo. Človek je živo bitje, obenem pa spoznavajoč subjekt. Drug je odvisen od drugega, oba morata biti vsled nepretržljive zveze solidarna in vendar se ne moreta pomiriti nikdar. Življenski nagon se omejuje na življenske možnosti, on se skuša prilagoditi, išče življenske ekonomske metode in premaguje težkoče, spoznavajoči nagon pa premišljuje, ocenjuje, analizira itd.; bi gledal življenje najrajši kot nepristranski opazovalec, mora vseeno venomer posegati v življensko dramo, ker je odvisen od življenskega nagona. Le malo-kedaj se mu posreči, da se osvobodi v svetlih trenutkih od svojega nasprotnika. In to je dobro, kajti v teh svobodnih trenutkih se obrača proti življenskemu načelu, on je zli duh, ki vedno zanika, hoteč uničiti življenske nujnosti. Življenski nagon se ravna po svojevoljno izbranih, intelektualno absurdnih načelih, spoznavajoči nagon je ateističen in ne veruje idolom. Življenski nagon je sebičen, praktičen in v vsakem oziru brezogleden, spoznavajoči nagon je kontemplativen in nepristranski motrilec istinitosti. Življenski nagon je lasten brezizjemno vsakemu zemljanu, spoznavajoči nagon se razvije le v maloštevilnih posameznikih, je

nekakšen luksus in zabava aristokratskih duhov. Življenski nagon izvršuje svoje tiranstvo najbolj v kolektivnih težnjah in socialnih napravah, spoznavajoči nagon pa se raduje najrajši ob čistih mišljenskih oblikah in nahaja najboljše pribežališče v samoti izbranih zavestnih individualitet.

Kljub vsemu nasprotstvu vlada med obema nagonoma neminljiva solidarnost, kajti občutek (užitek, želja, boleost) se brez zaznave, temeljne oblike spoznanja, ne da predstavljati; da se spopolnjujeta v enem in istem posamezniku v obratnih razmerjih, je ena najstarejših resnic. Najbrž je priznavajoči nagon celo le najpoznejši cvet na stotisočletnem razvoju prvega.

Oba nasprotujoča si nagona podajata smer in vsebino vsem nasprotujočim si vrstam filozofskih sistemov. Življenski nagon, pristaš utilitarizma, ljubi resnico, vstvarjeno po svoji podobi, lepo zaokroženo absolutno idejo, zahteva mnogo slepe vere, išče srečo in užitek, priporoča etiko in moralo, on je docela evdaimonističen. On se opira na voljo in organizatorični pritisk družbe in govori v verstvu v imenu dogme, v filozofiji pa v imenu razuma, razuma z velikim R. On gradi nepreločljiva nasprotja med absolutnim in relativnim, med bistvom samim ob sebi in nepopolnim stvarstvom, t. j. on je dualističen in realističen. Spoznavajočemu nagonu pa je intelekt sam sebi namen, njegov cilj čisto logično in estetično zadoščenje, agnostična spokojenost njegova metoda, a moralni nihilizem njegov zaključek.

Vkus in temperament volita človeku njegovo filozofijo. Bahati se z intelektom je sumljivo in nevarno početje. Samo ob sebi se razume, da modruje egoistična večina po nagibih življenskega nagona. Ako je vzljubil Gaultier nasprotno metodo, je to tudi determinizem čeprav zelo redkega in srečnega temperamenta.

Napredek, pravijo nekateri, obstoji v neprestanem popravljanju in izboljševanju starih oblik, kajti kaj novega ne vstvari noben, še tako sijajni duh. Sicer pa, katera iznajdba se je porodila v ženskih možganih in planila kakor strela iz jasnega neba, nova in popolna, ako ni imela že davno pripravljene poti po mnogotrajnih, nepopolnih v davne veke segajočih poskusih in zaznavah! Zgodovina najepohalnejših modernih iznajdeb svedoči jasno in neoporečno. Tudi v filozofiji je kakor drugod kritika glavna pospeševalka novotarskega duha. Dokazati nasprotniku

ad oculos njegovo kratkovidnost in neinformiranost, dognati njegove nazore z lastno njegovo logiko ad absurdum je zelo učinkovit maneuver; tudi Gaultier se ga je poslužil.

Prelistujemo li zgodovino filozofije, izgleda, kakor da obstoji iz dolge vrste si nasprotujočih sistemov; dogmatizem se stavlja zoper dogmatizem, edina resnica proti edini resnici. Filozofija bi toraj ne bila nič drugega nego pusta dialektična igra, intelektualen sport in človeštvo bi igralo vlogo vpreženega osla, ki bega za kopo sena in ne pride na dovtip, da je to le mamilo za to, da tim hitreje teče kolo? Izgleda, kakor da mora tičati glavna pomota v problemu samem, kakor ga stavlja filozofija. Na nedostatna in napačno stavljena vprašanja kajpak da ne moremo pričakovati jasnih odgovorov. Iz tega stališča motri Gaultier filozofsko konfuznost in prihaja do zanimivih zaključkov.

Prva pomota, ki prinaša konfuznost v filozofsko vedo, se nanaša na predmet sam, filozofija je ali bi morala biti čisto teoretična veda, znanost radi znanosti same, mi pa opazamo povsod, kako se trudi, da najde človeštvu — srečo. Mi zahtevamo od nje očitvidno, kakor da ne živimo tako, kakor moramo in kakor da nam gre boljša uloga, kakor sta jo nam naklonila prirodna dedičnost in socialni determinizem. Tu usodepolna zamenjava pa privabi na filozofsko torišče vse polno s samimi s seboj nezadovoljnimi ljudmi, ki hočejo najti filozofski spekulaciji nadomestilo za to, kar jim odreka življenje in na ta način se povečuje konfuznost v stoterem razmerju. Zato nosijo filozofski sistemi značaj moralnih katekizmov in zato odvrča od sebe filozofija mnogo razsodnejših intelektov. Saj je vse skupaj le ena dolga pridiga, to je navadni in ne neupravičeni odgovor. Ako ne zmaga načelo »spoznanje radi spoznanja samega« ne bodo rešeni filozofski problemi nikdar. Ker pa podreja filozofija rešitev svojih problemov moralnim tendencam, ne more priti dalje nego do pesimizma in mesijanstva. Do pesimizma, ker se smatra za kritiko obstoječih razmer, za tehniko nekega namišljenega boljšega življenja, za pot k neki popolnejši sreči, ktera še ne obstoja. Do mesijanstva, ker poraja nezadovoljnost z sodobno istinitostjo, kimerične upe, graja dani obstoj kot nemoralen, neupravičen in nezadosten ter pripoveduje neko od filozofije iskano bodočo harmonijo.

Ti dve bistveni napaki pa sta združeni še z drugimi nič manj usodepolnimi pogreški. Kajti težnja po spopolnjevanju vključuje

svobodno voljo, pojem, ki je istoveten z mrzlim kropom, odgovornost, osobno vrednost ali nevrednost. Temu moralnemu pojmovanju se pridružuje logično neizogibno še ideja prvega začetka ali pa vsaj smotrenosti v svetovnem in duševnem dogajanju. Ako se ne vtihotapi ideja v prvem začetku že od drugod, bistvena točka smotrenosti jo vsebuje na vsak način. Moralčno svetovno naziranje, ki mora postaviti življenjskemu gibanju vselej ktere si že bodi cilje, ne more izhajati brez pojma prvega začetka.

Moralistno naziranje samo pa nosi krivdo, da se razbije ideja smotrenosti ob logičnih antinomijah. V tem oziru moremo smatrati Kanta za šolsko primero. Čeprav je izvrstno poznal zahteve razuma in potrebe spoznanja, je pripomogel kakor malokteri drugi modroslovec moralnemu čustvovanju v svoji vedi do zmage. Dobro je videl svojo hibo, samo da je zakrivil še večjo zmoto, ko je stvoril radi tega nekatere pripomočke mišljenske tipe (čas, prostor, vzročnost) v apriorno vzvišenost, odkoder smejo nemojeno in nezmotno nasprotovati predmetom mišljenja. Kant je izborno dokazal, da povstanejo antinomije razuma le tedaj, ako hočemo prisiliti razum, da prekorači od skušnje postavljene meje. Ko oblike ne najdejo več predmetov, glede katerih izvršujejo nalogo funkcije, si jamejo nasprotovati. Mesto pa, da bi se zadovoljil s prvotnim zaključkom, si je mislil Kant, da bi znalo obstolati še nekaj izven in nad izkušnjo, nad fenomen je postavil namen in upal, da je s tem odpravil nasprotja antinomij. Ampak ta apriornost je bila vstvarjena s pripomočki, ki se nanašajo izključno na realnost in iz tega vzroka fiasko ni mogel ostati neočiten. Čeprav je toraj priznaval obstojno možnost neke realnosti, je moral kantovski in pokantovski kriticizem pripuščati nad spoznavajočo zmožnostjo še neko višjo takšno zmožnost in odtod razločevanje med čistim in praktičnim razumom. V posesti te nove zmožnosti so izvajali Kant in njegovi pozni nasledniki, neokriticisti, z načelom obveznosti kot nujne posledice realnosti vse one metafizične ideje, ki si morajo nasprotovati, t. j. idejo moralne občutljivosti. Ni dvoma, da smemo videti v dejstvu obstoja načelo spontanega razvoja, ki prednjači spoznavalnim načinom in ki poraja zajedno s predmeti izkušnje tudi sredstva, s kterimi je mogoče taiste spoznati, t. j. načine spoznavanja same. Tej vstvarjajoči aktivnosti smemo torej priznati logično prednost pred načini eksperimentalnega

spoznavanja, toda jo podrejati ideji zakona pomenja očitvidno zanikati pripoznane prednosti in jo podvreči zopet od nje vstvarjenim načinom. Zato tudi ni dovoljeno, jo imenovati moralno t. j. opredeliti z intelektualnimi izrazi ali jo sploh hoteti opredeliti, ko stoji vendar nad vso opredelivostjo. In to vodilno idejo, da moramo namreč po logičnih pravilih, kakor jih je formuliral razvoj, staviti nelogičnost na začetek tega razvoja, je razvil de Gaultier zelo obširno v »Les Raisons de l'Idéalisme« in v *Le dépendance de la morale et l'indépendance des mœurs*. Spontanosti, nelogičnosti gre sicer logični primat nad intelektom, ampak ta vso realnost vstvarjajoči činitelj ni intelektualnega značaja in zato ne more priti v nasprotje z načeli spoznavanja. »To konfuzijo povzroči še le kriticism, ko podreja logičnemu načelu zakona se razvijajoči obstoj, ko smatra ta zakon pojmljiv v njegovem formalnem načelu in ko z namenom, da se izogne nujnostim teoretičnega razuma, izmisli načelo, ki ga podreja zopet tej nujnosti«. (*Les deuxerreurs de la métaphysique* 121.) Zahteve moralne občutnosti se toraj ne dajo združiti z nasprotji antinomij.

Ta moralistna čustvena zmota je povzročena od intelektualne zmote, od zmote realizma. Moralno pojmovanje obstoja če le mogoče, ako pripisujemo času, prostoru in snovi objektivno bistvo. Na ta način je namreč mogoče videti v vesoljstvu neko delovanje, ki se razlikuje od mišljenja, katero mora naša misel proučevati kot neko silo in iskati njene zakone, ki jih po svojem bistvu ne more razumeti. Vsa filozofska zmotnjava pohaja od v e r e v to od mišljenske istinitosti različno istinitost, od v e r e v neko bistvo samo ob sebi. To bistvo ob sebi se hoče spoznati samo sebe, a ne pride do tega, razun da se spremeni v lastnih očeh, t. j. da postane fenomen. Vesoljno bistvo se pojmuje samo sebe drugačno, kakoršno je, vidi svojo enotnost v razcepljenosti, kar se pravi, da leži velikanska antinomija med obstojem samim ob sebi in med spoznavanjem. Iz tega pa sledi, da bistveni zakoni spoznavanja (čas, prostor, vzročnost), ki obenem dokazujejo nemožnost od moralistne občutljivosti predpolaganega prvega početka in smotrenosti, nikakor ne morejo biti bistvenosti, niti sredstva v dosego resnice, temveč samo »čisto navadna sredstva spoznavanja, t. j. pripravi in umetni načini, s kterimi se istočasno vstvari prizor in tudi prikaže.« Vsa fatalna zavoženost, v katero spravi moralistna občutnost vsaki filozofski sistem, torej dokazuje, da je »obstoj po svoji bistveni istinitosti prizor, ki ga

moramo gledati, nikakor pa problem, ki ga je treba rešiti.« Verska parola: »reši svojo dušo in naj stane kar hoče«, je uprizorila mutatis mutandis v filozofijo skrajno škodljiv intelektualni asketizem. Tem potom prihaja Gaultier do svojega »dogmatizma nezvestnosti«, do iluzionizma, ki izključuje vsako moralno finalnost in se ne da združiti z etično razlago borne človeške eksistence, temveč le z estetiko. Na ta način od finalistne jalovosti, od časovne in prostornoslovne domišljije in enakih filozofskih iluzij osvobojeni duh dokazuje še le v umetniškem vstvarjanju, da je razumel življenje kot čisto estetičen pojav. Odslej ni treba več pritajenega vzdihovanja in nervoznega iskanja boljših svetov in višje popolnosti v zamotanih in zmotnih filozofskih spekulacijah, kajti kar je v življenju bolestnega, to spreminja od moralistnih predsodkov osvobojeni estetični duh v umetniške prizore in skuša vjeti bežečo kontinuiteto in njeno ritmiko v delih, v kojih zanima edino lepota. »La betise consiste à vouloir couture«, se glasi tozadevni slavni Flaubertov anatema.

Monistna in idealistna simbolika, izražujoča se v aksiomu: »vesoljstvo je misel«, se loči v stopajočo in padajočo dialektiko. Prva vsebuje več sistematično se razvrščajočih pojmov, med katerimi je najvažnejši in sedaj že svetovno slaven pojem bovarizma.

Razlikovati je med empiričnim, konkretnim in metafizičnim, abstraktnim bovarizmom. V prvem slučaju pomeni navadno psihologično dejstvo, ki je lastno slehernemu človeku in učinkovanje, katerega je orisal g. Flaubert tako neprekosljivo mojstrsko v glavnih junakih svojih romanov. G. Flaubert seveda ni hotel reševati v svojih umotvorih psihologičnih problemov. Psihološki pojem bovarizma pa je posnel Gaultier po glavnem Flaubertovem romanu, ker je g.a Bovary najizrazitejši tip bovaričnega razpoloženja v vsej moderni literaturi.

»Bovarizem je na kratko lastnost človeka, se p o j m o v a t i drugačnega, kakor šen je, ali dejstvo, po katerem se pojmuje vsako gibanje, ki se zaveda samega sebe, neobhodno drugačno, kakoršno je v istini. On poraja iluzije glede nas samih, naših bližnjih in celega sveta, on tke psihološko tkanino, na katerih so upodobljene arabeske usode vsakega posameznika

kakor cele družbe in celih pokolenj. On je pravzrok večnega konflikta v človeku med prirodnim nagonom in pojmom socialnosti, istovetovanim s častjo in dolžnostjo, kar tvori vsebino velikega dela vse svetovne literature, predvsem dramatične umetnosti. Človek si je velikokrat na nejasnem glede najglavnejših in naj-silnejših motivov svojih dejanj in si razlaga po svoji psihološki konstrukciji pogojene bovaričnosti napačno i sebe in svojo usodo. Najenostavnejši primer v Flaubertovem delu je Salamambo, ki zamenja porajajočo se senzualnost z ljubeznijo do božanstvene Panit, hrani svoj mysticism ob najnavadnejših fizioloških virih, pa spreobrača najnaravnejšo vzročnost v abstruzno fikcijo in poplača končno to svojo zmoto s pogubo.

Pojmu bovarizma je posvetil J. de Gaultier mnogoprevajano knjigo »Le Bovarysme«. Genius, pravi avtor, je v svojih delih v harmoniji s seboj samim. Vse njegove produkcije se označujejo po znakih vstvarjajoče osebnosti. Pa harmoničnost se prikazuje v nujni spontanosti. Popolnoma drugačni pa smo mi navadni ljudje, kajti naše hotenje se ne strinja z determinirano osebnostjo. Pa naša lastnost postaja od bovarizma, t. j. od človeškega psihološkega zakona, po katerem se spoznava drugačnega, kakršen je.

Bovarizem je torej pravzaprav pomanjkljivost osebnosti. Ta si hoče namreč osvojiti pod vplivom kakšne vznešenosti, občudovanja, interesa ali druge življenske nujnosti drugačen značaj, kakor ga je naklonila dedičnost in socialni determinizem. Prirojene nedostadne zmožnosti človeka ne dosežejo do cilja, ali on vsekakor ne odjenja posnemati namišljeno osebnost v vseh podrobnostih, dokler se končno čestokrat ne odpove lastni osebnosti in zmoti popolnoma glede samega sebe. V kateri meri da deluje v človeku bovarično razpoloženje, se da znazorniti z dvema črtama, ki izhajata iz idealne točke, človeške osebnosti. Prvo določajo podedovane in priučene zmožnosti, druga pomenja vplive miljeja, vzgoje, vzgleda, sile itd. Črti se spojita v eno, vpliva li milieu v taistem zmislu kakor podedovani nagoni. V slučajih, ki jih slika Flaubert, se to ne dogaja nikoli, temveč prevladujejo zunanji motivi, bovarična razpoloženost.

To nasprotstvo dveh tendenc v človeški osebnosti more učinkovati ali tragično ali komično. Vsaki človek vloži v posnemanje svoje namišljene osebnosti, za katero se smatra in kot katero se spoznava, ravno toliko energije, kolikor bi je potreboval

za naravni razvoj svojih prirojenih zmožnosti. Razpolaga li samo s pičlo energijo, žanje neznatne uspehe. V tem slučaju učinkuje bovarizem komično. M.me Bovary in tudi Frédéric Moreau stojita v začetku na meji med komiko in tragiko, popolnoma komičen pa je zraven Regimbard-a, Pellerin-a in Delmar-a nesmrtni Homais. Ena najsilnejših energij je M.me Bovary, ki stavi vse svoje moči v službo tuje osebnosti, za katero se smatra. M.me Bovary prikazuje to po njej imenovano lastnost v tipični prenasičenosti, ona se idealizira v absolutni in brezmejni bovarični domišljiji do te stopnje, da pozabi popolnoma na realnost. Pod vplivom literarno romantičnega ideala si vstvari napačno predstavo o sebi in o zunanjem svetu, kateri ne odgovarja ne ona ne svet. Literarni vpliv je bolj slučajnega pomena, bistvene važnosti pa je, da čuti potrebo preložiti svoje življenje v domišljijo in izsanjati svojo lastno vzročnost in lastno realnost. Takoj pa, ko se jame deloma udeještovati njena zasanjana realnost, zdrobi njena razočaranost vse lepe gradove in se poda na cesto proti novim »umetnim nebesom«. Ko sta doigrala z Leonom komedijo romantične ljubezni do začetka običajnega konca in se namišljena realnost pripravlja do istinitosti, se zdi oni gospej Bovary odvratna in jo zavrže in ko pozneje kot Boulanger-ova metresa po vseh užitkih razkošja še venomer izmišlja vedno čudesnejše peripetije svoje strasti, najde propalega Leona, zazre vso grozno razdaljo med svojim namišljenim in svojim istinitim jaz ter uniči glavno povzročiteljico cele tragedije, samo sebe. »Madame Bovary pomeni bankrot absolutnega jaza. Individuelni jaz se izkaže tu nezmožnega, zaznati samega sebe v svoji identiteti, spregledati to kar je, zato ker mu manjka bistvena in nepretrgana realnost, zato ker je nestanovit, in zato ker potvarja sam čin, s katerim se skuša poznati, da spreminja in prevstvari v drugega, kakoršen je — in takšna nezmožnost se spoznavati in obvladati izjalovi vse poskuse volje.«

G. Flaubert sam je trpel na pomanjkljivosti, da se ni mogel prilagoditi nobeni obliki realnosti, tako da je moral skušati, jo prilagoditi sebi. Kdor pozna podrobno Flaubertovo življenje, lahko zasluži, kakšne intelektualne muke mu je to prizadevalo. Ampak s to pomanjkljivostjo je združeval Flaubert izredno kritičen talent, ki je bil tej pomanjkljivosti venomer za petami in sproti onemogočeval poskuse bovarične samopomote. On je premagal notranji, psihološki konflikt z umetniškim vstvarjanjem, s tem, da

je preložil tendenco bovarične razpoloženosti onstran vsake realnosti v umetniško področje, odbil ost avtosugestije z disciplino pisateljeve nepristranosti.

Hiba, od ktere pohaja bovarizem, se nanaša ali na čustvo, ali na energijo ali pa na razum. Zato moremo govoriti o sentimentalnem bovarizmu, (M.me Bovary in Fr. Moreau), o bovarizmu volje (Deslauriers) in o intelektualnem bovarizmu, ki je bodisi znanstven (Homais) ali pa artističen (Pellerin).

Razven neke prirojene vzhičenosti vpliva na razvoj bovaričnega razpoloženja predvsem socialni milieu, stan, vzgoja, poklic itd., ki igrajo glavno vlogo v podrejenih Flaubertovih postavah. Najpopolnejši tip bovaričnega mišljenja je vstvaril Flaubert v M.me Bovary in opisal z skrupulozno natančnostjo vso mešanico zunanjih vplivov, ki so preobraževali po malem njen značaj in jo s tem gnali v pogubo. Učitelj Šahabarim, ki je govoril mladi Salammbó vedno samo o kultu in o svetih knjigah, je zakrivil z napačno vzgojo njeno bovarično hibo, ko si v dobi fizične dozorelosti ne zna razlagati naravnih nagonov, pretvori hrepeneče pričakovanje v mistiko, se spoznava drugačno, kakoršna je ter se zateče k božanstvu in njenemu Zaimph. V *Tentation de Saint Antoine* in v *Bouvard et Pécuchet* postane bovarizem celo *«mèranisme en vertu duquel l'humanité se meut»* in *«principe funeste et indestructible qui le fonde et qui constitue son essence.»* Sveti Antonij hoče s svojim razumom nad meje človeku dosegljivega spoznanja, on se moti glede svojih intelektualnih sil, se pojmuje boljšega, silnejšega, kakoršen je ter simbolizira večno neodoljivo žejo človeštva po absolutnem spoznanju. Ravno tako bovarično modruje Homais, simbol modernega izobraženega filistra, in filozofska diletanta Bouvard in Pécuchet. Ta dva zamenjata svoje občudovanje človeške znanosti z lastnimi namišljenimi znanstvenimi zmožnostmi. Ker čutita voljo, se že smatrata tudi za sposobna. Bouvard et Pécuchet sta tipa sentimentalnega znanstva, ki zahteva od vede več, nego ona more podati, ona sta zastopnika onih devet desetih filozofov, ki jih ne zadovoljuje kontemplativna umirjenost, ampak ki jih grize moralna skrb, najti zmisel človeštvu in vesoljnosti, smoter človeški eksistenci in srečo svoji malenkosti in še drugim, če kaj ostane. Moderna popularna znanost jima je zmešala pojme (prazlo, na katerem boleha velik del slovenske inteligence), ona se pojmujeta drugačno, kakoršna sta po svojih sposobnostih, njune sile niso kos previsoko

postavljenim ciljem in tako zapadeta tragikomiki. To je zakon naše psihološke strukture. Naj išče človek odrešujočo resnico že v verstvu ali v znanosti, vedno je in mora biti končni cilj nad njegovimi močmi, vedno se mora spoznati drugačnega, ko se lovi za fantomi absolutnosti, kajti absolutnost in poslednji cilji so iz enostavnega, v pojmu samem ležečega vzroka sploh nedosegljivi.

Naj se poraja zavednost že kakorkoli, naj smatramo zunanji svet kot idealistični fenomen ali kot objektivno resničnost, istinitost more obstajati le kot dejstvo zavestnosti. Vsaka istinitost pomenja torej umetniško delo, vse ono, če določimo in imenujemo že zaznavajoči organ in njegove funkcije ali če poiščemo istinitost s pomočjo čustvene metafore. Le takšna istinitost, ki jo predstavlja disciplinirana zavestnost, je neoporečna, ne resnična in ne napačna, o n a j e. Tako je i z bovarizmom, ki ni izrodek metafizične spekulacije, temveč izraz umetniške vizije, ki pa more postati obenem njena metoda.

Zmožnost se spoznavati drugačnega, kakoršen je človek v resnici, je enostavno dejstvo vsake zavestnosti. Razven lastnih občutkov in misli vplivajo še tuje. One morejo pospešiti energijo v njenih pravih, prirojenih tokih, a potvorijo v večji ali manjši meri človeško izvirnost. Doba vzgoje skriva največ nevarnosti, da se zmoti posameznik glede svojih zmožnosti ter postavi svoje življenje v službo bovarizma. Kar pa pospešuje na najočitejši način zmoto o samem sebi, zmoto, ki nam sestavlja vsakodnevno realnost (*l'erreur créatrice*), je naša verska kultura, obstoječa iz platonične ideologije in židovsko-krščanskega mesianizma, dveh življev, ki sta razvila v nas pojem resnice kot smotra in harmonije v vesoljstvu. Jeden glavnih psiholoških vzrokov pa je samoljubje. Ker ljubi vsakdo samega sebe, hoče pomakniti svoj ubogi jaz čim bližje idealu, ki si ga je vstvaril pod kontrolo svojega temperamenta iz vseh možnih človeških čednosti ali slabosti. Je li ideal kolikor toliko določen, razlaga človek vsa svoja dejanja iz onega vidika, kamor ga postavijo popolnosti njegove izmišljene predloge, za kar pa zadostuje že navadna zamena motivov. Takšnih tipov spozna lahko vsakdo dosti v najbližji bližini, če neče vzeti na zrno že samega sebe.

Bovarizem je glavni vir komike. Ljudje s posebno nadarjenostjo se zagledajo v tujo ali izmišljeno predlogo, jo menijo doseči, posnemajo njene malenkosti, pretiravajo in zapadejo smešnosti. Molière je mojstrsko narisal polno takih postav. Komika pa se izpremeni lahko v tragiko, če se razvija bovarični pojav v osebnosti velike energije. Takšni osebnosti namreč ne zadošča zunanje posnemanje, ona se želi poistovetiti popolnoma s predlogo in ker spozna navadno prepozno nedostatne svoje zmožnosti, razbije svojo eksistenco ob nemožnih podjetjih.

Kakor primorajo posameznika njegova psihološka struktura, zakoni, običaji, vzgoja, predsodki itd. da potvori svojo osebno izvirnost, tako vlada taisti pojav v socialnih skupinah in sociologija ter zgodovina nam prikazujeta toliko nešteti primerov, da smo upravičeni govoriti o bovarizmu socialnih skupin. Kajti pod vplivom kakšne splošne ideje se pojmujejo in spoznavajo tudi socialne skupine drugačne, kakršne so v istini. Nemško »Wahnideen« je približno izčrpljiv izraz. Takšna splošna ideja nastane s pomočjo abstrakcije v gotovi časovno, kulturno in gospodarsko determinirani skupini. Naj se ponaša že z božjim izvorom ali z legitimacijo razuma, ta ideja je vedno plod daljše kolektivne izkušnje in se hrani od determinirani družbi koristnega namena. Navadno imenujemo omenjene ideje dogme, socialne, verske in intelektualne pravce. Ker si osvoji takšna ideja kmalu mamutsko trpežnost, socialne skupine se pa venomer spreminjalo, morajo nastati nasprotja in modifikacije. Nove socialne strukture sprejmejo skoro idejo le v omejenem obsegu, jo proglasijo za prvi izvod lastnega mišljenja, jo izrabljajo v svoje egoistične namene, jo pojmujejo drugačno, kakršna je po bistvu. Dogaja se pa tudi, da sprejmejo novo organizirane socialne skupine idejo-dogmo, kakor jim jo je ohranila tradicija, se ji prilagode in vsrkajo na ta način ideje in čustva, ki so bila prikladna in namenjena drugačnim skupinam in potvorijo s tem lastno izvirnost. Običaji in navade slane n. pr. na gotovi veri. Ko premine letà ali pride ob svojo veljavo, ostanejo običaji in so nepojmljivi onemu, ki ne pozna njih začetka. Shranjevati šege in navade kljub izpremenjenim razmeram se pravi verovati, da mislimo kakor davni predniki, medtem ko se držimo samo zunanosti. Mnogo je činiteljev sodeluje sploh in dandanes s posebnim uspehom v tej smeri, in postanejo ljudje čim

dalje popolnejši avtomati kulturnih tradicij. V tem oziru je izrekel Remy de Gourmont zelo zlobno besedo.

»Kadar vidim izginjati človeštvo«, pravi ironični pesnik v povesti *»Une nuit au Luxembourg«*, se dogaja to kakor pri mravljah, čebelah in vseh nekoč inteligentnih in vstvarjajočih živalih, ki poznajo sedaj le še mašinalno življenje. Vi postanete enaki čudesnim uram! Vaša metafizična zverženost bo vzbujala začudenje intelligence, »ki bodo sledile vašim«. Kajti človek, ki zanemarja rad časovne in kulturne razdalje in razlike, se predstavlja najrajši v stiku z bistvom stvari, z Bogom in z veseljstvom. O tem govori vpogled v razvoj in vznik vseh zgodovinskih civilizacij. Vedno je rabil človek kot vitalno sredstvo vero v svoje fantome in svojo posebno usodo, brez kolektivnih halucinacij, kolektivnega bovaričnega razpoloženja se še ni zgodilo nič velikega na svetu. Pravijo, da je naša doba prenasršena z nacionalizmom. In vendar! Ali ne čujemo sleherni dan, kako govore narodni in socialno-politični buditelji v imenu narodne, socialne in politične misije in kažejo na neko skrito previdnost razvoja, ki deli usodo posameznikom in ljudstvom. Oni vedo dobro, zakaj učinkujejo gotove fraze brezizjemno, čeprav si dostikrat ne vedo odgovora na psihološko vprašanje. Naj proučimo že grški, židovski, krščanski, katoliški ali protestantski kulturni svet, povsod si je skušal vstvariti človek vrsto predstav, s katerimi je pretvoril ali potvoril svoje razmerje do istinitosti in si vstvaril realnost po željah svojega hrepenenja. Kot reprezentativni kos pa kraljuje v inventarju teh bovaričnih predstav žmoralna iluzija, pravzrok vseh drugih. Moralna iluzija obstoji v veri, da realna istinitost, ki nas obdaja, ne obstoja v neposredni aktualnosti, v kateri se javi sleherni trenutek, ampak da leži v stanju izpopolnjevanja in sreče, obljubljenem v nekem bodočem svetu ali pacifistično pobarvani harmoniji bodoče socialne strukture kot plačilo za moralno prepričanje in delovanje v teku sodobnega življenja. Ideja pravice, toliko hvalisane in razupite pravice, najbovaričnega pojma vsakodnevnosti, ki skriva tako velikansko vablljivost, je le specialen slučaj moralne iluzije.

Vsa verska zgodovina je po pojmovanju kolektivnega bovarizma zgodovinska genealogija človeških iluzij o sebi in svojem namenu. »Okrutno češčenje Baal-a, praznoverje barbarov, celo vegetacijo absurdnih in posvečenih verstev, poganjajočo kakor v najrafinirnejših tako v najprimitivnejših možganih, vso

to skupnost čudesnih pojmov bi mogli označiti kot slučaj tega večnega bovarizma, po katerem se misli človek v izmišljenem razmerju s usodnostjo, si izmisli svoje bogove in polubogove in se vara samega sebe misleč, da vpliva z njih pomočjo na svojo srečo. (J. de Gaultier: *Le Bovarysme de Salammbo*, *Mercure de Fr.* CIII. 381, 32.)

Pa ne samo verska hipoteza kot metafizična fikcija, s katero hoče pretrgati človek vezi med seboj in naravo, je kriva bovaričnih sanj o absolutnosti. Akoprem je zavrgel moderni človek ta naivna sredstva primitivnejše duševnosti, ni mogel in ne more zatajiti svoje želje in se ogledal zato po nadomestilni. Našel jo je v moderni vedi. Vedi, ki stoji na temelju vzročnosti, na zanikanju prvega početka in smotrenosti, ki se ponaša z načelom relativnosti in eksaktne nepristranosti, vedi je podložil današnji človek svoje želje bolesi in hrepenenje po absolutnosti.

Bovarizem je v jedru romantično zlo. On pripisuje namreč dogmam in fikcijam kulturnih celot svojo naravo, od časovno-kulturnih determinizmov neodvisno eksistenco, on jih smatra kot predmete same ob sebi. Smatra li od civilizacije pogoje oblike naravnih nagonov za navadna bistva, ga moremo imenovati nagonski romantizem, misli li najti v mišljenskih funkcijah, ki izražajo matematične formule, zajedno tudi dostatno sredstvo za spoznavanje dobrote, moralnosti, smotrenosti itd., mu gre naziv romantizma razuma, kot znanstveni romantizem deluje misel, da se da stlačiti svet v konstruirane sisteme vzrokov in učinkov, tako da je treba samo lepo lepo zbrati in urediti »znanstvene zakone« in svet bo s tem nakrat obrazložen in človeštvo rešeno vseh križev, sentimentalni romantizem pa, ki je našel toliko mesta v literaturi, posebno v pesništvu in romanu, je v prvi vrsti romantizem ljubezni in rafinirane strasti. Ker smatra čustva, ki so bila vstvarjena s pomočjo kompromisa med naravnimi nagoni in samovoljnimi odpori za enostavna, vidi romantizem v odporu oviro čustvenega razvitka. Izpregledal je, da je vsaka realnost kompromis dveh nasprotujočih si sil. Ker hoče zapreti eno iz teh dveh sil, pomenja romantizem temeljito vrednost glede temeljnega zakona realnosti, je kratkomalo bovaričen. Vera v edino upravičenost tega ali onega kot avtonomnega pojmovanega nagona more pomenjati v gotovih dobah veličasten razmah individualnosti, a se ne more vzdržati nad metafizičnimi vodami. Pojavi se intelektualni maček. In v takih časih govorijo ljudje o »sveto-

žalju» in pomaknejo filozofični pesimizem na najvišjo instanco in ker si ne vedo razlagati svoje bolezni, je imenujejo z Mussetom »mal du siècle« ali tako enako.

Jules de Gaultier navaja za bovarično psihologijo nekaj primerov iz literature. Polno slučajev bovarične zmote je ovekovečil Molière, v Lafontainu živi zgoščena bovarična filozofija iz najdavnjših časov in tudi Shakespeare ji je posvetil marsiktero mojstrsko potezo. Velik umetnik bovarizma pred Flaubertom pa je Cervantes. Bovarizem Don Kišota deluje kakor po vzorcu. Poknjeni baron iz borne vasi La Manche bere in bere kakor Mme Bovary, si izmisli poseben ideal romantičnega viteza, se naposled pod vplivom štiva z njim poistoveti ter nastopi trnjevo pot svojih razočaranj. Don Kišot zaslužni realnost svoji domišljiji, kajti on jo pojmuje kakor samega sebe, drugačno, kakršna je, ko vidi v gostilničarskem osebju kastelane, ki ga bodo kraljevsko sprejeli, v zamazanih služkinjah najbajnejše kneginje, v vinskih mehovih orjake, ktere je treba ugonobiti, v ovčji čredi sovražnikovo vojsko itd. Gaultier navaja še Voltairovo »Candide«, Barrès-ovega »Homme libre«, Epikura, Montaigne-a, La Rochefoucauld-a, pred vsem pa Erazma Rotterdamskega, čigar v srednjem veku tolikokrat ponatisnjeno delo — *Morialis ingenuorum* — (slava norosti) slika svet v filozofsko-satiričnem besedilu kot veliko norišnico, v kateri je vse le prevara in zmeta. V Stendhal-ovem »Le Rouge et Noir« se vmisli Mathilde de La Mole v ulogo svoje velike tragične prednice, ki je odnesla mrtvo glavo svojega ljubljence in igra svojo bovarično igro s Sorelom do enakega konca. Izborne bovarične junake so vstvarili še A. France, Ibsen, Bataille itd., litanija se da dopolniti do neskončnosti. Vestni poznavalci slovenske literature bi našli najbrž tudi v našem romanu enakih tipov zadosti.

Razven kolektivnega bovarizma deluje še splošnejši bovarizem, *πρωτον ψευδος* vse filozofske zavoženosti, ki je lasten vesoljnemu človeštvu. Človek živi namreč v napačni domnevi, da razpolaga s svobodno voljo, medtem ko ga pri vsakem koraku spremlja determiniranost. Ta iluzija je pa posledica druge iluzije, iluzije osebnosti, vere v enotnost našega jaz. Iz tega vzroka se moti ponavadi človeštvo glede ciljev, ki so mu baje stavljeni. Takšnemu bovaričnemu cilju služi na primer od Schopenhauerja simbolično imenovani plemenski genius in Gaultierov genius spoznanja.

Spoznanje in eksistenca sta dva nezdružljiva nasprotja. Vsako bitje, ki se zaveda samega sebe, se pojmuje drugačno, kakršno je. Poizkus poda namreč le spoznanje enega dela subjekta in sicer bivšega dela. Ta subjekt, ki se pojmuje različnega od zunanjega sveta, se more zavedati le kot njegova funkcija. Iz občutkov si sklada svoje predstave, jih stavi izven sebe v realnost, poznano le po pomanjkljivih stikih, ki ga vežejo ž njo. Ker pa smatra svoje predstave za popolne klišeje zunanje realnosti, ne more drugače, nego da pojmuje lastno osebnost drugačno, kakršna je in to napačno spoznanje poraja zopet napačnejše sklepe o vsem izvenosebnem. Pripustimo li hipotezo, da obstoji neko bitje izven katerega ni nič, ali ki je n. pr. absolutnost sama, se mora spoznavati v ono drugačno, kajti predpogoj vsega spoznanja je delitev samega sebe v subjekt in objekt.

Ako je pa eno in isto spoznavati stvari in jih spoznavati drugačne, kakršne so, logični bovarizem po bistvu ni patološki. Da se metafizični in psihološki jaz moti v spoznavanju samega sebe, je sploh podlaga vsega »fenomenalnega življenja«. In ako se more spoznati vsako bitje le s pomočjo te potvorbe, ne more biti v fenomenalnem življenju nobene resnice. Iskanje resnice pa povzroča novo, velevažno obliko bovarizma. Človek se smatra namreč poklicanega, najti resnico ter si vstvari na omenjeni način v vsakem trenutku svojo istinitost. Resnica — cilj postane sredstvo za čisto drugačne namene in to tvori pozitivno vrednost bovarizma. Vsako bitje se mora spoznati drugačno, kakoršno je in obenem se izpreminja tudi fenomenalno življenje, je v neprestanem toku, ono ni, ono je v postanku t. j. postane drugačno. Postati drugače je zakon življenja in bitju, ki se zaveda samega sebe, pomenja ta zakon, se spoznati v vedno drugačni obliki. Tu se približuje Gaultierova filozofija Bergsonovi, kakor ima tudi dosti stikov z različnimi modernimi smermi, dokaz, da ni zagledala belega dne v svitu petrolejke.

Tako moremo imenovati le bovarizem motorično silo vsega napredka. On služi kot sredstvo, svoji osebnosti kaj dodati, jo obogatiti, jo prilagoditi in spopolniti. Taisto smemo trditi o bovarizmu volje, osebne enotnosti, plemenskega in spoznavajočega genija.

Bovarizem pa služi še kot posebno sredstvo za vstvarjanje realnosti. Kajti bitje, posameznik, narod ali plemo, ki deluje v veliki meri pod bovaričnim vplivom, mora verovati v realnost, v bistvo samo ob sebi onega vzora, ki ga hipnotizira. Sicer bi se ponesrečila sugestija in življenje bi vzelo žalosten konec. K sreči, temu ni tako. Vplivi bovarične iluzije delujejo o vzgoji, v posnemanju in v vsej vrsti socialnih akcij in reakcij. Bovarizem je prvotna vitalna sila, ideja, ki vstvarja realnost. Realnost pa je, kakor omenjeno, le kompromis med dvema nasprotujočima si nazarjanjema naše osebnosti ali socialnega žitja. Sintéza nasprotstev je zakon vsega psihologičnega, moralnega ter socialnega postanka. Realnost označuje Gaultier kot ravnovesje dveh sil, od katerih skuša ena neprestano razdrobiti in razdeliti kontinuiteto obstoja in homogenost življenja, medtem ko se druga temu upira in skuša odtegniti nadaljnemu razcepljenju determinirane koščke. Materialna realnost obstoji torej v tej meri, v kateri prevladuje prva, izenačujoča sila razdrobljajočo. Psihologična realnost je mogoča vsled kompromisa med subjektom in objektom, med željo in analizo, dejanjem in mislijo, življenjem in kontemplacijo, socialno realnost pa omogoča kompromis med načelom gibanja in načelom zastoja, disociacije in asociacije, individualizma in socialne pogojenosti. Tako obstoji življenje nepretrgane vrste bovaričnih nasprotstev a križišče nasprotujočih si sil, kjer se poraja konkretna realnost, ni dano takrat za vselej, ampak je določeno za vsaki trenotek od vitalne koristi in od namenov spoznanja. In kakor se izpreminja pojmovanje iz koristnosti v času in prostoru, se izpreminja vsporedno v bovarični optiki tudi resnica. Ko so izčrpale realnosti in resnice svoj bovarični vpliv, se umaknejo svežemu živlenskemu toku, novemu bovarizmu in potrjujejo, da je upravičen zakon ironije, po katerem se doseženi cilj ne strinja nikoli s postavljenim ciljem in no katerem se izpreminjajo naši dozdevni nameni pred našimi lastnimi očmi, tako da naš finalizem ni mnogo več nego neskončno slepomišenje.

Zraven bovarizma je važen v Gaultierovi misli še pojem determinizma site (*déterminisme de la force*). Beseda determinizem sama bi zadostovala, pojem sile je stvarno in tehnično odveč. — Realnosti je lastno trajanje celo v bovaričnem zmislu in tvori glavni kriterij, po kojem se da realnost opredeliti in ki jo loči od nerealnosti in nedosežnosti. Realnost je dejstvo relativnega postoja v toku neprestane spremembe prikaznij, določenega od

svojevoljnega deljenja, zbiranja in ločevanja, s katerim moremo zaznati v toku gotove skupnosti, posameznosti ali vzročne zveze. To dejstvo postoja je omogočeno od dejstva ponavljanja, omogočenega na svoji strani od dejstva pogojenosti, t. j. prevladajočega vpliva gotovih činiteljev nad drugimi in gotovih skupin nad drugimi. Determinizem sile hoče, da se posrečijo gotove kombinacije činiteljev ali pojavov, medtem ko se druge izjalovijo, da se prve ponavljajo, vstvarijo dejstvo postoja in s tem tudi realnost, medtem ko druge ne pridejo do stabilnosti in do trajanja, ki jih bi omogočilo zaznati, to se pravi, da obstojajo za nas samo prve, druge pa ne. Determinizem sile osigura ponavljanje gotovih vrst pojavov v taistem smislu in to ponavljanje imenujemo z ošabno gesto zakone. Seveda ni podvržena temu zakonu nič manj tudi socialna realnost. Ta idejna vrsta upravičuje Gaultiera, da stavi pozitivno in realistično pojmovanje vzročnega mehanizma v moralnem svetu proti teleološkim filozofijam, ki sanjajo o neki najvišji Lepoti, Dobroti in Pravici.

Pojma determinizma pa ne smemo razumeti v vsakdnevem smislu. On pomeni edinole dejstvo, da obstoji v brezcilnem toku samozavestnosti kakor otok neko dejstvo ponavljanja in relativne stabilnosti in nič več. To se pravi samo, pribiti dejstva in nič drugega. Determinizem je trenutno določen slučaj. V tem ogledu hodi Gaultier Hume-ova pota. Strogo govorjeno vlada toraj v življenjskem dogajanju iracionalni činitelj. Ideja neizrecnega, nedeterminiranosti in nepredvidljivosti mora ali bi imela stati našemu spoznavanju vedno na straži in nas opozarjati na nepremostljivo nasprotje med našim obstojem in spoznavanjem, t. j. na našo bovarično naravo. Bovarizem, ki je prej zakon mišljenja nego življenja, vsebuje kot logično posledico idealistični svetovni nazor, ki se glasi: Vesoljnost je misel, *esse est percipi*.

Škoda, da mi še tako nepopolna filozofska toaleta slovenske gramatike ne dopušča podati izredna bogastva in brojne finese Gaultierove misli. Naša filozofska terminologija je uboga reva. Pred leti se je zavzelo zanjo nekaj ljudi, pa so jo po par ponesrečenih sejah zopet zapustili. Kmetški narod je pač predvsem praktičen. Kajpak da izgleda, kakor bi izključeval Gaultierov idealizem vse znanstvo. Determinizmi sicer niso ko otoki v toku dogajanja ali oni vseeno obstojajo in zato ima znanost pravico do obstoja glede onih vrst pojavov, ki so fiksirani že od nekdaj (fizični, kemični, biološki pojavi itd.). Manj ustaljeni so n. pr. mo-

ralni in socialni pojavi, zato ker so sestavnejši in so stopili kot poslednji v evolucijo mišljenja in obstoja. Toda tudi socialna realnost se ne more pojaviti, kakor to razlaga kot dopolnilo k Tarde-ovi misli Gaultier (*Le génie de Flaubert* 2. ed.) brez gotove enakosti v idejah in okusih, mnogosmerni razvoj moralnih in socialnih skupin, nepredvidljivost razporov in verskih pojavov nikakor ne izključuje možnost vsaj delne znanstvene sistematizacije in upravičuje sociologijo, kakor jo razumeva Durkheim in celo pravoslovno vedo, kakor jo zida n. pr. Lévy-Bruhl. Dodati je, da Gaultier po vsem, kakor je bilo naznačeno zgoraj, ne istoveti v absolutnem zmislu fizična in nujna dejstva na eni, in moralna dejstva z njihovo slučajnostjo in relativno nepredvidljivostjo na drugi strani, t. j. na ta način, da bi bilo v prvem slučaju znanstveno delo mogoče, v drugem pa ne. »Iz dejstva, da obstoja samo ena narava, ena sama φύσις sledi, da pohajajo pojavi obeh kategorij iz skupnega vira in da so v tem zmislu vsi fizični.« (*Dependance* ... str. 98.) Moralni in socialni pojavi so torej le podaljšani ali našemu spoznanju mnogo nedostopnejši fizični pojavi, tako da je vloga slučajnosti in nepredvidljivosti v obeh vrstah taistega značaja. Obenem pa vstvarja eno in isto mišljenje fizično, moralno in socialno realnost, prehaja iz stanja nepredvidljivosti v stanje nujnosti. Z dualizmom slučajnosti in nujnosti izginja tudi dualizem improvizujoče in znanstvene misli, ki sta obe le različni strani enega in istega procesa, druga pa transformacija prve, tako da znanstvena misel ne more nikoli prehiteti spontanega mišljenja.

Kot zadnja posledica idealistnega monizma se javi temeljna istovetnost improvizujočega in pozorujočega mišljenja. Prvo prednjači drugemu, ali drugo pozabi sproti, kar je vstvarilo prvo, tako kakor bi prisostvoval dramatik prizoru, ko je pozabil, da pohaja od njega. Kar potrjuje še nadalje istovetnost obojega mišljenja, so gotovi skrivnostni pojavi človeške psihike, ki jih izrabljajo spiritisti in okultisti po svojih metodah. Genius je neke vrste vpad improvizatorične misli v pozorujočo diskurzivno mišljenje. Mogli bi reči, da se vstvari v takšnih slučajih neka skrivnostna zveza med zavestnim jaz in velikim skritim in pozabljenim našim jaz, tem vsepričujočim fantomom, iz kojega sence ne moremo stopiti nikdar.

Na ta način se spravita filozofija spoznavajočega in filozofija življenjskega nagona. Poslednja vrti neskončni film prizorov in

vabi prvo k kontemplaciji. Vendar pa se mora ozirati druga na interese življenskega nagona, ki je njen obstojni pogoj in mora spoštovati konvencije življenske igre, ustanovljene od zakona vitalnega bovarizma.

Iracionalizem je prva znamka Gaultierove filozofije. Racionalistično modroslovje smatra vesoljnost za dogotovljeno. Zaokrožen sistem, v kojem se da vse preračunati in spekulativno določiti za vse večnosti. Ampak ta ljubezen do sistematične harmonije v področjih človeškega mišljenja ni nič drugega nego »une farne de la fatigue de vivre et de l'horreur du réel«. Kdor se znaša na zveličavnost takšnih izmišljotin, je na pravi poti v ničevnost. Iracionalistu pa je svet neprestano, vedno izvirno dogajanje brez početka in konča, kjer kraljuje le nepredvidljivost in dostojanstvo Slučaj. Racionalistično misel hvalijo ljudje, ki so navajeni ali si želijo mirne neskajene spokojnosti, ki so zaljubljeni v interieur svoje asketične spekulativnosti, ljudje, ki se bojijo se zibajočih in se odmikajočih obzorjev, skratka ljudje »ki imajo principe«. Iracionalno nemirni duhovi so umetniki svetovnega nazora, ljubitelji nepredvidljivosti in enkratnega, kontemplativni ironiki s skeptično naravo in neugnano spontanostjo.

Čitatelj je najbrž že sam opazil Gaultierovo mentalno sorodnost z pragmatističnimi Amerikanci. Tudi pragmatisti ne smatrajo spoznavanja kot neke vrste intuicije absolutnih in apriornih vrednot niti za nezmotljivi zaključek ktersibodi dialektike. Tudi njim je razum nekaj se sleherni trenutek prerajajočega, nepredvidljivega in slučajno determiniranega. »Resnica« jim je slučajno zajeta, posrečena ideja, ki obeta praktično izrabljivost. Seveda postanejo po lepem začetku pragmatisti po dedičnem mentalnem zakonu new-yorških bankirjev takoj utilitarni finalisti. In v tem tiči glavna razlika med njimi in Gaultierovim naziranjem. Kajti smoter spoznavanja po njegovi misli ni koristnost, ne uspeh, ne javna in ne privatna morala in sreča, temveč edinole kontemplativno veselje, umetniško uživanje svetovnorazvojnega dogajanja, tako da bi mogli nazvati njegovo filozofijo tudi estetični pragmatizem. Drugi njen značilni pečat je sintetizem, t. j. ideja kompromisa med dionizmom in apollinizmom, dejanjem in premišljevanjem, med življenjem in spoznavanjem. Ta sintetizem je mogoč, ker Gaultier ne smatra tez in antitez svoje bovarične

dialektike za absolutno veljavne metafizične vrednote, temveč jih rabi samo kot psihologične simbole in fikcije, tako da bi mogli nazvati to filozofijo tudi univerzalni simbolizem. Simboli se dajo voliti po volji, oni so enakovredni in po potrebi zamenljivi. V starem veku so rekli enostavno, da je človek merilo vseh stvari. Subjektivnost tega stališča prikazuje v visoki meri Gaultierova misel. Vse je, če se oklenemo njegovega pansimbolizma, samo osebna človeška samovolja, vsak posameznik si mora vstvariti sam svojo filozofijo, ako je ne sprejme gotovo in protokolirano od socialnega okrožja, si mora poiskati merilo za svoje vrednote, kakor mu to pač dovoljuje ali narekuje temperament, vzgoja in socialni determinizem. »Jaz« je potemtakem glavno in edino središče. Seveda premnogomnogi tega niso zmožni in zato se javi umetnost z a v e s t n e bovarične dialektike kot posest maloštevilne elite.

Lani umrli A. Fouillée je dokazal dosti prepričevalno, kako je sledilo vsakemu Guyau-ovemu delu par let pozneje po vsebini kongruentno Nietzsche-ovo delo, kjer so se našle prekostumirane teze francoskega pesnika-filozofa. In vendar ni navada imenovati Guyau-a francoskega Nietzscheja. Po mnogo večji pravici bi nosil ta naziv Jules de Gaultier. Kakor Nietzsche je Gaultier vznepen častilec silnega življenja, izven in nad katerim ne pripoznava ničesar, kajti življenje si najde samo preko filozofskih spekulacij svoj smoter in svojo vrednost v sebi samem. Kakor Nietzsche, je Gaultier sovražnik moralistno nasičenih želja po absolutnih vrednotah in etični smotrenosti in gleda na svet iz zgolj umetniškega stališča. Fikcije so predstave o zakonitosti in fiktiven je pojem resnice, vzroka in namena. Gaultier in Nietzsche, oba zanikata svobodno voljo, oba zavračata upravičenost moralne tendence v filozofski teoriji in dospeta do estetičnega svetovnega nazora in do iluzionizma. Determinirani trenutek v nepovratnem begu dogajanja se da zajeti trajno le v umetniškem delu; zato naj se filozof-umetnik varuje sklepov in stoji rajši daleč stran od velike množice, morale in etike lačnih mesijev in se smeje, tihi in srečni ironik.

J. de Gaultierova dela: *La psychologie dans l'oeuvre de Flaubert*, broš. 1892. — *De Kant à Nietzsche* 1900. — *Le Bovarysme* 1902. — *La Fiction universelle* 1903. — *Nietzsche et la Réforme philosophique* 1904. — *Les Raisons de l'Idéalisme* 1906. — *La dépendance de la Morale et l'Indépendance des mœurs* 1907. — *Comment naissent les dogmes* 1912. — *Le génie de Flaubert* 1913. — Razven prve brošure, je izdala vse „Société du Mercure de France, Gaultier je spisal še mnogoštevilne članke v raznih revijah, izmed katerih je najvažnejši: *Les deux erreurs de la Métaphysique*“ v *Revue philosophique* febr. 1909.

F. V.:

Slovensko srednje šolstvo.

Slovensko srednje šolstvo se razvija. Poslovenjenje državnih gimnazij na Kranjskem napreduje, v šolskem letu 1912/13 je bil slovenski učni jezik za verouk v vseh razredih, za matematiko v I.—VII., za logiko v VII., za prirodopis do VI. za latinščino, grščino, zemljepis in zgodovino do IV. razreda. Popolnoma slovenska knezoškofijska privatna gimnazija v Št. Vidu nad Ljubljano je imela lani že prvo maturo. Slovenske vzporednice na gimnaziji v Gorici so bile v I.—III. razredu (v I. razredu 3 oddelki!) in v jeseni 1913 je slovenska gimnazija tam postala samostojna; ima zdaj štiri razrede. Slovenščina kot relativno obli-gaten predmet na nemških srednjih šolah v Trstu se je poučevala po novem načrtu do III. razreda. Dekliški licej v Ljubljani je imel prvo zrelostno izkušnjo.

Celotni pregled je sledeči: imamo 4 državne in 1 privatno gimnazijo na Kranjskem, 1 še nepopolno državno gimnazijo v Gorici, po štiri utrakvistične gimnazijske razrede v Celju in Maribor, 1 utrakvistično realko na Kranjskem (Idrija), 1 dekliški licej v Ljubljani. Razum tega se poučuje slovenščina kot obli-gaten predmet za Slovence na zavodih, ki imajo nemški učni jezik, in sicer na gimnazijah v Kočevju, Ptuj, Št. Pavlu, Celovcu, Be-ljaku, Trstu, na realkah v Ljubljani, Gorici, Trstu, samo v nižjih razredih v Celovcu in Mariboru ter na dekliškem liceju »revnih šolskih sester de Notre Dame« v Gorici.

Število slovenskih srednješolcev v šolskem letu 1913/14 (v oklepajih za šolsko leto 1911/12) kaže pregledno sledeča tablica:

	gimnazije				realke		skupaj
	humanistične		realne		abs.	‰	
	absolutno	v ‰	abs.	‰			
Kranjsko	1945 (1901)	80·01 (79·18)	—	—	486 (500)	19·99 (20·82)	2431 (2401)
Primorsko	722 (660)	70·30 (68·89)	41 (46)	3·99 (4·80)	264 (252)	25·71 (26·31)	1027 (958)
Štajersko	654 (611)	96·60 (95·32)	1 (4)	0·15 (0·62)	22 (26)	3·25 (4·06)	677 (641)
Koroško	104 (101)	90·43 (90·18)	5 (6)	4·35 (5·36)	6 (5)	5·22 (4·46)	115 (112)
Skupaj	3425 (3273)	80·59 (79·60)	47 (56)	1·11 (1·6)	778 (783)	18·30 (19·04)	4250 (4112)

Slovenskih deklic je bilo na gimnazijah 94 (prejšnje leto 81), na realkah 8 (12), na licejih 396.

V najvišjem razredu srednjih šol, torej maturantov je bilo slovenskih na gimnazijah 250 (205) dečkov in 2 deklici, na realkah 75 (71), na dekliških licejih 59.

Napredek torej je. Vendar ne moremo biti prav zadovoljni, ker je vse preveč enostransko. Enostranost se kaže v tem, da Slovenci pretežno obiskujejo humanistične gimnazije. Realna smer (realne gimnazije in realke) se od leta do leta bolj zanemarja. V šolskem letu 1910/11 je bilo med 3920 slovenskimi srednješolci 779, t. j. 19'87% realcev, leto prej pa med 3751 dijaki 794, t. j. 21'17% realcev. Število realcev zadnja leta celo absolutno pada, akoravno število vseh srednješolcev neprestano raste. Na Kranjskem realnih gimnazij sploh ni, na Koroškem in Štajerskem pa so slovenski realci prava redkost.

Najugodnejše je razmerje med humanistično in realno smerjo na Primorskem, a tudi tam pojema realna smer, največ vsled ustanovitve humanistične slovenske gimnazije v Gorici. L. 1910/11 je bilo na Primorskem med 851 slovenskimi srednješolci 256, t. j. 30'08% realcev, prejšnje leto pa tudi 256 med 793 srednješolci, torej 32'28% ali skoraj tretjina. Najbolj je bila prizadeta goriška realka. Število Slovencev na njej je stalno padalo, odkar so nastale na tamošnji gimnaziji slovenske paralelke. L. 1909/10 je bilo na realki 162 Slovencev, l. 1910 se je otvorila slovenska paralelka v I. gimnazijskem razredu, število slovenskih realcev je padlo v l. 1910/11 na 157, prihodnje leto na 149. Še le lani je število Slovencev na realki zopet poskočilo na 158. To je popolnoma naravno, da slovenski dijaki rajši gredo v zavod s slovenskim nego z nemškim učnim jezikom. Napaka je bila od slovenskih krogov, da niso zahtevali realne gimnazije kakor Italijani.

Nezavednost in malomarnost Slovencev in Italijanov, ki so tudi po ustanovitvi narodnih paralelk na gimnaziji vpisovali svoje sinove v nemške oddelke, je sokriva, da se ohrani v Gorici nepotrebna nemška gimnazija. V nemških oddelkih je bilo lani v I. razredu 6 Nemcev, 22 Italijanov in 14 Slovencev, v II. razredu 11 Nemcev, 34 Italijanov in 22 Slovencev, v III. razredu 8 Nemcev, 33 Italijanov in 34 Slovencev javnih učencev. Sicer bi Slovenci in Italijani tudi združeni težko preprečili ohranitev nemške gim-

nazije v Gorici. Vendar bi vsaj lahko povdarjali korupcijo, ako se za 6—10 učencev v vsakem razredu vzdržuje gimnazija.

Nemci tako dolgo niso dopustili ustanovitve narodnih gimnazij v Gorici, dokler si po zgradbi nove železnice niso pridobili trdne pozicije in zveze z nemškim ozadjem, da lahko računijo na prospeh samostojne nemške gimnazije. Zdaj pa že trobijo v svet o zdravem goriškem podnebnju, ustanovili bodo v kratkem (ako že niso*) nemški dijaški dom, ki bo zbiral nemške dijake od vseh vetrov; imeli bomo novo umetno vzdrževano nemško gimnazijo, kakor so že v Ptuj, Celju, Ljubljani, Kočevju, Pulju. Slovenski in italijanski dijaki bodo kmalu izostali iz te nemške gimnazije, ko bodo na njej samo nemški profesorji.

Ravno tako premeteno so ravnali Nemci in vlada (kar je identično) pri ustanovitvi samostojne nemške gimnazije v Ljubljani. Čakali so z njo, dokler ni bila kočevska nižja gimnazija razširjena v višjo. Potem še le so prišli tudi z ljubljansko in so si tako osigurali dve nemški gimnaziji na Kranjskem, ki obe skupaj nimata toliko učencev kakor n. pr. slovenska v Kranju, a niti polovico toliko kakor prva gimnazija v Ljubljani. Ako bi se nemška gimnazija v Ljubljani 1 ali 2 leti prej osamosvojila, bi bilo razširjenje kočevske gimnazije izključeno.

Druga enostranost je v krajevni razdelitvi slovenskih srednješolcev. 490.978 kranjskih Slovencev ima 2431 moških srednješolcev ali 49'5 na 10.000 prebivalcev, 409.684 štajerskih Slovencev 677 srednješolcev (16'5 na 10.000), 266.614 primorskih Slovencev 1027 srednješolcev (38'5 na 10.000) in 82212 koroških Slovencev samo 115 srednješolcev (14 na 10.000).

Na Kranjskem je odločno preveč slovenskih gimnazijcev. Skrajni čas je, da se prebivalstvo odvrne od gimnazij ter posveti bolj realkam in praktičnim poklicom. Nova državna obrtna šola v Ljubljani bo nemara nekaj razbremenila srednje šole, toda gimnazijam menda ne bo odvzela mnogo dijakov. Celo naše mišljenje se mora temeljito izpremeniti. Pasti mora nimbus uradniške karijere, ki je sicer zavarovana s pokojnino — po novem so tudi privatni uslužbenci zavarovani — a vsebuje toliko skrite bede. V današnjem političnem položaju sploh ne moremo govoriti o karijeri slovenskega uradnika. Vsa višja in najvišja mesta med nami so zasedena z Nemci. Saj lahko slovenske dvorne svet-

*) Op. ur.: Še niso.

nike preštejemo na prstih! Dvigniti se mora ugled in samozavest pridobivajočih stanov, toda ne z demagoškimi frazami, ampak s poukom. Priprost pek, mesar, gostilničar itd. se mora naučiti računati, da bo spoznal vrednost svojega podjetja. On sicer pomilovalno prezira svojega dolžnika-uradnika, toda svojega sina vendar sili v isto karijero, četudi sinko dostikrat nima volje niti daru za študij. Tvrdke, ki bi ostale od roda do roda v isti rodovini, so pri nas redke. Imeti moramo trden obrtniški, trgovski, sploh meščanski stan. Ta bo s svojim gmotnim blagostanjem in kulturno višino najboljša podlaga za politično neodvisnost, a tudi za znanost in umetnost. Tako delajo Srbi na Ogrskem in Hrvatskem. Imajo svoje društvo »Privrednik« (= pridobitelj), ki skrbi za vzgojo trgovskega in obrtniškega naraščaja. Temu društvu pošiljajo vse srbske šole sposobne dečke. Društvo v posebni šoli navadi dečke dostojnega vedenja, izpopolni njihovo šolsko izobrazbo ter jih pošlje posameznim trgovcem in obrtnikom kot vajence v uk. V učni dobi jih trajno nadzira, mojstri morajo redno poročati o vajencih. Večinoma so prav zadovoljni z njimi, kakor sem slišal. Da se učitelji pridobijo za društvo, jim daje »Privrednik« od vsakega priporočenega dečka po 2 K odškodnine za dopisovanje, vsakemu, ki pošlje iz svoje šole v enem letu 10 ali več dečkov, za vsakih 10 dečkov 50 K nagrade in povrh ob koncu leta posebne nagrade po 300, 200 in 100 K onim, ki so v dotičnem letu poslali največ sposobnih dečkov. Učiteljski list »Školski Glasnik« je poročal, da so nekateri učitelji dobili 170 do 454 K takih nagrad v enem letu.

Tu bi bilo pri nas hvaležno polje za organizatorno delo.

Ravnotako enostranska je vzgoja naših meščanskih in uradniških hčera. O onih Slovenkah, ki obiskujejo učiteljišča in katerih je gotovo več sto, niti ne govorim. Pripravljajo se za poklic, ki dandanes sicer ni posebno vabljiv, a vendar za silo preskrbi žensko. Toda kaj hoče teh 498 slovenskih deklet, ki študirajo licej, gimnazijo ali realko? Na može čakajo! Pretežna večina njih računih zavedno ali nezavedno na zakon. Toda ali je to res najboljša priprava deklice za bodočo ženo, gospodinjo in mater?

V »Wiener Mode« od 15. novembra 1913 piše neka I. B. pod naslovom »Erfahrungen einer unerfahrenen Hausfrau« (izkušnje neizkušene gospodinje), v kaki zadregi je bila, ko je morala kot novopečena gospodinja kuharici napovedati jedilni list ali krpati raztrgano perilo svojega moža ali odpravljati madeže iz obleke

itd. itd. V tej nepriliki je šla pogledat k svojim znankam in prijateljicam, ki so bile že dalje časa poročene, da bi se od njih kaj naučila. Povsod je slišala isto tožbo, vsem se je godilo jednako. Lahkomiselnejše se niso razburjale nad tem ter so prepuščale vso skrb služinčadi, seveda v svojo gmotno škodo. Resnejše pa so se izkušale naknadno naučiti in popraviti zamujeno, a so pri tem doživele marsikatero ponižanje in tudi pretrpele kaj škode. Končno vpraša pisateljica: Ali ni kričeča krivica, da se mora žena pokoriti za nepraktično vzgojo deklice?

Tako se toži pri Nemcih. Za nas, ki nismo premožen narod, je vprašanje ženske vzgoje še večje važnosti. Od urejenega gospodinjstva je odvisno blagostanje naših uradniških in meščanskih rodbin, od tega pa značajnost naših mož, da niso prisiljeni prodajati svojega značaja in prepričanja v svrhu povišanja dohodkov. V tem oziru je dekliška vzgoja direktno v zvezi z eksistenčnim vprašanjem celega naroda.

Zato mi ne ugaja vzgoja naših deklic, ker je večinoma preveč gosposka za naše skromne razmere. Stariši imajo dobro voljo, žrtvujejo veliko za izobrazbo svojih hčerk, posamezniki niso krivi, da nimamo primernih zavodov. Licej je res neobhodno potreben. Toda ravno tako potrebne so gospodinjske šole, ki bi razbremenile licej. Ptuj, Maribor in druga nemška mesta imajo gospodinjske šole, v katerih se deklice uče poleg raznih gospodinjskih strok tudi literature, glasbe ter drugih znanstvenih in umetniških predmetov. Zato ima graški licej okoli 100 učenk manj ko ljubljanski, dasiravno ima Gradec 4krat toliko prebivalcev ko Ljubljana, Štajerska pa skoro 3krat toliko prebivalcev, ali vsaj 2krat toliko nemških ko Kranjska slovenskih prebivalcev. V licej gre tam res samo elita, vsaj v gmotnem in več ali manj tudi v intelektualnem oziru. Srednji meščan, uradnik in učitelj pa izобрази svojo hčer v gospodinjstvu ali kvečemu za učiteljico, pošto ali privatno uradnico — takšnih tam več rabijo kakor pri nas — ali pa tudi za praktične poklice: modistke, šivilje itd.

Javne korporacije bi naj skrbele, da se pri nas izpopolni šolstvo s strokovnimi šolami in odpravi ta enostranost deške in dekliške vzgoje. Za občinstvo pa bi trebalo pouka in pojasnila s članki in predavanji.

EMIL BREZIGAR:

Razvoj konjunktura in depresije v Avstriji v dobi od 1896—1911.

Uvod.

Vsakokrat, ko rabim izraz »kriza«, si predstavljam vedno gospodarsko krizo in sicer tako, ki se vrača od časa do časa skoro z nekako pravilnostjo v industrijsko razvitih državah. Taka kriza ne vznemiri celega gospodarskega življenja, ampak se nam kaže samo v nekterih strokah industrije. Teorija o krizah razločuje v valovanju gospodarskega življenja tri važne stopnje: 1. konjunkturo, 2. krizo ter 3. depresijo. Vse tri stopnje skupaj se imenujejo »gospodarski cikel«. Časovno si sledijo te tri stopnje tako, da nastopi najprej konjunktura, ki se je razvije navadno v visoko konjunkturo; njej sledi kriza in konečno pride depresija, s katero se zaključi gospodarski cikel. Potem sledi zopet nov gospodarski cikel, ki prične seveda s konjunkturo.

To gospodarsko valovanje, razvoj ter kavzalnost med posameznimi stopnjami gospodarskega cikla sem natančno in obširno opisal v »Vedi« pod naslovom »Konjunktura, kriza in depresija«. Priporočam, da pregleda cenjeni bralec dotični spis, ker mu bode lažje slediti sedanjemu izvajanju. Predvsem moram poudariti, da hočem opisati ne moreni gospodarski razvoj, to je tak razvoj, na katerega vplivajo samo notranji gospodarski momenti in katerega ne motijo eksogeni elementi. Eksogene elemente imenujem one dogodiljaje, ki nimajo svojega izvora v gospodarskem življenju. Semkaj spadajo politični in socialni preobrati in nekteri prirodni pojavi, ki vplivajo opetovano na razvoj gospodarskega cikla. Za zgled naj navajam ravnokar minulo balkansko vojno, ki je izpremenila smer konjunkturalne črte v Avstriji, tako da je morala predčasno prenehati konjunkturalna doba, kar bom kasneje tudi dokazal.

Zgodovina politične ekonomije uči, da nastane valovanje gospodarskega cikla le v nekterih državah, medtem ko se razvija gospodarstvo v ostalih državah enakomerno brez konjunktura, krize in depresije. To pa raditega, ker je gospodarsko valovanje le posledica najnovejšega produkcijskega sistema. Dognalo se je, da

mora doseči industrija gotovo višino ter da se mora producirati v kapitalističnem zmislu ter vsaj kolikor toliko ob prosti konkurenci. Še le v tem slučaju se začne zibati industrijsko življenje dotične države v neprestanem valovanju med konjunkturo, krizo in depresijo. — Ta fenomen opažamo le v onih državah, kjer cveteta industrija in promet. Industrija, posebno množina njene produkcije, je namreč v prvi vrsti odvisna od volje človeka, medtem ko določuje množino poljskih pridelkov najprej letina, in v podrejeni vrsti šele človeška roka. Zatorej zasledimo gospodarski cikel, katerega povzročuje ritmično povečanje in zmanjšanje produkcije, edino le v onih državah, kjer se peča večji del prebivalstva z industrijo.

Nadalje je tudi dognano, da igra železo največjo vlogo v gospodarskem ciklu in sicer radi tega, ker je železo najglavnejši predmet naše proizvodne industrije. —

Opisati hočem gospodarsko valovanje tekom dobe, ki se na splošno krije z dvema gospodarskima cikloma. Pri nas v Avstriji obsega prvi gospodarski cikel v obče leta 1896—1904, drugi pa leta 1905—1910.

Posamezne faze prvega gospodarskega cikla se ujemajo približno s sledečimi leti: Pričetek konjunktorne dobe obsega dobo dveh let: 1896 in 1897. Potem sledi visoka konjunktura leta 1898 in 1899, ki se pa ni mogla dovolj razviti v Avstriji, kakor n. pr. na Nemškem in Angleškem. Začetkom leta 1900 je že ponehala, na kar je nastopil preobrat, ki se pa ni razvil v prehudo ampak le v malo občutno krizo. Sledila je gospodarska depresija tekom let 1901—1904. Akoravno smo imeli ob preobratu l. 1900 le milo krizo, vendar je trajala depresija nenavadno dolgo. Na Angleškem in posebno na Nemškem je končala depresija že početkom leta 1903, med tem ko je pri nas trajala do konca leta 1904. —

Konjunktorna doba in kriza sta nastopili pri nas istočasno kakor v drugih industrijsko razvitih državah, na pr. na Nemškem in Angleškem. Tudi depresija je počela sicer istočasno, trajala pa je približno dvakrat dalj časa. —

Naslednji gospodarski cikel je pričel tudi s konjunkturo. Njegove prve znake je zasledil začetkom leta 1905. Taka nizka konjunktura je trajala skozi celo leto 1906. Odtlej je gospodarila do leta 1908 visoka konjunktura. Toda že sredi leta 1908 je nastopil preobrat v obliki mile krize, kateri je sledila depresija do leta 1910.

Na Nemškem in v drugih industrijskih evropskih državah opazimo približno enak razvoj. Nizka konjunktura je pričela leta 1903 ter je trajala približno do srede 1905, od tedaj naprej pa se je raztezala visoka konjunktura neposredno do velike krize, ki je izbruhnila koncem leta 1907. Med tem, ko smo imeli v Avstriji skozi celo leto 1907 visoko konjunkturo, nastala je na svetovnem trgu, posebno v Združenih Državah Severne Amerike, na Angleškem in na Nemškem huda kriza. Po tej krizi je vladala depresija leta 1908 in 1909.

S tem se je zaključil tudi drugi gospodarski cikel, ki je končal proti koncu l. 1909. Od tedaj naprej je pričel tretji gospodarski cikel in sicer zopet z nizko konjunkturo. Že leta 1910 je postajala trgovina nekoliko bolj živahna, industrijska podjetja so se širila, produciralo in konzumiralo se je vedno več blaga, posebno železa; skratka, nastopili so vsi znaki nove konjunktorne dobe. Leta 1912 je že vladala visoka konjunktura, ki je trajala na Nemškem do zadnje polovice l. 1913. V Avstriji pa je končala nenaravnim potom že v prvi polovici l. 1913 in sicer edinole vsled balkanske krize. —

Nikakor ne nameravam razvijati kake teorije o krizah, tudi ne razlagati vzroke valovanja gospodarskega cikla. — Svoje naziranje, zakaj mora nastati v našem sedanjem gospodarskem in proizvodnem redu po vsaki konjunkturi gospodarska kriza in zakaj neki se mora vzbuditi po vsaki gospodarski depresiji nova konjunktura, sem nakratko obrazložil v svoji knjižici: »Predznaki gospodarske krize na Nemškem« (Vorboten einer Wirtschaftskrise in Deutschland.*) Tu hočem le razmotrivati, ali je pri nas industrijsko življenje sploh, — posebno pa železna industrija, — dospelo do one točke, da se mora izpreminjati vzporedno z ritmičnim valovanjem gospodarskega cikla. Konstatirati je treba tudi protiuteži, ki motijo ritmično valovanje. —

Merila za konjunkturo in depresijo, — je-li konjunktura napeta in je-li depresija huda, — sem tudi opisal v imenovani knjižici. Videli pa bomo, da je merodajno za tako presojevanje v prvi vrsti valovanje na železnem trgu. Tudi izpremembe na denarnem trgu, ki so barometer gospodarskega cikla, bo treba natančno zasledovati.

*) Berlin 1913, Puttkammer & Mühlbrecht.

I.

**Razmerje med porabo železa in gospodarskim ciklom
v Avstriji.**

Če pregledamo množino železa, katero je povprečno porabil posameznik v Avstriji izza leta 1896, opazimo takoj njeno valovanje navzgor in navzdol in sicer tako valovanje, ki je slično gospodarskemu ciklu. V gotovih dobah smo porabili par let vedno več železa, nato je nastopila večletna reakcija. Če primerjamo valovanje porabe železa na Avstrijskem z onim na Nemškem, se izkaže, da opiše ono mnogo bolj navpične kurve, medtem ko so pri nas bolj poševne. Radi tega moramo konstatirati vse one posebnosti, ki razločujejo naše narodno gospodarstvo od nemškega, da se pojasnijo vzroki različnega valovanja gospodarskega cikla.

Zakaj neki primerjam naše gospodarstvo ravno z nemškim, je najbrže vsakemu razumljivo, ki pozna tu- in onostranske gospodarske razmere. Obe državi sta geografično zvezani, naši gospodarski odnošaji so v neštetihih ozirih tesno združeni z nemškimi, ter valovanje gospodarskega cikla na Nemškem opisuje po večini istočasne in tudi slične kurve, kakor v ostalih zapadnoevropskih industrijskih državah.

Preglejmo torej pred vsem, v katerih točkah se razlikuje gospodarstvo na Avstrijskem od onega na Nemškem!

Pri nas se porabi mnogo manj železa in sicer približno ena tretjina manj. Tam je povprečno konzumiral leta 1911 vsakdo 135 kg železa (izraženo v množini surovega železa; iz 100 kg železnega fabrikata), pri nas pa samo približno 45 kg. Še v slabšem razmerju je produkcija surovega železa. Leta 1911 smo producirali povprečno na vsako osebo 55 kg, tam pa celih 237 kg, torej 4 krat več. Na vsak način mora povzročiti razlika v produkciji in konzumu železa razlike tudi v konjunktornem in depresijskem razvoju. Ker porabimo mnogo manj železa nego na Nemškem, vpliva tem več žetev na splošno gospodarstvo. Pri nas industrija ni tako močno razvita kakor na Nemškem, dohodki iz industrije so pri nas relativno manjši nego na Nemškem, in na drugi strani, dohodki iz poljedelstva relativno večji. Tako razmerje je vladalo posebno tekom konca pretečenega stoletja. Že

iz te okolnosti se lahko sklepa, da ne more opisovati valovanje gospodarskega cikla na Avstrijskem strmih kurv.

Še druge okolnosti povzročajo to razliko.

Naša relativno mala množina železa je v popolni oblasti malega števila veleproducentov. Produkcija in poraba železa sta več ali manj odvisna od dobre volje lestnikov, ki morejo diktirati celemu avstrijskemu gospodarstvu v gotovi meji poljubne pogoje. Razven tega je nakopičena ruda samo v dveh deželah, ali še bolje rečeno, v dveh ozkomejnih krajih, in sicer na Češkem in na Štajerskem. Vsa ta ruda je izključna last dveh podjetij: 1) Pražke železne industrijske družbe, ki kraljuje na Češkem, ter 2) Avstrijske alpinske montanske družbe, ki gospodari na Štajerskem. Obe družbi sta izkopali leta 1911 26'6 milijonov q železne rude, na celem Avstrijskem pa 27'9 milijonov q; izkopali sta tedaj 97% vse železne rude. Iz tega se vidi, da je železna ruda monopolizirana v rokah dveh vodilnih železnih podjetij.

Produkcija surovega železa je koncentrirana na Češkem, Moravskem, Štajerskem ter v Šleziji in Trstu. Tudi tu imamo razmeroma le malo podjetij, ki so si vstvarila popolen monopol. Ta podjetja so: 1. Pražka železna industrijska družba, 2. Avstrijska alpinska montanska družba, 3. Rudokopna in železno-industrijska družba v Vitkovicah, 4. Avstrijska rudokopna in industrijska družba in 5. Kranjska železna industrijska družba.

Vsa ta podjetja so združena v tesno spojeni kartel, ki regulira po svoji volji produkcijo ter cene železa.

Vrhu tega je obkoljena avstrijska meja z visokim carinskim plotom tako, da se ni treba brigati našim železnim velepodjetnikom za cene železa na svetovnem trgu, vsled česar tvori Avstrija poseben svet glede železnega trga. Konjunktorno valovanje ostalih industrijskih držav more vplivati le v ozkih mejah na konjunktorni razvoj v Avstriji.

Ker je valovanje gospodarskega cikla v gotovi meri produkt proste konkurence, se ne smemo čuditi, ako ne opazimo pri nas velikih razlik med konjunkturo, krizo in depresijo.

Vpoštevati je treba tudi politično in gospodarsko razkositost naše države. Ogrska je do dandanes še vedno poljedelska država, ki je odvisna v prvi vrsti od dobrega in slabega vremena. Bogata ali pičla žetev določuje bogastvo naroda in produkcija industrije igra le podrejeno vlogo. Ker odločuje tedaj vsakokratni dobrot žetev, ne more provzročati industrija konjunktturnega in

depresijskega valovanja v taki meri, kakor v industrijsko razvitih državah. Razven tega pospešuje ogrska vlada posebno v zadnjem desetletju z vsemi mogočimi sredstvi nenaraven razvoj domače narodne industrije. Poročila nižjeavstrijske trgovske in obrtne zbornice pravijo posebno v zadnjih letih, da se mora borovati avstrijski eksport na Ogrsko z velikimi težkočami. Ogrska vlada podpira materielno svojo narodno industrijo, dovoljuje ji znižane vozne cene ter zapoveduje javnim oblastim, naj naročajo izključno pri domačih podjetjih tudi v slučaju, da morajo dražje plačati nego v inozemstvu. Delovanje ogrske vlade ni ostalo brez sadov; dandanes se porabi tam skoro toliko železa kakor na Avstrijskem, kjer je konzumiral posameznik l. 1911 povprečno 45 kg, tam pa 41 kg železa.

Vsi ti faktorji morejo preprečiti pravilno valovanje industrijskega razvoja na Ogrskem.

Vendar preiščimo, če se dviguje in pada na Avstrijskem konzum železa vzporedno z valovanjem gospodarskega cikla, ter če vije naša kurva porabe železa tako kakor na Nemškem oziroma kako se razlikuje. Z drugimi besedami. Odgovoriti bo treba na vprašanje, če je opisala železna industrija tekom zadnjih 16 let redovito konjunktorno in depresijsko valovanje.

Če pregledamo dejansko porabo železa na Avstrijskem, opazimo takoj, da se ni dvigala ter padala skozi celo dobo ritmično ter po pravilih gospodarskega cikla. Radi tega bode nekoliko težko preračunati, za koliko kg se normalno poveča vsako leto poraba železa na Avstrijskem, kakor tudi bode težko določiti standard-razvoj. Kaj si pod tema dvema pojmom: »za koliko se normalno poveča vsako leta poraba železa« in »standard-razvoj« predstavljam, sem obrazložil v svoji brošuri: Predznaki gospodarske krize na Nemškem. Da bode možno slediti čitatelju nadaljna izvajanja, naj posnamem glavne točke citirane knjige.

V tej knjigi nisem opisal vzrokov gospodarskih kriz oziroma nisem dokazoval, zakaj neki nastanejo krize in konjunktura, temveč sem poskušal izbrati iz nebrotja gospodarskih prikazni one, ki korakajo vzporedno z konjunkturo, krizo in depresijo, in

ki služijo radi tega kot merila gospodarskega cikla. Ta merila so predvsem sledeča: produkcija, konzum ter cene železa posebno valjčnega železa, bančni in privatni diskont, to je obrestovanje denarja pri osrednjem bančnem zavodu oziroma na borzi, napetost ter giro-promet osrednjega bančnega zavoda in menični promet. V svojem spisu sem s pomočjo nove metode premotrival statistične podatke o ravnokar omenjenih merilih gospodarskega cikla. S pomočjo matematičnih operacij sem pretvoril statistične podatke važnih gospodarskih faktorjev tako, da se lahko izprevidi iz njih, ali se bližamo boljšim ali pa slabšim časom. Potom te metode je možno spraviti statistične podatke v tak red, da se lahko iz njega tudi sklepa, v kaki fazi gospodarskega cikla se nahajamo ter ali smemo v bližji bodočnosti upati na konjunkturo, krizo ali depresijo.

Poglejmo si nekoliko natančneje bistvo te metode. Za vzgled vporabljam produkcijo in konzum železa na Nemškem. Pri tem pa moram poseči nekoliko nazaj, da bode možno tem lažje slediti izvajanju. Produkcijaska sredstva se znatno pomnožijo v dobi visoke konjunkturo v primeri s predidajočo depresijo. To dejstvo je obenem bistveni del visoke konjunkturo. Železo je najglavnejša tvarina, iz ktere obstojajo produkcijaska sredstva. Iz železa so stroji, železnice, veliki parobrodi, pri stavbah se rabi železo itd. itd. Radi tega se mora dvigati ali padati konzum železa vzporedno s konjunkturo in depresijo. Težko da eksistira še kaka druga kovina, ki bi bila tako ozko spojena z gospodarskim ciklom. V času cvetoče konjunkturo, ko se širijo podjetja, ko morajo povečati železnice svoja prometna sredstva vsled naraščajočega prometa, je samo ob sebi razumljivo, da nastane vedno večje povpraševanje po železu. Istočasno s povpraševanjem raste tudi produkcija. Naobratno, ob času krize in depresije, se zoži znatno povpraševanje in radi tega tudi produkcija železa.

To valovanje nam predočuje vsaj kolikor toliko statistika strovega železa na Nemškem v sledeči tabelici:

Leto	produkcija plavžev	domača vporaba	povprečna	
			vporaba posameznika	domača produkcija
	v 1 0 0 0 tonelatah		v k g	
1895	5465	3741	71·9	105
1896	6373	4723	90·1	121·8
1897	6883	5535	104·8	129·8
1898	7313	5658	105·4	136·6
1899	8143	6935	128·7	150·8
1900	8521	7377	131·7	152·1
1901	7880	4253	90·3	139·5
1902	8529	4366	75	147
1903	10017	5647	96	170
1904	10103	6701	112	169
1905	10987	7053	116	181
1906	12478	8208	134	203
1907	13045	9146	147	210
1908	11813	7230	115	188
1909	12917	7916	124	202
1910	14793	8513	136	228
1911	15534	8865	135	237
1912	17852	10600	158	268

Med »vporabo« je všteto vse ono železo, ki se je uporabilo bodisi v konzumtivne, bodisi v produktivne namene.

Prejšnjo trditev, — da vstane in pade produkcija kakor tudi konzum železa istočasno s konjunkturo oziroma z depresijo — podkrepi dovoljno navedena statistika. Pozabiti pa ne smemo, da iščemo tako statistično vrsto, ki bode takorekoč zaznamovala s posebnimi znaki posamezne faze gospodarskega cikla in ki bode končno povedala, kam meri gospodarski razvoj tekom bližnje bodočnosti. Iz zgornje statistike ne moremo sklepati, koliko kg železa mora »vporabiti« (v prenešem pomenu) posameznik na Nemškem, da nastane radi tega taka nadprodukcija, ki mora provzročiti krizo. Tudi ne izvemo ničesar, v kaki fazi gospodarskega cikla se nahajamo. In ravno to hočemo dognati. Leta 1900 je uporabil vsakdo na Nemškem 131·7 kg železa — in izbruhnila je kriza vsled nadprodukcije. Leta 1906 pa je prišlo na vsakega še celo 134 kg železa, ne da bi nastala kriza; leta 1910 je uporabil vsakdo 136 kg v kljub temu, da se je tedaj še le pričela konjunktura. Iz teh izgledeov se vidi jasno, da a b s o l u t n e številke niso merodajne za presojevanje gospodarskega cikla. Z njimi si ne moremo prav nič pomagati.

Da pridemo do zaželjenega cilja, obrnimo se za kratek čas k drugemu, jako važnemu vprašanju. Znano je namreč, — kar izhaja tudi iz zgornje statistike o surovem železu na Nemškem —

da se producira in konzumira mnogo več železa tekom visoke konjunktura, nego tekom one depresije, ki sledi prvi. Naravno bi bilo, da bi izkazala depresija večje številke nego predidoka konjunktura. — Saj depresija sledi konjunkturi; gospodarstvo pa se razvija. Umestno je tedaj vprašanje: V kake svrhe vporablja narodno gospodarstvo ono odvečno železo, katero producira in konzumira tekom visoke konjunktura? Iz naslednjega bo razvidno, kaj pomeni ta izraz »odvečno«.

Predstavljajmo si narodno gospodarstvo, ki je navezano edino le nase in ki nima nobenih gospodarskih stikov z inozemstvom. Presumirajmo nadalje, da se hoče narodno gospodarstvo razvijati vedno enakomerno. Poglejmo, v kak namen se vporablja železo v takem narodnem gospodarstvu:

1. Gospodarstvo vporabi vsako leto isto množino železa v konzumtivne namene (semkaj je treba prištevati vse železo, ki ni direktno produktivno sredstvo).

2. Prebivalstvo se pomnožuje konstantno in enakomerno; narojeno prebivalstvo konzumira sorazmerno isto množino železa kakor ono ad 1.

3. Gospodarstvo porabi vsako leto isto množino železa za to, da nadomesti stara, rabna produktivna sredstva.

4. Gospodarstvo uporabi vsako leto enakomerno rastočo množino železa v svrhu, da nadomesti z njim druge tvarine, iz katerih so bila do sedaj napravljena bodisi konzumtivna bodisi produktivna sredstva.

5. Gospodarstvo porabi enakomerno rastočo množino železa za to, da proizvaja ona produktivna sredstva, ki producirajo železo naštetu pod 2. in 4.

Če se omeji industrija na proizvajanja železine, ki je naštetu v točkah od 1. do 5., ne more nastati nadprodukcija. Vsako množino produciranega železa konzumira takoj gospodarstvo in sicer na ekonomičen način. Radi tega je tedaj vsaka kriza vsled nadprodukcije izključena.

Statistika produkcije in konzuma železa na Nemškem pa nam kaže, da producira in konzumira nemško gospodarstvo od časa do časa več železa, nego je mišljeno v točkah pod 1. do 5.; katero mora spadati na vsak način v nadaljno v 6. točko. Nastane vprašanje, v kake svrhe se rabi železo, katero je treba uvrstiti v 6. točko. Nikakor ne more biti namenjeno v pretežni večini direktnemu konzumu. Kajti v tem slučaju ne bi mogla trajati visoka

konjunktura tako dolgo, kakor nam priča zgodovina zadnjih desetletij. Doba visokih konjunktur je trajala skoro vedno vsaj dve leti. Železo, ki spada pod 6. točko, je namenjeno v prvi vrsti proizvodnji produktivnih sredstev. Ona množina, katero more konzumirati gospodarstvo ekonomično in ne da bi nastalo prenasíčenje, je vsebovano že v točkah pod 1. do 5.; torej so produkti, katere proizvajajo produktivna sredstva pod točko 6. za gospodarstvo s slednjimi vred nepotrebni.

Točka 6. vsebuje tedaj odvečna in radi tega za gospodarstvo nepotrebna produktivna sredstva.

Povrnimo se k nemški statistiki. Jako težko je oživiti statistiko konzuma železa tako, da se bo moglo razbrati, v katerih letih so se producirala odvečna produktivna sredstva, ki spadajo pod točko 6. zgornje razvrstitve. Treba je namreč rešiti vprašanje, koliko železa bi se smelo producirati in konzumirati vsako leto izza — recimo — zadnjih 15 let, ne da bi nastala nadprodukcija. To vprašanje sem poskušal rešiti z naslednjo statistično tabelico.

Poraba železa na Nemškem:

Leto	dejanska ideelna poraba		Leto	dejanska ideelna poraba	
1898	105·4	97·44	1905	116	119·91
1899	128·7	100·65	1906	134	123·12
1900	131·7	103·86	1907	147	126·33
1901	90·3	107·07	1908	115	129·54
1902	75	110·28	1909	124	132·75
1903	96	113·49	1910	136	135·96
1904	112	116·70	1911	135	139·17
			1912	158	142·38

Prvi predal vsebuje dejanski konzum železa in sicer v kg za vsako glavo. Druga kolona predočuje i d e e l n i konzum.

Tu navedene številke so seveda fingirane in bi se udelele v slučaju, ako bi porabilo gospodarstvo edino le železo prvih 5 točk, tako da ne bi mogla nastati nadprodukcija. Absolutna množina dejanskega konzuma je enaka oni ideelnega, to se pravi: če bi se rabilo železo tako, kakor kaže ideelna vrsta, bi se porabila od leta 1897 do 1912 ravno ista množina, vrhutega pa

bi ne nastala nadprodukcija, ter bi njena posledica, to je kriza, izostala. — Iz zgornje statistike se vidi jasno, v katerih letih so se proizvajala produktivna sredstva, spadajoča pod točko 6. To se je dogajalo vsakokrat, ko je znatno presegal dejanski konzum ideelnega in sicer: 1897, 1898, 1899, 1906, 1907 in 1912. Zgodovina narodnega gospodarstva uči, da je vladala na Nemškem vsa leta, ki so ravnokar našeta, visoka konjunktura, kateri je sledila neposredno kriza.

Zdi se mi, da dovolj podkreplja predidoka statistična tabela zgornje teoretične trditve glede kavzalne vezi med nadprodukcijo in krizo.

Še par besedi o matematičnih operacijah, ki so pripomogle k sestavi idealne vrste, kakoršno vsebuje statistična tabela. Aritmetično sredstvo števil, ki kažejo dejanski konzum železa od leta 1897 do 1911, je **116'7** (zaokroženo na desetinke). V letih od 1897 do 1911 porabil je posameznik 1750'9 kg železa, torej vsako leto posebej povprečno 116'7 kg. Svota vseh razlik med aritmetičnim sredstvom in med onimi številkami, ki so večje kakor ono 116'7 je 119'5, in svota vseh razlik med onimi številkami, ki so manjše kakor 116'7, znaša 119'1. — V sredini dobe od 1897 do 1911 leži leto 1904. Leta 1899 in 1900 je prekoračil dejanski konzum aritmetično sredstvo, skupno za 27 kg. Ker sta ti dve leti pred letom 1904, ki leži v sredini, se odšteje njuna razlika (to je 27) od skupne minus-razlike (to je od 119'1), kar bi znašalo 92'1. To številko sem zaokrožil na 90. Ta zaokrožitev spremeni prav malo na končnem rezultatu, ker številka 90 se mora itak deliti z relativno še precej visokim devizorjem. Na Nemškem je porabil tedaj posameznik 90 kg železa v dobi od 1905 do 1911 v e č nego leta 1904. Rekli smo namreč, da leži leto 1904 v sredini opazovane dobe, ter da se je povprečno dvignil konzum posameznika tekom dobe od 1897 do 1903 to je tekom 7 let za 90 kg, ter za ravno isto množino tekom dobe od 1905 do 1911, to je zopet tekom 7 let.

Sedaj lahko odgovorimo na vprašanje, ki se je zvalo: Če bi se pomnoževal **konzum železa** na Nemškem konstantno in enakomerno — in ta lastnost je bistvena vsakega narodnega gospodarstva, — za koliko kg bi se moral pomnožiti vsako leto in kako bi stopnjeval v dobi od 1897 do 1911? Ker se je pomnožil konzum železa v sedmih letih za 90 kg, tedaj bi moral znašati vsako leto 3'21 več nego vsako

predidoče. (Ako delimo 90 skoz 82, dobimo 3'21; 28 pa izhaja iz $1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7$. Od leta 1905 do leta 1911 (vštevši obe leti je preteklo namreč ravno 7 let.) Na Nemškem konzumira posameznik vsako leto 3'21 kg železa več nego vsako prejšnje leto.

Tako smo dobili trdno in važno podlago, iz ktere moremo zanesljivo presojati razvoj dejanskega konzuma železa v konjunkturi, krizi in depresiji.

Vrnimo se k **avstrijskim** razmeram, da ugotovimo, za koliko se normalno poveča vsako leto poraba železa ter da določimo standard-razvoj. Najprej moramo premotrivati, s katerimi matematičnimi operacijami bomo mogli dognati obe neznani veličini. Vsakoletno normalno povečanje porabe železa za Nemško sem preračunal na ta način, da sem smatral celo dobo od 1897 do 1911 kot eno enoto, ter poiskal iz nje matematično sredstvo. Ta operacija je bila raditega dovoljena, ker se je razvijala poraba železa naravnim potom, ne da bi motili njene pravilnosti izvengospodarski momenti. Od leta 1897 do 1911 se odigravata tam dva gospodarska cikla, ki sta popolnoma pravilno ustrojena.

Ves drugačen razvoj pa ima poraba železa na Avstrijskem. Prvi gospodarski cikel, ki se je raztezal od leta 1896—1904, se ni mogel v posameznih stopnjah izkristalizirati. Pravilna konjunktura v železni industriji se ni razvila. Poraba železa kakor tudi njegove cene so se tekom procvita (1896—1900) malo dvignile. Konjunktura, ki je ostala večinoma le v povojih, je trajala do začetka leta 1900. Sledila ji je kratka in še precej mila kriza in potem dolga depresija, ki se je raztezala skozi cela 4 leta, od 1900—1904. Radi tega ne moremo smatrati cele dobe od 1896—1911 kot enotne periode, v kateri bi se dvigala in padala poraba železa po pravilih gospodarskega cikla. Pravilnost so preprečili povečini izvengospodarski momenti (n. pr. takratni kartelni boji).

Vkljub vsemu temu se lahko določi tendenca avstrijskega gospodarstva tekom zadnjih 17 let, tendenca namreč, porabimo li vedno več ali pa vedno manj železa, in nadalje, koliko znaša vsakoletna razlika. Dognati je treba, koliko železa bi morali porabiti vsako leto več ali pa manj nego vsako predidoče, če bi sicer tekom teh 17 let konzumirali absolutno ravno toliko železa, kolikor smo ga faktično, pač pa na tak način, da bi porabili skozi celo to dobo vsako leto vedno isto mno-

žino železa več ali pa manj nego vsako predidóče leto. Poiskati hočem tedaj standard-razvoj, iz kterega se pokaže povprečno normalno povečanje ali zmanjšanje porabe železa.

Poraba železa posamezne osebe tekom prvega gospodarskega cikla, t. j. od leta 1896—1904 je primerjana z ono drugega, ki se je raztezal od leta 1905—1911. Aritmetično sredstvo števil, ki predstavljajo konzum tekom prvega gospodarskega cikla, je 37'8 in ono drugega 45'6. V časovni sredi ležeče aritmetično sredstvo v prvem gospodarskem ciklu se krije z letom 1900 in ono v drugem pa z letom 1908. Časovna razdalja med obema letoma je 8 let, razlika med obema aritmetičnima sredstvoma je 7'8. Če delimo razliko aritmetičnih sredstev (7'8) s časovno razdaljo (8), dobimo okroglo 0'97. Ako bi se tedaj povečala poraba železa izza leta 1896 vsako leto enakomerno in za ravno isto množino, bi porabil posameznik v Avstriji vsako leto 0'97 kg železa več nego vsako predidóče leto. Po tem računu se je povečala vsakoletna normalna poraba železa za 0'97 kg na vsako osebo.

Ravnokar preračunjena vsakoletna normalna poraba železa je veljala pač tekom obeh gospodarskih ciklov, s tem pa ni še nikakor rečeno, da se je razvijalo naše gospodarstvo v ravno istem stopnjevanju tudi v najzadnjem času. Z drugimi besedami: Na vsak način se moramo vprašati, ali ima avstrijsko gospodarstvo tendenco, porabljati tudi sedaj ter v bližnji bodočnosti vsako leto po 0'97 kg (na posameznika) železa več nego predidóče leto.

Če pregledamo statistično tabelico porabe železa tekom zadnjih let, opazimo takoj, da se je poraba relativno mnogo bolj povečala tekom zadnjih let nego prej. Če primerjamo aritmetično sredstvo vseh števil, ki vsebujejo dejansko porabo železa izza leta 1896 do 1911, z dejansko porabo tekom zadnjih let, vidimo, da so ravno slednje številke nerazmerno večje nego aritmetično sredstvo. Iz vsega tega se vidi, da se je povečala poraba železa sorazmerno v zadnjih letih mnogo bolj nego prej. Aritmetično sredstvo števil, ki predstavljajo konzum od l. 1896—1911, je 41'23. Časovna sredina te dobe leži med letom 1903 in 1904. Svota razlik med aritmetičnim sredstvom (41'23) in med posameznimi številkami, ki predstavljajo dejansko porabo železa od leta 1904 naprej in ki so obenem večje nego aritmetično sredstvo, tvori 41'45; nadalje svota števil, ki predstavljajo dejansko

porabo železa v dobi od 1896—1903, in ki so ob enem manjše kakor aritmetično sredstvo (41'23), znaša 21'18. Številke, ki so večje kakor aritmetično sredstvo, kažejo, da se je porabilo ravno tekom zadnjih let nerazmerno mnogo več železa nego povprečno v celi dobi. Iz te računske operacije izhajajo, da je porabila vsaka oseba od srede leta 1904 naprej — konstatirali smo namreč, da leži sredina dobe od 1896—1911 med letoma 1903 in 1904 — 41'45 kg železa čez aritmetično sredstvo (41'23). Vpraša se tedaj, koliko železa bi moral porabiti vsakdo v Avstriji vsako leto več nego predidóče leto, da bi se povečala naša poraba tekom sedem in pol let za 41'45 kg železa. Deli se 41'45 z 32, to je 1'29. Številka 32 rezultira iz soštevanja: $1+2+3+4+5+6+7+4=32$ od srede leta 1904 do konca leta 1911 je preteklo ravno sedem let in pol, zato je bilo treba postaviti na osmo mesto številko 4, in ne 8. Poraba železa se je tedaj povečala pri nas normalno vsako leto za 1'29 kg na osebo.

Sljedeča statistična tabelica nam kaže s števkami v prvi vrsti razliko med dejansko in ideelno porabo železa v Avstriji. Ideelna poraba je identična z ono, katero sem zgoraj nazival »standard-razvoj«.

Statistika železa na Avstrijskem.

Leto	tuzemska prodnja	čisti uvoz (+) ali izvoz (-)	tuzemska poraba (iz- ražena v surovem žel.)		ideelna poraba na vsako osebo		poraba železa na Nemškem na vsako osebo	
			absolutna	na vsako osebo	ideelna osebo	dejanska	ideelna	
v 1000 q					v kilogramih			
1896	8170	+	1337	9507	38	33.92	88	91
1897	8879	+	1321	10200	40.5	34.39	104	94
1898	9578	+	1212	10790	42.2	35.86	105	97
1899	9963	+	381	10344	40.4	36.83	129	101
1900	10002	+	761	10763	41.3	37.80	132	104
1901	10302	-	146	10456	39.5	38.77	90	107
1902	9918	-	555	9363	35	39.74	75	110
1903	9708	-	946	8762	32.8	40.71	96	113
1904	9884	-	1533	8351	30.6	41.68	112	117
1905	11196	-	1501	9695	35.6	42.97	116	120
1906	12222	-	2274	9948	36.2	44.26	134	123
1907	13835	-	531	13304	47.9	45.55	147	126
1908	14669	+	1759	16428	59	46.84	115	129
1909	14650	+	620	14130	50.2	48.13	124	133
1910	15048	-	1955	13093	45.8	49.42	136	136
1911	15991	-	2989	12972	44.7	50.71	135	139
1912						52.00	157	142

Prva kolona statistične tabele vsebuje številke o produkciji surovega železa v Avstriji (brez Ogrske, Bosne ter Hercegovine); poleg nje so navedene številke, ki nam predložajo, koliko surovega železa je povprečno produciral posameznik. Tretja kolona se peča s porabo železa. Te številke so izračunane potem raznih matematičnih operacij, kjer je izražena množina železnih fabrikatov v množini za njihovo produkcijo potrebnega surovega železa. Iz 100 kg surovega železa ni mogoče napraviti 100 kg gotovih železnih fabrikatov, ampak samo $\frac{2}{3}$, to je približno 66⅔ kg. Te metode preračunavanja se poslužuje od nekdaj »Društvo nemških industrijcev z železom in jeklom« v Berlinu (Verein deutscher Eisen- und Stahlindustrieller in Berlin), in je postala na splošno običajna. Če se hoče dobiti pravo sliko o konzumu železa je potrebno tako preračunavanje kakor je razvidno iz sledečega primera: Če se uvozi 1 milijon tonelov železa več nego se ga izvozi, in ako obstaja ta množina železa samo iz surovega železa, tedaj se jo prav lahko sošteva k tuzemski produkciji surovega železa in se dobi na ta način pravi rezultat o tuzemskem konzumu železa. Če pa obstoja prejšnji milijon tonelov železa, iz dovršenih fabrikatov, tedaj ga ne moremo prištevati kot enakovrednega k ostali domači produkciji surovega železa. Kajti ta milijon tonelov fabrikatov reprezentira mnogo več nego 1 milijon tonelov surovega železa in sicer reprezentira približno eno tretjino več.

Četrta kolona nam pove, koliko kg železa je porabila vsaka posamezna oseba v Avstriji. Kako sem izračunal številke pete kolone, sem že opisal. Tu je navedena ona normalna poraba — v statistični tabelici se kliče ideelna — katero sem iskal, in tvori pravzaprav hrbtenico predležečega spisa, kajti predstavlja standard-razvoj porabe železa na Avstrijskem. Ker sem že dovolj govoril o tem vprašanju, se mi ni treba še nadalje muditi pri njem.

Iz previdnosti je treba poskusiti, ali se ujema zgoraj izračunjena, fingirana ideelna poraba železa na Avstrijskem z dejanskim razvojem narodnega gospodarstva. Do zanesljivega rezultata pridemo na ta način, ako primerjamo na eni strani razvoj dejanskega konzuma železa na Avstrijskem z onim na Nemškem ter na drugi našo normalno vsakoletno povečanje porabe železa z nemškim. V dobi od 1897—1899, torej v času konjunktorne dobe, je bila dejanska poraba železa na Nemškem povprečno

2'8 krat večja kakor na Avstrijskem; v dobi od 1909—1911, torej v času depresije ter zapričete konjunktura, je ostalo povprečno ravno isto razmerje med obema. Številke, ki predstavljajo vsakoletno normalno povečanje porabe železa, so približno v istem razmerju. Na Nemškem se poveča vsakoletna poraba železa za 3'21 kg, pri nas pa za 1'29 kg oziroma za 0'97 kg, ali pa povprečno za 1'13 kg ($[1'29 + 0'97] : 2$). Če množimo 1'13 z 2'8 dobimo 3'164, torej približno 3'20.

Da bode možno pravilno oceniti za Avstrijo preračunjeno normalno povečanje konzuma železa, to je ideelno vrsto statistične tabele, naj spregovorim še par besedij o tem. Nikakor nočem trditi, da bomo porabili na večne čase povprečno vsako leto 1'29 kg železa (na osebo) več nego predidóče. S tem, da sem preračunil ideelno vrsto, sem vstvaril podlago, ki nam pripomore presojevati budoči razvoj železnega trga to je ali vlada nadprodukcija in ktera stopinja nadprodukcije, ter koliko časa more rasti konzum železa, predno nastane taka nadprodukcija, ki provzroči krizo. Z eno besedc: Ideelna vrsta omogočuje ali pa vsaj olajšuje presojevanje bodočega razvoja gospodarskega cikla. Seveda se bode treba ozirati tudi na ostale barometre konjunktura, krize in depresije.

Naj navedem še sredstvo, kako nam bode možno popravljati in regulirati ideelno vrsto oziroma standard-razvoj porabe železa. Treba bo zasledovati konzum železa posameznih industrij ter korigirati v smislu njihovih eventuelnih sprememb ideelno vrsto. Razvoj sledečih industrij bode treba vpoštevati: 1. železnic, 2. rudokopov in železne industrije sploh, 3. električne, 4. tekstilne, 5. sladkorne, 6. papirne industrije, 7. ladjedelstvo, 8. stavbinstva ter 9. oboroževanje armade in 10. izvoz.

Vse te panoge gospodarskega življenja bo treba zasledovati z ozirom na njihovo porabo železa. Seveda ne bode treba uvaževati vseh malenkosti, kajti še le 300.000 q more spremeniti konzum železa komaj za 1 kg na vsako osebo v Avstriji. Ako se bode pravilno upoštevalo vse eventuelne spremembe, bode možno preračunati tudi v daljši bodočnosti pravilni standard-razvoj ter z njegovo pomočjo presoditi vsakokratni budoči razvoj gospodarskega cikla.

Povrnimo se še enkrat k zgornji statistični tabelici! V prvem gospodarskem ciklu, ki se razteza od leta 1896 do 1904, je

vladala v Avstriji **latentna nadprodukcija** že izza leta 1896, kar nam bo takoj evidentno, ako primerjamo ideelno vrsto z ono, ki vsebuje dejansko porabo železa. Slednja je namreč vso dobo od 1896 pa do 1901 presegala ideelno. Radi tega se ni mogla razviti akutna nadprodukcija tekom visoke konjunktura. V pravilnem razvoju gospodarskega cikla je namreč razmerje med dejansko in ideelno vrsto sledeče: Začetkom konjunktura (t. j. leta 1896 in 1897) se bliža prva slednji tako pa, da je navadno ne preseže; v času visoke konjunktura pa se povspne prav visoko nad drugo. To bi se moralo zgoditi tekom let 1898, 1899 in 1900. Faktično pa se ni razvijalo razmerje med obema po teh pravilih. Vzrok tiči predvsem v tedanjih bojih med železnimi podjetji radi prvenstva v kartelu. Posamezna podjetja so razširila kolikor sploh možno svoje stavbe in delavnice, da bi si priborila s tem večji delež v kartelu. Razven tega so se trgala med seboj za odjemalce, ker so si hotela na ta način zagotoviti obstanek v slučaju, da ne pride do novega kartela.

Na Nemškem pa se je razvijala konjunktura popolnoma prva-vilno tekom cele dobe. Svoj višek je dosegla ob koncu leta 1899. Leta 1900 je napočila kriza, kateri je sledila depresija do leta 1903. Po mojem mnenju so edino le izvangospodarski dogodki prozročili, da se ni razvijala tudi v Avstriji konjunktura po pravi-lich gospodarskega cikla. — To mnenje potrjuje tudi okolnost, da je nastopila po letu 1900 nenavadno dolga depresija, ki je trajala cela 4 leta, od 1900 do 1904, medtem ko je na Nemškem ponehala že leta 1902. Železni kartel, ki se je konstituiral leta 1902, je iz-previdel, da je nastala vsled prejšnjih bojov neznosna nadproduk-cija. Najprvo je restringiral produkcijo posameznih podjetij na minimum. To politiko je obdržal še več časa, nego je odgovarjalo tedanjemu razvoju našega gospodarstva. Še le tedaj je dovolil pomnožitev produkcije, ko se je jasno pokazalo, da zamore ab-sorbirati naše gospodarstvo mnogo več železa, ne da bi nastala vsled tega nadprodukcija. Ta proces se nam zrcali v statistični ta-belici, ako primerjamo ideelno vrsto z dejansko. Slednja ostaja v veliki razdalji za ideelno skoz leta 1902—1905.

Da je vladala že v letih 1896 do 1898 nadprodukcija, doka-zuje vsaj indirektno še druga okolnost. Najhujši boj med železnimi podjetji se je pričel leta 1900. Ker je glavno orožje v takih bojih pomnožitev produkcije, bi bilo pričakovati, da se bo povečala oddaja železa ravno v tem letu, kar pa se ni zgodilo. Poraba že-

leza v tem letu je le malo poskočila napram 1899. To dejstvo dokazuje, da je vladala nadprodukcija že mnogo časa prej. Leta 1901 je nastopila huda depresija. Akoravno so napela posamezna podjetja vse moči, da bi si razširila trg, — kajti tedaj se je bil še vedno hud boj za njegovo osvojitvev — niso mogle povečati od-daje vkljub temu, da so padle tedaj cene železa tako nizko, kakor nikdar prej.

Naj še navedem, da smo imeli v Avstriji in na Ogrskem v letih 1901 do 1903 dobre letine in vkljub temu je vladala v industriji huda depresija. To dejstvo podkrepuje naziranje, da ne morejo povzročiti dobre letine industrijske konjunktore.

Poglejmo si gospodarski cikel v dobi 1905 do 1911! V Avstriji pričenja nova konjunktura doba z letom 1905 ter traja do 1908, v Nemčiji se je to zgodilo že dve leti prej. Leta 1907 je poraba železa nerazmerno poskočila, skoro za 10 kg na osebo, med tem ko bi se smela povečati v smislu standard-razvoja samo za okroglo $1\frac{1}{4}$ kg. Vendar pa ni bilo občutiti niti faktične, niti latentne nadprodukcije, kakor je razvidno, ako se primerja dejansko z ideelno porabo železa, kajti prva je dosegla 47'9, druga pa 45'5. Tudi poročila trgovskih in obrtnih zbornic so si bila edina, da se še ni obrnila konjunktura koncem leta 1907 navzdol, ampak se pričakuje cvetočo bodočnost. Radi tega je bilo možno, da se je povečala poraba železa leta 1908 še za 11 kg proti pred-idočemu letu. Še le s tem korakom je bila vstvarjena prava nadprodukcija, kateri je moral slediti preobrat, ki je tudi nastopil koncem leta 1908, in kateremu je sledila depresija skoz 1909 in 1910. Na Nemškem je končala depresijska doba že leta 1909 ter je nastopila kmalu potem nova konjunktura doba. Pri nas pa je pričela še le z letom 1911.

(Dalje sledi.)

MIRKO M. KOSIĆ, (Beograd-München):

Sociologija narodnosti i nacije.

Ni jednom rečju ne »rešava« se danas toliko kompleksivnih problema koliko rečju »rasa«, toliko silnom koliko i neodredjenom. Od velikog i malo spominjanog Gobineau-a, inspiratora i Kenanovog i Taine-ovog, pa sve do Chamberlain-a, gradjene su

čitave filosofije istorije s mističnim snagama rase, u »krvi« i »duhu« rase gledan je isključivi pokretač sviju objava socialno-kulturnog čovečanstva. Čak se je »rasni nauk« uvukao i u sociologiju, kojoj se hoće pozitivnosti, naučnosti i koja je samo krivicom lajpciškog filosa Barth-a zamenjivana s filosofijom istorije. Gumpowicz je gradio svoj dinamični sistem pun očajnički prezrive čovečnosti na trošnom tlu poligenističkih hipoteza, R a s s e n k a m p f je postao u njega jedinom sadržinom svega istorijskog, političnog i socialnog dešavanja. Ward i Ratzenhofer sledili su Gumpowicz-u, Lapouge, Ammon, Driesmanns, Woltmann i drugi Gobineau-u. Lapouge je uzviknuo: »Uveren sam da će se ljudi u idućem veku (t. j. XX-om) ubijati međusobno u milionima zbog dva-tri stepena razlike u indeksu lubanja.« Onda se je još htelo lubanju postaviti kriterijom rasne plemenitosti odnosno niskosti. Danas im je to već nemoguće. Kako bi se i dalo dovesti u sklad tvrdnja da je dolihokefalna rasa superiorna nad okruglim glavicama »inferiornih« Schiller-a i Kanta brahikefala, kad je najmanje razvijena kultura na zemljinom ovršju baš kultura črneca dolihokefalne rase, kako je samo može biti? Zato je i Chamberlain pribegao konstruisanju rase na osnovu »duha« na koji se dabogme ne može egzaktno izraziti ni meriti ali ga može svako samopouzdanu i nedisciplinovanu čeljade intuirati. Pri tome je upravo pitanje jezika i osećanja a nikako naučne savesnosti će utvrgjivanju bitnosti jedne rase, hoće li se ta superiorna rasa nazivati Germanima ili Arijevcima. A cela ta rasna ideologija od Gobineau pa ništa manje i do Chamberlaina, nije drugo no filofsoski i naučno drapirana germanomanija, ideologija naroda, kome je dobro od silne materijalnosti i osveštava tu zemaljsku dobrotu za večita vremena silom svoje rasno predestinirane plemenitosti.

Nikako ne mislimo odricati rasi svako pravo na činilački značaj u istorijskom dešavanju, ali nam se uvrežuje uverenje da se pored te rasne mistike potpuno zaboravio jedan drugi faktor ili da se on često nedopušteno identifikovao sa faktorom rase. Čini nam se da se premalo računa vodi o obliku zajednice unutar koje može da deluje rasnost u koliko je ima uopšte a napose u koliko je neparalizovana suprotnim osobinama dvaju i više rasnih elemenata jedne narodne i nacionalne zajednice. Jer i kad potpuno priznamo egzistenciju prastarinskih da ne kažem imanentnih osobina izvesnih krugova zajednice, osobina koje teže k realizaciji izvesnih ideala, moramo ujedno dopustiti i činje-

nicu da će to dejstvovanje tih rasnih osobina eminentno odvisiti od konfiguracije kruga zajednice koja treba da je nosilac tih objava rasnosti, moramo priznati da je oblik zajednice barem komponenta razvojnog faktora rase ako ne i samosvojan faktor iliti čak i dominantna sviju faktora kako bi to izgleda tvrdili sociolozi Oppenheimer i Sales y Ferre. Puno razumevanje prema značaju oblika zajednice pokazalo je »Nemačko Društvo za Sociologiju« stavljaajući pitanje narodnosti za temu svog drugog zborovanja, održanog 20—22 X. 1912 u Berlinu.¹⁾ Nadovezujući na predavanje prof. Bartha: »Die Nationalität in ihrer soziologischen Bedeutung« pokušaćemo nadopuniti bar u glavnim crtama izvadjanja Bartha u koliko je on sam zaobišao centralni značaj sociologije nacionalnosti. Jer tačno mu je zamorio ponajbolji nemački sociolog Ferdinand Tönnies: »Und gerade an dem eigentlich soziologischen Problem ist vorbeigegangen worden.« Barth nije pokazao, kako iz plemena, etničkog i političnog (teritorijalnog), zaroda poniče i nastaje nacija, nije pokazao koji činioци su presudni pri formiranju prvih a koji kod nacije. Nije shvatio svoju zadaću kako da treba dati genetični pregled tih pojava kao oblika ljudske zajednice nego je pružio istorijat narodnostne svesti. Tako pomeren problem prestaje biti čisto i specifično sociologijski i zaseca u genetičnu istoriju duhovne kulture. Sociologija je apstraktna nauka; istorija pa u koliko je nauka u strogom smislu reči t. j. povijest pojmova, a ne povijest događanja, konkretna je. Sociologija se ne obazire na vremenske momente istorijskog računanja nego su joj predmetom tipične serijacije socijalnih oblika i funkcija od kojih može svaka konkretna istorijska pojava da odudara u mnogom čemu t. j. baš u svemu vremenski i mesno individualnom ali nikako u sociologijski važnom a to je razvojno-tipičnom. Tako se ima razumeti i sledeća skica formiranja naroda i nacija i zato je svagda teško t. zv. »čistom povesničaru« priznati opravdanost jedne posebne nauke sociologije, jer u njojzi nalazi sve pojave svoje discipline »nasilno uprošćene, simplificirane, neznalački prikazane, debelim ko prst i — neistinite!« Jest: sociologija daje sheme razvoja, serijacije tipova ali vrlo korisne sheme bez kojih

¹⁾ Verhandlungen des Zweiten deutschen Soziologentages. Reden, u Vorträge und Debatten. Tübingen 1913, str. 192.

ni istorija nije nauka, jer ne unosi opšte jedinstveno u mnoštvo posebnih pojava jer nema reda bez principa.

O počecima oblika ljudskih zajednica isto se tako malo može pozitivnog navesti kao i o počecima ma kojeg drugog fenomena ljudske kulture. Za sada stojimo na stanovištu hipoteze o primarnosti h o r d e a verifikovana je posebno za plemena zapadnog dela Severne Amerike (Bancroft, Krause, dalje Breysig, Schurtz, Sales y Ferré i. dr.). Horda je zajednica u istini krvno srodnih individua i toga su instinktivno svesne, ako nam je dopušteno tako se izraziti. Na krvnome srodstvu, faktičnom ili, retko, samo za po nekoje adoptirane članove, fiktivnom počiva i poredak b r a s t v e n i č k i h z a j e d n i c a, koje se i razviše iz jedne ili više horda. Čak i u plemenskom dobu u kome se javlja i država kao zajednica života a ne samo i srodstva, preovladjuju bratstva: i u privredi, i bračno-rodbinskom redu, a naročito u pravosudju i bogoštvu t. j. u obredima vere. Pleme i savez više srodnih plemena stupa samo u akciju povodom ratništva, napada i odbrane, velikog pohoda za osvojenje zemalja dok je brastvo nosilac, malih, svakodnevnih četovanja radi pljačke. Plemensko doba radja ideju n a r o d a. Zajednica jezika, vere, jako sličan pravni poredak, vojna odbrana prema spoljašnjem neprijatelju, podčinjenost hegemoniji jednoga od plemena i vrhovnoj vlasti župana mu — kralja, čitav krug zajedničkih praznoverica, običaja, zajednička istorijska uspomena razvijanju bez sumnje vrlo jaka osećanja i svest pripadnosti jednom istom društveno-političnom sklopu ali su i vrlo mnoge energije jednoga sloja paralizovane energijama drugoga, još je veća međusobna borba no spone solidarnosti: iz plemena-gospodara i mase robova odn. podvrgnutih starinaca osvojenih oblasti razvija se n a r o d a l i n e i n a c i j a. U koliko će taj narod značiti i jednu izrično rasru potenciju zavisiće od pogodnosti amalgovanih elemenata jedno za drugo kao i od razmaka vremena u kome se vrši proces amalgamovanja a ponajviše od brojnog odnosa jednog elementa n. pr. zavojevačkih plemena prema drugom (strancima).

Druga je intenzivnost svesti narodnosti u dobu feudalizma, druga mu je i intenzivnost i ekstenzivnost u dobu apsolutne monarhije a gubi se postepeno pred n a c i j o m u dobu demokratskog

poretka kao posledice kapitalizma i drobne podele rada te i tešnje integracije sviju diferencovanih delova.

Feudalni poredak daje narodu obeležje razkomadanosti. Narodnost se osniva u tom perijodu na trojakim faktorima: 1. zajednica tla države na kome vladaju manje-više jednake pravne odredbe, 2. na svesti rasne zajednice vladajućeg sloja koja počinje i da bleđi ali nikada ne izčezava potpuno pre no što se potpuno razvije staleški poredak i 3) na zajednici veroispovesti, tom izvoru moralnih prestava o životu. Tlo je u dobu feudalizma više centrifugalni faktor: jače se oseća u puku razlika pravnih uređaba, carinske granice svake pojedine »države u državi«, predstava drugog gospodara feudalca nego li zajednica državnog tla, nego li granice države i zajednički kralj ili car. Seljaštvo ne ide često na vojsko i kada odlazi ono je u banderiumu svoga gospodara a ne u četama po brastvima, plemenima. Tako se izgubi državno-narodna svest i onih prvobitno slobodnih seljaka što ih vlastela tek docne učini polubespravnima a na mesto državno-narodnosne svesti stupa oblasna svest pripadništva jednoj feudalnoj celini. Dominira dakle raskomadavajući element tla. To je doba geokratske formiranosti naroda. A još te spoja te delove spona religiozne zajednice i ako i to hoće feudalizam da prekine na vrhuncu svog razvoja sa principom: *cujus regio ejus religio*. Ali vera ne određuje nacionalno, ona teži svagda za što većim krugom vernih. Religija, ako ima vidnog središta, (kao izrailjski Hram u Jerusolimu, Apolonov hram u Delfima, Rim itd.) vezuje više internacionalno ako je mogla da pređe granice jedne jezične oblasti, kao što je n. pr. i izrailjskoj uspelo obuhvatiti i mnoge nesemite, arjevce i mongole, pa i izvan svojih državnih granica. Napominjem to jer se baš izrailjska vera smatra eminentno nacionalnom. Religija može i da odeli u dva dela grupu koja je inače predestinirana za formiranje jednoga naroda te docnije i nacije. A velik je značaj te religiozne odeljenosti jer pošto je verska endogamija sve do demokratskog doba, t. j. do individualiziranja vere, sveopšta, te se tom verskom endogamijom selektorično odgajaju dva mimoilazeća se tipa, stvaraju se psihično znatno raznorodni ogranci koji će težiti narodnostnoj samosvojnosti. Tek v najnovije, industrijsko-demokratsko doba učestavaju mešoviti brakovi ali je i tu za prvi mah verska eksogamija više znak raznarodjivanja (većinom posledicom odgoja i života u tudjem miljeu) nego

što bi nam najavljivalo potpunu eliminaciju vere iz rastvarajućih elemenata naroda! »Narodna« je u tom dobu »geokratije«, oblasnosti, jedino kraljevska vlast, ali slaba. Delovi vladaju nad celinom. Narod je dakle delom religiozno, delom monarhično određen, obeležje oboju konstitutivnih snaga jeste neizrazitost, podeljenost, razasulost. Posebnu fazu u razvoju pojma narodnosti predstavlja doba apsolutistične vladavine (u Evropi s posebnim izuzetkom Velike Britanije, koja je tu fazu preskočila ili bar odmah spojila sa sledećom). Podaništvo Ramzesu II. i Filipu II., Luju XIV.-om i Nabukodonosaru, Ivanu Groznom i Dioklecijanu, Josifu II.-om i Fridrihu Velikom u istom je smislu jedan tip naroda kao što su i sami ti vladavci predstavnici istog tipa teokratskog gospodara države. Narod je određen teritorijalno bez razlike na veru, jezik, prava, kulturu. Skoncentrisan je oko prestave svog vladara. Treba razumeti: ne ceo narod u svima slojevima nego oni vrhovni slojevi sviju grupa, jezično-etničkih, religioznih i opšte-kulturnih t. j. socijalnih (korporacije zanata, trgovine, nauke...) koji vezuju sve one ispod sebe u istoj grupi. U nižih slojevima još je budna svest prvenstva »jezičnog« naroda, koja potiče iz poznog plemenskog doba a održala se i kroz razkomadanost feudalizma, no više idejno dok preovladjuje egzistencija teritorijalnog naroda. U tom periodu možemo dista govoriti i o jednom austrijskom narodu i francuskom kome su pripadali i n. pr. Elzašani i ako su još uvek govorili nemački i bili delom protestanti. »Teritorijalni narod« jeste i živalj južno- i srednje-američkih republika pod svojim samozvanim apsolutnim gospodarima (caudillos) u vremenu 1820—1900. Teritorijalni narod je u razvoju oblika širih, grupe i razrede obuhvatajućih zajednica isto tako samo prelazna faza kao i apsolutizam u razvoju političnog fenomena.

Razvoj kapitalizma, ekonomski nužna komunikacija pojedinih delova države i samih država među sobom, težnje buržoazije da se izjednači, pravno i socialno, sa plemstvom, obrazovanost buržoazije u svom maternjem jeziku a ne u skolastično-internacionalnom grčkom odn. latinskom, kineskom (u Japanu i Tibetu za doba feudalizma) ili u jeziku vladajuće dinastije odn. vladajućeg plemstva, vse je to rodilo novom svešću zajednice onih što govore istim jezikom i imaju zajednički fond prestava bilo iz istorijskih uspomena, bilo iz svojih, razredno određenih, opažanja savremenosti bilo iz težnja za budičnost, težnja koje većinom počivaju na

materijalnim interesima ali se naknadno ideološki drapiraju i deluju kao »ideje-snage«.

Narod, i geokratični feudalizma i teritorijalni apsolutne monarhije, bio je pasivan pojam, odraz aktivnijeg pojma državnosti. Feudalna i apsolutistična država stvarala je narod, državnom zajednicom tih doba, ako je bila dovoljno duga, asimilovani su svi oni delovi novopridobijenih plemena i naroda »državnoj narodnosti« t. j. vladajućoj koji su po svom socialnom položaju i vitalitetu sobom donesenih istorijskih sećanja bili za asimilovanje t. j. za prelaz u jezičnu odn. religioznu zajednicu (gde je religija bila državotvornom silom). Ostali slojevi, niži i mnogobrojni, novopridobijenih plemena ostali su pri svom jeziku i običajima, istorijskim uspomnama ali se je »osećao« n. pr. ruskim, austrijskim, španskim... narodom jer mu se zvaše car ili kralj Ivan ili Petar, Filip ili Karlo, Leopold ili Josif. I država je iz raznih heterogenih plemena i plemensko-jezičnih naroda mesila svoj narod. Taj proces asimilacije, jače ili slabije pa i potpuno beznačajne, ima velik broj varijacija prema odnosu uslova i s jedne i druge strane a naročito prema razvoju novčanog gazdinstva te buržoazije i cele njezine kulture i kod naroda koji hoće da asimiluje i kod plemena odn. naroda koji treba da bude asimilovan. U te mnogobrojne povrze tog asimilacionog procesa ne možemo se u okviru ove skice upuštati i ako među njih spada i čitav kompleks jugoslovenskih primera i ceo konglomerat austrijskih narodnosnih pitanja. No ne možemo ne naglasiti jedno: Asimilacija masa biće u toliko teža u koliko više divergira dotadanji socialni razvoj obiju strana. N. pr. Srbi u Ugarskoj ne mogu se tako lako asimilovati Mađjarima jer nisu nikada bili niti u fazi geokratičnog naroda niti duže vremena teritorijalan narod. Sačuvali su rasnu svežinu plemenskog doba i zato pokazuju veću otpasenu snagu mađjarstvu nego n. pr. i Slovaci i Nemci, i Hrvati u Ugarskoj koji su svi kao mase dugo probavile u geokratičnoj fazi te zamenili rasnu psihiku plemenskog doba sa socialno razrednim obeležjima otročstva i kmetstva. I baš zato pokazuje raskoliki srpski živelj sa značajnim izuzetcima Bosne i Dalmacije veću rasnu upornost nego n. pr. Hrvatstvo i Slovenci jer je prešao neposredno iz plemenskog naroda u naciju. Podložnost rasno i kulturno toliko tuđem nam Turčinu samo je još izostravala svest plemensko narodne zajednice dok je n. pr. u Hrvata kmetovanje vlastelinu opet Hrvatu moralo slabiti

svest rasno jezične zajednice sviju slojeva, te i integritet plemenskog naroda rastvaralo u razdrobljenosti i podvezivanja geokratičnog naroda. Isti je slučaj i kod Madjara i Nemaca i severnog dela Španije itd. Značajni su simboli za ta stanja Kosovska molitva svakog srpskog seljaka kroz vekove i potpuno nerazumevanje značaja mohačke pogiblje u madjarskom puku.

Razvoje novčanog gazdinstva koje opet involvira razvoj buržoazije sa njezinom kulturom, jači kontakt grada i sela, dizanje opšte pučke prosvećenosti kao i izvesna suma pojava narodne samosvesti sve to prenosi osećanje i svest zajednice na razinu kulturnosti, na hotenje kulturnog razvoja i na shvaćanje države kulturnim sredstvom a ne krajnjom, samosvojom celju. Jezično heterogeni delovi jednog dotle teritorijalnog naroda spoznaju se kao kulturno tuđa a samosvoja ili jedna sa celim drugim teritorijalnim narodom ili opet tek sa delovima jednog takovog. Prelaz od teritorijalnog naroda k svesti nacije može da traje sorazmerno dugo već po prirodnoj rezistenciji jedanput uvreženih predstava a naročito u poluprimitivnih naroda naturalnog gazdinstva i po prestanku apsolutne države in kada buržoazija već stvara jednu kulturnu zajednicu sa istojezičnom buržoazijom drugih krajeva i država. Tek dubljim prodiranjem novčanog gazdinstva i po prestanku apsolutne države i kada buržoazija već stvara jednu kulturnu zajednicu sa istojezičnom buržoazijom drugih krajeva i država. Tek dubljim prodiranjem novčanog gazdinstva sa svima njegovim propratnim kulturnim-pojavama (fluktuiranje puka t. j. ostavljanje »rodniha krajeva« i podešavanje novim sredinama kao i »racionaliziranje« svega života napose spolnog i rodbinskog što se manifestuje u ograničavanju poroda i rastvaranju ne samo Zadruga nego i porodice, trogeneracione, uopšte u dr.) ulazi i puk u nacionalnu zajednicu kojoj mu buržoazija već pripada. U tom momentu važi Renanova definicija nacije: »Čovek nije rob ni svoje rase, ni svoga jezika, ni vere, niti toka reka, niti pravca planinskih lanaca. Jedna velika skupina ljudi zdravog razuma i topla srca stvara duhovnu svest koja se naziva nacijom... Egzistencija jedne nacije plebiscit je svakodnevni, kar što je egzistencija individue neprekidna afirmacija života... Zajednička hotenja u sadašnjici... hotenja da se još i na dalje vrše zajednički velika dela eto vam uslova za bitisanje jedne nacije... Nacije nisu večna

stvorenja.«¹⁾ Dakle bez obzira na istovetnosti jezika, vere, oblasti rase predstavlja jedna šira i trajnija kulturna zajednica naciju čiji je adekvatan političan izražaj (t. j. glavna organizacija za svoju kulturnu politiku) nacionalna država ili barem nacionalno obkružen član federativne države. Faktična ili tek željena kulturna zajednica eto to je nacija. Izgledaće može biti da smo se spleli u protivrečje: tvrdili smo da je maternji jezik osnova kulturnog razvoja mase a ovamo opet govorimo »bez obzira na istovetnost jezika.« Treba nam lučiti statično odredjivanje u razvojnu razumevanje! Jedna skupina, prvobitno drugog jezika i, dalje, druge vere i rase«, mogla je silom okolnosti primiti jezik vladajuće etničke skupine n. pr. Irci engleski jezik ili n. pr. indijanska plemena Južne Amerike p o g r a d o v i m a španski odn. u Braziliji, portugalski. Ali ona još nije postala delom engleske nacije odn. jedne južnoameričke jer je engleska kultura i suviše visoka za gole i bose irske nadničare, ona je pre svega aristokratska i velikogradska kultura a u Južnoj Americi nije jošte uopšte došlo do integracije pojedinih teritorijalnih naroda u jednu Južnoameričku Naciju i neće ni doći ako bi pobedila ona struja koja bi da do kine španski kao književni jezik i da ga nadomesti sa diferencovanim dijalektima i argot ima pojedinih republika koji su »jezici« nastali mešavinom dijalekata španskih conquistadores i pojedinih, medjusobne i jezično diferencovanih, urodjeničkih plemena. Ko je kod Iraca zahvaljujući privatnim okolnostima postao zreli za aristokratsku u velikogradsku kulturu postao je i članom Engleske Nacije pa na i nadalje simpatisao sa svojim zemljacima ali koji nisu za njega sanacionalci nego bliski po zavičaju i temperamentu (»rasi«). Samo dva najnovija opšte poznata primera: Wilde i Shaw. Potpuno je nesociologijski uzvikivati: eto Irci i Englezi govore istim jezikom pa ipak nisu jedna nacija niti će ikada biti! Nisu, ali dali ne će biti? Treba počekati: kada se reči agrarno pitanje i Irske i Engleske, kad prestane engleska kultura biti samo aristokratskom i gradskom nego se bude razširila i na slobodno seljaštvo s posedom (a to će se stvoriti rešavanjem agrarnog pitanja i velikim »retour aux champs« najužasnijeg proletarijata na svetu: pet miliona samo u londonskim predgradjima!), kad se i Irska posredstvom politične te i kulturne autonomije digne i ekonomski razvije, novčano gazdinstvo po-

¹⁾ E. Renan: Qu'est qu'une nation ? Paris, 1882, str. 26 i passim.

staće na mah udeoničarem engleske kulture, članom Engleske Nacije. Uopšte je najveća greška mnogih diletirajućih sociologa, da se pozivaju na današnja stanja kao primere »rešenja« jednog i drugog pitanja. Sve su to preiazi, prolazne faze, momenti u razvoju k pojedinim stupnjima. Tako i slučaj Švajcarske, Elzasa, Austrije i Rusije u razvoju k stupnju nacionalno zaokruženih kulturnih autonomija te i nacionalne politične autonomije kao kulturnog, i to najvažnijeg, sredstva. Razume se in to nije nikakov »krajnje« rešenje problema ljudskih zajednica posle koga bi u socialno-kulturnom svetu ovladao kosmični mir. Na pomolu je »organizacija sveta« ali na osnovi nacionalno zaokrugljenih autonomnih oblasti.

Unutar jedne nacije može biti separatizma, regionalizma i to tako jakih da se pokaže potrebnim federativno odeljivanje radi eliminovanega mogućnosti sukoba, ali celina dominira nad delovima. Pitanje je konkretnog istorijskog razvoja i geografsko-ekonomoske formacije koliko dugo i jako deluju ti separatizmi. Jedno je jasno: »nacija je dinamičan pojam« (Jellinek) i »nacije nisu večna bića« (Renan). Više grupa, plemena i naroda mogu u manjoj ili većoj meri činiti jednu naciju. Poslednju reč u razvoju ima masa i kod nje je istovetnost odnosno bliskost jezika presudan činilac. Dokle ne dolazi do reči masa t. j. pre potpunog neovečanog gazdinstva može da postoji jedna nacija bez obzira na jezik ali u poslednjoj liniji odlučuje jezik, dali prvobitan ili preprimljeni svejednot. Zato je kriterij nacije, koja nastaje, hotenje biti jedno, hotenje sviju kulturnih krugova i to bez obzira na zajedničke doživljaje u istoriji (ovo protiv Renana). »Zajedničke doživljaje« imaju plemstva i, donekle, buržoazije, masi se oni nasilno naturuju v školi. Masa ima u svima zemljama jedne iste istorijske doživljaje: radjanja i izdisanja, argatovanja, gladovanja, opijanja i znojenja u anonimnosti. Po relativno trajnu egzistenciju jedne nacije presudna su hotenja što širih krugova danas i izgledi za priključenje, svesne afirmacije, što kulturnije masa. Jednom rečju: sociologija tvrdi da je od nacionalnih (t. j. kulturnih) zajednica najtrajnija demokratska i to trojako demokratska: kulturno, socialno i politično. Maks Weber, prof. u Heidelbergu, nabacio je pitanje: koja kulturna dobra treba da su zajednička, koja su za

volje¹⁾ zajednice presudna? Nalazi da su žurnalistika i književnost glavna dobra jer najdemokratskija. Setimo se da je Ranke još 1830 godine rekao: Nemačku Naciju stvorila je nemačka književnost. Ako išta stvara Jugoslovansku Naciju, iz tri narodne — i to u ovom slučaju i plemenski i, pretežno, teritorijalno narodne individualnosti Slovenaca, Hrvata i Srba, stvorit će je žurnalistika i književnost, pismena i usmena — predavanjem i prikazivanjem — koja je danas u sve to manjoj meri lirika a sve više popularizovana nauka i filozofija. Jugoslovenska Nacija postoji ali u nedovoljnom stepenu jer su široke mase u mnogim krajevima i na zapadu i istoku i jugu, još uvek u stadiju teritorijalnog naroda koji vidi jedinstvo u zajedničkom vladaru uz naročito naglašavanje verskog i jezičnog momenta kao odredjivača uže zajednice »plemena« unutar šire teritorijalnog naroda.

Razvoj novčanog gazdinstva i u najzabačenijim krajevima, urbanizacija i industrijalizacija svega prirasta stanovništva te usled toga demokratizacija javnog života a naročito širenje narodnih knjižnica, pučkih i radničkih »univerziteta« itd. sve će to morati neminovno prvesti i mase Slovenačkog, Hrvatskog i Srpskog Naroda zajednici Jugoslovanske Nacije koja će biti nosilac idejnih zadaća tih troju jedno-nacionalnih naroda u kulturi Evrope i njihov jedino moguć izvršioc.

Toliko može za sada pozitivistična sociologija da kaže u serijaciji »čistih tipova« naroda i nacije, a »čisti tipovi« ne pojavljuju se u istoriji. Pomoću serijacije »čistih tipova« može svaki poznavalec istorije i savremenih struja konkretnog naroda i nacije lako odrediti univerzalni značaj svog posebnog slučaja. Mnogo bi bilo da se kaže o daljem delovanju sećanja (prirodnog-tradicijskog — ili školsko-vještačkog) na plemenski narod, dalje delovanje i geokratičnog naroda i teritorijalnog i verske zajednice i u dobu nastajanja nove nacije. Ti detalji su pitanja socijalne psihologije a za njih važe reči velikog heleniste

¹⁾ »Volju zajednice« kao kriterij nacije izneli smo prvi put god. 1912 s proleća u XI. in XII. svesku Brankova Kola. Iste godine oktobra 21-og pale su izjave najuglednijih nemačkih sociologa F. Tönnies-a i Maksa Weber-a koje se u suštini poklapaju sa našim voluntarističnim shvatanjem nacije. Tako Tönnies: »Moderna nacija mora se kao delom tako shvatiti da su joj svojstvene tendencije hotenja kojih je jezgro da se rasprostru na što širi krug«. (Verhandlungen d. Zw. D. Soziologentages, str. 73).

Eduarda Meyera: »U svakom slučaju mora biti istorijski nastale duhovne zajednice i ne manje jasna svest o njoj, ali kako je postala i na čemu se zasniva u prvom redu o tome nas ne može obavestiti nikoji opšti zakon nego jedino ispitivanje pojedinog konkretnog slučaja.«

Opomba uredništva. — Tem raje prinašamo to sociološko skico znane srbskega avtorja, poslano nam pred tedni, ker je med tem izšla nova številka neke revije, ki skuša s sklicevanjem na Bartha, Renana in na angleško govoreče Irce itd. sklepati, da ker Slovenci, Hrvati in Srbi niso prav zanesljivo in dokazano krvno isti, tudi ne more biti govora o edinstvu, ki je... istovetno z uničenjem slovenske narodnosti. Zaman je vse povdarjanje, da o tem ni govora... V kolikor skušajo — sicer nevažni — nasprotniki jugoslovanskega edinstvenega pokreta delovati z argumenti sociologije, — evo jim katekizma!

GRADIVO.

Nova Zhopova pisma.

Priobčil prof. F. X. Zimmermann.

Uvod.

An Math. Zhop.

„Der du dir selbst dein Paradies erschaffen
Von allen Blumen, die auf Erden spriessen,
Willst du noch lange uns so hart bestrafen
Und du, nur du den Gotteshain genießen.
O lass das Morgenroth nicht länger schla-
fen....“

(Fragment Savio-vega soneta na Zhopa, 1819).

Sledeča, v »Vedi« prvikrat priobčena pisma Prešernovega prijatelja Matije Zhopa, »velikana učenosti«, na Fr. Leopolda Savija (Savio), pohajajo iz obširne slovstvene zapuščine poslednjeimenovanega. O Saviu je priobčevalec obširno poročal v 62. letopisu c. k. državne gimnazije v Gorici, 1912, str. 27—73. O odnošajih med Zhopom in Saviem treba uvodoma na kratko izpregovoriti.

Učena prijatelja sta se spoznala najbrže v l. 1818, saj je Savio 1828 slavil »desetletnico tega spoznanja, ki je zanj pomenilo pričetek nove dobe«. Štiri leta starejši Zhop je študiral takrat v bo-

goslovnem semenišču v Ljubljani, Savio pa, sin goriškega okrajnega glavarja v c. k. liceju v Ljubljani kot slušatelj fizike. O njunih odnošajih pred prvim Zhopovim pismom, torej pred l. 1820, ne vemo več, nego da sta občevala in da se je Zhop že takrat rad spominjal literarnih razgovorov s Savijem. Široko zanimanje za slovstvo in jezikoslovje je že takrat trdno vezalo oba učenjaka, ki sta si pa tudi kmalu postala prijatejja, ker sta visoko cenila značajnost drug drugega. Zhopova zagotovila tega prijateljstva moremo zasledovati le do l. 1828, ker so se nadaljna pisma žalibog izgubila, iz Savijevih pisem pa je moremo zasledovati do Zhopove prezgodnje smrti l. 1835, katero je Savijev oče naznanil sinu v Benetke, kar je Savio na kratko zabeležil v svojem dnevniku. Kmalu za tem je prejel iz Ljubljane tudi Prešernove, A. Laschanove in Franz Hermannstaloove pesmi o Zhopovi smrti. V poznejših Savijevih spisih ne najdemo niti besedice več o Zhopu. Morda kaže ravno ta molk, kako ga je zadela vest o prijateljevi smrti.

Zhopova pisma niso le važen donesek k njegovi karakteristiki, marveč tudi vreden spomenik njegovega duha. Ta pisma so del Zhopovih »Spisov«, iz njih je razvidno njegovo globoko in obširno slovstveno znanje, ki je v teh pismih takorekoč kar stresa iz rokava pred mlajšim in učenim starejši, sistemno izobraženi in nadkriljujoči ga prijatelj. V nekem zmislu sta oba diletanta, oba živita takorekoč »iz roke v usta«, jemljeta, kar jima prinaša čas. Pa le ne brez sistema: Določeni interesi, naziranja, nagnenja ju vodijo. Le Zhop stoji na trdnem temelju znanja in znanstvenosti, Savio je bolj diletant, oba pa sta redko učena moža, in z redko vročim stremljenjem k znanju. Kako dolga je često bila pot od naznanila v knjigotržnem katalogu do nakupa knjige ali pa od citata kakšne stare izdaje do njene najdbe! V oni dobi je jezikovna in slovstvena znanost v Evropi še le nastajala. Za svoj narod je Zhop vroče sodeloval pri tej znanosti. Iz tehnike njegovega dela in zbiranja, kakor je razvidno iz njegovih pisem, spoznamo tudi, s kolikim trudom je zbiral dotlej neznano gradivo za slovensko slovstveno zgodovino.

Pričujoča pisma so nam tem dragocenejša, ker ni razen njih Zhop zapustil ničesar. Iz njih pa spoznamo tudi Zhopa-človeka, to veliko osebnost, ki pa nastopa skromno in s simpatično plemenitostjo. Zhopova pisma nam kažejo, da ga Prešeren v svoji

elegiji ni povzdigoval nezasluženo, pisma so dokaz za naslov »velikana učenosti«. V mnogih jezikih in slovstvih pozna staro in išče novo, stremi za lepim. Pristen vsestranski romantik je, pa vendar se zaveda svojega naroda, tudi kadar kritično motri Slovana. K slovstvu svojega naroda je došel po ovinku, potom slovstev zapadno evropskih. Saviju piše, kako je takrat (1828) odklonil Kopitarjevo vabilo, naj prevzame jugoslovanski del za Šafaříkovo slovstveno zgodovino. Iz korespondence so pa le razvidni posamezni koraki k temu kasneje doseženemu smotru. Tako je počasi prihajal od mednarodnega romantičnega kozmopolitizma k romantičnemu nacionalizmu. Pisma pa kažejo tudi njegovo stremljenje za jasnostjo in lepoto. Vendar mu ni bilo dano živeti in delovati v (takrat avstrijski) Italiji, dasi je dolgo gojil to vročo željo. Ostati je moral »na pragu evropskega raja« (2. pismo). Duševno pa je uvedel tjakaj svojega največjega učenca, Prešerna. Iz Zhopovih pisem slutimo pot, po kateri je došel Prešeren do lepote romanske oblike. To je Zhopova zasluga. V bistvu si je Zhop sam napisal elegijo svojega prijatelja, naučil ga je — tu zopet sam nekoliko pod Savievim vplivom — oblike, v katero je kasneje učenec vlil podobo svojega mojstra, katerega čisto posnema. Zhop piše iz Lvova, da je tam Sarmatija, Prešeren poje o »sarmatskem severu, kamor ga je klicala usoda«, ter povzame s tem Zhopovo naziranje in izraz, bistvo in obliko. Tudi Prešernovo tožbo, da živi Zhop kakor tudi on sam, »samcat brez sreče«, najdemo v enem teh pisem. Prešernove poezije so čisto umetniško zrelo Zhopovih pisem.

Pisma o sodobnem slovstvu pred stoletjem so za nas eno najvažnejših kulturno-zgodovinskih dokumentov, ker nam dokazujejo pot zapadne izobrazbe in kulture na naš jug. Ker pohajajo ta pisma ravno od Zhopa, so nam po pravici neprecenljiva dragocenost.

I.

Verehrter Freund!

Ihr durch H[errn] Prof[essor] Jeklin mir zugekommenes Schreiben hat mich auf das Angenehmste überrascht, und sehr erfreut, obgleich es nur kurz und wirklich beschämend-bescheiden war. Ich will diese zwey Fehler sorgfältig vermeiden, selbst auf die Gefahr, in die entgegengesetzten zu gerathen. Zuvörderst danke ich Ihnen herzlichst für Ihre freundschaftliche Erin-

nerung an mich, und bitte Sie versichert zu seyn, dass ich mich eifrigst bestreben werde, mich derselben würdiger, als bisher zu machen.

Nun zu Ihrer Frage, die ich Ihnen nicht anders, als weitläufig, und doch wenig befriedigend beantworten kann. Sie erkundigen sich indessen doch eben zu rechter Zeit nach der Provence. Denn so wie die Deutschen (v[on] d[er] Hagen, Büsching, Gebr[üder] Grimm, Görres, Benecke, Arndt etc. und früher schon Bodmer, Müller etc.) vorzüglich erst seit einigen Jahren nach dem Nibelungenhorte und den übrigen Schätzen ihres Mittelalters zu graben angefangen (England, zum Theil auch Spanien gingen hierin voran, jedoch nicht so einwirkend auf den Gang ihrer neueren Litteraturen; die slawischen Völker: die Serben, Böhmen etc. folgen nach, in Italien Rückkehr zum Dante etc.) so wird auch Frankreich erst jetzt besonders durch die Gelehrsamkeit und Thätigkeit des durch seine schöne Tragödie *Les Templiers* rühmlich bekannten Dichters Raynouard seine so viel gefeyerten, aber so wenig gekannten Troubadours wieder aufleben sehen. Ihm verdankt man die erste und bisher einzige provençalische Grammatik: *Grammaire Romane, ou Grammaire de la langue des Troubadours*. Paris. Ich hatte sie mir von Leip[zig] bestellt, aber erst vor ein Paar Tagen die Nachricht erhalten, sie sey dort nicht zu bekommen. Dieser Umstand wird mich bey Ihnen entschuldigen, dass ich Ihnen so spät antworte. Ich habe gewünscht, Ihnen etwas Bestimmtes darüber sagen zu können. Raynouard gab schon früher zwey Schriften über diesen Gegen[d]stand heraus: 1. *Recherches sur l'ancienneté de la langue romane*. 2. *Elém[en]ts de la Grammaire romane avant l'an 1000., précédés de recherches sur l'origine et la formation de cette langue*. Diese zwey Schriften nebst der Grammatik sind wieder gedruckt im 1.ten Bande seines grossen Werkes: *Choix des poésies originales des Troubadours*. Der 2.te Band davon enthält: *Monumen[t]s de la Langue romane*, die ältesten provençalischen Stücke in Versen und in Prosa; der 3.te die Minnegedichte der Troubadours, im 4.ten Bande erscheinen ihre didaktischen Gedichte, *Sirventès*, *Tenzons* etc., nebst den Varianten und den Biographien der Dichter; im 5.ten eine Vergleichung der aus dem Latein gebildeten Sprachen, und in den folgenden (ich weiss nicht wie viel[en]): ein romanisches Glossarium. Die 3 ersten Bände Paris 1816—19 sind in einem Bücher-

kataloge (von 1820) des Buchhändlers P. I. Schalbacher in Wien (Wallnerstrasse N.o 280) angezeigt um 15 F Conv[entions] M[ünze]. Vielleicht können Sie das Weitere aus Mayland bekommen, wenn Sie es so unvollendet zu kaufen wünschen; wohl auch die Grammatik einzeln.

Ein provençalisches Wörterbuch [*also*] haben wir erst (von Raynouard) zu erwarten. Denn Roquefort's glossaire de la Bibliothèque impériale contenant l'Etymologie et la Signification des mots usités dans les 11e, 12e, 13e, 14e, 15e et 16e Siècles, 2. Vols. Paris 1808 (in Schalbach[ers] Cat[alog] 12 F. C. M.) enthält nicht eigentlich die provençalische (occitanische) Sprache, die Sprache der Troubadours, la Langue d'Oc; sondern die nordfranzösische, la Langue d'Oil (oui), die Sprache der Trouvères, deren Fabliaux (früher schon von Le Grand u. a. verschieden bearbeitet) nun auch schon grossentheils von Barbazan und Méon herausgegeben worden sind.

Eine kritische Bearbeitung der Troubadours und ihrer Sprache hat erst mit Raynouard begonnen. Doch haben Manche schon vor ihm Einiges von [*ihnen*] denselben, obgleich grösstentheils sehr unvollkommen, bekannt gemacht. Ich führe Ihnen einige Werke an, worin ich einige prov[enzalische] Blumen, obgleich oft von ungeschickten Händen zerknickt, fand, weil Sie vielleicht eins oder das andere davon leichter haben könnten, als die oben angeführten. Vor allen den alten *Biographen der Troubad[ours] Jehan de Nostre Dame (Nostradamus): Vies des Poètes provençaux, worin mehrere prov[enzalische] Stellen vorkommen. Diese Vies hat auch Crescimbeni in seinen Comment[ari] intorno all'Istoria della Volg[ar] Poesia, mit einem Anhange prov[enzalischer] Poesien (uncorrect gedeutet, oft auch falsch übersetzt), ital[ienisch] herausgegeben. Begierig griff ich nach Millot's Histoire littéraire des Troubadours 3 Vols. Schalb[acher] 3 F 45.) fand aber, nebst einigen biograph[ischen] Notizen fast nichts als den Esprit des Troub[adours] (im franz[ösischen] Sinne, nämlich die Witzeleyen derselben) sehr wässerig modernisiert; nur einige wenigen Verse in der Originalsprache. Ubrigens ist das ganze ein Plagiat aus La Curne de St. Palaye's aus vielen Folianten MS. bestehenden, unvollendeten Arbeiten über die Troub[adours], in dessen Mèm[oi]res sur la chevalerie sich auch einige prov[enzalische] Stellen als Belege befinden, auch einige Aufsätze über das Prov[enzalische] von

ihm in den Mémoires de l'Acad[émie] des Inscript[ions] et B[elles] Lett[res].

In Ginguéné's verdienstvoller Histoire littéraire d'Italie 9 Vols. 8. Par[is] 1811—19 (Schalb[acher] 30 F. C. M.) fand ich auch Manches Interessante über die prov[enzalische] Literatur, nebst einigen wenigen prov[enzalischen] Gedichten, noch mehr aber in Simonde de Sismondi's (Verfass[er] der so sehr geschätzten Histoire des républiqu[es] italiennes du moyen âge 16 Vols. 8. Schalb[acher] 50 Fl. C. M.) Littérature du Midi de l'Europe (4 Vols. 8. Schal[bacher] 13 F. C. M.) (nämlich der Provence, Italiens, Spaniens u[nd] Portug[als], sonst grösstentheils nach den 4 ersten B[än]den von Bouterwek's Gesch[ichte] der Poes[ie] u[nd] Bereds[amkeit], doch mit eigenen interessanten Notizen und Ansichten). Indessen scheinen sich diese zwey schätzbaren Gelehrten doch kein besonderes Studium aus dem Provenzalischen gemacht zu haben. Noch wichtiger zum Studium der prov[enzalischen] Sprache war mir: Le Troubadour, poésies occitaniques du 13e Siècle, traduites et publiées par Fabre d'Olivet 2 Vols. Paris 1803 (Schalb[acher] 3 F. 45 kr C. M.) dieses Werk enthält mehrere alte prov[enzalische] Poesien mit franz[ösischer] Uibers[etzung], auch etwas Grammatikalisches, nebst einem Wortregister. Die längeren Gedichte jedoch, denen das Provenzalische nicht beygedruckt ist, halte ich für unecht: auch dürften selbst die echten etwas dem modernen Provenzalischen näher gebracht worden seyn. Indessen möchte ich Ihnen doch dieses Werk anrathen, wenn Sie nicht Lust haben sollten, sich gleich den Raynouard anzuschaffen.

Einzelne prov[enzalische] Verse finden Sie auch in Tassoni's Considerazioni sopra le Rime di Petrarca. Wie sehr letzterer die Provenzalen schätzte, wissen Sie aus dem Trionfo d'Amore Cap. 4, so wie Dante, der sogar den Troubadour] Arnald Daniel (Purg. C. 26) provençalisch sprechen lässt. — Bastero's Crusca provençale Roma 1724 ist mir nicht bekannt. Sie soll nur die Einleitung zu einem grösseren Werke seyn, das der Verf[asser] vorhatte. Auch Andres (Dell' orig[ine] e de' progressi d'ogni Letteratura) dürfte was über die Provence haben. A. W. de Schlegel's Observations sur la Langue et Littérature provençales werden Sie aus der kurzen Anzeige im 5ten Bande der Wiener Jahr[bücher] d[er] Litt[eratur] kennen.

Aber ich sehe, dass mich mein Eifer, Ihren Wunsch soviel als möglich zu erfüllen, zu einer gar zu grossen und wahrscheinlich unnötigen Weitläufigkeit verleitet hat, da Ihnen wohl Manches von dem Erwähnten bekannt seyn wird. Ich versetzte mich ganz in die Zeit zurück, wo wir uns oft über ähnliche Gegenstände unterhielten, u[nd] an die ich so gern zurückdenke, und so liess ich meiner Feder freyen Lauf. Ich schliesse mit der Versicherung, dass ich mit aller Hochachtung und Freundschaft bin

Ihr ergebenster

Zhóp.

Laibach, am 8.ten März 1820.

II.

Lemberg, 13. Okt. 1822.

Verehrtester Freund!

Ihr Schreiben vom 26. Aug.[ust] hat mich, nachdem ich mich lange vergebens nach Nachrichten von Ihnen gesehnt hatte, so sehr erfreut, dass ich mich den Augenblick niedersetzen und Ihnen recht weitläufig antworten wollte. Aber dann kam Verschiedenes dazwischen — Beendigung des Schuljahres in Fiume — dann ein Ausflug nach Venedig und Padua (dann nachdem ich ein Paar Jahre gleichsam am Thor des Paradieses von Europa gestanden, konnte ich mich nicht länger enthalten, mich in demselben ein Bischen umzusehen, besonders da mir eine weite Entfernung davon bevorstand) — endlich meine Uibersiedelung hieher etc. — Und selbst jetzt bin ich noch so wenig in Ordnung und werde von allerley Geschäften gedrängt, dass ich (da ich eben an Brosovich, für dessen Bekanntschaft ich Ihnen verbunden bin, schreibe — sonst weiss ich an Sie nicht zu adressieren) Ihnen nur in Eile für Ihre Erinnerung an mich danken, und ein Paar Worte über meine bisherigen Beschäftigungen, meine gegenwärtigen Verhältnisse melden kann und selbst dieses meistens aus Interesse — denn ich wünsche vor allem bald etwas über Ihre jetzigen Studien, und vorigen Nicht-Studien, wie Sie sie zu nennen belieben, zu erfahren.

Während meines Aufenthaltes in Fiume, wo ich ausser de[m]n ziemlich viel Zeit nehmenden Schulgeschäften noch manche Stunden dem Privat-Unterricht-geben opfern musste, um

mir wenigstens einige der notwendigsten Bücher, deren Mangel ich dort stark fühlte, anschaffen zu können — was mir sonst mein Gehalt nicht leicht erlaubt hätte — in Fiume also beschäftigte ich mich natürlich am meisten mit meinem eigentlichen Fache, der alten klassischen Litteratur, freylich aber konnte ich nicht umhin, manchemal auch in der neuern etwas zu naschen, besonders wenn mir interessante Erscheinungen der Zeit zukamen: West-östl[icher] Divan — Wanderjahre — Houwald — Tieck's Gedichte, — Jnd[ische] Bibliothek — Lamartine — Manzoni — Ricciarda — Biagioli's Dante etc. und vorzüglich Byron und W. Scott nebst Th. Moore etc. So verlockten mich manchemal auch hesperische Sirenen-Töne, denen nun auch Sie lauschen. Allein Sie wollen noch weiter dringen, in die eigentliche Heimath dieser Töne, den Orient. Sie haben Recht

»Herrlich« (zwar, heisst es im Divan) »ist der Orient
Uibers Mittelmeer gedrunen,
(Doch) Nur wer Hafis liebt und kennt,
Weiss, was Calderon gesungen!

Ich wollte, dass mir meine Verhältnisse erlaubeten, Ihnen zu folgen! — Aber einem Humanitätslehrer bleibt bey den vielen Lehrstunden, der Correctur der Stylübungen etc. für eigene Studien überhaupt zu wenig Zeit; diess wird besonders hier der Fall seyn, wo ich eine zahlreiche Schule habe. Sonst könnte ich hier zufrieden seyn, man findet in der Stadt ziemlich viel Bildung, bey der Jugend hie und da gute Anlagen, an Mitteln zum Studiren gebricht es auch nicht ganz — doch muss ich gestehen: ich beneide Sie um Italiens classischen Boden, wo zu einem alles geisterhebend spricht — hier ist doch nur Sarmatien. Ich hatte Gelegenheit zu bemerken, dass es zu Padua doch noch Uiberbleibsel der alten Gelehrsamkeit gibt, und Sie werden gewiss Männer gefunden haben, die würdig sind, Ihre fernern Studien zu leiten. Es muss deren doch noch überall in Italien geben — um bloss vom österreichischen zu sprechen, so ist Maylands literarische Regsamkeit recht erfreulich. Ich denke, ich werde selbst etwa um eine deutsche Sprachmeisterstelle, wenn sich eine solche einmahl an einer bedeutenden Studien-Anstalt in Ober-Italien erlediget, competieren. Indessen werden Sie mich sehr verbinden, wenn Sie mir manchemal von Italiens literarischem Wirken (u[nd] zugleich auch von dem Ihrigen) einige Nachrichten erteilen (unter anderen auch vom gegenwärtigen Zustande des Studio

di Padova. Denn sonst dringt so etwas nicht bald bis zu uns Barbaren. Mit dieser Bitte, und der Erinnerung, dass ich Ihre Antwort mit Sehnsucht erwarte, muss ich für heute schliessen. Leben Sie wohl und eingedenk

Ihres getreuen Fre[undes]

Adresse: Herrn Fr. Leop. Savio
Studierenden in Padua.

Anm. v. Savios Hand:

empfangen am 29. Dec.

Fr. Leop. Savio.

Math. Zhóp.

III.

Lemberg, 19. 9ber 1824.

Schätzbarster Freund!

Da sich Hr. Perko gestern mit seinem Paquet verspätet hat, so benütze ich die Gelegenheit, um gleich heute in Eile eine Beylage dazu zu machen. Vor allem muss ich Ihnen danken, dass Sie mir an Hrn Perko wieder einen so werthen Freund verschafft haben, und zwar um so mehr, da ich sonst ohnehin beynahe niemand hier habe, mit dem ich einen näheren Umgang hätte. Nun kann ich mit ihm manchen Augenblick sowohl mit literarischen Unterhaltungen, als auch mit Erinnerungen an Italien und meine Heimath (er ist ja beinahe mein Landsmann) recht angenehm zubringen. Dass ich ihm mit allem, was ich vermag (was freylich sehr wenig ist) mit Vergnügen zu Diensten stehe, — sowohl Ibrer-, als seinetwegen — versteht sich von selbst.

Weiters danke ich Ihnen für alles, was Sie mir in Betreff Ihrer literarischen Beschäftigungen mittheilen — ich habe es mit grossem Interesse gelesen, und wünsche nur, dass es ausführlicher wäre. Die älteren itall[ienischen] Dichter, Guittone d' Arezzo, Cino da Pistoja, &c Fazio degli Uberti &c ziehen auch mich an; doch habe ich von ihnen nur, was der Parnasso italiano von Andreola, Venezia 1819 enthält. Die Proposta von Monti konnte ich in der Sommer-Vakanz 1823 in der Kais[erlichen] Hofbibliothek in Wien nur flüchtig durchblättern, und fand besonderes die Abhandlungen von Perticari interessant, dessen Werke ich erst kürzlich in der Ausgabe von Silvestri erhalten habe. Bey der Gelegenheit erhielt ich auch die Prose e Versi di Ugo Fosco-

lo, ich muss aber gestehen, dass ich den ganzen Mann eben nicht so bedeutend finden kann, als man es gewöhnlich thut. Von einem alten »Heiden« (aber kaum von einem grossen) hat er wohl den Hochmuth, ob aber sonst viel, besonders Gutes, weiss ich nicht. Vielleicht ein anderes Mal mehr darüber. — Im Taschenbu[s]ch zum geselligen Vergnügen von Fr[iedrich] Kind für 1825 befindet sich eine Uebersetzung der Sepolcri von dem begeisterten Uebersetzer Calderons, Frhrn. von der Malsburg. Dabey steht folgende Bemerkung: (ich schreibe sie her, da ich das Buch eben vor mir habe, damit Sie sehen, wie man in Deutschland beyläufig diess Gedicht nimmt): Die Sepolcri »veranlassten, als einen neuen Ton in der ital[ienischen] Poesie versuchend, lebhaften Kampf in Lob u[nd] Tadel, Sonderbar vermeint ein Girolamo Borgno in einer langen Dissertation an dem Gedichte darzuthun, dass dieses die wahre lyrische Poesie sey. — Mir schien in dem schwermüthigen Tone des Foscolo eine Verwandtschaft mit Lord Byron und Lamartine, und, unbeschadet ihrer besonderen Nüancen, ein Zusammentreffen drei solcher Geister in drei verschiedenen Ländern merkwürdig.« Ich meines geringen Ortes mag den Foscolo weder mit Lamartine (Sie kennen und lieben gewiss des Letzteren *Meditationes poétiques* etc.) geschweige mit Lord Byron vergleichen (obgleich er übrigens mit dem letzteren einige Berührungspunkte hat). Wenn Sie sich einmal die Mühe nehmen wollten, mich bey Gelegenheit eines Bessern zu belehren, würde es mich sehr freuen.

Ganz anders mein Freund ist Manzoni. Sie werden wohl wissen, zu welchem Ruhme er in Deutschland, besonders durch Göthes Lobpreisungen seiner *Inni sacri* und seines *Carmagnola* in »Kunst und Alterthum« gelangt ist. Auch ich finde diese Gedichte sehr merkwürdig. Dass sie aber in Italien wenige zu schätzen wissen, ist sehr natürlich. Den Adelchi habe ich mir bis jetzt im Original nicht verschaffen können; ich habe ihn nur in der Franz[ösischen] Uebersetzung des wackeren Fauriel gelesen. Dabey fand ich auch eine[n] lange von Manzoni selbst französisch geschriebene Abhandlung, betitelt: *Lettre a M. C*** sur l'unité [dans] de temps et de lieu dans la tragedie &c* und lernte daraus Manzoni als einen Mann kennen, der über die Poesie tiefere Ansichten hat, als die sämmtlichen ital[ienischen] u[nd] französ[ö]schen Ästhetiker. Den Gegenstand selbst hat er so behandelt, dass

die Sache bey allen, die Manzoni's Gründe verstehen und würdigen können, entschieden seyn muss.

Über die neuesten Erscheinungen in der deutschen Literatur weiss ich Ihnen wenig zu sagen. Gedichtet wird viel, meistens auch gut genug; aber etwas eigentlich Epoche-machendes könnte ich Ihnen den Augenblick wohl kaum nennen. Vielleicht ein andermahl. Soeben habe ich eine Uebersetzung des Inferno von Streckfuss bey mir, die sich wenigstens viel besser liest als die Kannegiesser'sche, und im Ganzen nicht weniger tren ist, wie ich sehe. Besonders meisterhaft aber übersetzen Gries u[nd] Malsburg*) den Calderon. Am glänzendsten wird gegenwärtig wohl die altklassische Philologie in Deutschland bearbeitet[en]. Ganz Europa dürfte jetzt nicht soviel tüchtige Philologen aufweisen können, als Deutschland allein. Hermann, Creutzer, Buttmann, Jakobs, Mitscherlich, Döring, Baumgarten-Crusius, Beck, Böckh, Heinrich, der neulich verstorbene Wolf &c &c.

Gegenwärtig beschäftige ich mich vorzüglich mit der polnischen Sprache und Literatur in Padua von Ridolfi nur prov[iso]-sich interessant ist. Hier habe ich natürlich die beste Gelegenheit dazu, Bücher, Theater, dieser Literatur besonders-Kundige.

Uibrigens wünsche ich freylich, in meine Heimath, oder in die Nähe derselben zu kommen, habe aber noch keine bestimmten Aussichten. Hr. Perko hat mir erzählt, dass die Stelle der deutschen Sprache und Literatur in Padua von Ridolfi nur prov[isorisch] versehen wird, und dass vor einem Jahre ein Concurs für dieselbe abgehalten wurde. Es ist mir sehr leid, dass ich nichts davon erfuhr — ich würde ihn mitgemacht haben. Sie würden mich sehr verbinden, wenn Sie mir melden wollten, wie es jetzt mit der Stelle steht. Ist noch niemand ernannt worden, so könnte ich noch Hoffnung haben, die Stelle zu erhalten, die mir sehr erwünscht wäre, theils weil mir Padua überhaupt gefällt, u[nd] für meine eigenen Studien vortheilhaft wäre, theils ist es in der Nähe Krains. — Die Stelle an sich scheint mir wichtig, oder könnte es werden. Und wie sehr würde es mich freuen, wenn uns die Schickung auf diese Art wieder zusammenbrächte.

Ich muss abbrechen, verzeihen Sie, dass ich so eilig gekritzelt. Ich bitte Sie, machen Sie auch mit mir keine Umstände,

*) Kürzlich gestorben (Anm. Čops).

wenn Sie mir schreiben. Leben Sie wohl. Ihr Sie hochschätzender und liebender Freund

Von Savios Hand darunter:

empfangen am 2. Dezember 1824.

M. Zhóp.

IV.

Laibach, 31. Jaenner 1828.

Verehrtester Freund,

Für Ihr gehaltvolles Schreiben vom 15. ds. so wie für die spätere Mittheilung und für das Paquet mit dem mir so sehr interessanten Inhalte, welches ich vorgestern erhalten habe, empfangen Sie meinen verbindlichsten Dank.

Heute kann ich nur raptim auf einige Punkte Ihrer Briefe etwas erwiedern. Vor allem muss ich Sie bitten, Ihre Briefe in keiner Hinsicht weiter zu entschuldigen — sie können mir nicht anders als höchst angenehm seyn — so wie ich zur Entschuldigung der meinigen nichts mehr sagen werde, obwohl diess nöthiger wäre, als bei den Ihrigen, da ich meistens im Drange der Geschäfte, oft in trüber Stimmung, in der ich leider häufiger bin als sonst, und diessmahl auch mit einer gewissen Unlust schreibe, da ich durch das viele Correspondieren, wozu ich vorzüglich durch meine Uebersetzung hieher veranlasst wurde, des Briefschreibens müde geworden bin.

Was meinen gegenwärtigen Wirkungskreis betrifft, so finde ich ihn für meine Kräfte eher zu gross und wünsche mir eine bequemere Lage, etwa eine Anstellung bey einer Bibliothek. Mit den philologischen Stellen bey unseren Universitäten und Lyzeen ist es nichts — ich wenigstens habe nicht die geringste Lust dazu, besonders nachdem ich diess ein Paar Jahre versucht habe. Man weiss nicht, was man mit dieser Philologie will — es ist zu wenig, um Philologen zu bilden, und zuviel, um alle damit zu plagen, die Studierenden betrachten sie daher (mit Recht) als eine blossе Seccatur, für den Lehrer aber ist diess doch fatal &c &c.

An orientalische Studien, namentlich an das des Sanscrit, habe ich wohl oft gedacht, aber einstweilen habe ich wenig Muth, etwas Solches zu unternehmen: ich glaube, meine Kraft ist gebrochen, es wird abwärts gehen — ich bin in vielen Hin-

sichten unglücklich. Hegen Sie also ja keine Erwartungen von mir.

Für alles mir aus der ital[ienischen] Litteratur Mitgetheilte bin ich Ihnen sehr verbunden; bey weitem das Meiste war mir völlig neu. Ich wusste nichts von Cassis Pharsalia, Barbieris Schriften (doch hatte ich, glaube ich, einmahl seine Stagioni in Händen, es ist aber keine bestimmte Erinnerung davon geblieben) — nichts von Maffei's Sposa di M[essina], Sestini's Pia, Betti's Prose (wollen Sie mir bey Gelegenheit den Inhalt, Druckort, Preis etc. derselben angeben — dass seines Freundes Perticari Schriften für mich der behandelten Gegenstände u[nd] der klassischen Darstellung wegen von hohem Interesse sind, können Sie sich wohl denken) — ich wusste nichts von den Zeitschriften La Vespa u[nd] L'Eco (die in letzterer enthaltene Rede A. W. Schlegel's) kenne ich auch im Original nicht u[nd] weiss gar nicht, wann u[nd] wo sie erschienen ist) — nichts von Foscolo's Tod, Monti's Bekehr[ung] nichts von Rossetti's Commentari über Dante noch von Troya's Veltro Allegorico, noch von einer neuen Ausgabe von Dantes opere minori. Seyn Sie so gütig, mir über die Beschaffenheit des Rossettischen Commentars] und dessen Verhältniss zu Lombardi u[nd] Biagioli &c., über den Veltro u[nd] über die Opere minori bey Gelegenheit Näheres zu melden, mit Angabe des Druckorts, beyläufigen Preises &c. Es ist schön, dass in Italien das Studium des Dante lebhaft betrieben wird; man kann aber von Deutschland beynahe dasselbe rühmen; ja man wird den Geist des grossen Gedichtes in Deutsch[land] wohl besser kennen. In dieser Hinsicht ist unter anderen ein älterer Aufsatz im Kritischen Journal der Philosophie herausgegeben von [Fr. Schlegel],*) Schelling und Hegel, Tübingen, Cotta, 1802, Ilten Bandes 3tes Stück I. 35—50 u[nd] 57—59. merkwürdig; er ist [wa] ohne Zweifel von Schelling selbst, der auch sonst Vertrautheit mit Dante zeigt (schon 1803 schrieb er in seinen Vorlesungen üb[er] d[as] akad[emische] Studium: »Nicht geistreich aber ungläubig, nicht fromm und doch auch nicht witzig und frivol, ähnlich den Unseligen, wie sie Dante im Vorgrund der Hölle existieren lässt, die etc. — u[nd] die Hölle nicht aufnahm, weil auch die Verdammten keine Ehre von ihnen haben würden, haben vornehmlich deutsche Gelehrte,

*) Von Čop gestrichen.

mit Hilfe einer sogenannten gesunden Exegese, einer aufgeklärten Psychologie u[nd] schlaffen Moral, alles Spekulative u[nd] selbst das subjektiv-Symbolische aus dem Christenthum entfernt« &c — (ich konnte mich nicht enthalten, aus Veranlassung des *kei n e* diese so wahre Stelle herzuschreiben: Schellings Erklär[ung] des Ch'alcuna gloria i rei avrebber d'elli ist also älter als die Montis, Biagiolis und Buttura's — obwohl ich eigentlich mich von der Richtigkeit derselben noch immer nicht überzeugen kann) — Verzeihen Sie diese unförmliche Parenthese). Es wäre vielleicht der Mühe werth, diesen Aufsatz mit so manchem Andern, was in Deutschl[and] über Dante geschrieben oder gelegentlich gesagt wurde, den Italienern wenigstens auszugs- oder anzeigungsweise bekannt zu machen. (*Sie könnten dieses am besten thun.* — *Randnotiz Cons.*) Es dürfte den Italienern interessant seyn zu sehen, wie die Deutschen Dante studieren, und sie könnten wohl auch aus den Schriften der Letzteren über ihn Manches lernen. Ich erwähne hier nur einen Aufsatz von C[arl] Witte (dem ehemaligen Wunderkinde, gegenwärtig Prof[essor] des röm[ischen] Rechts in Breslau) im Hermes für 1824, II.tes Stück, S. 134—166 betitelt: »Ueber das Missverständniß Dante's«; seine Beyträge zu Kannegiessers Ausgabe und Uebersetzung der lyrischen Gedichte Dantes, Leipz[i]g, Brockhaus, 1827, (2 Thlr 899) & C. Schloßers »Ueber Dante, aus den Heidelb[erger] Jahrb[üchern] d[er] Liter[atur] besonders abgedruckt«, Heidelb[erg] 1824 Oswald; A b e k e n Beiträge für das Studium der Göttl[ichen] Comoedie, Berlin, Nicolai 1826, 1. Bd. 370 S. S. 1 Thlr. 20gg. Die Einleitungen und Anmerkungen von S t r e c k f u s s und K a n n e g i e s s e r zu ihren Uebersetzungen der Gottl[ichen] Com[oedie] (Kannegiessers zur 2.ten A[uflage], wovon die Wiener Cabinettsbibliothek einen wohlfeilen Nachdruck gegeben, insoferne dieselben Eigenes enthalten, Manches über Dante in A. W. und Fr. S c h l e g e l's u[nd] in T i e c k's Werken, in Wachler's Geschichte der Literatur, (das von Bouterwek Gesagte ist nicht bedeutend) in den Ästhetiken von Ast etc. Vorkommende, das von O e y n h a u s e n zur Vita nuova Bemerkte (das Neue Leben übersetzt) u[nd] herausgegeben von Fr[iedrich] Oeynhausen L[eip]zig, Vogel, 1824); ein Artikel in den Wiener Jahrb[üchern] d[er] Lit[eratur] 30ter Bd. etc. etc. Apropos, was sagen Sie zu der Einleitung, Dedication, den Anmerk[ungen] zum Dante vom närrischen A d[olf] Wagner in E. Fleischers Parn[asso]

Ital[iano]? Ist es aber nicht arg, wenn ein Commentator seinen Schriftsteller nicht einmahl nennen kann? Wagner nannte den seinig^{en} wenigstens in d[er] allg[emeinen] Vorrede: il Dante. — Doch mehr als genug davon. — Das Gedichtchen von Manzoni und was Sie mir sonst von ihm sagen, war mir ebenfalls unbekannt, von seiner Vertheid[igung] d[er] kathol[ischen] Moral habe ich nie gehört — ist sie besonders gedruckt? Seinen fran-zös[ischen] Traktat über die dram[m]atischen Einheiten etc. bewundere ich — überhaupt wäre er der Mann, den ich gegenwärtig in Italien vor allen persönlich oder sonst näher kennen zu lernen wünschte. Seine Sposi habe ich noch nicht lesen können. — Kennen Sie die Meditazioni Poetiche von C[ar]lo Tebaldi Fores, deren Göthe in Kunst u[nd] Alt[er]th[um] nicht unvorteilhaft erwähnt? (Ich habe sie noch nicht bekommen). Früher erwähnte er einmal J[ohann] Torti's Darstellung der Leidensgeschichte Christi als romantisch — ist Ihnen die vorgekommen? Vor kurzer Zeit erhielt ich Monti's Dialoghi, die ich zum Theil früher in der Proposta obwohl sehr flüchtig durchblättert habe; nun las ich sie mit vielem Vergnügen, obwohl sie vielleicht einige Längen haben, da sich M[onti] manchmahl in seinem Triumphe nicht zu mässigen weiss; seine Ansicht der göttl[ichen] Com[oedie] ist wohl ungenügend etc. aber wieviel Köstliches, Treffliches ist sonst in diesen Dialoghi. Den Natanar müssen Sie ja als Görzer kennen. — wie erträgt er die fürchterliche, aber durch seine Unwissenheit und Impertinenz verdiente Züchtigung? Was ist dieser »Mainardis«^{*)} (so heisst er ja, glaub' ich) eigentlich?

Einen Ueberblick des Neuesten in der deutsch[en] Lit[eratur] zu geben, fühle ich mich nicht im Stande; ich habe seit einiger Zeit — anderen Studien hingegeben — weniger Antheil als sonst, an ihr genommen. So wüsste ich Ihnen nahmentlich aus der poet[ischen] Lit[eratur] nicht leicht etwas anzuführen, das mich bedeutend angezogen hätte; freylich habe ich, wie gesagt, sehr wenig in diesem Fache gelesen; das meiste Interesse scheinen jetzt in Deutschland die poet[ischen] Uebersetzungen zu erregen, besonders von Dichtungen wenig bekannter Völker, wie der Serben (Serbische Volkslieder übersetzt von Talvj,

*) Von Savio durchgestrichen und richtig mit Prividali überschrieben.

2 Bde Halle); der Neugriechen (Volkslieder der Griechen, nach der Ausgabe des treiflichen Fauriel, deutsch bearbeitet von W[ilhelm] Müller, 2 Bde. L[eipz]ig, Voss) etc. so wie unter den Romanen die in deutscher Sprache in Dresden herausgegebenen aber aus der polnischen Geschichte geschöpften Novellen und Romane von Alexander Bronikowski, wie sein Hippolyt Boratynski in 4 Bden., der gallische Kerker 2 Bde Moina 1 Bd. etc. etc.; in Pohlen lasen wir sie natürlich mit doppeltem Interesse — sie sind wirklich keine gewöhnliche Arbeit, und die Welt, die sie darstellen, ist ganz neu, von der Schottischen sehr verschieden, aber nicht weniger merkwürdig. Das bedeutendste historische Werk, das seit lange erschienen ist, ist Raumer's Geschichte der Hohenstauffen 6 Bde. Lpz. Brockh[aus] (natürlich auch für Italien wichtig). In der Philosophie scheint Hegel am meisten zu herrschen.

Unter den Zeitschriften dürften wohl die Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik herausg[egeben] von einer eigenen Societät zu Berlin die bedeutendsten seyn. Es nehmen an ihnen sehr viele der vorzüglichsten Männer Deutschlands Antheil. Mich interessieren indessen zunächst die immer bedeutender und zahlreicher werdenden Arbeiten der Deutschen in der alten Philologie, wie die eines Hermann, Welcker, Jacobs, Creuzer, Passow, Buttmann, Friedemann, Lindemann, Matthiae (Bothe) etc. und so mancher jüngerer. Ausserdem beschäftigte ich (mich) etwas mehr als mit den anderen neuern mit der englischen Literatur, da ich in dieser Sprache u[nd] Lit[eratur] häufig Unterricht gab; ich erklärte viel Shakespeare, Byron etc. (Apropos, der geschickte Uübersetzer der Lamartineschen Med[itations] an Byron hätte den Namen nicht in Bairon missförmlich umstalten sollen, Biron klänge doch nicht so barbarisch; der Name wird zwar beyläufig Bair'n ausgesprochen, aber jetzt sagen die Engländer selbst meistens Bir'n, u[nd] der Lord nannte sich selbst so). Am meisten Zeit aber widmete ich (ausser den klassischen Studien) ein Paar Jahre her der poln[ischen] Literatur, die mich immer mehr anzog, theils als eine slavische, theils als auch an sich selbst nicht unbedeutend; sie hat vorzügliche Werke beynahe in allen Fächern, vorzüglich aber in der Poesie und in der Geschichte, namentlich in der nationalen, die an sich so interessant ist. In der literar[ischen] Welt Pohlen's regt sich jetzt, vorzüglich durch Einfluss Deutschlands, ein neues Leben, doch bleibt Nationalität

ein unverlöschbarer Zug der poln[ischen] Literatur; auch die Nation ist mir von vielen Seiten werth geworden; sie hat viele edle, liebenswürdige Eigenschaften; ihr grösster Fehler ist ein unglaublicher Leichtsin. — Ich habe an ein Paar Hundert Bände und Bändchen Polnisches mitgebracht, womit ich mich auch hier unterhalte. Vor kurzem erhielt ich: Specimens of the Polish Poets with Notes and Observations on the Literature of Poland by. I. Bowring. London 1827.

Forcellini habe ich durch den Triester Geistinger bestellt.

Es freut mich, dass Sie unser Krainisch studieren. Unter den Grammatiken dürfte einstweilen die Franulsche noch die zweckmässigste seyn (so mittelmässig sie an sich ist) — auch zur Lectüre ist der in derselben abgedruckte Linhart'sche Matizhik der geeignetste; sonst wüsste ich kaum etwas zu empfehlen ausser der Bibelübersetzung von Japel etc. Die neueren Sachen von Raunikar, Solokar etc. würde ich kaum anrathen; sie haben reine krainische Vocabeln (bis auf die willkührlich neugeschmiedeten) aber wenig krainischen Geist.

(Der Schluss des Briefes fehlt).

V.

Laibach, 17. Febr. 1828.

Verehrter Freund!

Nicht als hätte ich Ihnen Erhebliches zu melden, sondern nur, weil ich Lust habe, mit Ihnen ein wenig zu plaudern, und weil ich mich verpflichtet fühle, Ihnen für Ihre letzten Mittheilungen (vom 6. ds.) unter andern für die schönen Stellen aus Te b a l d i F o r e s zu danken, will ich heute einige Augenblicke dazu verwenden, Ihnen zu schreiben — was wir eben in die Feder kommt.

Von Viviani's Diz[ionario] etim[ologico] kann ich mir keinen rechten Begriff machen. Sollten Sie Ergänzungen dazu machen, so wird es mich freuen, wenn ich Ihnen in irgend etwas eine Auskunft geben kann, obwohl ich kaum begreifen kann, worin ich es könnte. Ein vergleichender Aufsatz über die Epis[oden] Francesca und Co.[nte] Ugol[ino] von Ihnen wäre gewiss interessant. Kennen Sie A. W. Schlegel's ältere Abhandlungen über Dante in

Bürger's Akadem[ie] d[er] schön[en] Redekünste und in Schillers Horen von 1795? Letztere habe ich einmahl flüchtig durchgesehen, fand aber, dass A. W. Schl.[egel] damahls noch sehr den Ansichten jener Zeit huldigte, und konnte es kaum begreifen, wie er sich dann in so kurzer Zeit zu unendlich höhern hinaufgeschwungen. Die daselbst von ihm gegebenen Übersetzungsproben (ich glaube eben von der Franc.[esca] und dem Co. Ugol.[ino]) sind in unvollkommenen Terzinen, in denen nämlich der mittlere Vers reimlos bleibt; so schwer fand man damahls noch die wahren Terzinen — wer würde wohl damahls gedacht haben, dass 30 Jahre später Dante zweymahl ganz in solchen übersetzt seyn wird? Nannte doch noch 1799 A. W. Schl.[egel] im Athenäum in der Nachschrift seiner Übersetzung des 11 Gesanges von Ariosto die Uibers[etzung] des ganzen Orlando in Oktaven eine »Bravourarie«, die er gar nicht gesonnen wäre zu Ende zu singen; die einem Flüche u. Verwünschungen der Verdammten abringen könnte etc. und nun haben wir sie ebenfalls wenigstens zweymahl schon zu Ende gesungen. Doch wohin gerathe ich? Ist Arrivabene's Secolo di Dante eine neue Arbeit, oder eine ältere? ich erinnere mich den Augenblick nicht, etwas davon gehört zu haben. Ist Ihnen keine lat.[einische] Edition des Dantischen Buchs de vulgari eloquio bekannt, die zu haben wäre? Erscheint diese Schrift in der Paduaner Edit. der opere minore des D[ante].? Cesari's Bellezze di Dante sind mir ganz unbekannt. Ich habe von Cesari nur die in Silvestris Bibl.[ioteca] erschienen[en] Prose scelte gelesen und ich muss gestehen, dass mir seine Toscanismen und Boccaccismen einigen Spass machten; denn ernsthaft kann man wohl nicht bleiben, wenn er z. B. anfängt: Era Clem.[ente] Vannetti usato di passar tutti gli anni colà per autunno da Rovereto etc. (Le Grazie.) Aber ergötzen kann wohl solche Parodie eine Weile — und so pflege ich Schriften dieser Art zu nehmen. Die Bellezze di D[ante] werden übrigens wohl von der Art seyn, wie die in diesen Grazien selbst vorkommenden.

Von Ad[olf] Wagner aber ist es unverschämt, itali[enisch] schreiben zu wollen, obwohl er Verfasser einer italienischen Grammatik ist, welche Sprache er aber eben so wenig kann als die englische, ungeachtet er ein englisches Wörterbuch herausgegeben hat, in dem aber freilich viel Lächerliches vorkommt.

Aber so sind jetzt die Deutschen, in gewissen Dingen leichtsinniger, als es je die Franzosen waren, namentlich bey dem

Studium fremder Sprachen, sie glauben gleich fertig zu seyn, und übersetzen drauf los, dass man nicht weiss, ob man darüber lachen oder weinen soll. Dieses Missgeschick hat besonders den Lord Byron getroffen; seine deutsch[en] Uebersetzer misshandeln ihn schrecklich. (Hat man doch gute ital. Uebersetzungen dieses Verherrlichers Venedigs, Italiens? Kennen Sie unter andern seine Prophezeyung Dantes, eines in mehreren Hinsichten merkwürdigen Gedichtes in 4 Gesängen in Terzinen, die Byron (sowie mit noch grösserem Erfolge die Oktaven) in die engl. Poesie einführte?) Um auf den Wagner'schen Parnass zurückzukommen — es wäre diess eine löbliche Unternehmung, wenn man uns mit den Einleitungen u. Noten verschont hätte; dieserwegen aber wollte ich mir ihn nicht schaffen, da zu befürchten ist, dass einem, der im Ital. nicht fest ist, dergleichen Wagnerische Phrasen u. Wörter hängen bleiben möchten. Ich wäre begierig, das Urtheil der Bibl.[ioteca] ital.[iana] darüber zu lesen. —

Witte hat Dante und das Italienische besser studirt, da er in Italien gewesen ist. Dieser Witte ist gebor[en] am 1. July 1800; in seinem 13ten Jahre war er Doctor der Philosophie (mit grossen philolog[ischen] u[nd] mathem[atischen] Kenntnissen), im 16ten Doctor juris, hatte bereits zu Michaelis 1816 Aussichten an d[er] Universität zu Berlin jurist. Privatdozent zu werden (studirt hat er zu Göttingen, Heidelberg), ward aber dann »vom preuss[ischen] Staate beauftragt, auf dessen Kosten eine zweyjährige gelehrte Reise nach einem selbstentworfenen Plane zu machen«, war damals schon Mitglied mehrerer Gelehrten Gesellschaften etc.

Den 18. Febr.

Sollten Sie Lust haben über alles dieses mehr zu lesen, so kann ich Ihnen mit einem zweybändigen Werke von 529 und 567 Seiten, betitelt: Karl Witte, oder Erziehungs- und Bildungsgeschichte desselben herausgeb. von dessen Vater, dem Prediger Dr. K. Witte, Leipzig, Brockhaus 1819, dienen, aus welchem auch obige Daten entnommen sind — Sie brauchen mir nur eine Gelegenheit[en] zu verschaffen od[er] anzugeben, Ihnen dasselbe zum Lesen zu schicken. Doch muss ich voraus bemerken, dass diess eines der einfältigsten Bücher ist, die ich kenne, und dass ich nicht begreife, wie ein so alberner Vater, wie dieser Prediger Witte, einen genialischen Sohn haben oder bilden konnte. Letzterer erscheint übrigens freylich als Mann nicht so ausserordentlich,

als er es als Knabe war. Streckfuss sagt in der Vorr. z. Parad., Witte solle sich erst (durch erst) durch irgend eine tüchtige Leistung über seine Competenz zum Urtheilen (über St.[reckfuss] Uibersetzung) rechtfertigen. Für eine solche könne er die ungeachtet alles Prunkes der Rede doch sehr unbedeutenden kleinen Aufsätze Witte's, die mehr für sein Gedächtniss, als für seine Urtheilskraft zeugen, nicht halten — es werde ihn freuen, wenn W.[itte] durch Uibers[etzung] eines Ges[anges] von D[ante] den Ruf rechtfertigt, den er als Kind erworben hatte« etc. (was alles freylich eben auch nicht sehr treffend von Streck[fuss] gesagt ist.) Um aber auf das Buch zurückzukommen — es erklärt leider eben von dem nicht leicht - zu - Erklärenden dieser Erscheinung so gut als nichts; doch verschafft es einige Blicke in das Treiben der deutsch[en] Universitäten etc. Haben Sie unter anderen im letzten Mich. — Messkatalog bemerkt: Dantis Epistolae cum not[is] — Car.[oli] Witte. 8 Breslau, Gosohorsky? Die beiden Poemetti von Manzoni kenne ich, da ich ausser den Original-Ausgaben der beyden Tragödien auch die Florentiner Ed.[ition] des Manzoni besitze. Uiber promessi sposi getraue ich mir nicht zu entscheiden. — Das Buch selbst habe ich noch nicht gelesen. — Bettis's Prose und die Novelle rom.[ane] werde ich mir schaffen müssen. — In Göthes Kunst u. Alt II, 2. heisst es: Unter den italienischen Romantikern werden gerühmt Johann Torti und dessen poetische Darstellung der Leidensgeschichte Christi; ferner seine Terzinen über die Poesie. &c Kennen Sie diese zwey Arbeiten?

In Silvestris Verzeichniss lese ich: Missirini Canzoniere seconda ed. Was ist dieses — alt? neu? — Licht sagte mir, er werde Ihnen Medv.[ins] Conversationen schon verschaffen — aber ich glaube, es wird langsam damit hergehen; wünschen Sie das Buch bald zu lesen (interessant ist es wirklich, besonders für einen, der Byrons Werke und Lebens- und Schriftstellerverhältnisse kennt) so kann ich Ihnen ebenfalls die deutsche Uibersetzung davon, die ich mir aus Ungeduld verschaffte, bevor ich das engl.[ische] Original bekommen konnte, zum Lesen schicken, wenn Sie es etwa durch Ihren Bothen bey mir abholen oder sonst wie sich zukommen lassen wollen. Merkwürdig ist es aus diesem Buche zu ersehen, wie »herzlich wenig« oder vielmehr gar nichts Lord Byron von der Poesie verstanden hat, obwohl er sich

über Monti (sich) verwundernd äusserte: Monti w i s s e nicht, wie er (ein) Dichter sey. Schön hat Fr[iedrich] Schlegel, der im 2ten Bande seiner Gesch[ichte] der Lit[eratur] sämmtl. Werke 2 ter Theil den L[ord] Byron noch nicht gehörig zu würdigen schien, in der höchst wichtigen Nachschrift zu seiner Recens[ion] des Lamartine (sämtl.[iche] Werke 10 ter Band) die Macht der Byronischen Poesie anerkannt. — Wichtig ist diese Nachschrift unter andern dadurch, weil Schlegel in derselben ausser den zwey von der neuen Schule unterschiedenen Gattungen der Poesie eine dritte als dem Bedürfnisse unserer Zeit vorzüglich entsprechend aufstellt, nämlich die »ernste Gedanken-Poesie«, wie sie in der heutigen Wiener Zeitung (von 15. Febr.) in der Anzeige des Werks: Poetische Betrachtungen in freyen Stunden von Nicolaus, mit einer Vorrede und einem einleit[enden] Gedichte von Fr[iedrich] Schlegel (1 Band in 12. Wien, Gerold, 1 fl C. M) kurz, aber kaum genügend genannt wird. — Sie werden wohl Fr[iedrich] Schlegels sämmtl. Werke, Wien, Mayer, haben, oder sich anschaffen, besonders da man sie jetzt um 10 fl C. M. haben kann?

Aber es ist Zeit, dass ich aufhöre. In der Erwartung baldiger Nachrichten von Ihnen verharre ich Ihr treuer Freund

M. Zhóp.

Den Giordani hätte ich für gescheidter gehalten. Foscolo's Lobrede kenne ich nicht; die Chioma di Berenice aus der lobenden Erwähnung, die Orelli in der Vorrede zu seinen Eclogae Poetarum latinorum davon macht, wo er sagt: Magno mihi emolumento fuit Hugonis Foscoli liber inscriptus: La Chioma etc. Nam quamvis animi causa generosissimus ille exsul eam (sic) ediderit, ut umbraticos doctores describeret ac salse derideret, haud indiligenter tamen enotavit varietatem cod. Ambros. ecc. et quo pollet pulcri exquisito sensu rectius de vera lectione saepe statuit quam ipse Valckenarius &c. Ich wäre begierig darauf. — Diess ist übrigens der G. G. degli Orelli; der die schätzbaren Cronichetta d'Italia, colla vita di Dante Al. Coira 1822 herausgegeben hat, nebst mehreren philol. Arbeiten und jetzt Cic. opera o[mnia] herausgibt.

Von Brosovich habe ich, seitdem er in Dalmaz[ien] ist, gar nichts. — Dass Petrucci den Titel eines Kreiscom[missärs] er-

halten hätte, habe ich nicht gehört, wüsste auch nicht, wie er dazu käme, noch wozu ihm dies sollte. —

Adr.

Von Laibach:

Sr. Wohlgeboren Herrn

Herrn Fr. Leop. Savio

Doktor beyder Rechte etc.

in

Görz.

empfangen am 20. Februar.

F. L. Savio.

Iz literarne zapuščine dr. Janka Sernca.

Priobčuje Dragotin Lončar.

Po posredovanju dr. Ljudevita Pivka, c. kr. profesorja v Mariboru, sem dobil v roke literarno zapuščino dr. Janka Sernca (1834—1909), ki je bil, odvetnik po stanu, znan narodni buditelj in politik na slovenskem Štajerskem. Njegova literarna zapuščina, ki jo tu priobčujem, obsega: A. korespondenco in B. koncepte člankov, govorov, razprav itd. Korespondenco objavljam dobesedno, pri konceptih pa bistveno vsebino. Pod črto so moje opazke.

A. KORESPONDENCA.

I.

Einspieler Andrej.

1.

Visokoučeni gospod dohtar!

Slavni domorodec!

Gosp. Šuman nam je pisal, da ste misli, napisati sestavek zastran pravil slov. matice, zraven pa tudi pristavil, da se v sestavku nič ne sme.¹⁾ Dobro došel Vaš sestavek, in ne bode pre-

¹⁾ Izpuščena je beseda „izpremeniti“.

menjenega trohice ne — zastran misel in jedra. Kar se pa po-
praviti mora, je le zastran — jezika. »Naprej« je padel večidel
zavoljo svojega jezičkovanja, »Slov.« se misli tega varovati, in
bade pisal po izgledu »Glasnika«, »Prijatla« in »Janež. slovnice«.
Mislim, da boste tudi Vi z nami jo potegnili; zatorej — prosimo
lepo, — da nam pošljete sestavek in tudi večkrat pogostoma nam
dopisujete. Vidili bote, da bode »Slov.« mož!

Dopustite mi, da o tej priliki spregovorim o nekej stvari, ki
ste jo Vi v posebnem listu omenili. Poznam moža, ki me je očer-
nil. Poznate me že davno, da sem Slovenec, ne pa Korošec; odtod
»Slovenski Prij.«, »Slov. Bčela«, »Slov. Glasnik«, »Stim-
men aus Innerösterreich«, »Slovenec«. Ravno to spri-
čujejo vse moje besede, spisi in djanja. Da pa vsega ne hvalim,
kar počenjajo v Ljubljani, je naravno in tako dela več domorod-
cev in tudi Vi sami. V »slov. matici« pa pristopiti ne smem,
berite §. 4 matičnih pravil in mojo obsodbo in vidili bote, zakaj
da ne pristopim. Prenaredite pravila in jutri sem zraven. »Slo-
venec« pa bode pisal in agitiral za matico na vso sapo, kolikor
je premore.

»Slovenca« Vam prav lepo priporočam!

Pozdravite mi vse brate slovenske!

Z Bogom!

V Celoveu 19. 1. 65.

Vaš

slovenski brat

And. Einšpieler m. p.

2.

Visokoučeni gospod!

Slavni rodoljub!

Bil sem par dni doma na šoiskih počitnicah. Domu pridši v
Celovec najdem dva »Slovenca« z nadpisom: »Wird nicht an-
genommen«. Povem Vam, da celo noč nisem nič spal. Kaj more
neki na Štajerskem biti, da se »Slovenca« taka godi? Č. g. Dr.
Rathey in Dr. Oroselj sta storila ravno tako in zdaj še tudi Vil
Imel sem Vas za svojega najboljšega prijatla in podpornika na
Štaj. in zdaj to? Žal, žal mi je da »Slovenec« ne dela po Vaši volji.
Prosim, lepo prosim, da mi kratko in odkrito naznanite, kaj da je.

Prepričan sem, da ste sperva bili »Slovenču« prijatelj, saj ste spisali lepi sestavek zastran matičvinih zadev, in zdaj se Vam je tako zameril. Pričakoval je »Slov. iz Štajerskega veliko podpore na vsako stran; dopisovalcev skorej ni nobenega, naročnikov pičlo in zdaj še ti odpadajo! Odpustite, da očitno rečem: To ni prav. Zakaj ne svarite in ne opominjate; Vaša beseda in volja tudi v Celovcu veliko velja in to bodite prepričani, da »Slovenec« je dobre, žlahtne volje, ako se pa včasih kam zaleti in ne stori prav: »errare humanum«. Dobro delo pa je, pregrešnike zavračati na pravo pot. Storite to in pišite nam! Ne delajte »Slov. te sramote, da ga nočete prejemati, ako Vaša naročnina ravno še ni pri kraju, — bodite mi vsaj tako prijateljski in dobri, jemljite in ohranite »Slovenca« vsaj do konca, junija, kakor ste plačali.

Še to Vam moram naznaniti, da se »Slovenec« prihodnje polletje misli razširiti in izhajati v podobi »Triglava«; vse je narajeno in pogojeno; — če mu pa najboljši rodoljubi svojo roko in pomoč odtegnejo, bode pa le hiral tako dolgo, da pogine kakor »Naprej«. Branimo, da se nam ta sramota in nesreča ne godi! Zatorej pišite skorej, in naznanite svoje misli!

Serčno Vas pozdravljam in ostanem

Ves Vaš

And. Einšpieler m. p.

V Celovcu 20. 4. 65.

Lista 26. 27. in 28 sem oddal posti, prosim, ohranite jih, ali pa jih darujte kakemu djaku etc

II.

Herman Mihael.

Ptuj dne 17. Avgusta

Prečastiti gospod

Na Vaše cenjeno od 14. 8. 64 imam čest Vam uljudno odgovoriti, da odbor vaši mestni godbi ponuja 80 fr — za vse tako, da mi druge skrbi za njo nimamo. Naj ona vožnje, piti in jesti sam sebi preskrbi. Prosim, se ž njo v našem imenu tako pogoditi — in od nje trjati popolno gotovost, da mi se zanesti znamo. Pa godba bi naj manj že ob $1\frac{1}{2}$ uri tukaj¹⁾ znabiti bi htela že večer

¹⁾ Izpuščen! sta besedi »morala biti«.

prej priti, in tukaj za vstopnino v vrtu igrati, kar bi nami prej¹⁾ biti do znanje dano, da mi zadno veselico tukaj oznanjati bi v stanu bili.

Prosim nam določni in vezivni obečanje v tem obziru preskrbeti

Čitavnica v Ptujem dne 17. Avgusta 864

Vam udani

Herman m. p.

tajnik

Priležajoče 8 fr — za 20 vstopnih listov, kateri ste Vi nam za vašo čitavnico poslali.

III.

Dr. Ipavec Benjamin.

I.

Gradec $\frac{2}{11}$ 64.

Dragi moj bratec!

Ne zameriš, da se podstopim, tebe nadlegovati z prošnjo in sicer v slovenskem jeziku, v katerem sin²⁾ premalo izurjen; pa mislim da me bodeš zastopil ino se ne jezil preveč čes mojo slovenščino, obljubim tebi, da se bom pobolšal.

Moja prošnja je, da meni pošleš mojo slovensko mašo, katero ima Miklošič; mislim jo z operetto »Tičnik«, katera je doveršena, poslati v Ljubljano; tudi bi rad imel moj »duett« ktereга sim za vas pisal, ino napitnico: »Slava vinu« Sundečiča; kjer tistih pesem zdaj sam nimam; kakor hitro bo mogoče dobite Duett nazaj. Kako se vam godi? Želim da dobro, jest z veseljom se še spominjam preveselega alj žalibog prekratkega večera, ktereга sin³⁾ prebival med vami. Bog te živi in naše brate v Maribori. Srčno v duhu te objema

Tvoj

iskreni prijatelj

Benjamin m. p.

¹⁾ sem.

²⁾ Izpuščena je beseda »moralo«.

³⁾ Biti mora sim — „sem“.

2.

V n. Gradcu ²⁵
11 65.

Ljubi moj prijatelj!

Znano Ti je, da sem v lanskem letu, ko sem bil v Mariboru, posodil nekem gimn. profesorju, Nemcu, moje nemške pesme; alj potreboval bi jih zdaj v kratkem; zatoraj, ljubi prijatel, kjer sem pozabil ime tega gospoda, se vernem ktebi; naj Ti, če je še v Mariboru, izroči pesme, ti pa, moja ljuba duša, boš tako prijazen, kakor hitro ko bode mogoče, meni njih poslati.

Srčna Te v duhu objema

Tvoj iskreni prijatel

Benjamin m. p.

Ako ga bi ne bilo več v Mariboru
pa prosim za njegovo addresso.

Pozdravi lepo Šuman-a Meicinger-a Miklošica, in vse druge
znance.

IV.

Jedlička.

Marburg am 29. Juli 1864.

Geehrter Freund!

Durch unvorhergesehene Arbeiten verhindert, kann ich Morgen unmöglich nach Graz fahren um die Klettner abzuholen. Chocholoušek hat es übernommen, dass er für den Fall, die Begleitung übernimmt, allein gestern sprach er anders und weigert sich zu fahren. Ich glaube er würde es dennoch thun, wenn es ihm wie er mir im Vertrauen mitgetheilt gerade nicht an dem nöthigen Geld mangeln würde. — Sehe ihn dazu zu bewegen sonst haben wir eine arge Unhöflichkeit gegen die Klettner begangen, u. riskiren, dass sie gar nicht kommt. — Ich habe ihr auf Euere Aufforderung hin vorgestern geschrieben, dass ich oder Chocholoušek sie jedenfalls abholen werden. Ich habe mich in der letzten Sitzung des Comités ausgesprochen, dass ich nicht sicher bestimmen kann, ob ich fahren werde oder nicht: Ich bin daher jetzt ausser aller Verantwortung und lege die Angelegenheit ganz in Deine Hände: Klettner wohnt in der Stadt,

Salzamtgasse Nro 32 im Ilten Stock. Derjenige der hinauf fährt sollte zwischen 11 u. 12 Uhr Vormittag Herrn Dr B. Ipavitz aufsuchen. Er wohnt am Paulusthor links das vorletzte Haus im I Stock. Ferner sollte nicht unterlassen werden Herrn Musikdirektor Buva (Obere Sporgasse — Eselstall — I Stock) aufzusuchen, da gegen ihm diese Höflichkeit zu beobachten wäre, weil er vor Allem vermittelt hat, dass die Klettner hier singen wird, da er mit ihr gut bekannt ist.

Entschuldige mich also u. sehe dass wir die Abholung nicht versäumen.

Dich herzlich grüssend

Dein

Freund

Jedlička m. p.

V.

Dr. Kočevar Štefan.

1.

Blagorodni gospod!

slavni domoljub!

S trudem sem 21 fl 50 x za Hermanovo sliko nabral, kajti ljudi nimajo dnarja. Temu znesku pridám 8 fl 50, in Vam 30 fl pošlem, ktere mi je gospod Dr. Bošnjak poslati naložil.

Namenil sem 3 fl od moje strani dati, torej bom si 5 fl 50 x zadržal, ako mi bode mogoče šče kaj dnarja za omenjen namen nabrati. Ako pa to nebode mogoče, rad tudi te dnarje dam, vsaj so odločeni za našega dobrotnika, za kterega bi rad 1000 fl daroval, ako bi nje imel.

18 $\frac{12}{6}$ 61

Bog Vas živi!

Vaš

sluga

Kočevar m. p.

2.

Dragi brate!

Mislim, da bi vsem slovenskim domoljubom všeč bilo, ako bi mi naš namen zavoljo ustrojenja društva za vino- in sadjorejo uresničili. Tudi bi se morali zaradi politeškega dnevnika pogovarjati, ki nam je neobhodno potreben. Torej Te prosim, da prihodno nedelo, t. j. 15. decembra tl. v Celje prideš, kamor sem tudi gospode Razlaga, Hermanna, Vošnjaka, Raiča in Dominkuša povabil.

18 $\frac{11}{22}$ 67

Z velikim poštovanjem

Tvoj

brat

D. Kočevar m. p.

Blagovoli mi odpisati, ali moreš ob $\frac{1}{2}$ enajstih dopoldan priti?

3.

Dragi brate!

15. decembra t. l. se je, kakor je Tebi znano, nekaj gospodov pri meni zbralo, da bi se zavoljo izdavanja politiškega časnika dogovorili. Odločili smo, na¹⁾ omenjen časnik trikrat na teden izhajati, in naj se eno politiško društvo ustanovi, katero imá taistega s svojimi doneski podpirati. To društvo šče bo le takrat začelo, kadar bo družbena²⁾ obveljala. Vsaki donesek za časnik bo iznašal 250 fr. in plačal se bode v petih obrokih:

1. koj po dovolenji društva in začetka časnika,

2. en mesec pozneje,

3. 4. 5. zmirom po treh mesecih.

Za časnik potrebujemo 6000 fr ;obresti se ne plačajo, če se glav-nica pomnoži na 9000 fr, se družtvenikom povrne 3000 fr. i. t. d. Pri tem dogoru³⁾ smo na razvun drugih tudi na Tebe mislili, in nadjamo se, da boš tudi Ti en donesek, t. j. 250 fr brez obresti za časnik dal.

Torej Te prosim, da mi v tem obziru svojo voljo priobčiš. Tudi Te povabim, da 6. januarja 1868 v Celje priti blagovoliš, kjer

¹⁾ Biti mora „naj“.

²⁾ Izpuščena je beseda „postava“

³⁾ Biti mora „dogovoru“.

se bomo zaradi načela dogovarjali, ktereга se mora naš časnik držati, in kjer bomo pravila za naše društvo ustanovili, da bode vse pripravljeno do tistega časa, kadar bo družbina postava svojo veljavnost dobila.

Z velikim poštovanjem

Tvoj

brat

D Kočevar m. p.

18 $\frac{23}{12}$ 67

VI.

Lendovšek Bogoslav.

1.

v Celji dne 19. maja 65

Prečestiti gospod Doktor!

Zelo me je razveselilo Vaše toli prijazno in priljudno pismo — igre dobite prve dni junija meseca, ker je moram šele prepisati dati.

Za ta čas se Vam ponižno priporočuje

Vaš

odkritosrčni štovatelj

Bogoslav m. p.

2.

v Celji dne 30. maja 65

Prečestiti gospod Doktor!

Evo Vam pošljem štiri svojih dramatičnih poskusov. Blagovolite jih pregledati te mi potlej »odkritosrčno«, kakor ste mi obljubili Svoje mnenje o njih priobčiti. Hvaležen Vam bodem za sleherno opazko, ki se Vam marti¹⁾ potrebna zdi.

»Slovensko zvestobo« menim časoma še pomnožiti te jo v petero delov razdeliti in če se mi bode zdelo v stihe prepisati. Kaj mislite?

Veselici »Dohter Kosmatin« in »Kiri bo?« vtegnile bi biti za naše čitavnice. »Ljubezen in sovraštvo« pa nevem kako se Vam bode dopadala.

Če se Vam kira nazočih iger vredna zdi, da bi se spravila v Mariborškeje čitavnici na oder, veselilo me bode, če ne, je pa tako dobro.

¹⁾ = morebiti. Pleteršnikov slovar nima te besede.

Samo to Vas prosim gospod Dohter! da mi igre, ako se Vam nebi dopadale prej ko mogoče pošljete nazaj, te da med nama ostane kar sva imela med seboj, če iz vsega ne bode nič.

Ponižno se Vam klanja

Vaš

odkritosrčni štovatelj Bogoslav Lendovšek

Rogački m. p.

3.

v Celji dne 26. julija 65

Prečestiti gospod Doktor!

Rad bi, ko bi še prej ko se razgubimo na vse kraje o šolskih počitnicah, izvedel kako se Vam kaj dopadajo poslane Vam igrice.

Prosim Vas toraj, če ste je že marti pregledali, povejte mi mnenje Svoje, in če se Vam ne zdijo, pošljite mi igre nazaj.

Jaz ostanem prve tedne avgusta v Celji.

Priporočuje se Vam

Bogoslav Lendovšek m. p.

osmošolec

4.

v Celji dne 13./8. 65

Prečestiti gospod Doktor!

Ne veste kako zelo vzradostilo me je Vaše poslednje pismo; saj vidim da ste mi »odkritosrčno« povedali mnenje Svoje, med tem ko so me drugi hvalisali te mi tako več škodili nego koristili.

Jaz se povse zlagam z Vašimi točkami. Predmet mora biti veličanstven če hoče biti drama visoka in veličanstvena. Ali na take visoke in plemenite predmete si jaz sedaj ne upam, toraj tudi nisem hotel s svojimi poskusi kake večje, zlahtne drame stvoriti.

Ali je druga vrsta igrokazov ki nam slika obraze iz vsakdanjega življenja našega, ki nam risa mišljenje in tuhtanje narodovo. Pri tej se ne zahteva toliko visokost in plemenitost idej, kakor pa ljubezniva družbenost, medjusobna skrbljivost, mični in komični položaji i. t. n. Le takove obraze iz narodovega in družbinega življenja sem v svojih prvencih črtati poskusil.

Zagotavljam Vam da je izmišljenih oseb v mojih igrah le malo; značaji vzeti so večidel vsi iz naroda, skrbno posneti, kakor jih nahajamo v narodovem življenji. Seveda bi se bila morala omahljivost njihova saj dosti bolj odstraniti kakor se je zgodilo, ali temu kriva je moja mladostna nezmožnost.

»Feldman« je častnik (oficir); lahko da je v njegovej oblasti odpuščati vojake, ali jaz sem mislil da ni, ker nisem toli zelo izveden v vojaških razmerah. Če je taka potlej bi se moralo dosti predrugačiti tam; ali to se je godilo leta 1831 o vojskinih časih, ko so »Kinski« polk poslali na Taljansko, ko tedaj ni bilo tako lahko dobiti odpust. Da »Feldman« Nемеc slovenski govori, tega mislim ne treba v igrokazu opravičiti; pameten bravec lahko si misli, da se je moral naučiti slovenskega jezika, če ga zna govoriti, ali v igri povedati kdo, kaj, kako se je učil, to je po mojem mnenju odveč. — Tudi »pastir in pastarica« nej da bi morala biti zaljubljena zato ker p o j e t a pesem zaljubljeno; lahko da sta jo kej si bodi slišala in pojeta jo ker se jima dopada.

Dokler nisem dokončal šol gotovo ne bodem stopil na javnost z delci svojimi in tudi potem naj brž — nikoli. Čujte to Vam je takole: Jaz sem, kakor pravimo vbogi hudič, bodočnost moja je ali ni č ali pa bogoslovje! In kaj hočem kot mašnik z zaljubljenimi igrokazi—? Tedaj se bode lahko zgodilo, da bo m r a z n e m i l e o s o d e pomoril, kar je plamen mladostne navdušenosti izcimil. — Na Dunaj ali v Gradec me mika, pa kaj hočem vboga reva brez vsacih znancev in podpornikov?

Še enkrat se Vam prelepo zahvalujem za vse zlate besede in nauke Vaše; škoda da mi nej dano osebno Vas poznati, in ustmeno se večkrat pogovarjati z Vami — koliko koristnega bi si lahko pridobil. Tako pa nikoli ne pridem v kake bolj imenitne družbe, potlej se pa izobrazuj če se moreš!

Reči moram da ste popolno zaupanje moje pridobili in le vdanost moja do Vas je kriva da sem Vam tako čisto razkril, nadjam si za trdno, da mi nebodete zamerili, saj se sami imenujete iskrenega mi prijatelja. Tudi se zanašam na Vas, da ostane med nama kar sva imela med seboj. Če pridem k Slomšekovi besedi v Maribor, dovolili bote, da se Vam predstavim, jelite?

Med tem pa ostajam

Vaš

hvaležni

Bogoslav m. p.

VII.

Matieu Slovenska.

Blagorodni gosp. doktor!

Za posel, kterega ste ko poverjenik slov. Matice v Mariboru tako iskreno opravljali, prirčno svojo zahvalo izrekovaje, Vam

naznanjamo, da ste nam jako vstregli s tem, da ste visokočast. g. profesorja Božidara Šinkota naprosili, da bode v tem oziru Vaš naslednik. Prav po naši všeči ste ravnali. Z našo vljudno prošnjo, da blagovoli g. Šinko prevzeti poverjenišvo v Mariboru, izročite mu svojo knjigo o mariborskih udih in vabilni listini, ki je tu prilagamo in ktere imate poverjenišvo na svojem čelu; vsa druga pisma pa seboj vzemite v Kozje in tudi ondi bodite podpor-
nik blagega društva. Listini smo sicer tudi g. Kosarju dekanu poslali, a ne vemo še, ali bode prevzel ta posel ali ne. Pa če ga tudi prevzame, saj dva poverjenika v enem okraji tudi ne bosta Matici na škodo.

Da ste nam zdravi in blagovoljni.

Z Bogom!

Slov. Matice odbor

Iz Ljubljane 7. febr. 1866.

D Lovro Toman m. p.

Ant. Léšar m. p.

tajnik

VIII.

Mravljak Anton.

1.

Dragi Pobratime!

Ja neznam što da kažem o mojem prijatelju; več će biti skoro tri meseca, a ja još nikakovog odgovora od njega dobiti nemogu! Valjda su ga Mariborci ili pako Mariborke meni sasvim iznevierile. Nu ipak, da bih ja tu zagonetku za razgonetati imao, bih ja istu drugčije riešio i kazao: moj dragi Tone nemoj zato turoban biti, premisli samo, da ima blizo Maribora i nekakvu ne Windisch nego uprav nemškutarsku Bistricu, i ta blažena Bistrica mogla bi ti mnoga šta razbistriti. Nu nečem da Ti odviš govorim od Tvojih shivših se jednoč tamo hodočastjah i kroz iste prouzročениh nesgodah. Zato prelazim brzo na druge predmete, misleć, da će opet se iz sna zdrmati i opet na Tvoje priatelje se još jedanput siećati. Od tih inih predmetah Ti dakle od strane Viznera priobćiti imam, da se u Blatnikovoj zaoštavštinskoj stvari kod Samoborskog suda stim prijaviti imaš, da isti tu stvar, ako ju sam razpravljati nebi uzhtio, neka odstupi velikomu sudcu u Jastrebarskoj (Jaski). Ali ipak se moraš do 1. kolovoza t. g. prijaviti. Poblizuje o toj stvari,

koja je meni sasvim nepoznata, i o kojoj Vizner sam pobližnjih podataka neima, će Ti on sam sutra iz Samobora pisati, ako kano Sauguiniker par excellence do sutra nezaforavi ono, što je danas obrekao. Tu stvar je dosada, kako mi Vizner kazá, Samoborski c. kr. bilježnik, s imenom mislim Engler, u rukah imao; nu buduć da sada svi bilježnici koji hrvatskomu jeziku podpunoma viešti nisu, svoja uredovanja ustaviti imadu, to i Engler pisma njemu predana samoborskomu sudu natrag izručiti mora. Bolje jest, ako prijavu u hrvatskom jeziku podneseš, jer mi smo vraži Hrvati i drugač veli lajat nećemo znati, nu najmanje švabski. Niemac bi jim kazao wütende Kroaten, a Talijan: Croati incaniti, nu ja jim u njihovoj pretiranosti kažem: Vous êtes des bêtes. Ali ove posljednje rieči sasvim tiho čitaj, za da njih nitko nečuje inače vae victis.

Sada ćemo na drugi i to na moj predmet prelaziti. Ja Ti naime dočekujem svaki dan odpovied odstrane svog gospodara, jer on kani u Samobor se preseliti, i to već mieseca rujna, ili pako najdulje mieseca listopada. Na buduć da on u Samoboru iz početka sam neće imati mnogo posla, i što i iz drugih razlogah za mene Samobor nije, to Te ja, akoprem može biti kroz prve moje svog lista rieči uvriedjenog, ipak molim, da ako Ti je gdje koje prazno miesto poznato, Ti meni isto čim prije na znanje dadeš, za da se za isto pobrinuti uzmognem. Dvoršak mi je već jedanput obećao, da me će bliže Vas dvijuh spraviti; kaži mu dakle da sam već in procinctu, nego da neznam kamo. Ako nebude moguće u odvietničku koju pisarnu doći moći, to sam svakako pripravan i u bilježničku skupiti; nego čim bliže Vas dvijuh, tim meni draže. Samo ne blizo Bistrice, ja bi Ti mogu u gaj (ins Gai) ići, jer Ti znadeš dobro, dass ich in diesen Sachen noch immer ein verfluchter Kerl bin, nu neću da se mi dvobojimo. Šteta bi bila za jednoga i drugoga i Štajerska bi patila damnum irreparabile, a Bistrica bi bila od suzah u poplavlju i iz toga mnogo kvara po tamošnjih poljah. Ergo dii avertite tantum malum!

Nego sada moram zaglaviti, jer drugac ću poštu zakasniti. Dakle sbogom, nix für ungut. Te pozdravljajuć ostajem, može biti ob tuam causam opet za tri mieseca

Tvoj

iskreni priatelj

Mravlak m. p.

U K. dne ²⁸/₇ 861

2.

Dragi mi Prijatelj!

Tu pri nas u Ptuju za Tvojega dobrega znanca nigdi nije prostora praznega. Vse pisarnice so za zdaj popunjene, in zato mi je žal, kaj Ti bojše vesti dati nemorem.

Razun tega še Te tudi za odpuščenje zato prositi moram, kaj si Ti prisiljen bio meni radi tega dvakrat pred pisati kak si Ti samo eden odgovor dobio. Samo za zdaj še mi oprosti, za bodoče bodem se že pa pobolšal.

Pozdravi mi prav srčno Tvojo gospo suprugo in tudi njenega supruga, mojega milega prijatelja od strani

Tvojega

iskrenega brata

Mravlaka m. p.

U Ptuju ²⁵₁₂ 863

Srečne Vama praznike.

IX.

Pajk Janko.

1.

V Kranju ²⁶₁₂ 864.

Predragi moj pobratime!

Izdanje mojih »srbskih narodnih pesni« daje mi priliko, da Ti pišem. Namen mojega pisma je naprositi Te da bi razširjenje omenjene knjižice pospešiti blagovolil. Ako Te za to dobroto prosim, ne iščem kakega dobička sebi; zakaj jaz sem rokopis založniku prodal in on mi ne pridá ne solda več od pogojenega, ali se knjiga razproda ali ne. Tudi mi kakor poznatelj mene veruješ da dobička — in kakov bi bil dobiček slovenskega pisatelja! — ne tirjam. Nego pri tem poduzetju mi je za stvar samo mar. Dovolí naj Ti jo kratko razložim.

Da je prvič našemu jeziku nekake pomoči in okrepčanja v slovarkem oziru t. j. kar se besed samih tiče treba, o tem med pametnimi dvombe ni. Samo o tem je sum, kako tukaj jeziku pomagati? Po moji misli je treba nemške ali krivo skovane ali celo pomankljive besede iz najbližnjega zdravega vira srbščine

(= hrvaščine & srbščine) izposoditi. Nekteri segajo za Nevo, nekteri za Vltavo, nekteri v staroslovenščino (ktera je nb. ukljub Miklošiču še dosta meglena). Jaz mislim Goethejeva prislovica: »Willst du immer i. t. d. meri prav na Slovence, kateri južne sorodnike iz zgolj ne učenosti, ampak kratkovidnosti prezirajo. Samo v sili še dalje segajmo.

Drugo je naše pesništvo ktero je skoro skoz in skoz nena-rodno, nezdravo, mehkužno, bez predmetov, bez idej. Kaki zakladi tičijo v srbskih in hrvaških pesnih! Kaki uzori, kaka krepost! Namesto se na njih ozirati naši »vileniki« v nemški idealnosti, bez trupleni tako rekoč, plavajo in muhe lovijo. Naj se kdo za prepričanje tega ozre na Krekove, Valjavčeve, Jenkove (najnovejše) in Glasnikove poezije — in naj primeri n. p. najnovejšega srbskega pesnika »Meda Pucića« ali pa starega »Gundulića«! V poeziji smo najbolj od nemščine ali prav za prav od nihilisma okuženi, bez perot, bez uzvišenosti, bez kreposti.

Ostane s tretje, pismenost naša. Nikakor ni moja misel kedaj bila, da naj mi vzamemo hrvaščino ali srbščino samo v našo književnost, ampak gojimo jo zraven našega jezika. Iz obeh narečij t. j. našega in srbskega se še le mora tekom časa ena pismenost izroditi. Toraj je treba pri nas srbščine se učiti.

Da pa nas najbliža sorodnost narodska, jezikova, geografična in etična, kakor tudi vsakdanja potreba vežete s Hrvati in Srbi (prim. trgovanje, uradovanje, službovanje) — to je jasno in očitno. Tej slogi in skoz njo okrepčanju naše slovanske narodnosti pripomagati, to je namen mojih izdanj »srbsko-hrvaških izvrstnih del«.

Prijateljsko Tebe in Tvojo rodbino pozdravlja vedno
ostajem ves Tvoj Janko Pajk m. p.

2.

Dragi prijatelj!

Sinoči mi nikakor nij bilo mogoče k zasedanju odborovemu priti. Prvo je moja tešča hudo bolna, drugo je moja žena sama tudi še od prevčeranjega bolehnja in vrhu vsega tega sem še jaz sam včeraj popoldne hudo zbolel — od ljubeznivih hemoroidov. Iz tega vidiš, kako nemogoče mi je bilo priti. Tudi odpovedati nisem po kom imel, ker so vsi posli z nami imeli upravitkov.

Ako je le mogoče, prosim, naj so prihodnjič zasedanja po dnevi in o prazniških dneh.

V Mariboru 24. dec. 869.

Tvoj

zvesti prijatelj

Janko Pajk m. p.

3.

Moj ljubi prijatelj!

Tvoje prijazno pismo sem preteklo soboto sprejel. Kar v njem o mojem glasu pisati blagovoliš ne zaslužim; ali petja vašega bi se bil rad udeležil, — samo da bi me nekaj ne zadržavalo. To pa druga ni, kakor totalna slabost poslane mi dr. Ipavicove pesmi »zvezde«.

Kar se b e s e d i tiče, nahajajo se v nji strašni non-sens-i, kakor: »z a g o r o zvezda sveti, aj kak j a s n o s e b l i š č i«; tedaj se zvezda vidi, kader je »za goro«? — Ali da opomnim drugi passus: »Ti spominjaš kaj za goro s v e t l o je, kaj za goro j e c v e t e l o, kaj g l a s i l o se.« Kaka čudna prikazen v vesolnosti mora to biti, ki se s v e t i in c v e t e, zraven pa še g l a s i se!

Ali to bi še ne djalo toliko; kajti znano je kak slabe besede imajo nekatere slavne opere, kakor n. pr. Mozartove; pa le n a p e v — kakšen je ta! Tu se skoro vsaki takt po več krat ponavlja. N. p. prvi in drugi takt najdeti se trikrat nespremenjena, na začetku, brž potém, in sopet proti konci. Drugih taktov nočem naštevat'. In take ponavljanja v tako kratki pesmici! Kak uspeh obeca ta kompozicija? Ako se že nam, muzikalnim idiotam, ne dopade, kaj bodo še le muzikalni umetnici o njej sodili?

Dragi prijatelj! ne zameri, ako tedaj tak ostro to pesmico obsodim; pevati jo, bi nehvaležna robota bila.

Ter se zanašam na to, da se mi ne zameri odkritosrčnost moja, pozdravljam Tebe in prijatelja Šumana prav lepo in ostanem

Vajni

vedno pristrčni brat

Janko Pajk m. p.

Slišim o ogromnih ekspedicijah k vaši besedi iz moje okolice — dvanajst divic iz Frauheima.

(Dalje prihodnjič.)

Pregledi in referati.

Slovstvo, jezikoslovje, umetnost, kulturna zgodovina.

Češka literatura v novem stoletju.

Po hudih bojih kritičnega revizionizma in po nevzdignem navalu mladih pesniških smeri, ki dajejo v devetdesetih letih XIX. stoletja češkemu slovstvu svoj pečat, je nastopila v novem stoletju nepričakovana doba splošne umiritev. Starejše pokolenje, ki je privedlo v sedemdesetih in osemdesetih letih češko pesništvo do evropske višine in ki je na razne načine delovalo za pomiritev narodne misli s kozmopolitiško umetnostjo, je utihalo polagoma, ali pa zaključavalo svoje obširno delo z retrospektivnimi končnimi računi. Pesniki pa, rojeni v šestdesetih letih, ki so se bili ravno pred desetimi leti postavili odločno v premišljeno nasprotje napram rodoljubnemu idealizmu in eklektični, zakasneli romantiki svojih prednikov in prinesli v češko literaturo toliko realistično in socialno inspiracijo, kolikor strožji poetiški ideal, so dospeli medtem na višek svoje poti, prenehali razvijati se dramatiški, ter zajemali v zrelih, toda malokdaj dovršenih delih iz zakladov svojega prejšnjega razvoja. Malenkosten je bil dotok mladine začetkom novega stoletja, ako seveda odštejemo brezpomembne epigone: precej dolgo niso nastopili mladi pisatelji, da bodisi samostojno proučijo ideje svojih učiteljev in jih premenijo v samonikla dela, ali pa celo skušajo najti novih ciljev in cest; šele v poslednji dobi

se oglašala silna zahteva po zakoniti presojevanju načel in dogem, prevladajočih leta v češki poeziji. In vendar, pod površino sodobnega češkega slovstva, navidez tako mirnega, valovi in šumi posebno miselno in umetniško življenje, v ritmu ravnolistih zakonov, ki so značilni za današnjo evropsko literaturo. V dozdevni tišini, kjer ne igrajo pomladni vetrovi oplojavajoče idejne inspiracije, ustvarja nekoliko značilnih osebnosti izvirna dela trajne vrednosti, ki se deloma naslanjajo vedoma na domačo tradicijo, ali pa se uvrščajo med sorodna umetniška dela zapada. Lahko verujemo da ona nekolikoletna umirjenost, ki jo nahajamo tudi v ostalih slovanskih literaturah, pomenja prej osredotočeno zbiranje sil za nove čine, kot utrujeni oddih izčrpanega bitja. V svojem očrtni slovstvenih razmer na Češkem hočemo posvečati predvsem svojo pozornost pojavom, ki streme v bodočnost, neseni od resnične sile razvoja.

Vodilni predstavitelji češkega pesništva XIX. stoletja so danes že mrtvi, toda prag XX. stoletja so prestopili še nekateri izmed njih. Tiho ob strani in popolnoma odklonjena od novejših slovstvenih smeri sta živela oboževani ljubljeneč starejšega pokolenja Sv. Cech in nedocenjeni združitelj kozmopolitiške skupine „lumirske“ I. V. Sládek; oba že dolgo nista imela

globljega vpliva. Svatopluk Čech, zaostali byronski mojster slikovitega stiha in zgovornega patosa, je prirejal sistematično svoje zbrane spise; kadarkoli pa je na novo pesnil v svojem obenem akademično umerjenem in čustveno vročem slogu, se je sam umikal popolnoma od refleksivne in zgodovinske epike svojih plodnih let in se zadovoljeval z idiličnimi slikami plemenite človekoljubne tendence. Jožef V. Sládek, globoki lirik čisto meditacijske nadarjenosti in čudovito prijetnih stihov, je osredotočeval svoje oslabele sile na zgodovinsko prepesnitev celega Shakespearea in le tu pa tam pokazal, kako ume čisto češko srce spojit s svetovno pesniško kulturo, kadar je zapel z možato modrostjo svetu onkraj groba, ali pa ko je v rezki popevki dal duška svojemu resničnemu razmerju do naroda in grude. Največji češki pesnik, Jaroslav Vrchlický, od katerega se je v devetdesetih letih obrnila mladina s kruto odločnostjo, da najde šele po njegovi smrti l. 1912 zopet novo razmerje do njega, je stopil v dvajseto stoletje z lirično knjigo, naslovljeno resignirano „Překročen cenit“, toda takrat se je poet zelo zmotil. Velik del onih dvajset zbirk, ki so še sledile, spada seveda med slabšo pesnikovo produkcijo: razkošno siti kolorit, mogočna govorniška gesta, omamljajoča lepota stihov, s čimer je Vrchlický prej zmagoval, manjka tu popolnoma, razmerje do življenja ni ne donjuanski bojevito niti faustovski omotično —, kakor v starejših delih; resignacija in sočutje so sedaj stalni spremljevalci pojočega popotnika. Zato pa mojster, zmožen celo v dobi bližajoče se starosti nepričakovane razvoja, dospava drugam in višje, nego je sam zahotel: na eni strani k modremu in ljubeznipolnemu himnizmu širnega življenja, ki pada v polnih pramenih iz knjige „Strom života“, na drugi k zaupni

melodičnosti, nasičeni z nežnostjo in pestrostjo, ki polni najboljše točke posmrtnih zbirke: „Meč Damoklův“. Žalibog je ostal ta pomembni obrat v ustvarjanju Vrchlického skoro brez odmeva. Tudi v teh letih so se sicer zbirali krog mojstra številni epigoni in učenci, ki pa sploh niso umevali njegovih najglobljih tajnosti in si sami niso upali pod izpremenljivo površino življenja; izmed njih se trudi sivi genrist, Antonín Klášterský, ki rad sam poln čustva razmišlja s spoštovanja vredno vztrajnostjo o formalni obogatitvi svoje lirike, medtem ko Jaromír Borecký, nekdanj koprneči artist, omamljen od boleznih zagonetek ljubezni in žalosti, opušča svoja umetna nebesa in skuša v ponekod delanih verzih trpki okus življenja. Pesniška mladina, v kolikor ni bila popolnoma proti tradicijam, je dajala prednost pred Vrchlickim dvema že nekaj let mrtvima mojstroma. Veliki pretvornik češke proze in lirike v letih šestdesetih in sedemdesetih, Jan Neruda, je postal vzor onim, ki so iskali temelja poezije v trdih tleh življenja in resničnosti in ki so nad bleščečo krasoto oblik postavili prosto zakonitost notranjega pesnikovega življenja! V tem zmislu je bil spoznan šele sedaj Neruda kot pravi junak modernega češkega pesništva. Drug krog občudovalcev je nabral krog sebe gotiški in romantični sanjač Julius Zeyer, ekstatičen duh z ognjevitostjo slikovitosti in močno nepravdo kulturo; vsi iluzionisti, bežeči v časne in krajevne daljine ali pa v deželo duhov in zamaknjenja, vsi romantiki, zame-tujoč realnost in vsakdanjost, vsi oznanjevalci gesla „umetnost radi umetnosti“ so se priglasili k Zeyeru. Tako se udeležuje nekoliko velikih mrtvecev pesniškega dela sedanjega rodu na Češkem, čeravno treba priznati, da njihov vpliv ni ravno neposreden — slovstvo tako mlado, kakor je češko, je deležna večinoma

blodenj mladine sploh, da je tradicija breme, ne opora.

Kot resnična slovstvena sedanost se čuti ustvarjanje onih pesnikov, ki se bližajo danes petdesetim in ki so stopili v javnost koncem osemdesetih oziroma v začetku devetdesetih let. V ospredju stoji mogočna in raznorodna trojica lirikov: J. S. Machar, čigar debut spada v l. 1887, A. Sova, ki je izdal prvo zbirko l. 1890 in O. Brežina, ki je znan od l. 1895. Machar in Sova sta petdesetletnika, Brežina se je rodil l. 1868. I. S. Machar, ki je bil nekaj časa bolj radi svojih kritično-polemičnih spisov nego radi značaja svoje poezije voditelj literarne revolucije devetdesetih let, je dovršil začetkom novega stoletja svoj obrat k pesniškemu objektivizmu, na katerega se je dolgo pripravljaval. Njegovi lirični začetki so stali v znamenju najkrasnejšega individualizma: z golo odkritostjo, v kateri je tičala resnična moška odločnost, je dajal v grenki erotiki in v ostri brezobzirni meditaciji svoj jaz, razdražen od neprestanih sporov z družabno občutljivostjo, npravnostjo in javnim redom; ločivši se nihilistično od vsega, je mučil pesnik samega sebe z ironijo. Kolikor bolj pa je Machar doraščal v moža in dozoreval, toliko bolj je spoznal za neobhodno potrebno premagati ta nevarni in neplodni solipsizem in pristati v nečem trajnejšem, obsežnejšem, splošnejšem. Tako je postal lirik, obdarjen z bistro sposobnostjo opazovanja in veliko analitiško gotovostjo, smel, samonikel in upoštevan kritik družbe, katero je našel oslajeno od nazadovanja in prevzeto od razpada moralnih sil: v verzih jekleno ostrih in krvavo neposrednih, pogosto meječih na prozo, toda vedno rezkih, jasnih, jezikovno čistih, je začel s kritiko verskega, političnega, socialnega, ženskega življenja, toda ni pozabil z njemu lastnim podarkom razložiti svoje hladno sta-

lišče, ki se je nagibalo k verskemu pozitivizmu in k demokratičnemu socializmu. Toda niti ta stopnja objektivacije Macharja ni zadostovala; hrepenel je po popolnejši oddaljitvi od solipsizma. Rezki satirik sodobne avstrijske politike je zbežal začasno z Dunaja v Rim, neizprosni patolog modernih družabnih laži se je zaljubil v antiko, in ko se je v vodah Črnega morja in čarobni slikovitosti klasičnega Krma dodobra rešil romantične sentimentalnosti, je postavil za svoj pesniški program, narisati v ciklu strogo objektivnih epičnih, oziroma iz trenutnega razpoloženja vzrastlih pesmi razvoj človeštva in sicer tako, da bi npravnostne in družabne vrednote rimske antike mogočno prekašale kulturo krščanskega srednjega veka. Celota, še ne zaključena, naj nosi značilno ime: Svědomi věků in razen prelepega, toda neorganičnega prologa knjige „Golgotha“ šteje ciklus doslej sledeče zvezke: „V záři hellenského slunce“, „Jed z ludey“, „Barbaři“, „Pohanské plameny“ in „Apoštolové“. Dela, posvečena rimskemu cesarstvu in laški renezansi so sijajna v prepričevalnosti nazorov in v plastiki izvedbe, zato pada pesnik v spisovanju srednjega veka v suhoparno in prozaično poučnost, brezbarvno treznost in preveč vsiljivo tendenco. V celoti je doprinesel I. S. Machar svoji želji po objektivnosti preveliko žrtev: on pesni brez inspiracije, ustvarja dela čisto mehanično, manjka mu poleta in gorečnosti — izkratka, on nehuje biti pesnik. Osebná lirika, ki je bila nekdanj Macharjevo najdražje področje, postaja sedaj golo „ornamentalno dopolnilo“ in celo tam jo pokriva sivi prah dolgočasnosti, megla brezbriznosti in utrujenost ostarlosti. Machar kritik, napadalec in polemik se je umaknil sedaj popolnoma k feljtonu, ki ga je po Nerudi privedel do nove popolnosti: njegove nedeljske besede

v dnevniku „Čas“ pogrešajo sicer marsikje osebne plemenitosti in pesniškega vkusa, toda kipe duhovitosti, prevzemajo človeka radi izborne karakterizacije ljudi, zemelj in narodov, podjarmljajo z uspešnostjo napadov, point, karikatur.

Ako se je I. S. Machar v novem stoletju v mnogem izgubil samemu sebi, lahko rečemo o njegovem sovrstniku in protihodcu Antonu Sovi, da je našel samega sebe popolnoma šele sedaj. Prva knjiga, s katero je nastopil ta goreči impresionist in nežni pokrajinar v dvajseto stoletje, je retrospektivnega značaja in nosi zato značilni naslov: „Ještě jednou se vrátíme...“ V nji zahrepeni čuteči lirik še enkrat z motnim pogledom v kraje drhteče mladosti; v nji odpira znova razbolele rane, ki mu jih je zasekal preveč neposredni stik s propadajočo družbo, polno laži in izdajstva; v nji obračunava znova z iluzijami neizpolnjene ljubezni. Toda v popolnem nasprotju z dvema čisto analitičnima in zanikalnima knjigama prejšnjih dni, odmevajo v ti neenotni, toda zelo bogati Sovovi zbirki idejni in pesniški zakladi: nad staro, neprijazno in prigušeno zemljo se boči nov, boljši svet, ki ga je zidala lirična sanja in socialno filozofska nada poetova; Sova govori o njem kot o „dolini novega kraljestva“. Sen, katerega je imenoval Nietzsche nadčloveka in Ibsen tretje kraljestvo, se izpolnjuje, individualistične želje in socialistični zahtevki utihajo; med družabno pravičnostjo in med samopravno rastočo popolno osebnostjo nastaja ravnotežje. V nadaljnjih knjigah, zlasti v „Dobrodružstvih odvahů“ in v „Zápasech a soudech“, sledi Antonin Sova modernemu človeku na strni in nevarni poti v to, državo bodočnosti: navdušene himne, pe-vane v polnoglasnih lahkih verzih, rišejo v velikih freskovih obrisih smeje želje jutrišnjega dne. Hude in strastne obtožbe današnje družbe

kipe pesniku iz ust v smelih in življenja polnih stihih; baladno temno pobarvane slike posveča bedi socialnih izobčencev, medtem ko se dviga poglobljeni pojem vroče občutene narodnosti v številnih improvizacijah nebrzdane zgovornosti. V vseh teh skladbah, hrepenečih k splošnemu in nadosebnemu lirizmu, se pojavlja Anton Sova prej kot trenutno vznemirljiv zagovornik menjajočega se čustvenega razpoloženja, nego kot dosledni mislec, zasledujoč gotov idejni cilj, in kakor omahuje v nazorih in simpatijah, tako menja tudi način izražanja od krhkega impresionizma do mogočne sinteze. Pri tem ne utihne v Sovi zaupna osebna lirika, pršeč v pesniških oblikah čiste melodičnosti iz tajnih globin erotike, v katero vlija navadno nekoliko grenkobe in melanholije; komentar h knjigi „Lyrika lásky a života“, ki nosi na sleherni strani pravo pesniško posvetitev, dajejo drobne Sovove povestice, ki izdajajo v njem bistrega psihologa nemirnih duš in razposajenih src, kateri vlada z umetnostjo risbe razpoloženja, ne pa s sposobnostjo širše kompozicije; zato se mu roman ne posreči.

I. S. Machar se je oddaljil od individualizma v historični epiki, A. Sova je dosegel v himnah in v socialnih vizijah nadosebno liriko, toda oba je prekosil mistik Otakar Brezina s pesniško objektivacijo. V dvajseto stoletje vstopa Otakar Brezina, da zaključi svoje življenjsko delo s knjigo čiste mistike „Ruce“, da napiše k njemu estetično razlago v zvezku spisa „Hudba pramenu“ in da potem opazuje, kako njegov proroško silni in človeško goreči klic odmeva v domovini in preko mej; od desetih let ni priobčil Brezina, samotar, zakonpan v znanstveni in filozofski študij, niti besedice, on, ki je delil doslej s kraljevsko radodarnostjo, toda tudi s kraljevskim vkusom, svoje zaklade slik, metafor, stihov, novih rim in

krasot jezika. Zvezek himen in molitev „Ruce“, v katerem se vrsti široko pisani prosti stih s strogo vezanimi ritmi, zaključuje organski poezijo peterih Brezinovih del. Razpor, ki je razburjal tragične strune v duši mističnega misleca, je premagan; ni več dualizma med bogom in vsemirom, med človekom in narodo, med jasno mislijo evolucije in mračno snovjo, med tajnim poslanstvom človeštva in med boleščjo posameznika — omamljajoča moč pesnikove vere in ljubezni je premagala te propasti. Celi kozmos, v katerem se spajajo vidne in nevidne roke gnotnih in duševnih bitij v valovito delo, poje enoten paian pravičnosti in reda, ustvarjajočega razvoja in skupnega spasa. In pesnik sam? Premagavši subjektivno gorje svojega raztrganega in mračnega bitja, je izginil davno v tipično pojmovanem rodu bratov, oziroma kakor sam pravi, prerokov, blaznih tvoriteljev templjev in se udeležuje z disciplino in pokorščino zborovega speva v proslavo mistične osvoboje. Vse, kar ima skupnega z lastno osebnostjo in lastno usodo, potlačuje sedaj v svoji liriki; sprejema vsako skušnjo, boleščjo, prevaro kot nekaj tipičnega, da, značilnega, izločuje sebe kot posameznika iz svojega dela — in na konec umolkne. Zadnjo njegovo knjigo „Ruce“ katero bo, glede pesniške ustave, tehnike riseb, ritmične pravilnosti, kakor tudi ostala dela Brezinova poskušalo doseči še nekoliko pokolenj, ni mogoče čitati brez globoke, čisto človeške ganjenosti. Morda tiči v tej ganjenosti le moralno občudovanje pesnika, ki, dovršivši miselno in umetniško delo integralne objektivacije, umolkne na veke, čuteč, da je krog spojen? Ne vsebuje morda tudi boleščjo nad žrtvijo te objektivacije, nad tem, da je Otokar Brežina zavil popolnoma v stran od dramatične resničnosti osebnega razvoja, da je popolnoma potlačil konkretno življenje,

da je kot sin Faustov zbežal pred našimi očmi v nadzemske daljave?

Nemogoče je trditi v pravem zmislu besede, da so ustvarile te tri velike pesniške osebnosti, Machar, Sova, Brežina, svojo lastno šolo, čeravno je mnogo lirikov podleglo njihovem vplivu, Macharjevi ironični, oziroma napadajoči razlagi družabnega preporeda, Sovovim liričnim meditacijskim vlogam in senzitivnemu značaju, Brežinovim duha vznemirjajočim metafizičnim tesnobam. Tudi je učil Machar jadrne in nazorne jednatosti izraza, Sova je vodil k melodioznemu ovladavanju stiha, Brežina je vzgajal k odločnosti in krasoti nove in široko razpredene metafore. Če je danes v češki liriki prava pesniška šola, so to le dekorativni simbolisti, katerih poetika se sklicuje predvsem na francoske vzore. Pesniki, oboroženi s poznanjem starih kultur, ovladujoči z sigurnostjo zaokroženo zoblakovane stihe, toda nagibajoči se od resničnosti v minulost ali pa v svet preludij in upoštevajoči bolj otrplosti podobno stanje, kot vrveče življenje, izbirajo z odločnim stilističnim naporom blodne in slikovite simbole, da izrazijo z njihovo pomočjo svoje notranje vtiske in čustva. Priprava za to šolo je pesniško delovanje mlajših učencev Jaroslava Vrchlickega, toda v celoten sestav so izvedli ta načela pristaši „Moderni revue“, ki so si dajali početkoma sami naslov dekadentov. Najvažnejši izmed njih, Jiří Karásek ze Lvovic, kateri je vkljub nekaterim poizkusom v romanu in drami tipično lirična osebnost, se je že precej razvil. Žalost njegovih prvih pesniških knjig je v temelju fizičen gnus in spolna naveličanost, groza pred življenjem in hrepenenje po smrti, vse prepojeno z naturalističnimi posameznostmi in s programatičnim padanjem. Nato se Karásek pod vplivom tujih novoidealstov in domačega pesnika Zeyerja zduševnuje v zmislu novoromantičnem,

obrača se popolnoma v minulost, vlaga v stihe starinski muzej in celo zakristijo, toda brezupna žalost ostane v duši še nadalje. Karásku je življenje nečimernost, erotika prokleta, prijateljstvo dim, ljubezen do krasote muka. V zadnjem času svojega ustvarjanja, zlasti v knjigah „Endymion“ in „Ostrov vyhnanců“, najde njegovo nečlenje za to svoje stalno duševno razpoloženje plastičnih simbolov in naravnost klasičnega akademično obrušenega izraza: toda vendarle je to smrt, kar diše iz njegovih vnanje tako popolnih in brezhibnih pesmi. Melanholiki so tudi vsi ostali dekoracijski simbolisti, najsibo že Jan Opolský ali Rudolf Medek, Adolf Veselý ali František Taufer, in vsi imajo sicer nežne in vkusne roke cizelerjev, toda mrzle in pogosto nemožato srce odtujenih, da papirnih ljudi.

Kaj je bilo nujnejše kot reakcija proti tej gizdavi in mrtvi brezgibnosti? Oglasila se je kmalu in od več strani. Odpor proti iluzivnosti, proti obličevanju v minulosti, proti abstraktni umetnosti se je pojavil najprej v snovi nekaterih pesnikov, ki so se bodisi naslanjali naravnost na Macharja, ali pa šli samostojno po njegovih stopinjah. Močan ozir na javne potrebe sedanosti, občutljivost narodne zavesti, vnetost za časovne razmere je navdahnila nekoliko pesnikov, kojih stih je namenoma resnoben in trezen brez oblikovnih okrasov, brez rafiniranih prelesti. V prvi vrsti je to silni in strastni pevec družabnega in narodnega zatiranja rudarskega naroda na češkopolski meji pod Bezkydi, skrivajoč se pod pseudonimom Peter Bezruč, ki je, udušivši na najmanjšo mero pojave svoje bolesterne osebnosti, zrastle v izrazitega narodnega pesnika potujčevanih delavcev in izpremenil najbritkejšo resničnost v pravo tragiko in instinktivni nagon v bolesterne patos. Tako je prinesel Peter Bezruč, mojster lahkotnega jezika,

osveženega z narečjem in bronastih stihov, tako krasnih in vendar lahko čitljivih, novih tonov v narodno-politično pesništvo, ki ga je bil Machar prerodil v zmislu kritične treznosti in stroge resničnosti. Politični pesnik, stoječ popolnoma v sedanosti in zametujoč vso dekorativnost, je tudi Viktor Dyk, ki je začel z ironično liriko in dospel v poslednjem času k sentimentalni liriki; kadarkoli se njegovo srce, katerega često preglašuje mrzla ideologija in drugič zopet umetna igra s protislovji, ojunáči do polnoglasnih izrazov, čujemo povečen svarilni klic po narodni energiji in u sekani, oponašajoči in ujedljivi Dykov verz stopa sunkoma ogenj, ki naravnost preseneča in kateri popolnoma manjka njegovim enoličnim romanom, hladno dialektiskim povestim in dramatičnim eksperimentom. Isti odporni tok proti mrtvemu artizmu, ki je vodil P. Bezruča in V. Dyka, dva resnična pesnika, je objel tudi kmečkega primitivista brez vkusa in mere, Jožefa Holega; edino tam, kjer se je naslonil na narodno popevko in prstonaroden slog in nastopil na ta način po svoje pot Nerude in Sládka, je ustvaril nekoliko lirčnih enot, ktere ljudstvo rado poje. Pravih pesmi, ki naj bi se v lahkotnem poletu in z močno rezkostjo melodično dvigale nad temeljni žar človeškega srca in ga reševale bolesterne teže, v češki liriki primanjkuje: za Sládkom, učencem F. L. Čelakovskega jo je skušal prenoviti plitki in neokusni improvizator F. S. Procházka le s srednjim uspehom; v višino jo je povzdignil A. Sova; v mladosti je napisal nekoli o nepozabnih popevke nežnega odseva Karel Toman, otožni ljubitelj čudesnih prigodkov, zmožen najviharnejših doživljajev.

Odločno in resno je dovršil reakcijo proti opešanji umetelnosti in meglenemu iluzionizmu vročerkvni in občutljivi pevec prirode in

ljudstva, nagonov in gozdov, solnca in spolnosti, Stanislav K. Neumann; od programnega anarhizma, od burnega slikanja velikega mesta, od modne hvale Satana so dospeli njegovi svobodni in izraziti stih do najtesnejše bližine k naravi, do nage nepcsrednosti doživljaja in do pogumno intenzivnega izraza. V marsikateri teh črt soglaša z Neumannom najmlajša pesniška šola, ki je pa šele v postanku in se dozda še ni znebila docela tujih vplivov. Od iluzivnih simbolistov jo loči načelno strastno in vzburljeno razmerje k življenju, ki se mu je treba popolnoma udati in katerega vroči dotik se mora ohraniti in ne odstranjati. Ampak to razmerje ne sme biti samo površno in neobvezno dojemno, kakor so to zahtevali impresionisti, to razmerje naj bo dramatično, obvladujoče celo osebnost kakor v intelektualnem tako v nravnem oziru. Od pesmi se torej zahteva sinteza življenja in organična zakonitost. Temu podreajo najmlajši liriki tudi zunanjo pesniško obliko in prihajajo k novejši tvorbi svobodnega stiha, kakor ga nahajamo pri Sovi. Brezini in Bezruč; rekel bi, da ima svobodni stih sedaj zakonitejši razpored in dramatičnejšo tvorbo. Iz te poslednje pesniške šole, ki se osredotočuje doslej izključno na liriko in se, kar je obžalovanja vredno, ne briga za dramo in roman, bi mogli navesti nekaj imen, n. pr. muzikaličnega sanjarja z metafizičnimi težnjami ali z deško duševnostjo, Jana z Wajkowicz, učenega in formalno zaznave, eklektika globokosežne spretnega Otakara Fischer-ja, ponekod meglenega toda globokoresnega lirika nravnih prerodov Stanislava Hanuš-a. Na čelu pa jim stoji Otakar Theer, katerega poslednja zbirka stihov „Úzkosti a naděje“ iz l. 1911 ne pomenja nič manj kakor l. 1896 Brezinove „Svitání na západě“, l. 1897 Sovovi „Vybouření smutky“

in l. 1901 Macharova „Golgatha“; ta knjiga je glede umetnosti in misli tipična za svojo dobo. Otakar Theer je bil že od začetka pesniške poti teman senzualist, ki se je strmoglavil v vrtnec ljubezni in življenjskega doživljanja s silno intelektualno radovednostjo in ti dve osnovni prvini njegove osebnosti sta rastle v njem neprestano in se borile med sabo za zmago. S tem je prihajal v njegovo liriko dramatični živelj, katerega je Theer dosledno oživiljal, ga vodil z vedno močnejšo filozofično disciplino in strožjo nravno odgovornostjo in ga osvobojeval postopoma od raznih zapeljanj literarnih mod. V poslednji zbirki, v kateri si je priboril njegov slikoviti jezik možato polnost in v kateri kaže njegov od svobodne ali notranje pravilne ritmike obvladani stih glasbene vrednosti, gre Theeru naravnost za povzdig duše od čudnega odreka k verski in nravni trditvi. Ženina ljubezen in okrutnost, čari in glasovi samotarske narave, barbarski in divji jezik mnogih predmetov, kosmogonični izrazi življev so mu kantonarji na ovinkasti toda navzgorjni poti k višji sintezi lastne usode.

Težnja po ožunačenju osebnosti, pa strogi uveljavi usode, po premišljeni organizaciji nravnih sil, z eno besedo, po dramatični sintezi, se oglašajo krepko tudi v sceničnih delih mladega pokolenja. Drama je imela v češki literaturi vedno nekako podrejeno vlogo in krasno Narodno gledališče v Pragi ni moglo niti v novem stoletju postaviti svojo izborni igralno silo in svojo zelo uspelo režisersko umetnost v službo zares mojstrskih del. Drama je tvorila po navadi le postransko zanimanje lirikov in romanopiscev; zgodovinske igre, scenične bajke, bajeslovne žaloigre, poredne veseligre iz davnih in bližnjih dob so pisali veliki epiki in liriki: Julius Zeyer in Jaroslav Vrchlický in nji-

hovi: osladni epigon z dekoracijsko vlogo, Jaroslav Kvapil, današnji šef igrokaza v Narodnem gledališču; o družabnih vprašanjih, položenih v okvirju meščanskega življenja so diskutirali po okretnem igralcu Fr. A. Šubertu, realistični pripovedači in romanopisci M. A. Šimáček, F. X. Svoboda in V. Hladík. Dramatik od nog do glave je šele Jaroslav Hilbert, ki je došel od „Vině“, jasno in sveže izdelane drame in od dveh igrokazov, preobloženih z neprebavljeno ibsenovsko problematiko, do tragedije velikega sloga s kultom junaške sile „Falkenštejn“. Po Hilbertovih stopnjah hodi dobri psiholog ali srednjevrstni tehnik Jaroslav Maria, medtem ko teži barvni pesnik zgodovinskih žaloiger „Kniže“ in „Kráľ Václav IV.“, Arnošt Dvořák, v okvirju velikih in gromadnih prizorov k sintetizirani narodni historiji.

Razvoj češke pripovedne in romanove proze prikazuje na prvi pogled drugačno logiko kakor razvoj sodobne češke lirike. Uvažujejo se predvsem snovni oziri, nikakor pa čiste slogove težnje; reševanje družabnih in narodnih problemov izčrpa pisatelje v večji meri, nego je to zdravo za pripovedno lahkoto in psihologično nazornost, vpliv tradicije, da, celo sistematičnega tradicionalizma se javlja zelo očito. Od devetdesetih let, ko je razburil vpad ruskega realizma in francoskega realizma češki roman, posvečujejo teoretiki in romanopisci sami pazljivo pozornost kompozicijskim vprašanjem, poglobljeni motivaciji, izkratka formalnemu ustroju romana, toda nakrat se pojavi nujen problem, ki vznemirja mozeg in razburja srce in ves romanov zakon in red se podrejuje njegovi rešitvi. Nič manj kakor rusko romanopisateljstvo izgublja tudi češka pripovedna proza, vsled tega problematičnega življa na epični neposrednosti in pozablja medtem, ko odgovarja na življenjska in kulturna

vprašanja, čestokrat na umetniško samopravnost.

Globlji pogled v češko romanovo ustvarjanje prepričuje, da še začetkom dvajsetega stoletja nista izgubili na resni važnosti dve zahtevi, ki ju je izrecno postavilo romantično narodno prerajenje, t. j. ohraniti živo in vzneseno zvezo z zgodovino in obenem dospeti z globokim in ljubeznipolnim poznavanjem ljudskega življenja k pravemu razumevanju narodne posebnosti in izvirnosti, iz prve tendence se je razvila zgodovinska češka povest, druga prešinja mnogoštevilne podobne kmečke istinitosti iz raznih krajev Češke in Morave. Češki zgodovinski roman, ki uživa v ljudskem čitateljstvu brezmerno priljubljenost in ki izgublja v mlajšem pisateljskem pokolenju vidno svoje gojence, ni uvaževal nikoli čisto umetniških zahtev in najznamenitejši njegov zastopnik Alois Jirásek se je držal vedno bolj narodnovzgojevalne tendence, stroge znanstvene dokumentacije, narodopisnega in obdobjnega kolorita, kakor kompozicijskih in psihologičnih ozirov. Njegova obsežna in mnogosežna pripovedna dela, katerim je pridružilo novo stoletje podobo pisateljevega rojstnega kraja na meji pruske Šlezije, „U nás“ in epopejo razklada husitske vojske „Bratstvo“, so po osnovi kronike semtertje zelo žive, nazorne, razpoložne, z nebrojnimi različnimi podrobnostmi in slikovitimi prizori in originalnimi postavami, ki jih objema nema ljubezen do demokratičnih in rodoljubnih teženj narodne preteklosti; k razčlenjenim in psihologično izdelanim romanom se nikakor ne morejo prištevati. Kronike v sceničnem ustroju brez pravega dramatičnega življenja so tudi zgodovinske slike, katere je napisal Jirásek za Narodno gledališče; one očividno vzgajajo narodno energijo, a puščajo umetniško zanimanje popolnoma hladno. Jirás-

kov tovariš, zaslužni kulturni zgodovinar XVI. in XVII. stoletja, Zikmund Winter, mojster v drobni sliki in starinski groteski, se je našel umetniško, še ne dolgo pred svojo smrtjo v jedrnatih tragikomičnih sličicah iz stare Prage, nazornih in pristnih v vsaki podrobnosti in resnično človeških pod slikovito arhaistično zunanostjo; ni jih dosegel, ko je hotel podati ravno na sklonu življenja z romanovim in elegičnim „Mistrem Campanem“ belogorsko tragedijo.

Dandanes prehaja zelo priljubljeni roman iz kmečkega življenja od romantičnega osamčenja izjemnih, čustveno čudovitih ter v mišljenju in nramnosti junaških postav k realističnemu prikazovanju vsakdanjosti pri delu, v težavah, v trpljenju, pri čemer služi narodopisno proučevanje kot priljubljen pomoček. Ko je pa enkrat ugotovljena in popisana zunanja istinitost češkega in moravskega kmeta, skušajo psihologi-realisti poseči pod površino k verskemu, nramnemu in socialno-rodbinskemu življenju in iščejo v kmečki duši odsev sodobnih mišljenjskih gibanj. Ko je končno dogotovljeno mnogo romanovih študij o češkem kmetu, naj si bo že iz oddaljene ali nedolge preteklosti, prihajajo rovi avtorji k sedanjemu kmetu, da zasledujejo spremembe, kateri podlega njegova duša v sodobnih gospodarskih in političnih razmerah. Tipi, ki jih srečujemo med epiki češkega kmečkega prebivalstva, so zelo raznovrstni: suhi kronisti, ki podajajo natančno dogodbeno istinitost in bistrogledi ideologi, ki se skušajo v narodni filozofiji, programni ljubitelji slikovite površnosti in v resnici tragični pesniki, ki iščejo odsev lastnih usod v žalostnih prigodbah kmečkih junakov. Pristni gorjanci češkega severevzhoda, ki jih je heroizovala v šestdesetih in sedemdesetih letih velika epična umetnost Karoline Světlé v nram-

nem in verskem oziru, so naši na razpotju stoletij dva romanopisca skrajno različnega značaja: fantastiki naklonjeni in v časovna vprašanja zaljubljeni zapozneli romantik Antal Stašek je vlagal v težki okvir spiritističnega, socialističnega in narodnoobrambnega gibanja čudovite postave čudernih usod, enostavni in čustveni realista Karel V. Rais pa je predstavljal neveliko vrsto resničnih in ganljivih kmečkih tipov v večnih nadlogah na polju, v težavnih rodbinskih razmerah, v žalostnih bajtah v bolestem značajnem razkladu, povzročenem vsled mestnega vpliva. Kronisti moravskega in slovaškega ljudstva so barvitejši, vpoštevajo mišljenjsko in nramno življenje malo, proučujejo s skoro slikarskim očesom slikovito povrhnost in kažejo zmisel za ljudsko veselje in preprosti narodni humor. Gabriela Preissova, ki se je udala pozneje konvencionalnemu pripovedovanju, je risala drobne, sveže črtice, narodopisno dovzetni in natančni Alois Mrštík je ohranil v širokopoteznem „Roku na vsi“ v kinematografični vrsti nasičenih in zamotanih prizorov celo življenje Slovakov na južnem Moravskem v mejah jednega leta. Tudi Jan Herben je moravski Slovak, ali njegova racionalistična osebnost, vzgojena zgodovinsko in nasičena z naprednimi tendencami, se nikakor ne zadovoljuje s počutno in čustveno istinitostjo, v kateri se žive njegovi pisatelji-krajani, z natančno razlago družabnih razmerij, nramnih in verskih prikazni javnih pojavov in rodbinskega življenja skuša Herben v kronistični skladbi „Do tretjega a četrtega pokolenja“ prikazati slovaško plemensko dušo. S svojim bistroglednim idejnim zanimanjem se približuje Herben obem najboljšim psihologom češke narodne misli, Josefu Holečku in Terezi Novakovi; toda če je Herben s celim temperamentom preprostonarodni novičar, če je Holeček pre-

prostonarodni filozof, pravo pesniško dušo smemo imenovati samo Terezo Novakovo. —

(Konec prihodnjič).

Arne Novák. (Praga).

Iz našega slovstva po novem letu 1914.

Po dolgi suši, ki jo je ne vem več kedo nazval „porodniško stavko“ naše Muze, se je končno odprlo naše književno nebo ter nam dalo kopico spisov razne vsebine.

Da začnemo pri Mohorjevih, — „ni kje prijati zanje“. Volumen je sicer lep, kvaliteta pa običajna, kar pove dovolj. Pregelj je v „Mladi Bredi“ sicer našel mestoma in sporadično ubranejšo struno, Bezenšek rešuje, kar se da rešiti, s popularnim opisom vojne, vse drugo je v neprodorni temini. Škoda denarja za takšno „ljudsko“ štivo v slabem pomenu besede. Toda sedanjemu vodstvu je vse surdo tyrannio fabula dicta. — Matica Slovenska je izdala povečano izdanje o priliki svoje petdesetletnice. Svečan trenutek: Petdeset let kulturnega dela, zasnovanega v malih razmerah in z malimi sredstvi, v hudi dobi, plodonosnega, četudi ne herojskega. Škoda, da je Matico baš letos doletela nerodna usoda, — knjige radi tiskarniške stavke do sredi februarja 1914 niso mogle iziti. Vis major. Najtežje smo pričakovali novi roman Podlimbarskega. — „Gospodin Franjo“ ima na mah naše simpatije. O njem samem sicer ne izvedemo mnogo več, nego je to v romanih običajno, namreč da je ves čist, značajan in energičen korenjak, ki hoče uresničevati svoje ideale, zadene ob nepremagljive težkoče, postane žrtev kovarstva in sistema in se vsestransko zameri, le naklonjeni bralec mu ostane zvest in se blaženo smehlja, ko si junak izvoli preprosto dekle, čisto in seveda nad vse krasno golobičico, ki

postane po nekih zaprekah njegova oboževana ženičica, ki mu sladi življenje do blažene starosti. Glavno jedro romana pa to ni. „Gospodin Franjo“ je le neizogibna figura, okrog katere nam grupira pisatelj to, v čemer vidim jedro in pravi pomen romana: To je nacionalen roman v dobrem zmislu besede, jezgrovita slika in obtožnica onega prokletega kulturtregerstva, ki je okužilo napredka željno bosensko, naše ljudstvo s svojimi Samojli, činovniki, štrafuni, oficirji, vohuni, skitalci, cipami, faliranimi eksistencami, dunajskim židovskim liberalizmom in kar je več tacega importnega blaga, ki ni podvrženo nobeni carini. Tisti večeri v tuzlanskem kazinu, Etelka — leben, prismojeni Mik, naduti glavar, adjutant, to so žal le preressnične osebe, ki jih je pisatelj kratkomalo fotografiral, — nič mu ni bilo treba pretiravanja in retuše, niti pri renegatu Buzdugi, — poturica je hujski od Turka, in hrvatski žandar Buzduga najhuje črti te proklete „čuže“, koje je treba z bikovko, psom, verigo in prekim sodom navajati k rezoni in kulturi. Tako pogosto se tudi vidijo tiste srbske ženske, — zlasti v južnem Ogrskem jih je baje mnogo, — ki se ne zavedajo svoje narodnosti, marveč se prodajo nemiško-magjarski „boljši“ družbi. Oh, in ta naš, domači, ponižni slovenski Hren, čigar strahopetnega petoliztva se sramuje celo njegova častivredna žena! Ta Hren je postranska, pa tako tipična figura! Zaradi teh karakternih tipov, ki ostanejo v našem slovstvu, odpuščam pisatelju, da je preveč idealno naslikal narod. Res, stara Bajičevka in hrabri, sanjavi revolucionar Jovica, — zdi se mi, da ga poznam in da mi je brat! —, toda bosenski „mužiki“ le niso taki poštenjaki, tudi pred okupacijo niso bili taki zgolj poštenjaki, kakor nam jih slika ta roman. Edini antipatični „bedni katolik“ Bobojedac pokaže

tudi to senčno stran. — Toda vse v vsem: Roman je izboren in visoko nadkriljuje dosedanje, skoraj bi rekel „izdelke“ istega pisatelja, — vzdiga ga naenkrat in nepričakovano tako visoko med naše pripovednike, da moramo njemu in Matici Slov. čestitati. — Funtkova umetniška drama „Tekma“ se glajše čita, nego sliši na odru, zato je prav, da je delo izšlo, četudi ni „najboljše slov. dramatično delo“. Mencinger pa ni več za našo dobo. Pieteta je sicer lepa reč, pa nekam draga. — Z znano pridnostjo je sestavil bibliograf Janko Šlebinger slov. bibliografijo za l. 1907—1912. Vendar pogrešam celo vrsto lepih esejev in člankov naše revijalne literature, neglede na vprašanje, so-li dela take vrste umestne za Matičino izdanje? O tem se da mnogo debatirati*), gotovo je pa to, da 95% naročnikov tega spisa ne bo niti razrezalo. — Pridemo k narodnim pesmim, ki so zastopane letos precej obilno, — slovenske in hrvatsko-srbske; poslednje je izdal dr. Branko Vodnik (Drechsler) s poseb-

nim predgovorom in z uvodi v posamezna poglavja. *Aequum et iustum est*: ko čitajo Hrvati Aškerc, oglejmo si mi hrvatskosrbske narodne pesmi, — ki so prav srečno izbrane, čeprav pogrešam nekaterih (Glej N. P. izdanja Mat. Dalmatinske!) V 15. snopiču Slovenskih narodnih pesmi je nepozabnega Štreklja prav srečno nadomestil njegov učenec Glonar. Pri teh narodnih pesmih pa moram grajati veliko napako, — a katere seveda ni kriv niti Glonar niti Štrekelj, marveč odbor Maticе, sedanji in prejšnji. Kako lepa slika narodovega čustvovanja, mišljenja, mentalnosti, torej tudi kulture, kako lepa zgodovina narodove pravosti so narodne pesmi! In — za mladino ta izdaja itak ni namenjena, ker je zanjo mestoma že sedaj, no, recimo, nevarna. In vendar je v vseh dosedanjih 15. snopičih skoraj docela exstirpirano (to je pravi izraz, ki spominja tudina v v. sekcijski) vse, kar cika vsaj malo na seksualnost. Pol svoje pravnozgodovinske, svoje kulturne vrednosti je ta zbirka izgubila radi svoječasnega mukerstva prejšnjih odborov in radi nepotrebnih ozirav sedanjega. Če hoče Matica res pomembno, znanstveno izdelano in torej točno zbirko narodnih pesmi, ki naj pokažejo prosti narod, kakršen je res, brez „ozirnih zamolčevanj“, mora izdati popolno zbirko narodnih pesmi, torej tudi tiste „nenravne“. Res, da bi s tako ločeno kodifikacijo sedaj več škodovale, nego prej, pa raje tako, nego spraviti tako monumentalno delo ob polovico vrednosti. — Omeniti treba, da je zunanja oblika letošnjega izdanja mnogo boljša, nego doslej. Samo popir je nedopustno slab za tako trajno izdanje! — Pred M. Slov. je izdala svoje prvo izdanje za 1913 mlada goriška Socialna Matica. Vemo, da ne moremo pričakovati bogvečesa od novoustanovljenih knjižnih organizacij, (Socialna Matica ima danes še le nekaj

*) Bibliografija je kazalo narodove književne omike in delavnosti vsakemu izobražencu, ki mu damača knjiga ni deveta briga. Ni treba, da bi bil človek ravno književni kritik ali zgodovinar, kateri seveda brez bibliografije ne more storiti niti koraka. Slov. Matica je izdajala slednje leto bibliografijo v času, ko se nismo imeli na prebitek niti književnih izdanj, niti prostora v njih. Takrat ni nihče mrmral, ko je pokojni Tomšič v letopisu sestavljal naravnost shematične seznamke naslovov vedno istih časopisov. Sedaj, ko se je našel bibliograf, ki nam je poizkusil podati — žal, da še ne v popolnosti! — tudi podrobnejšo sliko našega revijalnega življenja, sedaj torej, ko je postala bibliografija naravnost zanimivo štivo, so se začeli dvigati glasovi zoper njo. Univerze hočemo!!! „Veda“ bi ne bila „Veda“, ako bi ne protestirala proti tej agitaciji zoper tako potrebno vsakdanje orodje vede.

nad 700 članov), zato nas je to izdanje prijetno presenetilo, četudi še ni na višku jedrnatega, velikega čina. Slančeva „Zadruga“ je napisana z znanim pisateljevim temperamentom, in brani njegovo svetovno in politično naziranje svobode in združevanja. Delo se čita gladko vključno zastarelemu jeziku, ker nosi pisateljevo osebno znamko. Opira se na vrsto modernih del, tudi na Oppenheimerja, izpušča pa slovenske pisatelje, kar je njegova glavna hiba. Ivan Zmavc se bori proti izkoriščanju in propagira svojo energetske socialno filozofijo, nasprotujočo vsem sedanjim „sistemom“ in vendar bistveno enako ž njimi. Ferdinand Seidl je napisal kratko geološko študijo, ki je več nego opis lokalne goriške geologije: Vzornik popularnega predavanja, skozi katero neprenehoma zveni moderno znanstveno naziranje prirodoslovca. Spisu je dodanih mnogo narisov, očrtov in fotografskih posnetkov. Krona celega izdanja pa je krasni spis Borisa Zarnika „O bistvu življenja“, vseskozi strogo znanstvena disertacija, pa tako popularna, sveža in nazorna, da je veselje, če jo čitaš. Zanimanje raste še radi šegavega mestoma polemičnega sloga. Zarnik bi bil naš drugi Erjavec, da mu ni tujina nekoliko pokvarila jezika, kateremu se mestoma poznajo germanizmi (n. pr. „zamore“ itd.). Eno med navedenimi kemičnimi formulami je preobrnil gotovo tiskarski škrt. V „Bistvu življenja“ smo dobili vsekakor delo, na katero sme biti mlada „Socialna Matica“ ponosna. — Vekoslav Kisovec podaja oris delavskega zavarovanja ob roki zakona, dodaja nekaj statistike zavodov, pod katera spadajo Slovenci in dodaja zanimiva politična izvajanja. Mlado društvo je dodalo še znano izborni Ozvaldovo „Srednješolsko vzgojo“ in impetuozni Knafličev letak „Vseučilišče v Trstu!“, tako,

da smo z izdanjem za 1913 zadovoljni in ga želimo mlademu društvu kar najboljši uspeh.

Matica Hrvatska, najrazširjenjša jugoslovanska knjižna institucija, je dala svojim članom za 1913 bogat dar, čigar najznamenitejša sestavina je pač Branka Vodnika (= Drechslerja) Hrvatska slovstvena zgodovina, I. del., z uvodom Vatroslava Jagića „O hrvatski glagolski književnosti“. Knj. I. opisuje razvoj hrvatske književnosti od humanizma do konca 18. stoletja. Za nas je spis predvsem informativen. Pozna se mu, da je pisan z mravljinjo pridnostjo, z ljubeznijo do predmeta, z uporabo ogromnega materiala, tako da je spis ne le za Hrvate, ampak tudi za nas velike vrednosti in važnosti vključno svojim hibam. Predvsem je pisatelj postal žrtev svoje pridnosti, podlegel je ogromnemu materialu, ki ga sicer skuplja, pa ga ne obvladuje stilistično, tako da je slog postal suhoparen in srednješolski. Tudi bi se morala zgodovina hrvatske književnosti ozirati na sodobnost, na paralelizme s srbsko in slovensko književnostjo in s svetom. Kar je v tem pogledu napisanega, je mnogo premalo. Zlasti pa bi zgodovina književnosti še morala podati stike med slovom ter kulturno in socialno zgodovino narodov, — česar se Vodnikova Povijest hrvatske književnosti malodane ne dotika. — Bude Budisavljevića priče „Sličke grude“ so zbirka kratkih kmečkih graničarskih novelic in skic, prikazujočih mišljenje, življenje in čustvovanje našega naroda z Like ravne in Krbave slavne; docela domač spis z mirnim, humornim pripovedovanjem, polnim epike. Vladimir Nazor, hrvatski Župančič, je napisal „Istarske priče“, liriko v prozi, ki se pa preveč izgublja v megleno simboliko in ne dosega dosedanje pesnikove višine. Nikakor se ne morem strinjati z

Marjanovičem, ki imenuje to pesnitev v prozi „najbolji hrvatski spis zadnjih let“. Delo je lepo, zlasti krasen, pa težaven je jezik, — superlativov pa ne zasluži. Nazor nam je že napisal dokaj lepšega, in nam še napiše. Šilovića „Uzroci zločina“ so klasično delo, znanstveno in popularno, povrhu v tako lahki hrvaščini, da priporočam ta spis posebej in posebno slovenskim predavateljem: Spis je krepko orožje za boj proti alkoholizmu, povzročitelju večine kriminalnosti in razblode pri našem ljudstvu. — Andro Kovačević je napisal psihološki roman patvorine Nenadića, poslednjega svojega rodu. Roman iz polpretekle Khuenove dobe je živa slika takratnega hrvatskega družabnega in političnega močvirja, v katerem se izgubi tudi junak romana, ki je „htio mnogo, ne izveo ništa“. Le na večer se mu pozlati življenje ob pogledu na mlado generacijo, ki morda izvede to, kar je sanjala stara. Vse je velikanska slika sivo v sivem, slog je pretrgan, moreč, pripovedovanje kakor pri starcih, ki se odkašljujejo in nadaljujejo ponavljaje se. Najlepši spis M. H. je Viktorja Cara-Emina roman „Iza plime“. Stara generacija sanjačev se mora umakniti novi, trdi, poamerikanjeni, pa internacionalni. V ozadju tendenca rodoljubnega boja s tujino; realistično opisovanje obogačanja v Ameriki, kopališkega življenja v Opatiji, vse prepleteno z nesrečnim ljubavnim romanom, ki konča s pretresljivo, pa originalno tragiko. Značaji so dobro risani, zlasti Klara, stari Palmić in Marunić, Rajković je pa pretirana kukavica. Končno delo, ki mora zanimati vsakega Slovenca: Antona Aškerc a „Izabrane pjesme“, v priredbi dr. A. Bazale, profesorja filozofije. Zofka Kvedrova očita temu izboru in zlasti uvodu, orisu Aškercove osebnosti, medlo akademičnost, češ, ta, ki ga riše Bazala, ni oni

trdi in trmasti božji bojevnik in svobodni mislec, zatiranega naroda bard, kakor je bil pokojni Aškerc. To je sicer istina, toda prireditelj pravi sam, da ne smeš očekivati, že bi mu podao potpunu i jasnu sliku toga života, ... jer i (ovo nekoliko rječi) nemaju namjere, da prikažu ličnost Aškercovu sa svih strana, marveč le, da iznesu najmarkantnije crte misaonog svijeta, što se u njegovoj poeziji razotkriva. Delo ima torej filozofski, ne literarnozgodovinski namen, kar je vsekakor originalno: Takšen uvod in — zbirka pesmi, da pokažeš pesnikovo naziranje. Vajeni smo po nemškem vzorcu dolgih monografij, polnih — izmov in težkega, le vedežem in zaupnikom razumljivega sloga, period in definicij, zato nam je tako enostavno početje filozofa — pedagoga iz prva tuje.

Poleg teh izdanj pričakujemo še nov slovenski roman Alojzija Kraigherja, pesnika „Školjke“, ki je svoječasno dvignila toliko prahu. Baje bo to roman z meje, po vzgledu Bartscha, in hoče kaj povedati o raznih sedanjih kulturnih smereh in raznih znanih osebah, kakor je Lily Braun napisala svoj roman in vpletla vanj zgodovino stranke in naroda in kulturnega pokreta. Zanimanje za ta roman je že danes širše, nego samo v ožjih krogih pisateljev, urednikov in kritikov. Čakanje nam je pa okrajšala knjigarna Kleinmayr & Bamberg z novoletnim darilom, kakršnega Slovenci in Jugoslovani še nismo imeli: Literarna pratika za 1914 je književen dar čisto posebne vrste. Že na zunanaj. Dvanajst možakarjev stopa izpod oblakov po nebeških stopnicah, — dvanajst mesecev, od starega zmrzlega januarja preko mladostnega maja in moškega julija do zgrbančenega decembra, — lepa, simbolna pratikarska in koledna naslovna slika; dasi ni preveč or-

namentalna, je krepka in domača. V ostalem se opazi na prvi pogled izbrana knjigarska oprema, kakor lep trden papir, tudi vezava, okusen knjigoveški predložni papir, ki je pri naših knjigah še redkost, tekst obrobljen z rdečim okvirjem, različne vrste tiska. Hinko Smrekar je naslikal svetnike in mesečne vinjete: Galerija malih umotvorov, kojih mnogi so polni domače šegavosti, naivnosti, pa tudi satire naših dedov, drugi zopet odsevajo neko simplicitas svetovnega nazarja, ki učinkuje na živce, kakor blagodejen dežek na izsušeno zemljo. Dvanajstkrat petnajst je svetnikov, prazniški v rjavi barvi, dvanajst diptihov ob zaglavju mesecev, ravnotoliko dvodelnih vinjet k rekam za mesce. Toliko dobrega nam je izkazal Smrekar s tem delom. Vse leto bomo jemali o prilikah to pratiko in si ogledovali te svetnike, v slabi in dobri volji! Pa naj mu nihče ne očita kake tendence, — dasi se najdejo tudi taki!

Med resnimi sestavki je najboljša, pa nekam zastarela Funtkova razprava o Zlatorogu. Dr. Fran liešič je napisal kratek aforističen in filozofski članek „Žrtve“: Žrtve v malem, kjer se žrtvuje posameznik, nepoznan, brez herojskega poveljevanja, bodo rešile narod če ne prej, pa gotoveje, nego bleščeči čini herojev. — kar dokazuje zadnja naša vojna in zmaga Srbov. — Lepa misel, ki bi vredila, da se obdela obširneje in bolj prepričevalno za pesimiste, ki so se tako razmnožili, da tvorijo že narodno kalamiteto. Zupanova študija o sledovih Merterlinckove filozofije pri Ketteju je spodobno delce, Moje bi pa bil mogel opustiti tisto dolgočasno naštevaje Rodinovi misli o umetnosti, ker nam te misli brez slik že itak ne koristijo mnogo, tem manj pa, če so nanizane tako skoraj slučajno druga za drugo, in v tako okorni slovenščini, ki kaže, kakor da bi bile te

„misli“ prevedene iz nemščine, ne pa iz francoščine. Mnogo boljši, nego esejistični in razpravni, je pripovedni del pratike. Med doneski prvači Vladimírja Levstika noveleta „Okvir brez slike“, satira na etično kakovost naših filistrskih in birokratskih moralistov, pripovedovana brez vsiljivosti, gladko, duhovito, v znanem sijajnem slogu našega najboljšega pripovedača med mladimi, (— Cankar ni več mlad! —), ki se pa žal izgublja v raznih ničnih podlistkih in neliterarnih, četudi koristnih časniškarskih podjetjih.

Milčinskega „Kralj Matjaž“, Podlimbarskega „Tovariš Kladviček“, Meškovo „Pismo“, Lahov „Vrag in Dolenjci“ so dokaj spodobni izdelki, vsak iz običajnega delokroga pisateljev, brez posebnih hib in vrlin. Cvetko Golar je napisal nekoliko preveč bizarno zgodbo, ki bi bila klasična, da jej ravno grajane bizarnosti ne bi jemale vseh učinkov mnogih lepih mest in sloga. Pugelj je dobro izpolnil svojo uredniško nalogo, njegov prispevek pa bi bil zelo koristil, če bil — izostal. To ni literatura, marveč podlistkarstvo, ki v „literarno“ pratiko ne spada. Preje pa že v Mohorjev koledar, kjer bo sicer ravnotako nerazumljen. Govekarjev prispevek „S francosko trikoloro“ se po kakovosti prav uspešno bori s „Strahovito in neverjetno storijo“ za zadnje mesto. Čisto nerazumljivo mi je, da je Pugelj postavil ta „odlomek romana“ na prvo mesto, naravnost absurdno pa, da naša sicer tako neizprosna kritika hvali, in sicer soglasno in neke celo v sicer neobičajnih superlativih hvali ta ...spis. Prosim, to ne gre, to ni nič drugega, nego gostobesednost; nikjer sloga, nikjer nazornosti. Figure so iz lesa, premikajo se, kakor marionete. Pisatelj nam jih ne zna slikati, da bi nastajale pred našimi očmi, marveč mora naštevati razne oficirske porte, šerpe

in hlače, kakor kak modni katalog, in nam podajati dogodke, kakor kinematografski roman. Le pisma manjkajo. Nerodni opis maše, v perfektu, naj bo slikovit? Pogovor topničarja s svetnikom duhovit? Prizori zaokroženi v enotno pestro sliko? Kaj še! Slog ni nič drugega, nego kopičenje adjektivov, slikanje dogodkov je kinematografsko posiljevanje bralečve fantazije, slikovitost in pestrost je pa nekako one vrste, kakor na proslulih „Neuruppiner Bilderbogen“. Če si kupi „Pratiko“ kak „zaveden Notranjec“ radi te neuruppinske trikolore, je ravno radi te trikolore ne bo kupil nihče, ki ima kaj vkusa. Govekarju sicer tega romana ali hvalabogu odlomka ne zamerim, četudi je pisal kedaj kaj boljšega, toda nekoliko uredništvo, in celo kritika, ta posebno, je v tem slučaju odrekla.

Biseri te pratike so pa pesmi in reki Župančičevi in pesmi Golarjeve. Župančičevi verzi zvene, kakor če udarjaš ob zvon, Golar pa veselo cinglja, kakor sani po snegu; Župančič kakor mislec globokih idej, volje in vtisov, oblikujoč snov v monumente iz bron in granita, pojoč visoko pesem človeka, Golar pa igraje in pevaje, kakor škrjanec v žitu. Za njima Maister s kratko žanrsko sličico in dvojje po pokojnem Aleksandrovu otehtih globižic.

Vse v vsem: Ena lepših knjig kar smo jih dobili v zadnjih letih, zbornik in revija naših književnikov. Kar je hiš, se dajo popraviti, — zlasti, da bomo prihodnji polnoštevilni: Cankar, Novačan, Finžgar in več mlajših je izostalo. In morda — morda bi smel v goste tudi kak Hrvat, Srb in Bolgar? — Če pa naj sodim višino nivoja cele slovenske sodobne literature po tem zborniku, nivo ni vrtočlavo visok, marveč prav, prav povprečen. S tega stališča me pra-

tika ne zadovoljuje, — zato ji želim, da se naj pri nas brzo udomači.

Poleg navedenih naj omenim še nekaj drugih izdanj. V nakladi „Pučke tiskare“ v Zagrebu je izšla v 1. zvezku „Moderne knjižnice“ zbirka „Najboljih slovenskih novel“, ki sta jih prevedla na hrvaščino Zofka Kveder in pok. Milan Urbanič. Zastopani so Fran Levstik, Kersnik, Tavčar, Govekar, Trdina, Kostanjevec, Murnik, Marica Bartol, Šorli, Lah, Meško, Cankar. Morda bo ta prevod v sedanjih neurejenih razmerah člen k medsebojnemu zanimanju, ki je na hrvatski strani nekam zanemarjeno, — bojim se pa, da ne. Zbirka ni vedno izbirala najboljih novel, in končno so vsi taki prevodi le dokazi, kako absurdno je prevajanje iz enega knjižnega narečja v drugo knjižno narečje istega naroda, — kakor n. pr. v 16. stoletju prevajanje iz toskanščine v lombardščino, ali iz bavarščine s saksonščino, — ves (banalno tako imenovani) „karakteristični kolorit“ se izgubi, vse zanimanje otopi. — Zbirko je opremila Zofka Kveder z uvodom O slovenskoj novelistici, napisanim brez kulturnozgodovinskih pretenzij, feljtonistično in informativno in do te meje jako prijetno in gladko.

Še absurdnejši so pa glasoviti prevodi s hrvaščine na slovenščino. Sedaj je v ponatisih izšlo kar več hrvatskih romanov, — morda v dobrem namenu. Pustimo vendar enkrat to smešno manijo, ne trati mo toliko dela in stroškov in postanimo praktični! Prevajajmo na slovenščino ruske, poljske, češke, makar še bolgarske spise, ne pa srbohrvatskih. Deželičev „U buri i oluji“ sem dobil že dvakrat v hrvaščini, potem v 11. Tedniku v prevodu in končno še v ponatisu, podobno Kozarčeve Mrtve kapitale, ki izgube v slovenščini vso slavonsko obeležje, — itd. itd. Kedaj se

bodo naši ljudje vendar spametovali?

Pri Schwentnerju sta izšli dve drobnosti, Milčinskega libreto „Volkašin“, roparska pravljica v enem dejanju, in istega pisatelja dober naroden igrokaz „Kjer ljubezen, tam bog“ po Tolstega povesti. Končno dva učna pomočka, pri Schwentnerju majhen anatomičen kromolitografiran atlant „Človeško telo“ s slovensko nomenklaturo, ki si jo naj ogleda kak strokovnjak, in pri Gorenjcu v Trstu Kleinmayrova „Italijanščina za Slovence“, praktičen majhen „lijak“. Mnogo zanimivega štiva podaja „Koledarček učiteljskega doma v Celovcu za 1914“, žalosten kazalec koroškega „šolstva“. Za izvenkoroške razmere še posebej zasluži pozornost Potočnikov članek „Šolstvo koroških Slovencev“ (str. 67—68), v katerem se zrcali vsa odurna propalost tistega turškega režima, ki ga je inavguriralo degenerirano koroško renegatstvo. Pri Trbojeviću na Reki sta izšli dve znameniti brošurici, Milana Marjanovića „Narod koji nastaje“ in Jovana Skerlića „Današnji srpsko-hrvatski nacionalizam“. Opisujeta razvoj hrvatsko-srbskega nacionalizma, vedno tesnejše spajanje doslej dveh narodov, srbskega in hrvatskega, v en narod po čustvu, zavesti, stremljenju, interesu, volji. Karadžičevo samosrbsstvo, Starčevićovo samohrvatstvo se najdeta v enotnem in velikem jugoslovanstvu. — Velika hiba obeh spisov: Ne ozirata se na Slovence, pozabljata na našo eksistenco in naše zasluge, na našo važnost kot skrajna straža severozapadnega dela Jugoslovanstva in Trsta, brez kojega za nas nema Adrije! Brez tega spoznanja pa ne bo enotnega „naroda“. —

Poleg knjižne produkcije se je prav sveže zamajalo i med revijami. V tem oziru prvačimo Slo-

venci ne le med Jugoslovani, marveč smo tudi mnogo pred avstrijskimi Nemci, ki skupaj nimajo posebnih revij in žive le od rajha, zlasti pa nadkriljujemo alpske Nemce. To bi sicer še ne bilo mnogo, pa je nekaj, če pomislimo, da gre vse to pri nas brez fondov in ministrskih podpor, zgolj iz duševne produkcije domačih sil in med odjemalstvo, ki se popolnijuje iz srednjih meščanskih krogov. Javna tajnost je, da se i naši „najboljši“ za revijalno slovstvo ne zanimajo premnogo, zato gre tem toplejša hvala in zahvala oni množici, iz koje si marsikteri naročuje eno ali več revij na račun zajutrka.

Da ne govorimo pro domo, ne omenjajmo „Vede“ in začnimo pri „Slovanu“. S tem letnikom se je po nekaki palačni revoluciji, po nekakem državnem udarcu pri D. Hribarju, — vsaj tako govore — izpremenilo uredništvo, na čigar čelo je stopil Oton Župančič. Prva številka je koj pokazala novi kurz, deloma ker so se vrnili pisatelji, ki prej načeloma niso sodelovali, deloma, ker „nova metla dobro pometa“. Poleg urednikovih pesmi je posebno lepa Kraigherjeva povest iz obmejnih štajerskih krajev, lepa slika iz ljudstva. — Spodobilo bi se pa bilo, da izreče vsaj založnik zahvalo prejšnjemu uredniku za njegov trud. — Ljubljanski Zvon kaže, da ni voljan kar tako odstopiti prvenstva novemu „Slovanu“, in vse kaže, da prične med tema najstarejšima literarnima revijama (prva 34., druga 13. let!) huda konkurenca. Ivan Cankar objavlja baje svoj roman „Ottakring“, pa tudi drugo gradivo je prav lepo. „Naše Zapiske“ je zadela ista usoda, kakor nadaljne broje „Slovana“ in kakor „Vedo“, — mirovati so morali radi tiskarskega mezdnege gibanja do marca. Zagrebški Savremeniik je dobil večjo obliko in lepšo opremo, vsebina je kakor doslej izbrana.

Tudi slikarski material je boljši, nego smo ga vajeni mi. Listek se letos več bavi v slovensko književnostjo, zlasti po zaslugi marljive Zofke Kvedrove.

Posebno pozornost pa vzbujata dve novi reviji, kojih ena, Književne novosti, izhaja pod uredništvom Milana Marjanovića na Reki, (knjižara Gj. Trbojević) in je datirana Reka-Zagreb, druga pa prične v kratkem izhajati v Ljubljani: Glas Juga.

Književne novosti urejuje z Milanom Marjanovićem štab najznamenitejših srbohrvatskih književnikov in zastopane so med njimi vse srbohrvatske zemlje razven Črne gore in Nove Srbije (Petrović je v Beogradu) in razven — Slovencev. To me preseneča, ker sta obe imenovani novi reviji nekaki glasili mlade struje jugoslovanskih nacionalistov, skušajočih pričeti s praktičnim sodelovanjem vseh treh jugoslovanskih narodov. Seve se v literarni reviji, kakršna so K. N., izprva to ne more pokazati mnogo drugače, nego v sestavi uredništva in sodelovanja, in ravno med takozv. „sradničkim odborom“ K. N. pogrešam dvoje, troje slovenskih imen. Pa upam, da se to v kratkem popravi, saj vem, da je več slov. pisateljev vabljenih na sodelništvo in na prvem mestu prvega broja tudi čitamo krasno himno Otona Župančiča „V mesečini“. Pa i nadaljna vsebina K. N. je prav prijetna, — in kar je glavno: K. N. nočejo biti revija za literarne sladokusce in tribuna za razne prenapete izrodke, marveč zbornik za zdravo ljudsko in umetniško slovstvo slovensko in srbohrvatsko, nov organ za pospešanje medsebojnih knjižnih in kulturnih stikov in sredstvo povečane slovenskega proizvajanja, naš prvi literarni tednik, velike oblike, ugodne zunanosti in — poceni! Vse vzrok, da se gori grajana hiba

kmalu popravi in da se pridružijo K. N. slovenski pisatelji in publika.

Druga še izrazitejša nacionalistična revija je pa pripravljajoči se Glas Juga, ki bo kot mesečnik izhajal v Ljubljani v vseh treh knjižnih narečjih, s slovenskim in srbohrvatskim uredništvom kot politična in kulturna revija in propagandistično glasilo jugoslovanskih nacionalistov. Če smemo verjeti oklicu in raznim zasebnim vestem, bo ta revija tisti organ za diskusijo o jugoslovanski politiki, katerega doslej nismo imeli, dasi smo ga potrebovali, — in pravijo tudi, da bo ta organ enakomerno razširjen po slovanskem jugu. Če ne bo zagazil pri svojem delu v pretiranosti in v pogreške „Preporoda“, marveč bo uvedel resno diskusijo o enem naših sedaj najvažnejših problemov, nam bodi „Glas Juga“ kot dopolnilo in sobojevnik kar najprisrčnejše dobrodošel. —

Za „Vedino“ anketo o jugoslovanskem vprašanju, o katerem se je javnost na splošno izrekla v onem zmislu, kakor ga je zastopalo „Vedino“ uredništvo vedno, — da je namreč potrebno kulturno zblizanje Jugoslovancev v smeri k edinstvu, pa z ohrano naše narodne individualnosti, — prihaja nič manj znamenita anketa v Jovana Skerliča znani beograjski reviji „Srpski književni glasnik“, in sicer „Južno ili istočno narečje u srpsko-hrvatskoj književnosti?“ Odgovorili so različni znameniti srbski in hrvatski pisci, ogromna večina se je izjavila za ekavščino, kakor je to stališče zastopal ideator te ankete Skerlič sam. Če si bo ta novi pokret priboril dovolj tal, evo novega zblizanja med nami, topot s srbohrvatske strani: „Lepo belo dete“ mesto „lijepo bijelo dijete“, t. j. slovenščina in srbohrvaščina bosta obe edini ekavski, mesto dosedanje razcepljenosti v srbsko-slovensko

ekavšćino in v hrvatsko jekavšćino, ikavšćino in ijekavšćino.

Povsod torej nova vprašanja, nove ali prenovljene revije, mesto dosedanjega mrtvila već literature. Kaže, da se hoće to naše dete vendarle razviti, — saj je dan v pravem hipu višji cilj: Enotna nacionalna literatura in kultura.

Dr. Zober.

Imbro Ignatijević Tkalac.

Prvi pomen od Dr. a Mil. R. Vesnića. Iz XXIII. Godišnjice Nikole Čupića. U Beogradu. Štampano u državnoj štampariji kraljevine Srbije 1913.

O onima, strana 56 (bez natpisa i prikaza Stojanu Novakoviću), cena neobeležena.

Dr. Milenko R. Vesnić, sadašnji poslanik kraljevine Srbije u Parizu, oduševljavao se još u svojim mladim godinama Tkalcem i njegovim radom, a kasnije je, kao službenik u Rimu, „bio vrlo srećan“, da dve godine provede s Tkalcem u jednome gradu. Veze s njim nije prekidao ni dalje, — i iz zainteresovanosti za ličnost i za njezino delo, potekla je ova knjižica, koja nam obećava još i druge za sobom.

Prvo je, što nam upada u oči, kad pročitamo ovu knjigu, kako su Tkalčev život i rad određeni već prvim događajima iz njegove najranije mladosti: svugde vidimo vezu kao u kakvom dobro skopljenom romanu. Odraslu među Hrvatima i Srbima, s podjednakom ljubavlju i za jedne i za druge, koji su njemu upravo isti, beše mu prva vaspitačica Slovenkija, Maria Žuža, koja ga je naučila francuski i italijanski, i ljubavi prema onima, koji pate za svoju narodnost. Kasnije mu je bio učitelj i opet jedan Slovenac, koji je dobegao u Hrvatsku „zbog političkoga gonjenja u postojbini mu“. A i učitelji njegovi u gimnaziji (u Karlovcu) bili su većinom Slovenci kao dete je još živo ose-

ćao s Italijanima, koje je vlada terala preko Karlovca u segedinske i u munkačke tamnice, i razgovor s jednim od ovih bednika je najjači uticaj iz njegova detinjstva. To vidimo s jedne strane. S druge: Tkalac živo oseća jedinstvo južnoslovenskoga naroda, ističe njegovo pravo na samosvojav život, bori se za njegove političke slobode; ima velike simpatije prema Italijanima stupa najzad u njihovu službu i u njihovoj zemlji i umire.

Kada pak u daljem toku budemo posmatrali, kako su se ideje razvijale zajedno s čovekom, moći ćemo opaziti, i u čemu je težište i osobenost Tkalčeva rada. U političkom svom razvoju Hrvati su u novije doba došli do svesti, da sami sobom u borbi protiv stranih elemenata ne mogu mnogo učiniti. Trebalo se udružiti sa Srbima ili pod jednim zajedničkom imenom (Gaj), ili Srbima dati hrvatsko ime (Starčević) ili pak priznati istovetnost narodnu bez obzira na ime narodno ali ne i s negacijom oba ili jednoga imena narodnog (Tkalac). Dalja evolucija južnoslovenskoga pitanja, ili bar stadija, u kojoj se ono sada nahodi, daje za pravo Tkalcu, — a međutim se za Tkalca, kada njegove ideje slave najveći trijumf, najmanje zna. Stoga moramo biti naročito zahvalni dru. Vesniću, što nam je upravo u ovaj mah obratio pažnju na ovoga toliko zaslužnog sina našega naroda. Tkalac je predstavnik ne samo nedeljivosti našega naroda nego ujedno i težnje na što samostalniji i samosvojniji život njegov. Ako i nema stranke, koja se krsti njegovim imenom, njegove su ideje žive, i veliki je broj Južnih Slovena danas, koji za njih žive i rade. Ali sastavni deo toga života i rada treba da bude i što iscrpnije bavljenje sa životom i radom jednoga od najistaknutijih predstavnika toga pravca, sa životom i radom Imbra Ignatijevića Tkalca.

Milan Šević

O muziki barv.

Med vsemi futurističnimi poizkusi, uvesti siloma nove struje v obrazilni umetnosti, so me najbolj razočarale one „slike“, ki hočejo biti začetek neke nove abstraktne barvne umetnosti, t. j. slikarske umetnosti, ki operira le s kombinacijami potez, plošč in barv, ne pa z upodabljanjem prirode. V teh slikah sem se nadejal videti uresničenje onih misli, ki so se mi porodile, ko sem pred leti čital Widmannovo oblikoslovje instrumentalne glasbe.*)

Mislil sem si namreč, da bi se dala kakor za glasbo, ki je in bo v višinah svojega razvitka svoje misli crpala vedno le iz svojega lastnega zaklada muzikalnih glasov, vstvariti s pomočjo elementov slikarske umetnosti nek pendant glasbeni umetnosti. Ta panoga slikarske umetnosti — imenujemo jo muziko barv ali čisto umetnost barv — bi bila napram glasbi v istem razmerju, kakor prostor napram času in barva napram glasu.

O „barvni umetnosti“ se je že mnogo čitalo. Tudi ocenjevalci slovenskih razstav niso štedili s temi in podobnimi izrazi, ocerjujoč dela naših impresionistov in pseudoimpressionistov. Toda beseda se je rabila v drugem zmislu. Res so delovale nekatere slike najbolj vsled učinka barvnih kombinacij, vendar so vse „nekaj predstavljale“, t. j. posnemale so prirodne oblike.

Izraz „barvna umetnost“ v našem zmislu torej v teh slučajih ni na mestu. Pač pa bodo tudi ti umetniki, če bi kdaj „čista umetnost barv“ res nastala, važni predhodniki te umetnosti.

Fururisti so prvi izvedli praktično ločitev barv od prirode ter

so razpostavili na umetniškem trgu svoje nove slike, ki ničesar ne predstavljajo in ničesar ne pomenjajo (Gl. „Veda“ I. III., br. 6. str. 631). Toda fururisti so naivneži (ali često navihanci, ki se delajo naivne), kateri vsled svojega sovraštva do vsega, kar diši po pravilih in estetiki, ne morejo vstvariti umotvorov v našem zmislu. Zato ni čuda, da so ti poizkusi le osmešenje ideje o barvni umetnosti.

Nihil novi in orbe. Absurdno bi bilo domišljevati si, da je mogoče s kratko razpravo osnovati novo umetnost. Pač pa bi utegnili zanimati, kako bi se dalo mutatis mutandis sestaviti na podlagi temeljev glasbenega oblikoslovja oblikoslovje barvne umetnosti.

Tak poizkus hodi sledeča razprava.

* * *

Da more ustvarjajoči umetnik ustvariti umotvor, treba da izrazi v umetniški obliki kako misel (idejo). K temu služijo umetnikom različna sredstva: pesniku jezik, glasbeniku instrumentalni in človeški glas, slikarju risala in barve. Ta sredstva posredujejo med onim, ki vstvarja in med onim, ki umotvor uživa.

Umetniška misel je pri obrazilni in pesniški umetnosti vzeta iz življenja človeka in prirode ter se da vobče z besedami izraziti ali tolmačiti. Glasbena umetnost pa jemlje svoje ideje iz svojega posebnega muzikalnega zaklade. So to misli, ki slušatelj sočustvuje z njimi, ki jih pa „razume“ samo v prenešenem pomenu te besede, ker se te misli pač včasih približujejo podobnim pojavom človeške psihe (žalost, veselje, hrepenenje itd.) a se ne krijejo z njimi. Večinoma pa so popolnoma samostojne in jim ne moremo dati posebnega imena.

Barvno-muzikalne misli so istotako brezpredmetne in se ne dajo

*) Benedikt Widmar, *Formenlehre der Instrumentalmusik*, Leipzig, Založništvo C. Mersburger 1879.

definirati. Razlikujejo se od glasbenih misli v tem, da jih vidimo, dočim one čujemo. Ene in druge učinkujejo direktno na čustva brez posredovanja uma.

Sredstvo za tolmačenje muzikalnih misli je, kakor rečeno glas. Glasovi se morejo kombinirati tako, da sledijo drug drugemu ali pa da zvené istočasno. V prvem slučaju nastane melodija, v drugem akordi in harmoniji.

Melodiji odgovarja pri barvni muziki oblika ali kontura, akordu barvni akord ali sestava barv.

Za karakteristiko melodije je enakovažna ritmika, kakor je neka razdelitev potrebna za barvne melodije. Ta razdelitev pa ne more biti razvidna na prvi pogled, kakor je tudi v glasbi ritem mnogokrat kompliciran.

Ako poznamo sestavo melodij, zakone harmonije in ritmike, nam to ne zadostuje še za razumevanje glasbenega umotvora. Glasbeno oblikoslovje nas namreč uči, da imajo glasbeni umotvori svojo posebno stalno obliko, ki sicer ni povsod enaka, a je vendar zgrajena po nekih pravilih, ki se dajo splošno uporabiti.

Widmann pravi: „Medsebojna zveza med glasovi v melodijah in akordih v širšem pomenu še ne napravi glasbenega umotvora ampak ta nastane šele, ako se zbere to glasbeno gradivo v pravilni skupni in po dobro premišljenem načrtu sestavljeni celoti, ki jo imenujemo melodijo v ožjem smislu: ta je „oblika“ glasbene umetnosti. Nauk o oblikoslovju si je postavil nalogo pokazati nastanek in sestavo glasbene umetnosti, t. j. dokazovati, na kak način je dobila ideja ali glas-misel svojo zunanjo umetniško obliko“. Mi vidimo tedaj, da je glasbeno oblikoslovje v prvi vrsti deduktivno, ker analizira genezo glasbenih kosov. S primerjanjem in računanjem uči spoznavati in občudovati kla-

sične kompozicije, tu daja na ta način učencu navodila za ustvarjanje po istih ali sličnih pravilih.

Pri barvno-muzikalnih umotvorih ni mogoče deducirati estetičnih pravil iz že obstoječih umotvorov, ker teh še ni. Pač pa se dajo po analogiji postavljati temeljna pravila, ki bi mogla služiti barvnim komponistom kot podlaga za vstvarjanje.

Kakor je znano, se da pri večini glasbenih umotvorov pokazati neka simetrična delitev in to od oblike „pesmi“ naprej do simfonije. Večinoma imajo ti umotvori dva glavna dela, ki se zopet razdelita v pododdelke, periode, stavke, dele teh stavkov v motive. Ravan barvnega umotvora seve zahteva bolj komplicirane razdelitve iz gori navedenih razlogov. Zato naj omenjam samo v splošnem, da je ta delitev lahko simetrična v bolj ali manj strogem smislu, a ni, da bi morala biti.

Razdelitev more torej biti

- a) akcinalno simetrična.
- b) centrično simetrična,
- c) nesimetrična.

V prvem slučaju treba šteti k simetriji tudi somernost z obzirom na krivulje in afiniteto.

V tretjem slučaju pa je dana umetniku možnost izmišljevati si popolnoma svobodno razdejeitev, ki pa bo gotovo vedno najboljše učinkovala z dvodelnostjo.

Le z risbami — ki pa morajo iz tehničnih ozirov žal izostati — bi se mogli pokazati primeri takih razdelitev.

Najmanjši deli glasbenega kosa so motivi, iz katerih so sestavljene različne melodije. Ohranimo si tudi v barvni umetnosti ta izraz. Barvni motivi, ki sestavljajo barvne melodije in sploh barvne kompozicije, so tedaj temelj, ki zahtevajo v prvem obziru invencijo. Kako tak motiv nastane, da odgovarja estetskim potrebam, to mora-

mo prepustiti barvnemu komponistu. Pač pa mu lahko postavimo na pot kazalo, da bo vedel, kako mora uporabljati izmišljene motive, da bodo dali celoto v umetniški formi. Od vsakega, tedaj tudi od barvnega umotvorja, se mora zahtevati preglednost. Ta se pa da doseči le s primerno obliko in barvo motivov, s pravilno razvrstitvijo istih in z njih položajem. Motiv more biti plohist ali linearen. Imeti more tudi znane geometrične in prstoizmišljene oblike, ne da bi se moglo reči, da je umotvor plagijat — szmo vporaba teh motivov mora biti originalna.

O kompoziciji barvnega motiva velja isto, kar je bilo povedano o kompoziciji barvnih umotvorov sploh. Tudi motiv je namreč lahko simetričen ali nesimetričen.

Nešteti so pa slučajji, kako se morejo motivi uspešno variirati. Naj bo dovoljeno, da tu vporabim mogoče izpremembe prosto po izpremembah motivov v Widmannovi knjigi.

Enostavne izpremembe motivov glede oblike so namreč mogoče, ako motiv

- a) povečamo (razširimo),
- b) pomanjšamo (zožimo),
- c) obrnemo;
- ako posamične dele motiva
- č) povečamo,
- d) pomanjšamo,
- e) pomnožimo,
- f) izpustimo
- g) okrasimo z novimi pridatki,
- h) ako izpremenimo barvo celega motiva,
- i) ako izpremenimo barve posamičnih delov motiva.

Poleg tega so mogoče kombinacije med temi slučajji.

(Konec prih.) Saša Šantel.

Ruski profesor Baudouin de Courtenay in Slovenci.

S tem sestavkom hočem opozoriti svoje rojake na tiste knjige in spise, v katerih je ruski profesor

Baudouin de Courtenay (reci: Boduen de Kurtene) opisoval slovenska narečja in še druge slovenske zadeve.

Spomladi leta 1872. je prišel ruski profesor Baudouin de Courtenay v Gorico ter se v treh mesecih naučil slovenščine tako, da jo je dobro govoril in tudi precej pravilno pisal. Rusko naučno ministrstvo ga je poslalo k nam, da bi proučil nekatera slovenska narečja. Meseca junija se je napotil v Vipavsko dolino, da bi se seznanil z ondotnimi dialekti. Bil je v Dornbergu, kjer ga je gostoljubno sprejelo tamošnje pevsko društvo, in v Rihenbergu, kjer sta mu šla na roko župan Ličen in kaplan Grča. Nato je obiskal še razne druge kraje po Vipavski dolini, po Notranjskem, po Tolminskem in po Cerkljanskem, potem po Bohinjski dolini in po Blejskem. Napotil se je v Ajdovščino, Otlico pri Lokavcu, Sv. Križ, Male Žabljice, Brje pri Rihenbergu, Vipavo in Razdrto. Nekoliko časa se je mudil v Bohinju ter prišel v Koprivnik, Srednje vas, Češnjico, Bistrico, Brod, na Polje, v Ravne in Nemški Rovt. Seznanjal se je z blejskim narečjem na Bledu, v Bohinjski Beli in v Smokuču pri Breznici. Potoval je po Baški dolini ter se mudil v Grahovem, Hudi južni, Nemškem Rovtu in Stržišču. Na Cerkljanskem je obiskal Cerkno, Šebrelje, Jagršče, Reko, Ravne, Čeplez, Novake in še druge kraje. Po Tolminskem se je mudil Podmelcom, v Tolminu, Zatočnem, v Čadrgu, Raynih, Zalazom, v Volčah, Kamenici, Čiginju in Selih. V Gorški okolici je poslušal solkansko narečje.

Kako se mu je godilo na tem potovanju, je opisal v „Soči“ leta 1872. in 1873. Te svoje dopise je izdal tudi posebej pod naslovom „Nektere opazke ruskega profesorja“. Dotična knjižica je izšla leta 1873. v Gorici ter obsega 75 strani.

Kakor profesor sam poudarja (str. 57), je največ tvarine nabral za čiginjski dialekt pri Tolminu, potem zadostno množino za Rihenberg, Ajdovščino, Sv. Križ, Otlico, Vipavo, Razdrto, dalje skoro za vse vasi po Blejskem in Bohinjskem, posebno pa za Blejski grad, bohinjsko Srednjo vas, Bistrico, Koprivnik itd., za nekatere vasi Cerkljanskega okraja, za Stržišče, za nekatere vasi Tolminskega okraja, posebno za Zalaz, za solkansko narečje itd. Mnogo doneskov so mu poslali razni gospodje, katerim se je vsakokrat zahvalil v svojih „Poslanih“ v Soči.

Znano mi je, da je Baudouin de Courtenay svoje zapiske o bohinjskem narečju tudi porabil v neki razpravi, katero sem nekdaj prečital, a sedaj je nimam v rokah. Kar se tiče ostale tvarine, katero je nabral po Goriškem in Kranjskem, menda še ni objavljena. Pisatelj sam pravi da je preiskal 20 narečij ter nabral gradiva za osem takih zvezkov, kakor so „Материалы“. (Ta knjiga ima čez 700 strani). Ako bi hotel predelati in izdati vso tvarino, bi potreboval čez 60 let.

Po raznih krajih so šli ondotni Slovenci profesorju na roko. Omenim naj le nekatere: Lovro Pintar, župnik na Breznici in deželni poslanec, profesorja Tomo in Janez Zupan, dr. Mencinger, odvetnik v Kranju, dijak Franjo Sedej iz Cerknega, dr. Rojic v Dornbergu itd.

„Opazke ruskega profesorja“, spisane pred štiridesetimi leti, so v marsikaterem oziru zanimive. Med drugim pravi pisatelj (str. 30 in 31), da skoro vsi Slovenci, če le znajo kak tuj jezik, rajši tega govore, kakor pa svoj materin jezik. Gosposki starši, bivajoči v Gorici, kateri bi odgojevali svoje otroke popolnoma v slovenskem jeziku, se dajo lahko na prstih seštetih. Večkrat je slišal od gospodov, posebno pa od gospô in gospodičen besede: „Mi doma konverziramo le nemško

ali pa italijansko; samo z deklami in hlapci govorimo slovenski“. Takratna goriška gospoda se je jako čudila, da je Baudouin z njo rajši govoril po slovensko, kakor pa n. pr. po nemško. Ruski profesor je rajši slovenski govoril že zato, da se je vabil v slovenskem jeziku in da je imel priložnost, poslušati razna narečja. Baudouin pravi (str. 32), da te opazke veljajo v prvi vrsti za starejše gospode slovenske narodnosti; kar se tiče mladine, se večinoma ne sramuje govoriti v materinem jeziku.

Kake razmere so bile pri nas pred štiridesetimi leti, je razvidno iz tega (str. 32), da je bil takrat v Gorici le en slovenski odvetnik (dr. Lavrič), ki je, ne gledé na vse ovire in rogoviljenja uradoval v slovenskem jeziku, a v beli Ljubljani pa še ni bilo nobenega. Nekateri predstavitelji slovenske inteligence so takrat trdili (str. 19), da dr. Lavrič je norec, ker vse tako brezinteresno žrtvuje za svoje ideje. Nekateri omikanci, ki bi ga bili morali posnemati, so ga še celo ovirali. — Kako malo so Slovenci takrat cenili svoj jezik, je pokazal neki mož pri Sv. Križu v Vipavski dolini, ko je rekel (str. 34) ruskemu profesorju: „Ali ni res, gospod, da je ta naša špraha neumna?“

Na Cerkljanskem se je Baudouin de Courtenay mudil v jeseni leta 1872. Obiskal je vsega skupaj 15 ondotnih krajev, kjer je poslušal ljudski govor, zapisaval to, kar je slišal, ter nabral gradiva za kakih deset tiskanih pol. Razen tega je tudi dobil zbirke od takratnega osmošolca Franja Sedeja in občinskega tajnika Janeza Ržena. V 7. in 8. zvezku Jagičevega Arhiva na Dunaju je Baudouin objavil svojo razpravo pod naslovom „Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim)“. Za podlago tej razpravi je služil tekst, katerega je ruski profesor dobil večinoma od dijaka Sedeja in kateri je natisnjen v Archivu (VIII., 110—

119 in 276—283). Pred tekstom je rečeni pisatelj priobčil svoje fonetične opazke o cerkljanskem narečju (Arhiv f. slavische Philologie, VII., 389—404 ter 575—590), za tekstom se pa nahaja slovarček o jezikovnih posebnostih po Cerkljanskem (Archiv, VIII., 283—290 ter 432—462).

Leta 1873. meseca avgusta je bil Baudouin de Courtenay prvič v Reziji, da bi se seznanil z ondotnim narečjem. Prvi sad tamošnjega bivanja je bila knjiga „Poskus fonetike rezjanskih narečij“, izdana leta 1875. ter obsega XVI+128 strani. Ker te knjige nimam v rokah, naj navedem to, kar je leta 1876. o njej napisal Davorin Trstenjak v Zori (V., 108): „Spis je razdeljen v 3 razdelke. Prvi razdel (SS 1—15) opisuje zvoke, drugi razdel razpravlja o etimologičnem odnošenju rezjanskih zvokov, treji pa občna zaključnja in izvode.

Kmalu na to (še istega leta) je Baudouin de Courtenay izdal knjižico „Rezjanski katekizem“ kot prilogu k prej omenjenemu „Poizkusu“. Mariborski trgovec Frančišek Kopeti, nazvan Kundija, ki je bil iz Rezije doma, je imel star rokopis, katerega je ruski profesor natančno prepisal. Drugi del rokopisa je iz leta 1797., prvi je še starejši. Baudouinova knjižica nam podaja na str. 1—16 tekst katekizma, na str. 17—26 so razne opazke in na str. 27—48 je kratak slovar.

Omenjeni rokopis nam kaže marsikatero pravopisne in jezikoslovne posebnosti. Pri pravopisu se vidi v prvi vrsti italijanski vpliv, n. pr. oggia = oča, potem pa tudi nemški in nekoliko takratni slovenski (bohoričica), n. pr. zhas = čas, zhlovec = človek. O pravopisih in jezikovnih posebnostih je govoril Baudouin v svojih opazkah.

Leta 1876. je priobčil rečeni pisatelj obširen popis Rezjanskega teritorija in njegovih prebivalcev v tretjem zvezku Slavjanskega Sbor-

nika ki je izšel v Peterburgu. V tej knjigi na str. 223—371 je bila natisnjena njegova razprava pod naslovom „Rezija in Rezjanje“. Brez dvoma je to najboljši in najobširnejši spis o Rezjanih. Le škoda je, da ga ne poznajo in ne čitajo prav tisti, ki bi ga morali v prvi vrsti prebirati, namreč Rezjani sami. Baudouin de Courtenay govori v tem spisu o legi rezjanske zemlje (str. 223 i. d.), o sosednjih dolinah (227), o gorovju (230 i. d.), o vodovju (235 i. d.), o topografiji (237 i. d.) ter o administrativnih in cerkvenih stvarih (241 i. d.). Nato sledé statistični podatki o prebivalcih (247 i. d.) ter opisi hiš, obleke, narodnih običajev itd. (267 i. d.). Potem opisuje življenje rezjanskih prebivalcev (275 i. d.), njih omiko in narodno zavednost (281 i. d.), njih razmere do Furlanov (291 i. d.) in njih narečje (297 i. d.). Nato navaja nekatere rezjanske pravljice, uganke in pesmi (298 i. d.), za tem pa pripovedke o prvih Rezjanih (316 i. d.). Nato dokazuje, da Rezjani niso Rusi, pač pa morda poslovenjeni Obri (318—344). Dalje našteva razne posebnosti njih jezika (aorist, futur, štetje, pozdravljanje, osebna imena, priimki itd. (344—361). Proti koncu pa govori o rokopisni in tiskani literaturi zastran rezjanske zemlje in njenih prebivalcev (361—371).

Kdor hoče čitati ta spis, naj uporablja zemljevid o Reziji, katerega je dr. Tuma priobčil kot prilogu k prvi številki Planinskega Vestnika za leto 1913.

V Baudouinovem spisu o Reziji in Rezjanih je mnogo zanimivih podatkov. Tu med drugim čitamo, da imajo Rezjani pravico, da si sami izbirajo svojega župnika. Oni imajo precej razvito čuvstvo svoje narodne individualnosti. Hodijo veliko po svetu kot trgovci, krošnjari in rokodelci, a nihče ne vstopi v službo kot hlapec ali dekla pri kakem tujcu. V tem oziru so

podobni Židom. Baudouin de Courtenay pravi, da so nekateri rezjanski domoljubi takrat (leta 1873) za vidali avstrijske Slovence, ki so imeli svoje narodne šole, ter želeli, da bi se v njih šolah učilo tudi po rezjansko, ne pa samo po italijansko. Vendar imajo take nazore le nekateri Rezjani. Pisanih del v rezjanskem jeziku ni razen enega katekizma, o katerem smo prej govorili. Med ljudstvom se je ohranilo nekoliko pravljič, ugank in pesmi, a ne mnogo. Rezjani mislijo, da so prišli njih predniki iz Rusije in da so tedaj prav Rusi. Ko je Baudouin prašala neka žena, odkod da je, je rekla, ko je slišala, da je iz Rusije: „Vi ste prav naše krvi“. Ko je Baudouin govoril po rezjansko, so Rezjani trdili, da ga zato tako dobro razumejo, ker govori po rusko.

Prve notice o rezjanskem narečju je Baudouin de Courtenay napisal leta 1872. meseca junija na Otlici blizu Ajdovščine, kjer se je sešel s krošnjarjem Petrom Dele-nardom iz Osojan v Reziji. Meseca oktobra istega leta mu je krošnjar Ivan Leonardi iz Osojan opisal Rezijo ter mu v rezjanskem narečju povedal nekoliko pravljič. Leta 1873. je bil Baudouin prvokrat v Reziji, potem pa še leta 1890., 1892. in 1893. Nabral je mnogo rezjanskih tekstov ter jih leta 1895. priobčil v knjigi „Gradivo za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo“, I. zv. ki obsega rezjanske tekste. Knjiga, katero je izdala Akademija v Peterburgu, ima XLVIII.+708 str. ter stane 6 rubljev.

V tej knjigi so natisnjeni rezjanski teksti, ki obsegajo razne pogo-vore, pripovedke, pravljič, potopise, pesmi, uganke itd. V tej knjigi so tudi besedilo in napevi raznih rezjanskih pesmi (str. 429—488), ka-tere je napisala ali pa dala napisati gospodična Schoultz - Adaiewski. Baudouin je v tej knjigi na podlagi dveh rokopisov na novo izdal

rezjanski katekizem. Da so rezjan-ski teksti bolj porabljivi, je pisatelj pod črto dodal nemški prevod. Ako se hoče kdo seznaniti z rezjanskim narečjem, mu ni treba iskati boljšega pripomočka, kakor je ta knjiga. V njej je bogata zaloga za sloven-sko jezikoslovje in folkloristiko. Koliko lepih slovenskih izrazov, ka-terih ne pozna Pleteršnikov slovar, se nahaja v rezjanskem narečju! Zanimive so razne starinske oblike, katerih sedanja slovenščina nima, tako n. pr. aorist. Ta knjiga nas seznaja z raznimi posebnostmi rezjanskega dialekt, kateri se člo-veku ne zdi več tako nerazumljiv, ako ima pred seboj tekst in pa prevod. Na koncu knjige je obširen imenik o vseh predmetih, kateri se omenjajo v tekstih.

Leta 1904. je izšel drugi zvezek „Materijalij“, ki obsega obrazec je-zika Terskih Slovencev v severovzhodni Italiji. Tudi to knjigo je izdala Akademija v Peterburgu.

Baudouin de Courtenay se je leta 1873. in 1901. mudil med Ter-skimi Slovenci. Prišel je Platišč, Brezje, Tajpano, Viškoršo, Karnah-to, Zavrh, Brdo, Muzec, Ter, Pod-brdo, Breg, Flajpano, Velin, Čaron, Črnejo, Čanebolo in Mažarolo. Te vasi se nahajajo jugoza-hodno od Kobaridskega kota med avstrijsko mejo in Italijo nižino. Po vseh teh vaseh je Baudouin po-slušal govorico ondotnih Slovencev ter zapisal vse to, kar se mu je zdelo važno. Nabral je mnogo gra-diva ter nato priobčil v imenovani knjigi (str. 1—176) razne pravljič, pogovore, pesmi itd. v narečju on-dotnih Slovencev. Da bi teksti v knji tudi Neslovcem dobro služili, je pisatelj pod črto dodal še ruski prevod. Na str. 179—192 je Bau-douin priobčil neki spis, ki je slu-žil italijanskim duhovnikom takrat, ko so prišli izpovedovat med Slo-vence. Spis obsega vprašanja in odgovore v italijansčini in kaj slabi tarčenščini, ki je pisana v italijan-

skem pravopisu. Za zgled naj navedem: „Quanto tempo è che non sei confessato?“ — „Al je dosti timpa che ti se niessi spovidou?“ — Na str. 197—210 so pesmi in napravi, znani med Tarčentskimi ali Terskimi Slovenci. Nabrala jih je gospodična Schoultz-Adaiewska. Na koncu knjige je dober predmetni imenik.

V knjigi so razne notice, katere bi mogle zanimati tega ali onega Slovenca. Na str. 23. čitamo, da so leta 1873. v Brezjah imeli slovensko pridigo, ker je bil takratni duhovnik Slovenec; prej so imeli furlanske duhovnike, ki so po furlansko pridigovali. V nekaterih vaseh, kakor v Teru in Mezcu, so molili po furlansko, v nekaterih drugih pa po slovensko.

V knjigi, katero je izdala Akademija v Peterburgu leta 1905. (Tom. X., knj. 3), je Baudouin de Courtenay na str. 266—283 priobčil kratko razpravo o nekaterih posebnostih v narečju Terskih Slovencev. Tu čitamo, da rečeni Slovenci namesto „on, ona, ono, oni, one“, pravijo „no, na, ni, ne“, namesto „sem“ pa „san“ ali „si“ ter namesto „bil, bila, bilo“, pa bi, ba, bo“. Prihodnji čas narejajo iz glagola „hoteti“.

Leta 1906. je Baudouin de Courtenay v Peterburgu priobčil *Anniversario Latino-Italiano-Slavo del secolo XV. e XVI.* Composto nella regione degli Slavi del Torre V tej knjižici, ki ima 55 strani, je natisnjen rokopis iz leta 1497., 1502. in 1508., ki navaja v kratkih odstavkih razna darila in ustanove za bratovščino sv. Marije v Črneji. Polovica teh odstavkov (51) je pisanih v slovenskem jeziku, drugi pa v latinskem ali pa italijanskem. Slovenci del tega rokopisa je pred mnogimi leti objavil V. Oblak (Arhiv f. slav. Philologie, XIV, 192—235), a ne natančno. Baudouin je nad črto dal natisniti odstavke tako, kakor jih je doslovno prepisal iz rokopisa z vsemi okrajšavami, pod

črto pa v jezikoslovnem oziru kolikor mogoče natančno. Kaki so ti odstavki, je razvidno iz Sketove Slovenske slovstvene čitanke (II. izdaja, str. 35 in 36), kjer je pet ponatisnjenih.

Tej knjižici je Baudouin de Courtenay dodal prilogo, v kateri se na sedemnajstih listih nahaja faksimile vsega rokopisa. Iz knjižice, še bolj pa iz priloge je razvidno, kako so okoli leta 1500 med beneškimi Slovenci pisali naš jezik.

Nekateri starejši gospodje v Gorici se še dandanes radi spominjajo na ruskega profesorja, kateri je leta 1872. več mesecev bival v njih sredi. Gospodu profesorju želimo trdnega zdravja in še mnogo let, da bode mogel končati svoje delo, katero bode njemu na čast, nam pa v korist.

Fran Kos.

Ob sedemdesetletnici patra St. Škrabca.

Dne 7. januarja l. 1914. je dovršil sedemdeseto leto svojega delavnega življenja učenjak, ki živi v tihi samostanski celici na Kostanjevici v Gorici v popolni samoti. To je slovenski jezikoslovec pater Stanislav Škrabec, urednik „Cvetja“, vsem slavistom dobro znani kulturni delavec.

Škrabčevo življenje nam pripoveduje M. Pleteršnik v „Lj. Zvonu“ XIV. (1894), str. 46—49. Škrabec je bil rojen dne 7. I. 1844*) v Hrvachi, kjer pokopujejo Ribničani svoje mrtvece. Pri krstu so mu dali ime Anton, a samostansko ime mu je Stanislav. Iz ribniške ljudske šole je prestopil v ljubljansko gimnazijo. V svojem 18. letu je vstopil v frančiškanski samostan v Ljubljani. Po večletnem bivanju v raznih samostanih (na Trsatu, v Gorici in v Ljubljani) so ga poslali v Rudol-

*) Torej istega leta kakor Jurčič in Gregorčič.

fovo (Novo mesto) in na tamkajšnji gimnaziji je učil dve leti grščino in nemščino (menda 1869—71). Poprej (i. 1867.) je bil že posvečen v mašnika. Po novomeški suplenturi se je napotil v Gradec ter tam študiral slavistiko in klasično filologijo. Leta 1875. so ga poslali v Gorico, da bi učil v samostanski zasebni „višji gimnaziji“ lat., grščino in slovenščino. Na Kostanjevici živi torej že 38 let; od maja l. 1884. do danes (torej skoro 30 let) urejuje skrbno in vestno tretjeredniški mesečnik „Cvetje z vertov sv. Frančiška“ (od l. 1880. do aprila 84. je bil urednik p. Evstahij Ozimek) — na ovitkih tega lista pa priobčuje od l. 1880. sem jezikoslovne opazke, članke in ocene.

Slavistično polje je jel Škrabec obdelovati že l. 1870. Tega leta je izšla v letnem izvestju novomeške gimnazije njegova znamenita razprava „O glasu in naglasu našega knjižnega jezika“. Glasoslovje in ortoepika je njegova specialiteta od tedaj do današnjega dne.

V nekdanjem „Kresu“ je objavil Škrabec dva spisa: v l. letniku (1881, str. 520) je dokazoval, da je edino pravilna pisava Prešeren (Levstik pa se je potegoval za pisavo Preširen); v lil. letniku (1883, str. 428.—430.) je pa izšla njegova razprava o pridevniku za l(i) = hud.

Jagičev „Archiv für slavische Philologie“ je prinesel dva prispevka iz Škrabčevega peresa: v XIV. (1892, str. 321—347) je pisal o sklonilih pridevnikov, o ogrsko-slovenski končnici — ke v množinskem nominativu moškega spola, o postanku sklonila — go, — ga in o etimologiji zaimka kaj (po njegovih mislih bi se bil ta zaimke razvil preko čka iz gen. čgá, kar je pa zelo neverjetno; verjetnejšo etimologijo je najti v Bernekerjevem etimološkem besednjaku slovanskih jezikov pod besedo kuto na str. 673: namreč ka-j je neutr. plur.

zaimka kъ; partikula i je pritaknjena. V istem zvezku je pobijal Oblak Škrabčevo mnenje. V XXV. zvezku „Archiva“ (1903, str. 554—564) piše Škrabec o rabi dovršnih in nedovršnih glagolov v slovenščini, in sicer sta mu dala povod za to diletanta-mnogopisca Trnovca (Lamurskij) in Perušek (Škr. ju imenuje „eifrige Dilettanten“). Vse se suče okoli vprašanja, ali smemo kdaj sedanje dejanje izraziti z dovršnikom. Naš jubilar pravi, da včasih smemo in moramo; to mu je „prae-sens effectivum“. (Proti njemu je nastopil Mencej v „Archivu“).

XXV. zvezek „Archiva“ je prinesel obenem s Škrabčevo razpravo tudi njegovo podobo (fotografijo).

Mnogo več kot v „Kresu“, „Archivu“ in gimnaz. programu je pa objavil Š. na ovitkih „Cvetja“ — tam je njegova prava domena, tam so natisnjene dragocene stvari, zaradi katerih naročajo razni seminarji za slovansko filologijo in posamezni slavisti, zlasti fonetiki pobožni organ slovenskih tretjerednikov sv. Frančiška!

Škrabčevo merilo in pravec je vedno in povsod jezik protestantskih pisateljev XVI. stoletja in njegov domači dialekt: ribniški.* Izmed njegovih mnogoštevilnih spisov naj omenim le tiste, ki so večjega obsega, in pa one, ki so dali drugim slavistom povod, da so na nje reagirali, bodisi pritrdjevali ali pa odklanjaje.

Pod nadpisom „Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo“ nam je podal Škr. sistematično slovensko glasoslovje (Cv. XII—XIII, 1893/5), ki je dobro služilo Štreklu pri njegovih vseučiliških predavanjih o slovenski slovnici. V X. in XI. letniku (1890—92) je razpravljal obširno o napakah v izreki in naglašanju knjižne slovenščine; tudi to je uporabil Štrekelj. — Predolga

* Da je to načelo enostransko, je neoporečno.

je Škrabčeva polemika s trdovratnimi diletantoma M. Hostnikom in M. Ternovcem o „bomkanju“ (1896—1900); kostanjeviški slavist zastopa nazor, da je dobro in pravilno, če tvorimo bodoči čas dovršnih glagolov s pomožnim glag. bom, Hostnik pa imenuje to nemčevanje. Škrabec pravi tudi, da so stavki kakor „prisežem, izpovem se, obljubim“ pravilni, po mnenju drugih pa je edino prav: „prisegam, izpovedujem se, obetam (obljubujem)“. Mnogo dragocenih opazk je najti v Škrabčevih referatih o 8. natisu Janežič-Sketove „Slovenske slovnice“, o Levčevem „Slov. pravopisu“, o Korševi knjigi „O ruskom pravopisaniju“, o Žnideršičevem spisu „Zur Pflege der slovenischen Schriftsprache“ (zlasti kolikor se tiče pravilne izreke in pa samostalnikov na — vec), o Baudouinovih monografijah o beneških in rezijanskih narečjih in tekstih, o Guyonovih spisih o slovanskih naselbinah v Italiji in o slovanskem elementu v krajepisnih imenih v Italiji, o Valjavčevem „Prinosu k naglasu u novoslovenskem naglasu“ (1878—95, nad 1800 strani v „Radu Jugoslov. akademije“), o slavističnih razpravah Ljapunova in Bogorodickega itd. „Praesens effectivum“ je nadpis razpravi, ki se vleče skoz mnogo sešitkov (1906—1912); tu zagovarja Škr. svoje stališče zoper Peruška in Menceja, ki ne dopuščata sedanjika dovršnih glagolov v pomenu pravega sedanjika. V tej in drugih polemikah se kaže učen redovnik izredno žilavega, nepopustljivega, skoraj bi rekel neizprosnega; tako tudi zlasti v polemiki zastran ogrsko-slovenske končnice — ke (prorocke — preroki, vucke — volkovi...); v tem vprašanju je zmagal Asbóth.

Znamenita je tudi Škrabčeva monografija l. 1889. o Cusanijevem „Umirajočem kristjanu“ (1749) s fonetičnega stališča. Tudi razprava o supinu (v IV. in IX. letniku) je velevažna. Zelo poučne so Škrab-

čeve razprave o jezikovnih pogreških, ki se nahajajo v raznih knjigah in časopisih, n. pr. v Alešovčevih knjigah za ljudstvo, v Pregijevi „Romantiki“, v Trnovčevem prevodu „Frančiške Riminske“, v „Rimskem katoliku“, v Finžgarjevih „Pomladnih glasih“ i. dr.

Tu pa tam se ukvarja pater Stanislav tudi z etimologijo; n. pr. nobeden, vendar, ki, kir, prešestvo — prešuštvo (X. zvezek), jablan, mroz, tjulenj, mostovž, burrovž, kaj, ča, nihče, Radeče, Trst, tržaški, obregniti, Horjul, Cedad,...

Res, da je med njegovimi razlagami nekaj očitnih zmot (n. pr. kaj, ča), toda večidel ima prav, in „Errare humanum est“.

Nesrečen pa je bil naš jubilar v svojih izumitvah; nobena ni našla prozelitov. Prva iznajdba je bila fonetična pisava za jezikoslovne spise o slovenščini (1880, 1883); druga je njegova „tahipantografija“, to je stenografija za vse slovanske in nekatere druge jezike (1907—1908), tretja pa je Evlalija, nov mednarodno pomožen jezik (1908—1909). Škrabcu so bili volapük, stari in novi esperanto, prvotni in reformirani ido in drugi taki pomožni jeziki preslabi, pretežki, pregrdi; o svoji novi Evlaliji pa pravi z nekako samozavestjo v 9. številki XXV. zvezka (1908):... „Evlalija, ki esperanto, stari in mladi, očitno v vsakem oziru visoko presega“.

Priznati moram, da nisem našel v evlaliji niti lepote niti drugih lastnosti, v katerih bi visoko prekašala ido in esperanto.

Nekaj besed moram še povedati o Škrabčevem boju zoper abstinenco (1905—1909). Eden njegovih glavnih argumentov zoper popolno vzdržnost je dejstvo, da jo propagirajo „guttemplerji in drugi framašoni in brezverci“!! Jaz bi pa dejal: lusta causa iusta est, naj jo zastopa Savel ali pa

Pavel. Res pa je tudi to, da stoji zmeren alkoholik*), ki piše za zmernost in proti abstinenci, etično neizrečno više od hudega alkoholika, ki agitira s peresom za — abstinenco — in taki hipokriti so Škrabca ljuto napadali, ker ni bil hinavec!

V ortoeptiki („pravorečju“) je poglavitno pravilo Škrabčevo, da se mora ravnati izreka knjižnega (torej tudi gledališkega, šolskega, parlamentnega, cerkvenega...) jezika po izreki dolenskega ljudstva; zato je treba n. pr. izgovarjati I na koncu zlogov (torej pred soglasniki in na koncu besed) kakor angleški w. V tem se ujema s Štrekljem, Pleteršnikom, Levcem, Breznikom, Baudouinom i. dr.; taka izreka nas približuje Srbohrvatom (izreka vovk, biw... stoji srbohrv. izreki vuk, bio... brezdomno dosti bliže kot pa izreka voljk, bilj...)

V pravopisu ima naš slavljencek nekaj posebnosti, v katerih ne hodi nihče za njim, n. pr. kaker, ničeser, vert, gerški, deset stoletji, kultura, Alfjonz...

To so nedolžne muhe ali marote samotarskega učenjaka, ki se ne udeležuje javnega življenja in tako ne more videti in slišati, kaj pravijo drugi ljudje o takih reformah.

Znanstveni pomen patra Stanislava spoznamo najbolje, ako vprašamo, kaj mislijo o njem znameniti slavisti. Jagić se je že dostikrat izrazil zelo pohvalno o njem; n. pr. v VII. zv. svojega „Archiva“ imenuje vsebino ovitkov Cvetja „vrsto finih fonetičnih opazk“, v XI. zv. pravi zopet „recht beachtenswerte Aufsätze“; v V. zv. mu je Škrabec „fin opazovalec slovenščine“; v XX. zv. beremo, da je Škr. „neutruden v razvijanju svojih vselej upoštevanja vrednih teorij in razlag“. Tudi v svoji „Istoriji slavjanske filologije“

hvali Jagić p. Stanislava; na str. 905 piše: „Na ovitkih Cvetja se tiskaj“ dobre opazke o nepravilni rabi kake besede ali fraze; pisec je urednik sam, izyrsni poznavalec slovenščine, p. St. Škrabec“; na str. 900. pa pravi: „Za fizijologijo slovanskih glasov imamo zdaj poleg obče znanih raziskovanj nemške, švedske, danske in angleške „šole“ tudi že dela slovanskih učenjakov, k kor gledé na slovenščino Škrabčeva...“ —

Madžarski slavist Asbóth Oszkar piše v „Archivu“ XXXVIII. 326: „Škr., bistroumni opazovalec in koreniti poznavalec avstrijsko-slovenskih narečij“; na str. 338. pa ga imenuje „neumornega preiskovalca slovanskih dialektov“. — Olaf Broch, vseuč. prof. v Kristijaniji, imenuje v svoji ruski knjigi „Fizijologija slavjanskej reči“ (1910) na str. 257. Škrabčeve članke v Cvetju „eto dragocenneje sobranije filologičeskikh statej“ ter obžaluje, da je goriški frančiškanski listič v Skandinaviji težko dobiti. Na str. 89. iste knjige pa piše Broch: „Glavnyja pravila, kotoryja prihoditsja imet“ v vidu, čtoby priversti oboznačenje literaturnago pišmenago jazyka v suščestvennoje soglasije s obyknovennym narodnym proiznošenijem, ne isporčennym pod vlijanijem pravopisanija, jasno o namerčeny Škrabcem v jeho otličnom „O glasu...“ (1870) — Češki slavist F. Pastrnek imenuje spise p. Stanislava „dragocene pri-nose k zgodovini razvitka glasov“.

Kompetenten sodnik je nadalje pokojni V. Oblak, ki je marljivo prebiral in študiral Cvetje in tu pa tam tudi polemiziral s Škrabcem. V „Archivu“ XII. piše, da je na ovitkih Cvetja „marsikatera fina opazka“, večkrat je citiral Škrabčeve članke.

Ruski slavist B. Ljapunov pravi, da je p. Stanislav fonetično še natančnejši od Pleteršnika ter da skuša združiti s tem

*) ki je pa, nota bene, v 70. letu še čil in zdrav, vkljub vinu!

svojevostvom tudi etimološko stališče. — Seveda je tudi Štrekljeva sodba merodajna, ki je bila vedno in v vsem objektivna, nepristranska. V svojem spisu „O Levčevem slov. pravopisu“ pravi Štrekelj na str. 2. o Škr.: „Ta najodličnejši naš jezikoslovec“: na str. 3.: „Da je Škrabčev stališče [o knjižnem jeziku] edino pravo in našemu narodu primerno, kažejo dosedanja poskusi, ki so hoteli knjižni jezik razvijati po drugih načelih: vsi so se dosedaj ponesrečili“; na str. 16.: „Škrabec se je zoper ta krivi nauk*) postavil krepko v bran v treh tečajih „Cvetja...“ (XV. — XVII.) ter ga pobil sijajno. Za vsakega, ki zna logično misliti (in je tiste spise res prebral), je dokazal Škr. ničnost prigovorov Lamurskega (= M. Trnovca) in tovarišev“. — Nepristranski sodnik je tudi M. Valjavec, ki piše pohvalno o p. Stanislavu na raznih krajih; n. pr. v Archivu V. 157—164; v VIII. letniku „Arch.“ str. 106, pravi: „Žal, da l. 1872. še

nisem vedel za izvrstno razpravo p. St. Škr. „O glasu in naglasu...“ — Slično se izraža Valjavec v „Radu Jugosl. akad.“, XLIII. (1878), v svojem „Prinosu k naglasu u novoslov. jeziku“.

Nemec P. Diels, vseuč. prof. v Pragi, ki je objavil v „Archivu“ l. 1909. študije o slovanskem naglašanju, navaja pogosto Škrabca kot vir. Tudi Škrabčev nasprotnik J. Menckej piše v Archivu l. 1906: „Der für die slov. Phonetik hochverdiente Slavist P. Škr.“

Ne smem zamoledati, da je Škrabec razen Štreklja edini Slovenec, ki mu je petersburška „Imperat. akademija nauk“ poverila nalogo, da najspiše za njeno „Enciklopedijo slavjanskej filologiji“ to ali ono poglavje. Škrabec je prevzel: 1. Zgodovinski uvod v slovenščino, in 2. Slovensko naglašanje. — Škrabec je naš najtemeljitejši fonetik; poleg tega so pa tudi njegove razprave o sintaksi velike vrednosti. Le njegova reformna pravopisa se z vseh strani odklanjata kot preradikalna.

Ivan Koštiál.

*) nauk Lamurskega o sedanjiku dovrešnih glagolov!

Biologija.

Domači avtorji.

1. F. Jesenko, Über das Austreiben im Sommer entblätterter Bäume und Sträucher, Berichte der deutschen botanischen Gesellschaft, 1912, knj. XXX, zv. 4, str. 226—232, z 1 tabelo.

2. —, Einige neue Verfahren, die Ruheperiode der Holzgewächse abzukürzen. Ibid. zv. 2., str. 81—93, z 1 tabelo.

Pisatelj, privatni docent na poljedelski visoki šoli na Dunaju, poroča o poizkusih, uplivati potom kemičnih činiteljev na poganjanj,

popkov. V prvi razpravi popisuje kako je pri raznih drevesih, pri lipi, bukvi, hrastu, brezi i. t. d., ki jim je potrgal listje, povzročil umetnim potom, da so popki v kratkem poglani na novo. Vštrcal je namreč popkom s Prawazovo štrcaljko razredčene raztopine alkohola (1—10%) ali etra (0,1—1%) ali pa tudi čiste vode. Najugodnejše je uplival 1% alkohol, tako je n. pr. mlada, 2 m visoka bukev, ki ji je 30. julija potrgal listje in ji vštrcal dan pozneje 1% alkohola v popke, počela 10. avgusta na novo brsteti. Enake re-

zultate je dobil tudi pri drugih rastlinah.

V drugi razpravi se bavi Jesenko s poizkusi pospešiti s kemičnimi činitelji brstenje popkov pozimi. Poizkuse je izvršil tako, da je vejice s popki potopil za nekaj časa v razredčen alkohol, razredčeno žvepleno, solno ali vinsko kislino, v vodo raztopino ogljikove kisline ali pa tudi v čisto vodo. Te kopeľji so trajale 3—12 ur. Jačje raztopine so početkom zime mnogo uspešnejše delovale, kakor pa proti koncu zime, tu je bilo le potom zelo razredčenih raztopin mogoče še nekoliko pospešiti brstenje. Za primeroma navedem vpliv alkohola na jelko. Dne 1. decembra je pomočil vejice jelke za 3 ure v 20% alkohol, nato jih je pustil razvijati se na toplem in že 18. decembra so počele poganjati; še ugodnejši je bil uspeh, ako je pomočil vejice za 12 ur v 5% ali pa 1% alkohol, že 15. decembra so pognale. Vejice, ki jih ni omočil v alkoholu, nego jih del 1. decembra le na toplo, so pa počele brsteti šele 21. decembra. Januarja je bil najbolj ugoden vpliv 1% alkohola. Vejice, ki so bile 1. jan. za 12 ur v 1% alkoholu, so pognale že 8. jan., dočim so pognale vejice, ki jih ni omočil, še le 12. jan. Pisatelj je mnenja, da te kopeľji ne delujejo le kot drežljaj v navadnem pomenu besede, nego da izzovejo one raztopine posebne kemične izpremembe v popkih. Izkazalo se je namreč, da so bila škrobna zrnca v stanihah popkov po kopeľji drugače razvrščena kakor pred kopeľjo, da je torej na vsak način morala proizvesti ona raztopina alkohola gotove izpremembe v stanični plazmi.

3. F. Jesenko, Sur un hybride fertile entre *triticum sativum* ♀ (blé mold-squarehead) et *secale cereale* ♂ (seigle de Petkus). IVe conférence internationale de génétique, Paris 1911, 11 str.

4. —, Über Getreide-Spezies-

bastarde (Weizen-Roggen). Zeitschr. f. induktive Abstammungs- und Vererbungslehre, zv. 10., 1913, str. 311—326.

V teh dveh spisih poroča pisatelj o svojih večletnih poizkusih proizvajati bastarde pšenice in rži. Znano je, da je mogoče dve živalski ali rastlinski vrsti med seboj oploditi; posledica so potomci, ki združujejo lastnosti obeh vrst, zovemo jih bastarde. Kjer gre za križanje dveh vrst (species) istega plemena (genus), je bastardacija navadno precej lahko izvršljiva, mnogo težja je pa bastardacija med različnimi plemeni. Rž in pšenica pripadata dvema različnima plemenoma, *secale* in *triticum*. Pri rastlinah se izvršuje bastardacija tako, da se cvet ene rastline napraši s cvetnim prahom druge rastline; prvi cvet je treba seveda izolirati in ga čuvati, da ne dobi slučajno še prahu od drugega cveta svoje vrste. Bastardacija rži in pšenice se posreči samo, ako naprašimo cvet pšenice s prahom rži, ako je torej pšenica materinska in rž očetovska rastlina, dočim križanje rži ♀ s pšenico ♂ nikdar ne uspe, prikazen, ki so jo opazili tudi pri raznih drugih bastardacijah. Toda tudi pri prve vrste bastardaciji dozori komaj 0.6% naprašenih zrn. Rastline, ki se razvijajo iz teh zrn, kažejo znake rži in pšenice deloma pomešane, deloma dominirajo nekateri znaki nad drugimi, — n. pr. pomanjkanje res dominira nad lastnostjo proizvajati rese na klasju, — v nekaterih lastnostih se pa razlikujejo bastardi od obeh staršev, klasje bastardov je n. pr. mnogo daljše kakor klasje rži ali pšenice. Bastardi so med seboj popolnoma neplodni, nad 3000 bastardnih cvetov je skušal Jesenko med seboj oploditi, pa brez uspeha. V enem slučaju je sicer dobil eno zrelo zrno; o rastlini, ki se je razvila iz tega zrna, poroča v prvi razpravi (3), toda kakor sedaj meni,

se je tu dogodil pogrešek, da je namreč pač slučajno prišel prah pšenice na oni zarodek. Kajti s prahom pšenice se dajo bastardi cveti precej lahko oploditi, približno 0,3% zrn dozori. Tudi s prahom rži je mogoče bastarde oploditi, toda precej težje, od 4800 cvetov je uspelo samo 1 zrno. Ti novi F_2 -bastardi¹⁾ so deloma številni, deloma rodovitni. Vedno se opazi, da so F_2 -bastardi zelo slični oni rastlini, ki je dala prah; bastardi (pšenica $\varnothing \times$ rž σ) $\varnothing \times$ pšenica σ so zelo podobni pšenici, dočim spominjajo bastardi (pšenica $\varnothing \times$ rž σ) $\varnothing \times$ rž σ zelo na rž. Ipak ti bastardi ene in iste skupine niso med seboj popolnoma enaki; bastardi prve skupine so sicer zelo podobni pšenici, vendar kažejo posamezni individi med seboj precejšnje razlike, nekateri imajo daljše klasove drugi krajše, nekateri klasovi so resnati, drugi goli itd. Ker je bil cvetni prah, ki ga je uporabil pri proizvodnji teh F_2 -bastardov, povsod prah pšenice, je torej le tako mogoče umeti medsebojne razlike F_2 -bastardov, da so bile pač jajčne stanice različne, da so imele posamezne jajčne stanice F_1 -bastardov različne dedne lastnosti. Nositelji dednosti so kromosomi; razmerje kromosomov pšenice in kromosomov rži je moralo biti torej v posameznih jajčnih stanicah F_1 -bastardov različno. Mnogo zanimivega pričakujemo od citološke analize teh bastardov, ki jo Jesenko obeta, kajti prikazen različnosti F_2 -bastardov je nov indirektni dokaz za kvalitativno različnost kromosomov.

Zelo važno je tudi dejstvo, da se ti genus-bastardi glede posameznih znakov ravna po Mendelovem zakonu. Tako sledi lastnost kosmatosti in pa lastnost dolgih res

¹⁾ V znanosti o dednosti se zaznamuje generacija staršev s P, prva potomska generacija s F_1 , druga potomska generacija (vnuki) s F_2 itd.

na klasju natančno postulatom mendelskega podedovanja, kar je velikega občnega pomena. Mnogokrat se čuje trditev, da velja Mendelov zakon samo za križanje pasem iste živalske ali rastlinske vrste, ne pa za bastarde različnih vrst ali celo plemen, ti bastardi naj slede takozvanemu intermediarnemu podedovanju, kjer se lastnosti v F -generaciji ne cepijo. Dejstvo, da slede žitni bastardi Mendelovemu zakonu, kaže tudi, da one forme, ki jih nazivamo rase ali pasme, niso v svojem postanku načelno različne od species in plemen, nego da so slednja le nadaljnja posledica istega pojava, ki je povzročil postanek ras in varietet, kar je eden glavnih postulatov descendenčne teorije.

5. J. Regen, Untersuchungen über die Stridulation von Gryllus campestris. Zoolog. Anz., zv. 42., 1913, str. 143/144.

6. — Über die Anlockung des Weibchens von Gryllus campestris K. durch telephonisch übertragene Stridulationslaute des Männchens. Pflügers Archiv, zv. 155., 1913, 10 str.

7. —, Haben die Antennen für die alternierende Stridulation von Thamnotrizon apterus Fab. σ eine Bedeutung? Ibid., 8. str.

8. —, Regeneration der Vorderflügel und des Tonapparates bei Gryllus campestris. Zool. Anz., zv. 38, 1911, proširjen separatni odtis.

Naš rojak, prof. Regen na Dunaju, se bavi že več let z ustrojem in delovanjem muzikalnih organov murnov in kobilic. Vsakomur je znano veselo petje murnov, ki ga je čuti po leti po livadah. To petje proizvajajo murni s tem, da tarejo prednji krili drugo ob drugo; na enem krilu je namreč posebna struni podobna podolžna prepona, a na drugi češlju podobna povprečna brazda; pri trenju kril gode brazda po struni, kar povzroča znani

zvok. Samo samci godejo, dočim so samice neme. V prvi razpravi (5) poroča Regen o analizi murnovih glasov. S pomočjo posebne fotografske priprave je začrtal kurve zvočnih valovanj, ki jih povzroča murnovo cvrčanje. Kakor kaže analiza, sestoji to cvrčanje iz glasov, ki trajajo $\frac{1}{2}$ sekunde ter si slede vsake pol sekunde. Vsak tak glas sestoji zopet iz 4 period, njega intenzivnost se torej periodično izpreminja.

Znano je, da služijo ti glasovi murnom, da privabljajo samice v svrhu kopulacije, torej nekaka ljubavna serenada. To lahko opazujemo, ako denemo murno samca v kletko in inzpustimo v bližini nekaj samic; brž ko začne samec peti, počno samice vse očarane lezti proti kletki. Toda tak poizkus ipak ni popolnoma nedvomljiv; kajti ni izključeno, da ne pride v poštev še kak poseben vonj samca, ali pa da morda ne vodi samice tudi vid. Zato je Regen (6) poizkusil, jeli reagirajo samice i na petje samca prenešeno potom telefona, tu je seveda vsak vonj izključen, istotako tudi orientacija s pomočjo oči. Regen je izpustil v bližini malega telefona, ki je prenašal glasove samca, ki je bil v oddaljeni sobi, samico. Brž ko se je začulo v telefonu samčevo petje, je postala samica takoj pozorna, napotila se je k telefonu, obkrožala ga ter iskala domnevanega samca. S tem je torej nedvomno dokazano, da je izključno le petje, ki privabi samice, in da morajo nadalje imeti murni poseben slušni organ, ki jih usposablja, da čujejo vabljivo godbo.

Ti organi so tudi že dolgo poznani, pri murnih in pri zelenih kobilicah se nahajajo na golenih prednjih nog. Ustrojeni so v bistvu slično kakor Cortijev organ v človeškem ušesu. Vendar so nekateri sodili, da niso samo ti organi, ki omogočujejo doznavanje zvoka, nego da igrajo tudi tipalke neko vlogo. Pri kobilicah je opazoval

Rudow, da obrnejo vedno tipalke v ono smer, iz katere prihaja samčevo petje. V 7. razpravi popisuje Regen poizkuse, iz katerih sledi, da tipalke nimajo za sluh nobenega pomena. Kakor je Regen že preje pokazal, pojo murni in kobilice, ako jih je več, v zboru: časih poje eden „solo“, a drugi molče, največkrat pa pojo tako, da je ritem glasov posameznih samcev za pol ali četrt takta različen, tako da si posamezni glasovi ubrano slede, le redkokedaj godejo brez vsakega reda. Razvidno je iz tega, da morajo samci drug drugega čuti, drugače bi ne mogli uravnati svojega pevskega zbora. Ako bi imele tipalke kak pomen kot slušni organ, tedaj bi samci z odrezanimi tipalkami ne mogli več tako ubrano gosti. Regen je odrezal 7 samcem tipalke in je natančno zabeležil kolikokrat so v 900 slučajih peli ubrano, kolikokrat solo in kolikokrat brez redu. Isto je potem preizkusil z normalnimi nepoškodovanimi samci. Izkazalo se je, da je bilo petje v zboru v obeh slučajih popolnoma enako, iz česar sledi, da tipalke nimajo pri murnih in kobilicah nobenega pomena za posluš.

V 8. beležki našteva Regen na kratko rezultate poizkusov o regeneraciji kril pri murnih. Ličinkam murnov je odrezal po 7. leviti na eni strani prednjo krilo. Pri naslednjih 3 levitvah je krilo zopet na novo porastlo, vendar je ostalo mnogo manjše kot normalno. Tudi muzikalni organ na krilu se ni normalno regeneriral. Vsekakor bi bilo za polno umevanje te regeneracije po mojem mnenju umestno, da bi bil i simetrično na obeh straneh porezal peroti in v tem slučaju proučil regeneracijo, kajti razni poizkusi kažejo, da je regeneracija drugačna, ako odstranimo organe simetrično, kakor pa, če jih odrežemo samo na eni strani.

Boris Zarnik.

Filozofija, psihologija, pedagogika.

V spomin Antona Aškercu.

Se v slavi, ko zgrudi
ga smrt, prerodi.

Prešeren.

V teh besedah je globokoumno izražen bitje in žitje pesnika-umetnika. A v zgodovini naše literarne umetnosti ne bi vedel slučaja, kjer bi se Prešernov izrek bil tako doslovno izpolnil, kakor ob Antonu Aškercu. Pesnik je umrl dne 12. junija 1912, a ob novem letu 1914 se njegovemu geniju v čast dviga že dvoje spomenikov aere perennius, ki naj z njih zažari slava Aškercovega imena do skrajnih meja jugoslovanskih: lani smo Slovenci dobili „Aškercovo Čitanko“,¹⁾ letos pa je Matica Hrvatska razposlala v 11.000 izvodih „Izabrane pjesme“²⁾ Aškercove.

Obe izdanji sta dobili dostojnega spremljevalca tja do sprejemnice čitateljevega duha. Čitanki za uvod je dr. I. Prijatelj naslikal literarnoestetični portret „Anton Aškerc“, izbranim pesmim pa je vseuč. profesor filozofije A. Bazala postavil na čelo literarnofilozofsko študijo „O A. Aškercu kao misliocu“.

„Izabrane pjesme“ so po številu za dobro polovico razsežnejše od „Čitanke“. To je docela naravno: dr. Prijatelj je bilo v prvi vrsti do tega, da čitateljem predstavi Aškercu-umetnika, prof. Bazala pa jim hoče pokazati Aškercu-misleca. Zadnji pojem je širji od prejšnjega in tako se je zgodilo, da v „izbranih pesmih“

srečavamo poleg drugih malone vse tiste, ki jih prinaša „Čitanka“. — Namesto te ali one izmed „izbranih pesmi“ bi jaz želel celofin venec „Stara pravda“ (in ne samo treh balad iz njega!).

A kaj nam prinašata Prijatelj in Bazala s svojim darom? Kratko bi rekel, da — „več Aškercu“, nego smo ga imeli do sedaj!

Dokaz! — Večkrat sem z mladimi ljudmi motril slike. Iz početka je po navadi slika bila kakor nema; ko pa sem natančno določil razdaljo med gledalcem in umetnino in tudi še stran in „stan“, odkoder jo je treba gledati, takrat je brž izpregovorila v svojem, umetnosti lastnem jeziku.

Kakor vsaka slika, ki zasluži to ime, — da, še celo dobra fotografija —, tako ima tudi prava pesnitev svojo „Einstellungsebene“, ki jo je treba vpoštevati, ako hočeš vsaj deloma izčrpati umetniško in idejno bogastvo, ki ga je pesnikov genij vdihnil vanjo.

Za Aškercovo Muzo sta nam jo, vsak na svoj način, ugotovila dr. Prijatelj in prof. Bazala. Prijatelj je napotil k nam Aškercu, kakor bo ga slovenski človek z veseljem sprejel v prazniških trenutkih svojega žitja; od Bazale pa nam prihaja vsednji Aškerc, kakor ga je jugoslovanstvu treba v trdnem boju z drugimi in s samim seboj. Želel bi samo, da sta Prijatelj in Bazala vsak po svoje kar največ pripomogla tudi Aškercu do tega, kar imajo v mislih besede na priprostem nagrobniku pesnika „Slavy dcere“ na olšanskem pokopališču v Pragi:

Živeč je v srcu nosil
ves narod, a po smrti živi
v srcu vsega naroda!

K. O.

¹⁾ Aškercova Čitanka. Izbrane pesmi Antona Aškercu. Uredil in Uvod napisal Dr. Ivan Prijatelj. V Pragi. Založila Svobodna Misel 1913.

²⁾ A. Aškerc. Izabrane pjesme. Priredio dr. A. Bazala. U Zagrebu 1913. Izdanje Matice Hrvatske.

Proti cilju!

„Čemu hodiš v šolo? Ves ta trop mladeničev in otrok, ki je vsak dan na poti v šolo, ne ve tega. Pravijo: da bi dobil dobro službo, da bi postal doktor, zdravnik, velik gospod, da bi zlahka postal petičen in se vsedel na gorko; tako pravijo. In hodijo v šolo učiti se stvari, ki se jim zde silno suhoparne, v šolo, ki se jim dozdeva kraj muke in kazni. Po mnogih letih dovrši ta mladina izpite in se nato kakor mehurčki iz mila otrese vsega tega, kar si je nekoč nabasala; ostanejo le votle sence, sicer polne misli, ki pa jih prav gotovo poruši prvi sunek življenja. Koliko razočaranje v teh mladih dušah! Zakaj? Niso znali se prav učiti.“

To je bil uvod notici, s katero je pred dobrim pol letom entuzijast I. I. v časopisu „Il Corriere Friulano“ opozoril italijansko srednješolsko mladino na znamenito Benedettijevo knjigo „Verso la meta“¹⁾; in hkoncu je povedal, da v kratkem tudi Slovenci dobimo prevod Benedettija, kakor ga že imajo Španci, Grki, Poljaki in Čehi.

Che sia! Ko bi se le zgodilo! Iz te knjige bi se potem naši srednješolci lahko učili — se učiti, torej nečesa, na kar šola do sedaj, žal, še ni mislila, čeprav je od načina učenja zavisno, se li postavljeni smoter doseže ali ne. In potem bi se morda tudi začela celiti tista rak-rana, ki jo izobrazbi našega srednješolca prizadeva — guljenje za spričevalo.

Izmed 16 poglavij, ki jih v priključni obliki podaja Benedetti mlademu čitatelju, bi omenil le sledečih dvoje, troje; „a kdor pre-

¹⁾ F. Augusto de Benedetti. *Verso la meta*. Guida per gli alunni e le alunne delle scuole medie. (Proti cilju. Voditelj učencem in učenkam srednjih šol). 5. izdaja, 1912. Obseg: XIII—550 str. — Poleg te, velike izdaje je B. priredil še za polovico manjšo!

gleda té, spozna mu glavo in srce!“:

Higijena učenja. Način učenja. Vzgoja volje. Vzgoja spomina. Vzgoja glasu. Umetnost čitanja (A. Izbiranje knjig; B. Kako je treba čitati). Sto pisateljev, ki bi jih italijanski mladenič moral poznati. —

Nepoznanemu prevajalcu Benedettijeve knjige v slovenščino bi še posebe na srce položil poglavje „Sto pisateljev“, ki se pač, kakor i sicer posamezna mesta nekaterih poglavij, ne da prevesti in ki bi ga trebalo — po Benedettijevih načelih — prirediti za naše razmere. Ako bi prireditelj srečno izbral kanon tistih sto del iz svetovne, zlasti slovenske književnosti, in se posebno še oziral na to, kar bi slovenski mladenič moral poznati našega, tedaj bi pač zaslužil, ker nimamo Nobela, hvaležnost vseh pošteno mislečih Slovencev!

K. O.

Friderik Jodl († 26. I. 1914).

Umrli je — filozof! In Jodl je bil filozof, ne samo profesor filozofije! Jodl svoje filozofije ni samo predaval, temveč jo je tudi živel. Odtod pač sugestivnost njegove besede do svojih učencev. Kakor da je vanj zrl pesnik, ko je vzkliknil:

Sredi vsega razprostri perot
kot dve zarji,
in v viharji
harpa boš, ki jo prebira Gospod.

V širšo javnost je Jodl posegel kot navdušen glasnik „Društva za etično kulturo“, ki si je postavilo veliki smoter, da posameznik, ako je to ali ono spoznal za dobro, tudi ravnaj vsakikrat v tem zmislu.

Le roi est mort; vive le roi! Ni mi do tega, da bi našteval in ocenjeval tukaj idejno bogastvo Jodlovih spisov s poprišča psihologije in etike. Rad bi kaj več — Jodlu, „filozofu“ v spomin! Rad bi,

da ta ali oni bralec pričujočih vrstic vpraša, kdo neki je „filozof“ in kaj pač tiči za skrivnostnim imenom „filozofija“.

Tako, že „filozofsko“ radovednost pa bi utešil z odkritosrčnim nasvetom: Vzami in beri lično knjižico „Führende Denker!“^{*} Ta te z večjo roko popelje v tajinstveno svetišče filozofije, kjer boš gledal genije človeštva, kako si pošteno prizadevajo, razrešiti uganke sveta in življenja. Gledal boš Sokrata, Platona, Descartesa, Spinozo, Kanta in Fichteja ter ob enem pogledal, ako te je dobra volja, filozofu in filozofiji v srce. In h koncu se morda celo zalotiš ob — filozofskem — vprašanju: „Kako pa je filozofiral Friderik Jodl?“

K. O.

Stoletnica Fichtejeve smrti.

Dne 27. jan. t. l. je preteklo 100 let, kar je v Berlinu umrl nemški filozof J. G. Fichte.

„Jaz“... nekaj megle... silno pustega — to je po priliki vse bogastvo predstav, ki jih sprožiš v duhu poprečnega inteligenta z imenom J. G. Fichte. In vendar bi se naši dobi glede posameznika in glede družbe prav lepo prilegel klic: „Več Fichteja!“

Fichte, najsamostojnejši učenec Kantov, je — nekam podobno Sokratu — polagoma prišel do spoznanja, „da ima vsak človek po svojem stališču v svoji dobi in v svojem narodu svojo posebno nalogo. In ta misel je za našo sedanjost posebne važnosti; ločeni in razcepljeni smo v stanove in stranke, vsakdo izmed nas se omejuje na majhno poprišče in se tudi mora, ako hoče doseči kaj uspeha. Za vselej izgubljena je tesna, notranja vez, s katero je prejšnje veke

spajala tradicija, ki jo je vsakdo vzel za resnico, kakor se razume sama po sebi. In vendar bi morali postati pristen narod, enotno čuteč in ravnaoč narod, kajti danes smo daleč vsaksebi od tega. To pa pojde le s pomočjo „umnosti“ (Vernunftkunst), kakor pravi Fichte, s pomočjo znanstveno utemeljenega in življenju prilagojenega prepričanja o tem, kar nam je stori“ti“. (J. C o h n.)*

Nravna tenkočutnost je torej trdna opora posamezniku in družbi. Kdo bi se danes ne spominjal Fichteja in njegovo filozofije!

K. O.

Milan Šević — odličen srbski pedagog.

Prošlega leta smo se ob balkanskih dogodkih najprej hočeš nočeš naučili nekaj srbske geografije, a navsezadnje smo se morali vprašati, kje je srbski narod vzel toliko odpornih sil, kakor so jih izpričala bojišča od morja do morja.

Sedaj, ko se je razkadil dim smodnika in se očem odprla neoviran pogled po srbski zemlji in življenju na njej, se vedno bolj dozdeva, da je tudi tukaj zmagal — učitelj, t. j. vzgojevalec v najširjem pomenu besede, širitelj prave, kulturni delavec. Iz nevsahljivih studentov narodne vzgoje torej je srbski Antej črpal svoje moči za vspehe, ki so vzbujali občudovanje in priznanje po vsem svetu.

Tista discipliniranost, tisto požrtvovalno samozatajevanje, ki ga je pokazal srbski momak, vse to pač ni mogel biti efemeran in slučajen pojav, to je marveč bil organski plod smotrenega vzgojevanja volje in značajnosti. O tem nimalo več ne dvomim, odkar sem se seznanil z vzgojeslovnimi spisi, ki jim je avtor prof. dr. Milan Šević.

*) Führende Denker, str. 106.

*) Spisal J. C o h n. Leipzig. Teubner 1911. Cena vezanemu izvodu: 1 K 25 vin.

Profesor Šević je razborit šolnik, daleč vsaksebi od običajnih šolometov, ki so s tridesetimi leti že laudatores temporis praesentis. Njegovi spisi so živa priča, da mu je sistematska vzgoja mladine silno važna zadeva, rekel bi — suprema lex narodova.

Kurzoren pregled njegovih pedagog. del nudi to le bujnopestro in vsebinski bogato sliko :

1. Srednje šole v Srbiji.¹ (1906). — Vsebina : Kratek zgodovinski pregled. Vnana organizacija. Notranji ustroj. Dodatek [a] učni načrt za klasične in realne gimnazije in pa realke ; b) srednješolski proračun za l. 1906 ; c) pregled virov za zgodovino srednješolske pedagogike v Srbiji].

2. Proučevanje učencev.² (1906). — S tem zanimivim spisom skuša pisatelj zainteresirati vse tiste, ki jim tiče, za vzgojeslovno panogo, ki se je v najnovejšem času začela z veliko vnemo gojiti pod imenom mladinoslovje („Jugendkunde“), t. j. za vedo o telesnih in duševnih posebnostih mladega človeka tam do 18 let. Iz naslova bi se dalo sklepati, da namerava Šević prejeti ali slej še izpregovoriti o antipodu mladinoslovja, ki se imenuje (oziroma ki se bo kdaj imenoval!) „učiteljeslovje“ in ki bi imel proučevati jedro učiteljevega pa vzgojevalateljevega dejanja in nehanja.

3. Izobraževanje in prosvetljenje.³ I. (1908), II. (1911). — To sta zbirki kulturo- in vzgojeslovnih člankov iz „Pedagogijske knjižnice“, ki jo urejuje dr. Sević, in prinašata sledeče gradivo : I.

¹ СРЕДНЬЕ ШКОЛЕ У СРБИЈИ. — Obseg : 36 str. Cena : 50 par.

² ПЕДАГОГИЈСКО ПОСМАТРАЊЕ. (Посматрање ученика). — Obseg : 62 str. Cena : 1 dinar.

³ ОБРАЗОВАЊЕ И ПРОСВЕТИВАЊЕ. Педагогиска књижица, свеска II. VII. — Obseg : 33, oz. 47 str. Cena : 50, oz. 60 par.

Klasični študij in mladi narodi. Zlato vzgojeslovno pravilo (= varčuj z duševnimi silami učenca !). O širjenju pismenosti med narodom. O prosvetnih reformah (= cilj in pota pri pouku in vzgoji v šoli in med narodom). Vzgojevalatelj učitelj (= v prvi vrsti samovzgoja). — II. Dositej Obradović („srbski Sokrat“). Dositej in Rousseau. Literarna vzgoja in narodna prosveta. Otroška književnost srbska. Otroška književnost hrvatska.

4. Kosovske pesmi v kamenu.⁴ (1910). — To je študija o monumentalnem umotvoru kiparske umetnosti, ki je krščen za „Vidovdanski hram“ in ki ga je zamislil dalmatinski Srb Ivan Meštrović, ta srbski Rodin, in ž njim strmečemu svetu pokazal svoje — in narodno — pojmovanje Kosovske tragedije.

5. Otroška književnost srbska.⁵ (1911). — Pisatelj proučuje bistvo in pomen otroške književnosti ter podaja njen sestavni razvoj pri Srbih.

6. Harald Höffding. Njegova filozofija i njegova pedagogija.⁶ (1911). — Smoter tej knjigi je, „čitatelje napotiti k daljšemu proučevanju življenja in delovanja znamenitega danskega filozofa“ (str. 44). Sević želi*), naj bi se Jugoslovani bolj seznanili s kulturnimi delavci danskimi in skandinavskimi, „kajti južni Slovani

⁴ ВИДОВДАНСКИ ХРАМ. КОСОВСКЕ ПЕСМЕ У КАМЕНУ. Вајарски радови Ивана Мештровича. (Prvi članek, „Vidovdanski hram“ (kiparski) je spisal ruski publicist L. Sokolovski-Karavajev). — Obseg : 30 str. Cena : 50 par.

⁵ ДЕЧЈА КЊИЖЕВНОСТ СРПСКА. Оглед историјскога прегледа.

⁶ U Zagrebu. Naklada hrv. pedagoško-književnoga zbora. — Obseg : 44 str.

*) In uredništvo Vede se mu pridružuje !

živimo v marsikaterem oziru v podobnih razmerah, kakor ti Germani na severu. Danci in Norvežani imajo eden in isti jezik, prav tako kakor tudi mi, Hrvatje in Srbi; jezik Švedov se ne razlikuje mnogo od njihovega, kakor tudi jezik Slovencev in Bolgarov ne od našega. Sredi mnogih medsebojnih ovir se javljajo težnje k zblizjevanju, kakor i pri nas; v marsičem je edinost že dosežena in kulturna vez je pri njih že mnogo jačja, nego pa pri nas. Njihovi listi imajo čitateljev in sotrudnikov v vseh treh vladavinah, njihovi jezikoslovci skušajo proizvesti skupno označevanje glasov za vse skandinavske jezike; delo danskega, norveškega ali švedskega pesnika se čita v sosednjih deželah ter razpravlja o njem povsod kakor o domači stvari; govornik, igravec, pevec vpliva z živo besedo, vsak v svojem materinem jeziku, v Stokholmu kakor i v Kopenhagenu. Skandinavski narodi nam torej kažejo z živim zgledom, kako ni da bi morale biti politične meje ovira kulturnemu izedinjenju sorodnih narodov, ter nas pozivajo s tem zgledom, da jim sledimo" (str. 3).

7. Vprašanje srbskih čitank. (1912). — Iz pričujočega spisa Ševićevega izvemo, kakšne so srbske srednješolske čitanke in kakšne bi imele biti. Pisatelj odkazuje tem čitankam, po pravici, silno važen delokrog. "Vprašanje o srbskih čitankah je tako važna stvar, da se na noben način ne sme odstaviti z dnevnega reda" (str. 3). "Teoretskih važnejših razprav in člankov nimamo o tem vprašanju" (str. 12). Šević je Münchovega mnenja, ki zahteva od take čitanke, "da nas uvede v najboljši miselni svet naše kulturne dobe ter nam pokaže, kako se ta svet v našem narodu zrcali in kakšnega izraza

je našel v njem, v kolikor je to pristopno starosti učencev; pri tem pa ni treba, da učence obvarujemo napora, ki ob njem človek prodira v težje miselne zveze". In kako bi to bilo drugače, saj "pouka ne tvori knjiga, pouk tvori učitelj" (str. 17)!

8. Navodila ("instrukcije") za srednje šole. (1913). — Tudi srbskemu šolniku je "navodila" narekoval stvarni stan, ki ga je že Herbart fotografiral z besedami, da so srednješolski učitelji redkokdaj pravi pedagogi, večkrat samo učenjaki, a mnogokrat mehanski rokodelci.

Šević poudarja, čisto v duhu moderne pedagogike, da delo pravega učitelja ni v tem, da bi vsebino te ali one knjige pretočil v glave učencev, kakor se je to po večini vršilo v srednjem veku; glavno vprašanje marveč bodi, kako se ima gradivo predavati, da bi jačilo um, čustvovanje in hotenje (str. 5). Zato je pač eno izmed najvažnejših vzgojeslovnih vprašanj — "izobraževanje učiteljev"; tudi učitelj bi imel nositi zapisano za ušesih, da je le "popolno delo — pravo delo"!

Zlata vreden kašipot zlasti za učitelja začetnika so dobra "navodila" za šolovanje**, osnovana tako, da "ne zahtevajo samo, ampak tudi dajejo" (str. 7).

In taka so Ševićeva "navodila", ki obsegajo ta-le poglavja: 1. Smoter in pomen metodičnih navodil. 2. Koncentracija in korelacija (medsebojna vez predmetov) pri pouku. 3. Zaporednost pri pouku. 4. Priprava na pouk. 5. Učitelj pri pouku. 6. Tok pouka. 7. Vprašanja

* УПУСТВА ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ. I. МЕТОДСКА УПУСТВА. I. Општи део. — Obseg: 95 str.

**) Kakor jih ima sedaj n. pr. avstrijska srednja šola. V teh tiče pravi zakladi ki bi jih samo še trebalo — dvigniti!

7 ПИТАЊЕ О СРПСКИМ ЧИТАНКАМА. Obseg: 19 str.

in odgovori. 8. Ponavljanje in utrjevanje. 9. Dajanje nalog in domače delo učencev. 10. Izpraševanje in ocenjevanje. 11. Pismene naloge. 12. Utrujenost in preobloženost. —

Ni mi bilo do tega, napisati sestavno študijo o vzgojeslovnih delih, ki jih je dr. Šević v taki obilici že podaril svojemu narodu, čeprav bi jo Ševićovo pero v polni meri zaslužilo. Tukaj sem hotel marveč, rekel bi, na Plutarhov način vzbuditi našo vzgojeslovno vest, ki bi, enkrat vzbujena, nam morebiti prinesla recimo krvavo potreben spis o — srednješolskih čitankah, naših „klasikih detinjstva“ ali kaj podobnega sadu z naše pedagogične ledine. Vzgojeslovna nebriznost je namreč velik narodni greh! „Vprašanja pouka in sploh šole so vedno velike stvari in vedno se nam maščuje, ako jih imamo za malenkostna in neznatna.“ (Šević*).

K. O.

William James, Psychologie und Erziehung. — Nemško: Dr. Fr. Kiesow (Leipzig 1912.)

Pod gorenjim naslovom je izšel v nemščini (zdaj že v 3. natisu) prevod 1. dela Jamesovega poljudnega spisa „Talks to Teachers on Psychology: and to Students on some of Life's Ideals“. 1. del je zapisek predavanj, ki jih je imel James za učitelje. Ne pove, za kakšne — tudi nam je vseeno; kajti knjiga je pisana brez balasta definicij, ni kot Bacdeckerjeva popotna knjiga ali aritmetična učna knjiga. In prav zato je pripravna za roko vsakega učitelja, zelo pripravna pa bi bila tudi za roko vsakega učiteljskega kandidata, ki je dandanes žalibog navezan na obširnejše in manjše šolske izdaje, prikrojene po častitljivih starinah brez duha in vednosti o novem, svežem. To pa vzlic temu, da Jamesova psihologi-

ja ni taka, da bi se dali iz nje kot znanosti o zakonih duševnega življenja izvajati gotovi programi, učni načrti ali učne metode za neposredno šolsko rabo“ (str. 4.) že zato, ker „omejuje znanje psihologije polje za eksperimentiranje in poskušanje“ (str. 6.). Tole zadnje pa priporočajo šoli od vseh strani; „poznanje učenca“ je dviga, ki se ji oblastveno predpisuje! — Pripravna pa je knjiga že tudi zato, ker podaja minimum. James je namreč mnenja, da je psihologija in poučevanje dvoje; in učitelju je treba znanja psihologije le toliko, da loči v individualnem slučaju to, kar je gotovo napačno, od onega, kar je lahko pravo: Vsebina je razdeljena na petnajst poglavij: 1. Psihologija in umetnost poučevanja. 2. Tok zavesti. 3. Otrok kot delujoč organizem. 4. Vzgoja in delovanje. 5. Potreba reakcij. 6. Prirojene in pridobljene reakcije. 7. O prirojenih reakcijah. 8. Zakoni navade. 9. Asociacije predstav. 10. Zanimanje. 11. Pazljivost. 12. Spomin. 13. Pridobivanje predstav. 14. Apercpcija. 15. Volja.

Princip Jamesove psihologije je praktičen, psihologijo izpopolnjuje evlucijska teorija. Ne kot „nova psihologija“ — ta izraz zavrača, temveč le kot psihologija, ki ne zre najvišjo vrednoto psihičnih sil v svoji uporabi za spoznavanje, ki se marveč bliža ljudskemu mnenju, ki ceni duševno življenje človekovo le po njegovi vrednosti za življenje, v njegovem vplivu na voljo — ali z drugo besedo: temelj je biološki. In vzgoja je praktična organizacija navad in tendenc, kakor so se pridobile za delovanje.

Pri pouku velja za učiteljevo vedenje v šolski sobi ta-le maksima: Nič se ne sme vzprejeti, čemur ne bi sledila reakcija; noben vtis ne sme ostati brez korelativnega izraza; t. j. praktičen bodi pouk brez mehanizma,

*) O čitankah, str. 16.

brez učenja na pamet — produkcija in delo bodi prvo. James priporoča švedski „slöjdsistem“ (delo z lesom). Pri vsem tem pa ni delo učiteljevo pravzaprav nič drugega kot nadzorovanje postopka pri pridobivanju vrednot — samo da mora znati pripraviti reakcijsko obliko. Se li dá to priučiti? James skoraj to zanika, ker mora imeti „fino razumevanje za prirojene reakcijske tendence, kdor hoče imeti vspehe v tej umetnosti“. (str. 25.).

Najzanimivejši poglavji v knjigi sta gotovo 8. in 15. — Pri 8. t. j. pri „Zakoni navade“ zahteva, da moramo „napraviti svoj živčni sistem za svojega zaveznika in ne za svojega sovražnika. Nakopičiti moramo svoje pridobitve v kapital in ga naložiti tako plodonosno, da živimo lahko udobno od obresti. Da pa to dosežemo, moramo izpremeniti koristna dejanja brž ko je mogoče v avtomatična in navadna ter se skrbno varovati razvoja v tisto smer, ki nam lahko škoduje“ (str. 45). Pet maksim postavlja J. v tem poglavju, v vseh petih pa je rdeča nit „stroga doslednost v svojih zahtevah“. — Znano je, da se prišteva ravno navadi največja moč pri vzgoji značaja in volje. Na Jamesa se opira tudi Kerschene-stein in citira iz njegove obsežnejše „Psychologie“, ko prihaja (v „Charakterbegriff“ u. Charakter-erziehung“, str. 127.) do zaključka: „Temelj npravne vzgoje značaja pa

je v zmožnosti, da se obrne brez prestanka gibajoča se pozornost vedno zopet hote na eno točko“. — Vse iste zahteve pa, ki jih stavi J. za metorične navade (v 8. pogl.), ima tudi pri postopku mišljenja in čustva, in vse vodijo k 15. pogl., k „Volji“. James izvaja voljo iz refleksnih gibov ter razlikuje voljo v širšem in voljo v ožjem smislu. Vsa skrivnost volje pa mu tiči v mišljenju, kjer je, po njegovem mnenju, skrivnost spomina.

Ravno ta trditev je spravila W. Jamesa na glas, da je materijalist. Na str. 130. (nem. prevoda) svojega dela se zagovarja proti temu očitku in pravi, da se sam ni malo ne smatra za takega, ker ne more razumeti, „kako naj provzroča to, kar imenujemo zavest, ustroj živčevja, prav lahko pa razume, da morejo zaznave, če sploh spremljajo delo tega stroja, prav lahko natančno slediti tudi redu teh operacij“. Take so njegove psihologične in psihofizične teorije.

V vzgojnem oziru zahteva J. od učitelja, da mora dobiti učenec v šoli navodil za poznejše življenje, zbirati mora znati svoje zanimanje, pridobiti zmožnost pravičnega reagiranja, navaditi se pridobivanja, pa tudi odrekanja. Vzgoja je praktična in utilitaristična. Psihologija pa pri vzgoji — kakor sem že zgoraj omenil — kontrolira, nadzoruje.

Pav. Fleré.

Pravo.

Pravica ubogih in vzajemnost z Ogrsko-Hrvatsko.

V pravnem prometu z inozemstvom velja še dandanes kot poglavitno načelo formalna reciprociteta, ki ne loči, se-li zлага postopanje glede avstrijskih državljanov v inozemstvu z določbami avstrijskih

zakonov ali ne, da je le zasigurana ravnopravnost avstrijskih državljanov s tuji državi lastnimi podaniki. To načelo je slovom § 33. o. d. z. jasno propisano za materijalno pravo. Mednarodno zasebno pravo se pod vplivom modernega duha v novjšem času temeljito izpreminja in

naigiba na obratno plat vsaj v tem obsegu, da novejši zakoni v obilni meri določujejo izjeme od formalne vzajemnosti v prilog materialni reciprociteti ali takozvani reciprociteti v pravem zmislu. Materialna vzajemnost zahteva, da se godi nam Avstrijecem v tuji državi prav takó, kakor ravnamo mi v Avstriji s podaniki tuje države, brez ozira na to, ravna-li tuja država s svojimi ali drugorodnimi državljani tudi tako ali pa drugače.

Novi civilnopravni red je podrl načelo formalne vzajemnosti v marsikateri točki. Tak odsev uveljavlja materialne vzajemnosti je n. pr. določba o vzajemnostni podsodnosti za tožbe zoper inozemce, § 101 sodnega pravilnika; sličen pojav zasledimo pri ukazih, kdaj se mora založiti varščina za pravne stroške, § 57 c. p. r., kajti inozemec je aktorične kavcije oproščen le tedaj, če so avstrijski državljani v inozemstvu državi deležni iste pravice; glej tudi določbe o dokazilni moči javnih listin po § 293 in trgovinskih knjig po § 292 c. p. r.

Glede propisov o podeljevanju pravice ubogih inozemcem je c. p. r. v § 63 izrečno določil, da se inozemcem podeljuje ta pravica samo „s pogojem vzajemnosti“. Ako iščemo še posebnih določeb izza časa pred c. p. r. glede naše vzajemnosti na tem polju z deželami ogrske krone, ne najdemo glede hrvatskih sodišč nobene posebne odredbe, glede ogrskih sodišč pa naletimo na odredbo kraljevega ministra z dne 10. maja 1894 št. 14.390, ki je objavljena v odrebi avstrijskega pravosodnega ministerstva z dne 12. junija 1894 št. 10.470, in ki se glasi nastopno: C. kr. avstrijski pravosodni minister mi je v odgovor sporočil, da uživajo ogrski državljani v Avstriji glede podelitve, vsebine in obsega pravice ubogih enaka prava in tiste udobnosti, ki so jih deležni avstrijski državljani, seveda pod pogojem, da se tudi

na naši strani z avstrijskimi državljani enako postopa. Zavzemali smo sicer pri nas napram avstrijskim državljanom stališče vzajemnosti tudi doslej, vendar pa obveščam kraljevo sodišča o tej izjavi c. kr. avstrijskega pravosodnega ministra in dostavljam, da morajo avstrijski državljani biti deležni istih pravic in udobnosti pravice ubogih, kakor se podeljujejo ogrskim državljanom. Ker me je neko tuzemsko sodišče vprašalo, zapopada li avstrijskim državljanom podeljena pravica ubogih tudi to, da se morajo plačati tekom pravnega in izvršilnega postopanja narasle pristojbine in izdatki poslanih sodnih oseb in izterjalcev, pristojbine prič in izvedencev, dalje stroški potrebnih razglasitev, določujem, da se imajo ti izdatki po § 261 sod. r. zalagati (vorzuschiesen) iz uradnih zalog.

Jasno je po tem takem, da je veljal poprej med Avstrijo in Ogrsko princip čiste formalne vzajemnosti. Tega načela ni novi civilnopravni red kar nič spremenil, toda poudariti moramo le: to se tiče samo načela. Dejansko je določba 1. odst. § 63 c. pr. r. pogoje za pravico ubogih bistveno razširila, in teh udobnosti so postali ogrski državljani takoj eo ipso deležni. Dočim se je smela pravica ubogih poprej podeliti le tistikrat, kadar dohodki stranke niso prekašali v njenem bivališču navadne splošne dne, se nam odslej ni več ravnati po tem objektivnem momentu, marveč le po okoliščini, da stranka ne more utrpeti stroškov, ne da bi bila ona ali njena obitelj prizadeta v preživnini, za silo potrebni. Če je c. p. r. v drugem odstavku §a 63 izrekel, da velja isto za inozemce pod nadaljnim pogojem, da velja vzajemnost, tedaj te določbe ni mogoče drugače tolmačiti nego tako, da mora Avstrijecem, ki so v enakem položaju, tudi biti zagotovljena pravica ubogih, nikdar pa ni določbe, da mora imeti ta pra-

vica v inozemski državi isti obseg, kakor v Avstriji. Le v toliko so inozemci sedaj na slabem, da se zahteva vzajemnost, kajti poprej niti tega pogoja ni bilo v obče (nar. fin. min. od 4. svečana 1854 št. 538, dvor. pis. d. od 26. julija 1840), ampak inozemec je bil glede pravice ubogih s tuzemcem enako-praven. Haaška konvencija od 14. novembra 1896 l. d. z. št. 85 iz l. 1899 v členu 14 tudi določuje, da mora vsaka država-pogodnica pripuščati podanike sopogodnic, da so deležni pravice ubogih liki lastni podanik. Haaška konvencija za vzajemnost ene državne polovice z drugo državno polovico monarhijske ne velja, toda dokaz je, da civilno-pravne določbe §-a 63 c. p. r. ne smemo vzeti za materialno vzajemnost. Za razmerje med Avstrijo in med Ogrsko je veljala prej ko slej odredba obeh pravosodnih ministrov, ki smo jo poprej navedli, in da je tudi v tej odredbi uveljavljeno zgolj načelo formalne vzajemnosti, to nam dokazuje praksa poleg vseh drugih razmotrivanj.

Ne samo glede pravice ubogih, marveč glede pravnega in izvršilnega postopanja v obče, so avstrijska sodišča postopala z Ogrji in s Hrvati enako, kakor z lastnimi državljani. Dolgo let ni bilo nobene ovadbe, da avstrijska sodišča ne spoštujejo tega načela, niti niso avstrijska sodišča dala povoda za retorizacijo. Ona še dandanes ne zahtevajo n. pr. v izvršilnem postopanju, da se mora pri njih staviti poseben predlog za podelitev pravice ubogih, ampak brez pomislekov podeljujejo to pravico na podlagi spisa in zaprosbe, potem opravijo izvršbo in tudi dokončno utrpe iz svojih uradnih zalog stroške, ki se slovom položaja ne smejo ali ne morejo izterjati pri zavezancu. Ker je ogrski pravosodni minister, govorec s stroških, določil, da nimajo ogrska sodišča le založiti take stroške, prišlo je v Avstriji do re-

torizije, pri čemer je zadobilo formalno-vzajemnostno načelo vrzel. Novi zakoni so vzbudili željo po materialni vzajemnosti, in povračilo je bilo zgolj pravično in za jasnost potrebno, Avstrijsko pravosodno ministrstvo je namreč z ukazom z dne 7. maja 1907 št. 20.380/6 višjesodnemu predsedništvu na Dunaju sporočilo, da imajo ogrska sodišča še vedno veljaven ukaz (kr. og. pr. m. 22. 9. 1875 št. 26.952), slovom katerega naj izvršujejo od avstrijskih sodišč odredene izvršbe brez predujmov, in da naj dotične stroške zalagajo iz uradnih zalog, ne izterljive take stroške naj jim pa povrne zaprosilno avstrijsko sodišče, ki se mora na plačilo opomniti. Slovom tega naj bi stroške oprave v prvi vrsti trpel ogrski zavezanec, v drugi vrsti pa avstrijsko sodišče, in to vsekdar, kadar bi se stroški od zavezanca ne izterjali. Kažoč na to postopanje je avstrijsko pravosodno ministrstvo izreklo, naj se tudi pri sodiščih dunajskega okoliša slično postopa: ako bi avstrijskemu sodišču nastali stroški pri izvršbi, ki se je opravila po zaprosbi ogrskega sodišča, naj isto po načelu vzajemnosti ukrene najprej, da plača tuzemski zavezanec, če pa to ne gre, prositi bode povračila tisto ogrsko sodišče, ki je zahtevalo, da se izvršba opravi.

To se je zgodilo po vsej pravici. Ni potreba, da je vzajemnost zajamčena z državnimi pogodbami. Zadostuje, da je vzajemnost zagotovljena z zakoni dotične inozemske države, in če teh ni, s stalno prakso (gl. čl. 14 sl. prej navedene haaške konvencije). Ker ugotovljena praksa ni vedno znana, mora se v vsakem dvomnem slučaju povprašati pravosodni minister, in njegova izjava potem v ež e sodišče. To so splošno veljavna načela.

Iz teh razmotrivanj izhaja, kako je naše razmerje z Ogrsko, dalje, da s kraljevino Hrvatsko in Slavo-

nijo ni bilo nikakih posebnih dogovorov; menda so jo kar po tihiem privzeli kot deželo ogrske krone.

Neko okrajno sodišče na Kranjskem je kot pravdno sodišče na podlagi pri njem izdane sodbe dovolilo varovancu okrajnega sodišča v Celovcu izvršbo za izterjanje preživnine proti nezakonskemu očetu, ki biva v okolišu kotarskega suda v Zagrebu. Podelilo je predlagatelju pravico ubogih in zaprosilo je navedeni kotarski sud, da izvršbo opravi. Zaproseni kotarski sud je ukazal opravo s pogojem, da poprej založi zahtevajoči upnik prednjem 26 K za stroške oprave. O tem obveščeno pravdno sodišče se je sklicalo prvič na podeljeno pravico ubogih, potem na odredbo kralj. ogrskega pravosodnega ministrstva z dne 10. maja 1894 št. 14.390, s katero je ukazano, da mora pri avstrijskih zaprosbah dotično izvršilno sodišče samo iz svoje uradne zaloge založiti izdatke in pristojbine, končno pa tudi na to, da se v tostranski državni polovici slične izvršbe državljanov dežel ogrske krone brez zahteve refundiranja opravljajo. Kotarski sud v Zagrebu je potem izvršbo opravil, toda zahteval je, da pravdno sodišče njemu povrne iz kazenske zaloge izdani predjem, ker se stroški oprave pri zavezancu niso mogli izterjati. Izrekel je še, da odredbe in naredbe kralj. ogrskega ministrstva za sodišča kraljevine Hrvaške in Slavonije ne veljajo, ker so tu sodišča v pravosodstvu avtonomna.

Pravdno sodišče se je zateklo k svojim predpostavljenim oblastvom s prošnjo, naj se odloči, kdo ima prav. Dobilo je nalog, da mora predjem iz svoje uradne zaloge povrniti kotarskemu sudu v Zagrebu.

Sklicujé se na odlok c. kr. pravosodnega ministrstva z dne 5. aprila 1913 št. 7398, je c. kr. višjesodno predsedništvo v Gradcu (odl.

od 21. aprila 1913 Praes. 356 2/12) pri tej priliki svojim sodiščem hkrati naznanilo, da imajo kralj. hrvatska sodišča postopati enako, kakor postopajo ogrska sodišča, kadar izterjujejo pristojbine, narasle pri izvršbah, za katere so bila zaprosena od avstrijskih sodišč (glej naredbenik pr. m. 1907 str. 147). Kralj. banska stolica v Zagrebu da je z okrožnico z dne 6. septembra 1899 št. 23.336 ukazala svojim sudom, da ne smejo zahtevati predjemov, ako imajo po zaprosbi avstrijskih sodišč opraviti kako izvršbo uradoma, to se pravi, kadar se ima opraviti izvršba brez oglasa ali brez intervencije zahtevajočega upnika. V takih slučajih naj potrebni znesek založe iz svoje kazenske zaloge, po opravi izvršbe pa naj zahtevajo od zaprosilnega sodišča, da predjem povrne, ako se leta ni mogel pri opravi sami izterjati (pri zavezancu). Kadar pa je izvršba po oglasu ali pod intervencijo, naj se zahtevajoči upnik najprej pozove, koliko ima založiti kod predjem za opravo. Ta odlok ne loči nič, ali je bila zahtevajoči stranki pravica ubogih v Avstriji podeljena ali ne. Kolikor opaža c. kr. pravosodno ministrstvo, so sodišča v deželah ogrske krone mnenja, da v eni državni polovici priznana pravica ubogih ne velja kar tudi za drugo državno polovico. Sodišča druge državne polovice naklanjajo udobnosti pravice ubogih le tistikrat, ako so pravico ubogih podelila sama na podlagi pri njih stavljenega predloga. In tem nazorom da nikakor ne nasprotuje odredba avstrijskega prav. min. z dne 12. junija 1894 št. 10.470. Pravdna sodišča druge državne polovice povrnejo neizterljive stroške izvršb v slučajih podeljene pravice ubogih celo tistikrat, kadar se med seboj za opravo zaprosijo. —

Na podlagi tega gradiva hočemo preiskati, do kam soglašajo navodila hrvatskih sodišč z navodili ogrskih

sodišč, v čem se prva od drugih ločijo, in kakšen vpliv imajo dobljeni zaključki na vzajemnost z nami.

V tem so si hrvatska in ogrska sodišča edina, da ločijo natanko, je-li predlagajoča avstrijska stranka pri njih zaprosila za podelitev pravice ubogih, in zopet, je-li avstrijsko sodišče odstopilo spis, ne da bi bil stavljen izrečno ustrezen predlog na njihov naslov. Ne jemijo v poštev, da je avstrijsko sodišče svojemu državljanu že podelilo pravico ubogih. Ker uradno odstopanje tožbe ne velja in morajo Avstrijci tožbe itak pred inozemskim sodiščem neposredno sproževati, ne pomeni ta okoliščina nič za postopanja o tožbah, ki jih vlagajo na Ogrskem in na Hrvatskem Avstrijci. Tembolj se čuti razlika v izvršilnem postopanju, v katerem se ima izvršba opraviti v inozemstvu. Ogrska in hrvatska sodišča naklonijo Avstrijcu udobnosti in prava pravice ubogih zgolj, kadar so pravico ubogih sama podelila, podeli pa jo zopet le tisti-krat, kadar se avstrijska stranka s tem predlogom do njih izrečno obrne. Na podlagi tega sledi, da morajo avstrijska sodišča paziti, da njihove oz. sploh tuzemske stranke pri izvršbah, ki so obaviti na Ogrskem in na Hrvatskem, predlagajo izrečno na naslov ogrskega (hrvatskega) sodišča, da se jim pravica ubogih za opravo izvršbe podeli. Ker inozemsko sodišče ni vezano na to, kar je ukrenilo tuzemsko sodišče glede pravice ubogih, mora biti pri predlogu vse, kar je po obstoječih prepisih potrebno za samostojno presojo, gre-li prosilcu pravica revnih (§ 65, št. 3 in 4 c. pr.). Inače bi morala avstrijska sodišča stroške oprave iz svojega trpeti vsakikrat, kadar zaprosimo inozemsko sodišče, ki jih ne bi izterjalo od zavezanca. Ker se s tem poda vprašanje, kako bodi pri avstrijskih sodiščih v sličnih slučajih za Ogre in Hrvate, ker

je bila — kakor že prej navedeno — za nje dosedaj dokaj ugodnejša praksa, zadobimo rešitev takoj zgolj s pomočjo §§ 63 in 65 c. p. r. brez retorizije in brez prekršenja formalne vzajemnosti v tem zmislu, da na Ogrskem ali na Hrvatskem podeljena pravica ubogih ne velja kar tudi za tostransko državno polovico, ampak da mora predlagati in izkazati uboštvo pri naših sodiščih stranec prav tako, kakor našinec pri naših sodiščih. Izprememba prakse bode edino ta, da se bo prvi odstavek §-a 63 c. p. r. tolmačil striktno v istem zmislu kakor za tuzemce, in da se bo strogo tolmačil tudi § 65 c. p. r. o postopanju, kako se doseže pravica ubogih. S tem bode doseženo ravnostrežje, ki je zavisno „od pogoja, da se tudi v drugi državni polovici glede avstrijskih državljanov enako postopa“. Kajti, če posebnega predloga v prej navedenem zmislu ne bi bilo, tudi naša sodišča ne bi skiepala o pravici ubogih ter bi neizterljive stroške oprave terjala od zaprosilnega sodišča. Obtežen bode dostop ubožnih inozemcev do pravice ubogih vsekako, toda škode ne bo ubožna stranka trpela nobene, le tisti probatni učinek bo odvrnjen, da bi morala avstrijska sodišča trpeti stroške svojih in tujih ubožnih izvršb in vrhutega še svojih, v inozemstvu opravljenih. Ne dvomimo, da se bo izvršilni promet z Ogrsko in Hrvatsko v redu vršil. Edino to vprašanje je še, bodo li sodišča druge državne polovice dokončno utrpela neizterljive stroške postopanja ob lastno podeljeni pravici ubogih, ker novi odlok avstr. pravosodnega ministrstva podarja tudi še to, da povrnejo sodišča druge državne polovice te stroške drugemu celo takrat, kadar se med seboj zaprosijo. Toda jasno je, da tukaj ne bi bila več formalna vzajemnost in da bi avstr. pravosodno ministrstvo ob prvem slučaju ukrenilo tudi za avstrijska

sodišča, da imajo stroške le „zalagati“. O tem smo prepričani spričo odloka od 7. maja 1907, ki je že krepko poprijel po materialni vzajemnosti.

Težje se da pritrditi mnenju baš navedenega ukaza v točki, da morajo kralj. hrvatska sodišča postopati prav tako, kakor se obnašajo ogrska sodišča. Zakaj ukaz objavlja hkrati, kaj je kralj. banski stol Zagrebški svojim sodiščem tozadevno naročili. Tole se bistveno loči od postopanja ogrskih sodišč, ki se drže ukaza svojega pravosodnega ministra z dne 22. septembra 1875 št. 26.952 in poslujejo brez predujmov, pač pa z ev. zahtevami refundiranja neizterljivih stroškov. Za hrvatska sodišča pa velja temeljem okrožnice banskega stola brez ozira na to, je-li podeljena pravica ubogih ali ne, da smejo l. zahtevati predujme naprej, ako je izvršba predlagana z oglasom ali z intervencijo, 2. postopati kakor ogrska sodišča le pri ostalih izvršbah, ki se imenujejo „uradne“, ker se imajo uradoma takoj opraviti. Pod 1. navedena razlika in dalje tudi navodilo, da se imajo zalagati predujmi pri izvršbah pod 2. iz kazenskih zalog (ne iz uradnih), spominjata v prvem hipu na trditev sodnika kotarskega suda v Zagrebu, da so hrvatska sodišča v pravosodstvu avtonomna in da v praksi z uspehom ignorirajo vse, kar sta

avstrijski in ogrski pravosodni minister do sedaj določila o vzajemnosti med državnima polovicama. Ako smejo hrvaška sodišča terjati predujme od avstrijskih zaprosilnih sodišč oz. od ubogih zahtevajočih upnikov (to je isto), se kar odkrije zaključek, da to ni niti umestno niti upravičeno, saj naj bi hrvatsko sodišče samo trpelo stroške dokončno ob lastni podelitvi pravice ubogih. Obratni zaključek je ta, da utegnejo hrvatska sodišča poterjavati povračilo v vsakršnem slučaju pravice ubogih. Gotovo smo s tem dognali vrzel, ki bi se dala najlepše zapahnuti s primernim dogovorom z vrhovnim hrvatskim pravosodnim oblastvom. Le če se takšna uravnava ne bi dala doseči, bila bi v prilog materialne vzajemnosti umestna retorizacija v obliki, ki se je l. 1907 že proti Ogrski obnesla. Sodišča sama ne morejo dati iniciative, ker ne bi mogla prilagoditi povračilnih sredstev načelu veljavne formalne vzajemnosti, in že to bi zadostovalo, spraviti jih v zadrego, ako bi se namignilo, da je zgolj na Hrvaškem neosumljeno in veljavno, da ukazi ogrskega ministra za hrvaška sodišča niso obvezni. To nejasnost, ki kvari avstrijsko-hrvatsko, deloma pa potem tudi avstrijsko-ogrsko vzajemnost, more avtoritativno za avstrijska sodišča razpršiti zgolj vrhovno pravosodno oblastvo njihovo.

Fran Goršič.

Politična ekonomija.

Iz novejšje ekonomske literature.

Zakoniti mezdni minimum se je v Angliji, kakor poroča Dr. W. Picht v Zeitschr. f. Volkswirtschaft, Sozialpolitik u. Verwaltung, 1913 VI. dobro obnesel. Zakon pomeni zadnjo posledico stoletnega prizade-

vanja, velik preobrat v liberalni angleški doktrini. Varstvenih delavskih odredb je dosti, samo ureditev toliko zahtevanih „Living Wages“ se vlada do poslednjega ni upala prijeti v roke. Zraven „Living Wages“ t. j. pravice do brezskrbno življenje dovoljujoče mezde, je odločeval še

namen, tem potom zabraniti v zadnjih letih tako pogoste in ogromne stavke in izprtja, ki so ogroževala celo narodovo eksistenco. Uspeh prve smeri je Trade Boards Act 1909, druga misel je našla izraz v Coal Mines (Minimum Wage) Act 1912. Ta dva zakona pričata, da je postal individualizem liberalne stranke mnogo zmernejši, to pa velikim delom pod vplivom Webb-ovih spisov, „Industrial Democracy“, katerih se čita in diskutira posebno v parlamentarnih krogih. Letá so dokazala, da so „sweated trades“ paraziti na gospodarskem telesu, ker stane od njih ustvarjeni proletariati državo ogromne svote v obliki ubožnih podpor in jetniških izdatkov in da gre njih obstoj na stroške drugih industrij, ker morajo od njih slabo plačane delavke živeti navadno od zato višje plačanih rodbinskih članov. Webbova sta tudi dokazala, da je vsled konkurence nemogoče odpraviti sweating potom samopomoči in da je le država poklicana, določiti z zakonom minimalno mezdo. Po raznih anketah, meetingih in posvetovanjih v parlamentarnih in specialnih društvih, je izdelal Winston Churchill pod vplivom Anti-Sweating League zakonsko osnovo, ki je dobila potrjenje 20./X. 1909. (Trade Boards Act). Delavske organizacije zakona niso pozdravile z navdušenjem, ker so se bale, da postanejo s tem brezpredmetne, pa so kmalu opustile odpor, videč, da praksa krepi njih vpliv, da celo organizacije naravnost predpostavlja. Trade Boards (zadružni uradi) obstoje iz treh kategorij članov, 1. iz zastopnikov delodajalcev, 2. istoštevilnih zastopnikov delojemalcev (representative members) in 3. iz treh članov, ki jih imenuje Board of Trade (appointed members). Ako se delojemalci ali delodajalci ne morejo zediniti, imenuje Board of Trade tudi njihove zastopnike. Tudi ženske se morejo voliti v Trade

Board in je li v dotični obrti zaposlenih mnogo domačih delavcev, imajo tudi oni pravico do zastopstva. Delovanje vsakega takega urada je omejeno na delokrog dotične obrti. Edina njegova naloga obstoji v tem, da določi minimalno mezdo in zasigura njeno izplačevanje. Kot merilo more služiti vseeno ali čas ali proizvajano blago, samo da je v obeh slučajih minimum enak. Ako tri mesece po objavljenju uradnih minimalnih mezd ni od nobene strani pritožbe, se morajo izplačevati določene mezde, ne da bi se smelo kaj odtegniti. Podjetnik more pričakovati javna naročila samo, če se je pismeno zavezal, da se bo držal minimalnega tarifa. Po preteku nadaljnjih 6 mesecev proglasi Board of Trade določbe urada (Trade Board) za obligatorična. Posebni nadzorniki izvršujejo v tem oziru strogo kontrolo. Za prestopke se kaznuje delodajalec z 20 liver šterlingov globe in mora doplačati prikrajšanim delavcem. Do majnika 1913 so se dogodili le 3 takšni slučaji. Zakon velja doslej za 4 obrti (kovarne verig, čipkarije, kartonažo in konfekcijo.)

Coal Mines (Minimum Wages) Act 1912 je nastala vsled znanih predlanskih stavk v rudokopih. V tem slučaju ni šlo toliko za državno pomoč delavskim slojem, kakor za vsiguranje občnega blagra, ki je bil vsled ogromnih rudokopnih stavk, ki so onemogočale tudi vso kupčijsko in industrijalno obrt, v veliki nevarnosti. V rudokopih se določi mezdni minimum ne od političnih temveč čisto strokovnih komisij po različnih krajevnih razmerah za vsako okrožje posebej (district boards). Prvo dozdej izdano uradno poročilo priča o zelo povoljnem uplivu zakona in zadovoljujočem delovanju v district boards. Zakon pa se bo obnesel, ako bodo učinki veljavni tudi v časih depresije, ko se bodo morale znižati mezde.

Zakonito določeni mezdni minimum je postal tekom štirih let velik činitelj v angleškem gospodarstvu. Najboljši strokovnjaki ga smatrajo za največjo notranje politično nalogo najbližje prihodnosti in delodajalci so ž njim zadovoljni. W. Picht vzpodbuja Lloyd George-a, da skuša zasigurirati enak minimum tudi kmiečkim delavcem, kar smatra pa Yves Guyot (*Journal des Economistes* 15. nov. 1913) za hiperutopično in neizvedljivo.

Zanimiva, čeprav v zverženi marxovščini spisana je Ed. Heimann-ova študija: *Methodologisches zu den Problemen des Wertes und des wirtschaftlichen Prinzips* v *Archiv f. Sozialwiss. u. Sozialpolitik* 37. B. 3 X. 1913. str. 758—807. Raziskujoč, je li individualna ali socialna metoda sposobna rešiti problem vrednosti, skuša zavrniti predvsem Amonnovo teorijo, ki smatra narodno gospodarstvo kot povsem socialno doktrino, vsebujočo razven čisto ekonomičnih še vse z njimi le količkaj sorodne ali sosedne znanstvene discipline. Zraven objektivnega vrednostnega pojma pripozna Amonn namreč tudi subjektivnemu metodologično veljavo, samo da hoče iskati njegovo definicijo v psihologiji, ker je ekonomija sama baje ne more podati. Heimann vidi s tem činom znanstveno samostojnost narodnogospodarske vede ogroženo in izročeno na milost in nemilost samovoljnosti drugih disciplin, posebno psihologičnih in etičnih, ki glede eksaktnosti še dolgo ne dosežajo ekonomije. Zajedno pa je subjektivni vrednostni pojem jeden največjih problemov, ki ga smatra in stavi Amonn kar kot gotov datum, aksiom. Vrednostni pojem pa je popolnoma formalen problem in se da rešiti le na metodologičen način. Ravno tako malo zadovoljuje Oppenheimerjeva konstrukcija vrednostnega pojma s pomočjo njegovega „Ko-

stenbegriff“, ki sploh ne spada v narodnogospodarski slovar. Oppenheimer ga je prevzel kakor sploh vse svoje ekonomsko pojmovanje iz biologije in s tem vnovič dokazal, kako škodljivo je besedno izposojevanje pri drugih vedah. Na biologični podlagi stoji tudi za Oppenheimerjevo teorijo bistveno razlikovanje med subjektivno porabno in objektivno dobavno vrednostjo, kar je pa čisto negospodarsko izražena misel. Pa razlika ne obstoji v nobenem oziru, pač pa so objektivno, t. j. fizično, enake dobavne cene različne subjektivne vrednosti, na drugi strani pa je subjektivna porabna vrednost subjektu dana ravno tako objektivno, t. j. samostojno, kakor dobavne cene. Seveda s tem ni rečeno, da je Oppenheimerjevo mnenje uapačno, samo da je nakopičil preveč balasta, da pride po dolgih ovinkih do iste vrednostne teorije. Vse Oppenheimerjevo prizadevanje obstoji v tem, da zagrne vrednostno teorijo v novo nepotrebno terminologijo in je jasen dokaz, da je objektivističen sistem na individualistični podlagi v ekonomiji naravnost metodologična nemožnost, kakor je pogrešena tudi Amonn-Marxova socialna razlaga vrednostnega pojma. Vsaka izmed dveh struj zida na različnih logičnih predpostavah in se zato ne bodeta mogli nikoli zediniti. Ena izmed obeh mora propasti, ako hočemo priti v ekonomiji do eksaktne enotnosti. V kritiki marxizma prekaša avtor celo Böhm-Bawerka. Kajti Böhm pripoznava še, da vpliva družbeno pogojena vrednost v zelo obilni meri na določevanje cene, medtem ko trdi Heimann, da s pomočjo abstraktnega človeškega dela pogojena vrednost sploh nima nobene zveze z ceno, ki jo določajo tržne razmere. To sledi iz podrobne analize izravnujočega procesa. Ravno tako malo je zveze med celotno nadvrednostjo in celotnim profitom, kajti poslednji ne izvira iz proizva-

janja samega, ampak iz cirkulacije. Od Marxovega objektivizma ne pe-
lje nobena pot do problema cene,
da celo Marx sam mora zapustiti
svoj vrednosti zakon in zasleduje
problem na individualistični podlagi.
Tudi Marxova teorija se ne more
zavreči iz materialnih, ampak iz
zgolj formalnih razlogov. Činjenica,
da se da rešiti problem cene po-
polnoma potom analize konkurence,
vsebuje končno zapoved, objektiv-
vizem sploh opustiti in zgraditi na-
rodnogospodarsko vedo na logični
podlagi individualizma kot subjek-
tiven sistem. Glavni argument ob-
jektivistov proti individualistični
metodi obstoji v trditvi, da stoji
na trgu proti posamezniku in nje-
govi subjektivni oceni istinita cena
kot več ali manj nespremenljivo
dejstvo, s katerim se mora zadovo-
ljiti. Ta ugovor pobija Heimann s
pomočjo nauka o interdependenci
vseh cen v statičnem sistemu, in
pride na poti Schumpeter-ove ana-
lize do zaključka, da more le me-
todologični individualizem tvoriti
rabno podlago za ekonomsko teo-
rijo.

Individualistična teorija pa vse-
buje še en nadaljni problem, t. j.
vprašanje gospodarskega načela, ki
je načelo osebnega udejstvovanja,
nanašujočega se vedno na gotovo
neizpremenljivo tržno razpoloženje,
v čegar mejah mora iskati posa-
meznik svoj maksimalni dobiček.
Objektivistovi so istovetili poslednjega
z podjetniškim koristolovstvom in
izžemanjem, kar je pa samo deko-
rativen ornament in za znanost
brez konstruktivnega pomena, lo-
gična posledica zgodovinskega ma-
terializma. Oppenheimerjeva teorija
je sezidana sicer tudi na pojmu
gospodarskega načela, samo da je
njegovo razlikovanje med gospo-
darskimi in gospodarskimi dejanji
čisto nepotrebno in metodologično
brezpomembno, kakor sploh ni na-
loga ekonomije vpraševati po psi-
hologičnih motivih gospodarskih

dejanj. Kakovosti stvari ne pome-
nijo nič, znanstvena metoda je vse.
Gospodarsko načelo nam ne pove
in ne pomaga prav nič, ono tvori
kvečjemu balast, pomeni znanstveno
nazadovanje. Mi se moramo urningi
k klasičnemu homo oeconomicus
t. j. k utilitaristom Smithu in Ri-
cardu.

V *Révue Économique in-
ternationale*, nov, 1913. pri-
poročja R. de Briey delniško so-
lastništvo delavstva pri podjetjih
kot most, ki naj premosti Prou-
dhonovo „l'envie prolétarienne et
la haine bourgeoise“. (L'association
du capital et du travail par l'action-
nariat ouvrier, str. 318—357.) V
teoretičnem uvodu se vprašuje
Briey, bi se li ne dalo sprofesiona-
lizirati delavčevo prizadevanje v
podjetju samem, ideja, ki ni niti
nova in ktera žanje sleherni leto
več priznanja celo med podjetniki
samimi. Dandanes predlagajo velike
angl. predilnice svoje glavne knjige
delavstvu v pogled, da jih pridobe za
omenjeni načrt, v Novi Zelandiji
je vpogled za določitev delitve do-
bička z delavstvom zakonito pred-
pisan, v Belgiji deluje v tej smeri
Conseil de l'Industrie et du Travail
in v Franciji je predložil 19.V. 1913
Chéron, min. javn. del, v zbornici
zakonski načrt z določbami, da „so
delavske delnice skupna last gotovo
dobó že v podjetju zaposlanih de-
lavcev (ne čez 2 l.) in da so te
delnice neprenesljive, dokler se dru-
žba ne razpusti. Formula celega
vprašanja se glasi: delu mezdó,
kapitalu interes, obema dobiček.
Formuli se približuje precej La
Compagnie d'Orléans (železo), ki
razdeli med delavstvo 15% vsega
dobička, ki presega 20 mil. delni-
čarjem rezerviranih dividend. Nek-
tere prednosti predlaganega sistema
so precej verjetne. Pojem združe-
nega dela je sprejemljivejši, kakor
pojem mezdne robote, delavstvo bi
se priučilo racionalnejšim metodam,
dobilo bi vpogled v gospodarske,

podjetniške in tržne razmere, kolektivne delavske pogodbe bi se razširile, s stroji bi se ravnalo varčneje, solidarnost delavcev s podjetniki bi povzdignila rentabiliteto in last not leaſt, nasprotje med socialnimi razredi bi izgubilo svojo ostrino. Briey opisuje natanko delavske delniške metode večjih podjetij, ki skušajo reſiti problem na praktičen način. Najvzgledejša podjetja so: familistère v Guise (Aisne) z 2000 delavci, ki so postali tekom let popolni lastniki celega podjetja, slavna tovarna za milo v Port Sunlight, kjer je udeleženo okoli 1.100 delavcev z 8 mil. 388.000 fr., ameriški jekleni trust, kjer je za 30.000 delavcev (izmed 170.000) udeleženo s 150 milijoni in londonska South Metropolitan Gas Cys 225 mil. fr. totalnega kapitala, od kterega je 8.750.000 fr. v delavskih rokah. Dne 30./VI. 1913 je bilo v Angliji 141 podjetij z delavsko-delniškim sistemom (co-partnership). Izmed teh zastopa samo 31 plinarniſkih druſb 1.288.957.550 fr. kapitala. Do poslednjega leta so prepustile 22.760.350 fr. delavstvu kot sodelež. Samo tekom poslednjega leta je narasel delavski deleſ za 2.320.000 fr. Število delavskih delničarjev je okoli 28.000. Ako so se pojavila v takih podjetjih nesoglasja in teſave, vzrokov ni iskati v načelu samem, temveč v napačnih metodah. Tehnične in delavsko-psihologične zapreke so ogromne. Najvzornjšo metodo nahajamo doslej pri South Metrop. Gas Cy., kjer gre delavstvu 9% mezde kot deleſ pri dobičku in je zavladała med delavstvom in delniško druſbo taka solidarnost, da je druſba trgovsko izven konkurence in da je poskočila rentabiliteta za 20%. Briey priporoča kolektivno last delavske delniške glavnice, ker nudi več garancije, češ da je osebna posest za delavca pač glavni stimulus, da pa ni pričakovati ravno one zaſeljene solidarnosti, ako delavec svoj deleſ

lahko proda. Po njegovem mnenju so letne dividende, sovodstvo v podjetju in eventualna delitev pri razdruſitvi tri najglavnejſi činitelji gospodarske solidarnosti v individualnem kakor v kolektivnem akcionariatu. Ako se posreči spopolniti in posploſniti to metodo, morajo prenehati tudi stavke in sicer iz enostavnega vzroka, ki ga je formuliral neki mali (5 livres) angleſki delavski delničar z besedami: Well, I cannot strike against myself“.

Schmollers Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirtschaft 37. IV. prinaša obſirno ſtudijo W. Tilsa: Das Konsumvereinswesen in Deutschland. Nehomogenost konsumno druſtvenega gibanja pripisuje pisatelj raznolikosti motivov in idej, ki so ga ustvarile. Objektivna kritika se da torej izreči samo o tehničnem poslovanju. Najvaſnejſi rezultati so: 1. Za cenejšo dobavo blaga se imajo zahvaliti konz. druſtva trgovsko izſolanim voditeljem 2. Velike mase gojijo ſeljo po diferenciranem zadovoljevanju svojih potreb, ampak one morajo vsled vedno rastoče draginje svoje potrebe vedno bolj uniformirati, kar pa ſkoduje individualni vzgoji in kulturnemu napredku. 3. Konzumna druſtva reſujejo svojo nalogo samo v prilog onih socialnih vrst, po katerih so vstvarjena. Najnižji ſloji so duſevno in materialno preſlabi, da bi mogli s samopomočjo kaj opraviti. Pogled na rastoče izdatke in padajoče prebitke ponajveč iz delavcev obſtoječe osrednje zveze, kaže, da se bliſa uprava konzumnih druſtev, ki imajo zadovoljevati precej zenočene potrebe, ſe precej birokratizmu, tako da mora poſeči vmes ſe ſirſa javnost. 4. Mnenja o konz. druſtvih so ſe needina in se ravnaſo po individualističnem ali socialističnem nazoru posameznika. Pravo vpraſanje se mora glaſiti: Ali gre prednost rokodelski, podjetniſki ali birokratični metodi? V

gotovem stadiju olajšuje konz. društvo sicer delavcu njegovo eksistenco, a priori pa tega ne smemo pričakovati. Razširjevanje konzumnodruštvenega gibanja à tout prix je odsvetovati, kajti vse umetljno pospeševanje je rodilo doslej zgolj neuspehe.

V študiji „Comment expliquer les mouvements de la population humaine (Rev. d'économie politique št. 4. 5.) prihaja Charles Turgeon do sledečih zaključkov: Malthusova populacijska teorija ne pozna enega izmed glavnih čimteljev, človeško voljo. Rast narodovega bogastva je kakor funkcija, ki vstvarja organ, t. j. volja po čimvečjem vžitku brez odgovornosti raste v tej meri kakor rafiniranost kulture in ugodnosti blagostanja. Problem ni gospodarski, niti pravniški, temveč moralni in se z reformami ne da rešiti. Notranjih vzrokov pojemajoče proličnosti je sto in zato ne kaže, kakor gledati, kako se razvija narod po zakonu Vico-vega kroga: — Pogrešen je ekonomski monizem, kakor ga razlaga Loria, kajti populacijsko gibanje nima svojega pravzroka v sebi; ono je še le nadaljni vzrok, ali pravzaprav od nešteti vplivov pogojeno komplicirano dejstvo. Proti monizmu Marx-a in Labriole je povdariti, da vpliva tehnični napredek na zmerne človeške rodovitnosti le v zelo pičli meri. Ravno tako neupravičen je ekonomski fatalizem taistih teoretikov, kajti po svojem bistvu to gibanje ni mehanično ne nezavestno in ne nujno. Cena je čisti produkt človeške zavestne volje. Napačna je še nadalje razlaga Marxovega ekonomskega materializma, kajti gibanje izvira iz psiholoških in moralnih splošnoljudskih tendenc in ako so sebičnost, ambicija, egoizem in gonja po užitku njegovi vzroki morejo vendar čustva višje moralnosti, kakor je patriotizem, verske in socialne ideje, povzdigniti proli-

tičnost umirajočih, senilnih narodov zopet na višino njihovih mlajših dob.

Rastoča zadolžitev večjih mest je po mnenju Pierre Lérisa v članku „Les finances des villes au debut du XX. siècle“ v Journal des Économistes 15. okt. in 15. nov. 1913 splošen, najnujnejše reforme potrebujoč problem. Malokdaj v zgodovini so bile komune v tako težkem položaju kakor dandanes. Država se ne odreče pravice najstrožjega nadzorstva in vendar ne more sanirati finančne mizerije, nasprotno, čim dalje večji državni davki pospešujejo zadovoljevanje. Mi živimo v predvečerju velike tozadevne transformacije, radikalne reformacije komunalne politike. Izhod je le jeden, t. j. čim največja svoboda mestnih zastopov v vseh ozirih, pričanja se velika socializacija dozdeva privatnih podjetij, ki edino morejo donášati mestom potrebne dohodke. —

Arturo Labriola: Il valore della Scienza Economica. Napoli. Soc. ed. Partenopea 1912 XV+352 pp. — Labriola, svetoznani sindikalistični teoretik Italije, piše o kritiki ekonomskih teorij s taisto živo vervo in blestčim slogom, s katerimi se ponáša njegov maiden-speech v italijanskem parlamentu. Ekonomiji gotovo tudi ni v škodo, ako prerješuje njene napake tako univerzalen duh, ki je doma v vseh važnejših vedah in išče skupne smeri v celotnem duševnem napredovanju. Pričujoča knjiga je velestrokovna, kritična analiza najtemeljitejših gospodarsko znanstvenih pojmov in vendar se čita skoraj kakor roman. Morda jo bodo poznejša desetletja uvrstile med ekonomske klasike. Labriola pozna moderno fiziko, filozofijo in psihologijo, črpa iz njihovih najnovejših pridobitev, uvaja modernistične pojme u ukostenelo ekonomsko terminologijo in udarja z veliko naslado in strupenimi sar-

kazmi po sodobnih kolegih. Zlasti Pantaleoni in Pareto nahajata pod črto zelo malo rešpekta za svojo učenost.

Labriola dokazuje, da se razvija polit. ekonomija vključ temu, da so ravno temeljni pojmi napačni ali pogrešeni, kakor slavi tudi fizika triumfe, čeprav njeni aksiomi nikdar niso bili tako malo trdni kakor ravno dandanes. Zgodovinar ekonomske znanosti, zadnjih 120 let prikazuje, da se je pojmovalo gospodarsko dejstvo na trojen način: kot delavska enota, kot manifestacija egoizma in kot objektivno razmerje neznanih količin popolnoma svobodnih egoističnih enot. Temi metodam odgovarjajo tri smeri: Klasična, hedonistična in matematična. Vse te smeri pomenjajo ob sebi kritiko prejšnjega sistema in vse slonijo na številu čisto svojevoljno postavljenih hipotez. Glavna napaka tiči v tem, da so teoretiki hoteli na vsak način skrpiti enotnost, kjer je že po naravi predmeta izključena. Politična ekonomija zahvaljuje svojo sodobno obliko in svojo zgodovino trem temeljnim predpostavkam: racionalistični psihologiji, liberalizmu in individualizmu. Narodnogospodarski znanstvenik je zidal svoje sisteme vedno na predpostavki, da je osrednji mehanizem človeške psihe intelektualističnega značaja, da so gospodarski človeški čini svobodni in da je vse gospodarsko delo posameznika naperjena proti gospodarskemu delu vseh drugih. V kolikor zastopa socializem reakcijo proti intelektualistični psihologiji, ga moramo staviti proti ekonomskim vedam. Labriola se opira na sodobno voluntaristično psihologijo. On citira dosti Wundta, posebno pa H. Bergsona in to nam pove več ko dosti. Je li volja silnejša od pojma in čustvo mogočnejše od ideje, se mora priznati, da se skrivajo za individualnimi računi vplivi razreda, tako da mora biti vsa ekonomija le izraz široke kolektivne volje. Naj

poskušamo pri kateremkoli gospodarskem problemu, povsod nam utilitaristično in racionalistično načelo odpove svojo službo. Gospodarski pojavi se žnjim kratkomalo ne dajo razjasniti. Neuspeh liberalizma je najeklatantnejši dokaz. Ne, ekonomski razvoj ni šel v smeri rastoče ekonomske svobode, ne v smeri individualnega utilitarizma, dandanes nas silijo razmere k trditvi, da nadomešča ekonomija razreda individualno ekonomijo. Dandanes med ekonomijo na eni in politiko ter moralo na drugi strani ni več takšne oddaljenosti. Mi opažamo, kako se čimdalje bolj politično uvaževane hegemonije, nadvlade vrivajo v ekonomsko mišljenje in kako se krči torišče individualnega hedonizma. Individualistična babjevernost je napravila ogromno škodo v pisni vidi, kjer je delovala z nepripustnimi pojmi posameznikovega interesa, medtem ko so se organizirali trusti, karteli, sindikati, delavske, agrarne in industrijalne organizacije. Ekonomska veda ni hotela odnehati dolgo in še le poslednja leta je zaslutila, da je vse najtemeljnejše njeno delo docela brezpomembno. Asociacijsko gibanje na strani podjetništva kakor na strani mezdne delavstva zožuje vedno bolj svobodno polje osebnih kalkulacij, politika se vmešava v najprvotnejše gospodarske namere. S tem mora veda računati in preoceniti svoje dosedanje vrednostne pojme.

Na precej individualistični podlagi stoj Dr. Fritz Gerlich (*Geschichte und Theorie des Kapitalismus*, Leipzig Duncker & Humblot 1913 VIII+406.) Po njegovem mnenju je zavreči tudi najbolj stanjšani materialistični nazor v narodnogospodarskem dogajanju. On sicer ne taji, da je posameznikovo delo pogojeno od neštetihi činiteljev (milieu, družba, verstvo, politične razmere itd) ali vendar smatra vsvarjajoči akt

psihične individualnosti tudi za najvažnejši činitelj ekonomskega napredka. Zgodovinsko-gospodarska kontinuiteta je mogoča vsled kontinuitete duševnih tradicij. Bistvo gospodarskega čina definira še kot „neutrudno stremenje po vedno večji smotrenosti gospodarskega žitia za cilj čim večjega dobička“, (str. 387) in povdarja tudi drugod izreč-

no samo individualno-gospodarsko smotrenost. A. O.

Posestniki obdelane zemlje v Srbiji.

V „Naših Zapiskih“ leto X. št. 11 stran 352 objavlja Dragiša Lapčević sledečo tablico o lastnikih obdelane zemlje v Srbiji:

leta	do 1 ha	1—2 ha	2—5 ha	5—20 ha	20—50 ha	nad 50 ha	nad 100 ha
1889	32.752	47.110	97.717	64.437	2.444	148	—
1897	26.643	35.090	98.642	126.534	10.617	825	83

Ako je statistika pravilna, potem je celotno število posestnikov v 8 letih narastlo od 244.608 na 298.434, torej za 53.826 ali 22%. To je gotovo ugodno. Posebno ugodno pa je, da se je število srednjih posestnikov (5—20 ha) skoro podvojilo. Najmanj 5 ha zemlje je potrebno, da posestnik lahko preživlja sebe in svojo rodbino.*) Posestniki, ki imajo samo do 2 ha zemlje, so prav za prav tudi proletarci. Večje število srednjih posestnikov torej dobro odtehta znižanje števila najmanjših posestnikov. Tudi veliki posestniki so potrebni za razvoj kmetijstva, ker oni pospešujejo napredek in služijo z modernim obdelovanjem manjšim posestnikom za vzor.

Še bolj spoznamo iz te tablice napredek srbskega poljedelstva, ako vpoštevamo, da se je morala površina obdelane zemlje znatno povečati, ako je narastlo število posestnikov vobče in zlasti večjih posestnikov.

*) Isto trdi tudi dr. Schmidt-Gibichenfels v članku „Der Wiederaufbau des Bauernstandes auf biologischer Grundlage“ v oktobrski številki „Politisch-Anthropologische Revue“ 1913.

Tudi pojemanje relativnega števila živine še ne dokazuje propada živinoreje. Na 100 prebivalcev je prišlo leta 1866 v Srbiji 24 konjev, 106 svinj, 61 goved, leta 1910 pa samo 10, 29 in 32. Prej pač ni bilo prometnih zvez, kmet ni mogel prodati živine, zato je je imel več. Dandanes jo zredi in sproti prodaja; gotovo pa ima tudi boljšo kvaliteto, to vidimo tudi pri naših živinorejcih. Zato pojemanje relativnega števila živine še ni vzrok za tarnanje, češ da živinoreja ne napreduje. Statistika živinoreje bi bila še le takrat popolna, če bi vpoštevala kvaliteto (živo težo) in množino (težo) v letu zaklane in konzumu predane živine, ne pa samo število živine v določenem trenutku.

Toliko v dopolnilo k dotičnim izvajanjem v „N. Z.“.

Q.

Hrvatski Kompas za 1913/14.

V Zagrebu sta uredila in izdala v lastni založbi Adalbert Kunst in Donat m. Strozzi Hrvatski Kompas, financijski ljetopis

za 1913/14, ki nam res govori, kakor obljublja v naslovu, „o poslovanju privrednih institucij: banka, štedionica, zadruga, industrijalnih, parobrodarskih i inih trgovačkih poduzeća u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Istri, Kranjskoj, Koroškoj, Štajerskoj, Bosni i Hercegovini, uz dodatak nekih novčanih zavoda u Ugarskoj, Srbiji i Crnoj gori“. (Str. 80) teksta in mnogo inseratov, cena 15.— K). Kompas je vrlo obširen in precej natančen, daš je nekaj manj pomembnih zadrug, kakor tudi nekatere zadrug in podjetja v likvidaciji, izpuščenih. Velika hiba Kompasova je, da izpušča Zvezo slovenskih zadrug in razven bank sploh vse slovensko napredno denarstvo. Morda tiči za tem tudi — od avtorjev najbrž neopaženo — znano konjsko kopito. V ostalem je pa kompas izboren priročnik vsega južnega slovanskega gospodarskega življenja v monarhiji in je le želeti, da si ga naroče vsi naši denarni zavodi in vsa boljša podjetja. Iz kompasa vidimo, da gospodarsko nismo prav zadnji, zlasti ne na združnem polju, vidimo pa tudi iz tega suhega naštevanja števil in imen, kako ogromen vpliv imajo na nas tujci, nadalje da smo popolnoma neorgani-

zirani in da ne vemo drug za drugega, končno ona stara, da imamo dovolj immobilnega kapitala, pa prav malo mobilnega, v industrijah, kar pa je te industrije, da je po ogromni večini v rokah Nemcev in Madjarov, tudi Lahov.

V slovenskih in sploh izven-hrvatskih deželah Kompas sploh ne navaja protokoliranih tvrdk, in odvetnikov, poleg gori omenjenega nedostatka v združništvu. Upamo, da bo prihodnji letnik ta „Hrvatski kompas“ razširjen v pravi Jugoslovanski kompas, ki bo dajal marsikteremu praktičnemu gospodarju in marsikteri zadrugi pot in informiral naše privrednike, denarne zavode, tvorničarje, podjetnike in združnike o stanju našega narodnega gospodarstva. Potem bo imel pomen velike vsakoletne revije jugoslovanskih financ in bo za nas vse v polni meri vršil ono nalogo, ki jo že sedaj vrši za Hrvate same.

Mislím, da mi pač ni treba še posebej opozarjati na veliki pomen tega, tako izpolnjenega letopisa za Slovence, in želim videti kaj več poročil o Kompasú i v naših mesečnikih obeh združnih zvez, v Trgovskem Vestniku in v narodno-gospodarskih rubrikah naših dnevnikov.

V. K.

Politika.

Nemški imperializem.

Nemški imperializem se čedalje bolj zaganja v avstrijske Slované. To dokazuje zopet dr. Franz Háiser s člankom „Die Links-Kultur und der deutsch-österreichische Rassenkampf“ v lanskí novembrski številki „Politisch - Anthropologische Revue“. „Links-Kultur“ pomenja gojenje demokratizma in enakopravnosti, dočim „Rechts-Kultur“ varuje aristokracijo in predprávicó vladajočih, seveda na škodo prole-

tarskih slojev in podjarmljenih narodov. Članku je izdajatelj dodal opombo, češ da je srčnemu in temperamentnemu pisatelju pustil popolno svobodo; peneči móst da mora izvreti, da se izčisti. S tem izdajatelj nekako opravičuje indis-kretnost pisateljevo in izkušá ublažiti ostrino njegovih izvajanj.

Člankar se obrača proti nemškim liberalcem, ki so dopustili demokratizacijo avstrijskega parlamenta. Dvorno stranko, ki bi nagibala na

slovansko stran, Nemčija lahko drži v šahu, toda parlamentarizmu, ki je v svoji doktrinarni pravičnosti zavrgel nekdanje privilegije gospodujočega nemškega naroda v Avstriji in priznal enakopravnost drugih narodov, Nemčija ne more do živega. Zato se mora gojiti nemški aristokratizem. Ne sme se pripustiti svobodna konkurenca, pri kateri bi Nemec podlegel Židu in Slovani, ker sta sposobnejša v pridobivanju znanja in premoženja. Podedovana gmotna in duševna posest imej prednost pred pridobljeno. Temu principu bolj odgovarja delovanje Südmarke, ki naseljuje prave Nemce ob narodni meji, kakor pa nemška šola, „ki le v jeziku vidi nemštvo, najsi so predniki bili Židi, Slovani, psi („Köter“ stoji v izvirniku) ali Zamorci“.

Demokratizem je vera slabotnih, za razvoj nesposobnih, obsega le defenzivo, je torej prava suženjska vera, ki ne stremi za razvojem, naskokom, močjo in gospodstvom, ampak zadnje celo odbija iz starčevsko etičnih razlogov. Ta demokratizem in svobodomiselnost pravi-

coljubnost — sad francoske prosvitljenosti — škoduje avstrijskemu nemštvu bolj kakor dinastija, ultramontanizem, alkoholizem, ker brani gospodujočim Nemcem, da z gosposko brezobzirnostjo povdarjajo svojo pravico močnejšega. Hauser in nemški novonacionalci zastopajo princip nemške nadvlade in odklanjajo enakopravnost.

To je dragoceno priznanje. Naj se le Nemci ravnajo po tem načelu! Potem bodo vsaj Slovani spoznali, da gre boj za življenje, da tudi nobeno dvoživkarstvo in nemškutarstvo nikomur ne pomore, če ni pravi rojeni Nemec. V članku se izvaja tako oholi imperializem, kakor ga Rimljani v času svoje največje moči niso poznali. In vendar je tudi rimska nadvlada propadla. Nam Slovanom se ni treba bati tega boja. Pravica je na naši strani; telesna in duševna moč tudi, treba jo je le organizirati. Izgubiti nimamo kaj, slabše nam ne more biti, manj ko nič pravic ne moremo imeti. Pridobimo pa lahko enakopravnost, svobodo, vse!

a.

Publicistika.

Odmevi.

K današnjemu referatu iz slovenskega slovstva — g. avtor naj mi blagovoli ljubeznjivo dovoliti — treba dodati še nekoliko k izvajanju o razmahu jugoslovanskega revijalnega slovstva in sploh publicistike, ki stoji odločno v znamenju smerjenja k jugoslovanskemu jedinstvu. Poleg novih revij, nacionalističnega mesečnika „Glas juga“ v Ljubljani in „Književnih Novosti“ na Reki treba beležiti drug nov nacionalističen in literaren mesečnik „Vihor“ v Zagrebu, (o čegar urejevanju sicer nimam bližjih poročil), ter nacionalističen tednik „Narodno Jedinstvo“, namenjen promicanju narodne misli, de-

mokratizma i naprednosti medju obrazovanim slojevima Slovencev in Srbohrvatov, ki ga urejuje znani publicist Milan Marjanović. Končno torej dolgo in željno pričakovano skupno nacionalistično politično glasilo Slovencev in Srbohrvatov! Važna je nadalje vest, da se mislita obe slovenski dijaški struji, radikalna in narodna, združiti ter se zajedno spojiti s Srbohrvati v skupno jugoslovansko nacionalistično omladino, in da bo izhajalo odslej skupno glasilo „Jugoslavija“. *L'idée en marche!* Le ena skrb me navdaja: Bo li dovolj plačujočih naročnikov za toliko kopice novih revij in ni li v interesu ideje in

akeije umestna koncentracija mesto tolikega cepljenja? Sicer se bomo o tem itak kmalu prepirali in potem bo treba takoj skupljanja sedaj še neorganiziranih živih sil, da nam ta sveti ogenj vzplamti visoko in trajno!

Nadalje: Vsekdar smo v »Vedi« in drugod povdarjali, da nam gre za nacionalno jedinstvo, vsekdar smo se pa tudi branili proti natolcevanju in podtikanju, da hočemo s tem uničenje Slovenstva. Nasprotno, zavedamo se, da nam je le za tako jedinstvo, ki da novih moči vsem jugoslovanskim narodom, torej tudi nam, in da dobe naša stara stremjenja le nov okvir, novih sil v nas samih — kakor dobro pripominja »Südslavische Rundschau« — in novih soboriteljev za skupni osvoboditeljni smoter, (— da ne bo zopet nesporazumljenj: Osvoboditeljni... izpod političnega in kulturnega jarma Nemcev, Madjarov in Lahov!). Zato dobe za nas i nov in povečan pomen naši domači problemi: Severna meja, koroški vilajet, Ljubljana, Gorica, Trst, Kočevje, Istra. I problem regeneracije domače politike v tej smeri dobi novih temeljev za staro zahtevo: Enotna proslava tuznega jubileja, 500 letnice zadnjega slovenskega državnega čina, je pokazala, kako globoko je padla v nas vsa narodna zavest. Edina mladina, tista mladina, ki bi morala v šolo, je morala na ulici dati izraza spečemu ponosu, edino ona je dala lekcijo... narodnim voditeljem in pedagogom. Skoraj kaže, da gre slovenska kultura rakovo pot. Toda le nečesa ne: Malodušje. To je najhujši in sovražnik najzaželejši strup!

Vprašanje pa je: Je li poželjno, da pride naše vseučilišče v tako dušljivo ozračje? Ni li edini Trst danes zmožen za sedež slovenske almae matris, in ta misel vredna velike akcije? Končno: To je tisti Trst, v katerem nam od daleč odzdravlja Osveta za Gospesvetsko polje, za naše Kosovo! Tisti Trst je to, ki prihaja te dni zopet v ospredje, ker se na površju eruptivno prikazujejo »politični mehurčki, znak, da znotraj vre. Ne po-

zablajmo tega in bodimo pripravljeni, ker je Trst biser, čegar posest nam zagotovi i vse ostalo. Dve ozkosrčni stališči: češko in socialistično, da je vseučiliško vprašanje zgolj kulturno, in pa ljubljansko-domačinsko, češ »Ljubljana caput regni«, treba pobijati: Trst rabimo, zato mora biti naš!

Vsa ta vprašanja stoje v ospredju in bodo ostala, dokler ne bodo rešena. Vse drugo nam bo dodano.

Končno pro domo. Iz političnega dnevnika, ki prepi-uje iz dobrodošlega mu dvomesečnika, izvemo, da je veliki češki učenjak L u b o r N i e d e r l e obsodil pokret za jugoslovansko narodno jedinstvo, češ: »Združitev Slovencev in Srbov (... Kje pa so Hrvati?) je morda ideal. Če pa kdo brani slovensko narodno individualnost, je nastopanje proti njemu neupravičeno, in če se temu, ki to počne, podtikajo nečastni motivi, je to zaničevanja vredno.« N i e d e r l e ima... popolnoma prav, pristopil je našemu staremu stališču v kljub temu, da je bil mistificiran ali po domače povedano nalagan. Narodnega jedinstva pa seveda take izjave ne bodo niti pospešile, niti zadržale, merodajna je le energija naroda.

Tudi »Naši Zapiski« kritizirajo, to pot našo razpravo »Študije k problemu jugoslovanske narodne misli«. Izjavljali smo vedno, da nam je diskusija ljuba. Prerekanje z dogmatikom pa, ki sicer mnogo govori in piše o znanstveni metodi in sociologiji, pa se sam ne drži ne prvega ne drugega, je neplodno. Prav: I pisec one hude kritike ima pravico reči: »Proč z jugoslovanskimi sentimentalitetami, mi pa imamo pravico odgovoriti: »Proč z dogmatizmom in materialističnimi predsodki«. Resen nasprotnik se sploh ne spozabi tako daleč, da se igra z naslovi in očita: »Veda... ironija«. Skušajte se držati oblik, ki jih zahtevate i zase. Potem bomo križali meče oz. peresa kot odkriti nasprotniki. Anathema ex cathedra nas pa ne zadene... in nas ne bo. Mi želimo prijateljskega ali vsaj odkritega kulturnega sotrudištva, toda odkritost mora biti

obojestranska in tovariška, pridigarjev ne rabimo, anathem in dogem ne priznavamo, niti onih... po znanstveni metodi.

Končno „Omladina“. Zadnja številka kaže v veliki meri napako, ki jo sama graja pri drugih, veliko razkožanost poleg nedvomne načitanosti... Prav dobra sta ta dva članka, uvodnik in „Sirota-kritika“. Poslednjemu treba dodati, da z m. p. ž. ni slovenski kritiki vkljub prošnjam in pozivom i nočejo delati... A. Ogrisov odgovor glede Masaryka je končno našel dostojnejši ton, ne govori več ex cathedra in je torej

spособen za diskusijo; žal doslej ni bilo tega. Torej: Masarykovi učenci smo v zmislu, da hočemo realnega dela mesto mladočeških in drugih fraz. To je naš realizem. Vse drugo je zgodovinska navlaka in nas nič ne briga. Ta naš realizem je nastal pod vplivom Masarykovih predavanj in spisov, bodisi nerazumljenih ali razumljenih, pa le pod njegovim vplivom. Od njega je izšla iniciativa za naš realizem, pa bodi naš filozofski oče, kdorkoli hoče. Tako se razumemo?

V. K.

Od uredništva. — Errata.

Uredništvo izrecno prepušča vso odgovornost za članek o enotnem jugoslovanskem črkopisu g. avtorju.

Popravi:

- V razpravi „Študije k problemu jugoslovanske narodne misli“:
- str. 6 mesto Šlavstvu — k Slavstvu
 - ” protoslovja — protuslovja
 - ” Djela II. — Djela III.
 - str. 7 ” na nepriateljem — sa nepriateljem
 - ” bistvo — bivstvo
 - ” Serbi — Serbli
 - ” imperū — imperii
 - str. 8 ” proukao — povukao
 - ” državica — državicu
 - ” Srbaljin — Srbljin
 - ” strieljiću — strieljicu
 - ” pristojbinu — postojbinu
 - ” quonde — quae
 - ” prelagoditi — prilagoditi
 - str. 9 ” u XX. tom — u XIX. tom
 - ” uplivaju — uplivaju ?
 - str. 10 ” putujući — putujući
 - ” proimenise — promieniše
 - ” Tyrinsu — Tyriusa
 - str. 11 ” Kvanternik — Kvaternik
 - str. 13 ” Djela II. — Djela III.
 - str. 17 ” mysticis — mysticus
 - str. 18 ” prelevirilo — prelevilo
 - str. 20 ” posne — posve
 - ” Kao sto ja — Kao što ja
 - str. 21 ” malodržanja — malodržavja
 - str. 24 ” spoznanje in potrebo — spoznanja in potrebe.
 - ” Zadnji stavek se glasi: Razklala je enotni narod cerkev in kultura.
 - str. 26 ” upotrebuje — upotrebljuje
 - str. 29 ” use proklete pasmine — one proklete pasmine
 - ” naževal — muževah.

V Zhopovih pismih:

- datum 2. pisma slove prav 13. 10.ber. 1822.
- na str. 107 vrsta 18. zgoraj dostavi za besedo „Literatur“ še: „die mir als Slaven und auch“
- na str. 116 vrsta 21 čitaj prav „novelle rom[antiche], ne [ane].

„VEDA“,

- revija za znanost in kulturo -
izhaja dvomesečno.

Naročnina znaša letno **8 K**, polletno **4 K**, za dijake samo celoletno **5 K**, na inozemstvo (izven Avstro-Ogrske) 1 K več. Naročnina se vpošilja na upravo „Vede“ v naprej. Na naročila brez naročnine se ne oziramo.

Gg. naročnike prosimo, da blagovolijo nemudoma vposlati naročnino za 1914. Prihodnjo številko vpošljemo le onim, ki so vplačali naročnino do 15. maja. Naslov:

Uprava „Vede“ Gorica, Gosposka ulica št. 7.
Primorje.

Če kedo „Vede“ ne obdrži, naj vrne to številko **nerazrezano** in nepomazano, sicer ga smatramo za naročnika oz. zahtevamo plačilo pokvarjenih števil. Poslali smo to številko starim naročnikom, ki so plačali naročnino, ter pri-glašanim ali naznanjenim novim. Mnogim pa, ki so želeli list na ogled, radi prevelikih stroškov nismo mogli ustreči, ker je dvojna številka na ogled predraga. Vkljub temu smo dosegli

naklado 1000

in se zahvaljujemo zlasti vsem dosedanjim gg. naročnikom, bralcem in vsem prijateljem, ki so pomagali „Vede“ tako razširiti. Naj bi se širila revija i v nadalje v prospeh dobri stvari, delu za narodovo znanost in kulturo!

Pričujoča števil. „Vede“ je izšla tako pozno radi tiskarskega štrajka.

Celi nakladi je priložen prospekt „Literarne pratike“ za l. 1914, ki jo je izdala knjigarna lg. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani.

Izdanje Socialne Matice za 1913:

- dr. Ivan Žmavc: Ozdravljenje socialnega življenja.
dr. Vekoslav Kisovec: Zavarovanje in delavske zavarovalnice.
dr. Karel Slanc: Zadruga in njen pomen v razvoju človeštva.
dr. Boris Zarnik: O bistvu življenja.
Ferdinand Seidl: Geološki izprehodi po goriški okolici.

O izdanju S. M. so izšle odobravajoče kritike i v revijah Slovenski Pravnik, Ljubljanski Zvon, Slovan.

Gustave Le Bon — Albin Ogris

Psihologični zakoni razvoja narodov.

4. zv. „Znanstvene knjižnice Omladine“.

Slovenske revije:

- Slovenski Pravnik, glasilo društva Pravniki, pravno-znanstven zbornik (mesečnik).
Omladina, glasilo narodno-radikalnega dijaštva, (mesečnik, izh. v kumulativnih št.)
Popotnik, pedagoški in znanstven list (mesečnik).
Časopis za zgodovino in narodopisje, glasilo Zgodovinskega društva, (4 snop.)
Carniola, izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, četrtletnik.
Ljubljanski Zvon, mesečnik za književnost in prosveto.
Slovan, mesečnik za književnost, umetnost in prosveto.
Naši Zapiski, socialistična revija, mesečnik.
Novi Akordi, zbornik za vokalno in instrumentalno glasbo. Dvomesecnik.
Planinski Vestnik, glasilo Slov. planinskega društva; 10 × letno.